

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**OSMANLIDAN TÜRK CUMHURİYETLERİNİN
BAĞIMSIZLIĞINA KADAR TÜRK
MİLLİYETÇİLERİNDE TURANCILIK ALGISI**

İkbal VURUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Çağrı ERHAN**

Konya - 2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

İkbal VURUCU

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

..... tarafından hazırlanan .....
başlıklı bu çalışma ...../...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda
oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi
olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Başkan

İmza

Ünvanı, Adı Soyadı

Üye

İmza

Ünvanı, Adı Soyadı

Üye

İmza

ÖN SÖZ

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu tezin konusunu Türk milliyetçilerinin Turancılık algısı oluşturmaktadır. Türk milliyetçiliği hareketi içinde yer almış ve önemli işlevleri yerine getirmiş olan kişi, kurum ve eserler ekseninde bir literatür taraması ile bu çalışma yürütülmüştür. Bunun için Konya, Ankara ve İstanbul'a gidilmiş kütüphanelerde uzun süreli araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük pay, önemsiz gibi görünen ve dikkatimden kaçan bir tarihi, kelimeyi, kavramı tespit edecek kadar tezi çok titiz bir şekilde okuyarak yol gösteren, her aşamada yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Çağrı Erhan'a aittir, kendisine sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca, sohbetleriyle beni önemli konularda bilgilendiren ve sabırla dinleyen değerli hocam Doç. Dr. Mustafa Aydın'a ve getirdiği önemli eleştirilerle tezin son halini almasındaki katkılarından dolayı Doç. Dr. Köksal Alver hocama teşekkür ederim. Ankara'da tez için bulunduğum zamanlarımda benimle birlikte olan ve her türlü yardımı gösteren can arkadaşım sosyolog Ayça Günkut'a ve İstanbul'da avukat Atilla Kaya'ya teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak Türk Ocakları Ankara Şubesinden gönül ve muhabbet insanı Ahmet Doğan'a Turancılık ve Türk milliyetçileri ile ilgili önemli bilgileri benimle paylaştığı için teşekkür ederim.

İkbal VURUCU

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	İkbal VURUCU	Numarası 0642 0500 1010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Bölümü	
	Danışmanı	Prof. Dr. Çağrı Erhan	
Tezin Adı		Osmanlıdan Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlığına Kadar Türk Milliyetçilerinde Turancılık Algısı	

ÖZET

Osmanlıdan Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlığına Kadar Türk Milliyetçilerinde Turancılık Algısı

Batı Avrupa’da sanayileşme, kentleşme, bilim, rasyonalite, siyasi ve toplumsal yapıdaki değişme gibi olgular geleneksel yapıda köklü dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bu köklü değişim ve dönüşümlerin neticesinde meydana gelen toplumsal ve siyasi form millet ve milli devlet olmuştur. Bu devlet ve toplum formunun ideolojisi olarak da milliyetçilik tekevvün etmiştir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak, hammadde ihtiyacı bu toplumları sömürgeci ve Pan hareketlere itmiştir. Böylece Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm gibi ideolojiler milliyetliğin bir türü olarak peyda olmuştur.

Pan-Türkizm ise bu sömürgeci hareketlere bir tepki mahiyetinde varlık bulmuştur. Genel olarak Türk kültürüne mensup toplulukların, kültürel ve siyasi birlik kurma düşüncesi anlamındadır. Türk Milliyetçiliği ile Turancılık tasavvuru Osmanlı devletinin son döneminden itibaren özdeşleşmiş iki kavramdır. Avrupa’da milliyetçiliklerin genel olarak bir “Pan” niteliği taşıması etkisini Türk Milliyetçiliğinde de göstermiş ve Osmanlı Türkiye’sindeki yansımaları Pan-Türkizm olarak tecessüm ettirmiştir. Fakat Cumhuriyetle birlikte bu olgular farklılaşmış ve Pan-Türkizm olumsuzlanarak terk edilmiştir. Resmi düzeydeki bu terk edilmiş toplumsal katmanlarda STÖ, kitap, dergi, vs. vasıtalarla varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet dönemi Turancılık, bütün Türk Milliyetçiliğine teşmil edilemeyecek bir karakter taşımıştır. Yani her Türk Milliyetçisi Turancı değildir. Bu olguda göstermektedir ki Turancılık Türk milliyetçiliği için asli değil tali bir olgudur. Turancılık, Osmanlı-Türk düşüncesinde kendi toplumsal-kültürel süreçlerin bir sonucu olarak değil dış dinamiklerin tesiriyle yer bulmuştur.

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	İkbal VURUCU	Numarası 064205001010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Bölümü	
	Danışmanı	Prof. Dr. Çağrı Erhan	
Tezin İngilizce Adı		The Pan-Turanism perception of Turkish Nationalists From Ottaman Empire to independence of Turkish Republics	

SUMMARY

The Pan-Turanism perception of Turkish Nationalists From Ottaman Empire to independence of Turkish Republics

The facts in Western Europe such as industrialization, urbanization, science, rationality, the exchange at political and social structure had also brought together the rooted transformation in traditional structure. The political and social form had arised from these exchanges and transformations that was formed nation and national state. As a result of the ideology of this state and social form nationalism had, been occurred. So result of industrialization, the need of raw material made these societies pushed to be colonist and activity Pan. Thus the ideologies such as Pan-Germanizm, Pan Slavizm had appeared a sort of nationality.

On the other side Pan-Turkism had existed against these colonist activities as a reaction. Pan-Turkism generally means that the communities, belonged to Turkish culture, want to establish cultural and political union. Turkish nationalism and Pan-Turanism thoughts had two identical concepts from the last period of the Ottoman Empire. Nationalism had generally included "Pan" charter in Europe and its influenced on the Turkish Nationalism was Pan-Turkism in the Ottoman Turkey. But with establishing of the Turkish Republic, these events had acquired different character and Pan-Turkism had been left by becoming negativeness. This leaving at the formal level had maintained its presence in the social stratum via NGO, book, magazine etc.

The character of the Pan-Turanizm of the Republic term had not to included the whole Turkish Nationalism. That is to say, every Turkish nationalist was not Pan-Turanism. This fact shows that Pan-Turanizm is a secondary fact not fundamental fact for Turkish nationalist. Pan-Turanism had found a place in the Ottoman-Turkish thought with the influence of the external dynamics not to as a result of its own social cultural process.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
SUMMARY	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problem	2
1.2. Amaç	3
1.3. Önem	3
1.4. Yöntem	4
1.5. Sınırlılıklar	4

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK MİLLİYETÇİLİK VE TURANCILIK	5
I. 1. Batı Dünyasında Milliyetçilik	5
I. 1. 1. Batıda Milliyetçilik	5
I. 1. 1. 1. Batı Milliyetçiliğinin Toplumsal, Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Belirleyicileri	6
I. 1. 1. 2. Alman ve Fransız Modelleri	9
I.2. Osmanlı Dönemi Türk Milliyetçiliği	12
I. 2. 1. Milliyetçiliğin Osmanlı Toplum Düşüncesindeki Gelişim Seyri	12
I. 2. 2. Bir Kimlik Arayışı ve Türkçülük	18
1.2.2.1 Türkçülüğün Doğuşundaki Gecikme	19
1.2.2.2 Türkçülüğün Öteki Milliyetçiliklerden Farkı	27
I.2.2.3 Türk Dünyası Aydınlarının Türk Milliyetçiliğine Katkıları	30
I.2.2.4 Anti-Emperyalist Etkenler	35
I. 3. Dünyada ve Osmanlıda Turancılığın Gelişim Seyri	36
I. 3. 1. Macarlar ve Turancılık	39

I. 3. 2. Türk Dünyasında Turancılık	43
I. 4. Avrupa’da Pan Hareketlerin Doğuşu ve Pan-Türkizm	45
I. 5. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Turancılık	51
1.5.1. Yeni Devlet ve İdeolojinin İnşasının Sosyo-Kültürel Temelleri	51
1.5.1.1 Yeni Türk Devletinin Tarih Politikası	55
1.5.1.2 Yeni Türk Devletinin Dil Politikaları	58
I. 5. 2. Atatürk’ün Turancılık Hakkındaki Görüşleri	59
II. BÖLÜM	
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ KAYNAKLARINDA TURANCILIK	67
II. 1. Türk Derneği	67
II. 2. “Turan” Kitabı	77
II. 3. Türk Ocakları	84
II. 4. Ziya Gökalp (1876–1924)	95
II. 5. Yusuf Akçura (1879–1935)	112
II. 6. Hüseyin Nihal Atsız (1905-1974)	130
II. 7. Alparslan Türkeş (25.11.1917–04.04.1997)	147
II. 8. Töre Dergisi (1971–1987)	158
SONUÇ	167
KAYNAKLAR	169

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Ed.	: Editör
İTC	: İttihat Terraki Cemiyeti
İ.T.F.	: İttihat Terraki Fırkası
TİM	: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti

GİRİŞ

Toplumsal alanda meydana gelen siyasi süreçler, siyaset sosyolojisinin araştırma alanına girer. Siyasi olgular bu sosyoloji dalı tarafından diğer toplumsal olgulara bağlı olarak değerlendirilir. Yani, diğer olgularla bağımlılığı, bağımsızlığı, ilişki biçimi, etkileşimi, etkileşimi belirleyen ana süreçler ve durumlar siyaset sosyolojisinin araştırma alanıdır. Bununla birlikte siyaset sosyolojisi, ideolojilerin, fikirlerin, düşüncelerin toplumla, başka bir deyişle toplumsal kurumlara olan bağlantısı, ilişkisi üzerinde de durur. Toplumdaki siyasi kurumlara bağlı olarak, kültürel kurumlardaki değişim ve dönüşümde doğrudan bu disiplinin ilgi alanına girer.

Bu noktadan hareketle, Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyetine radikal nitelikli siyasi, kültürel, toplumsal değişimler gerçekleşmiştir. Bu değişim doğal olarak ideolojilerin genel yapısında da önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu eksende, Osmanlı siyasi ve toplumsal kurumları ya yok olmuş veya büyük bir değişim geçirerek varlığını korumuştur. Bununla beraber yeni toplumsal ve siyasal kurumlar ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminin etkili siyasi düşünceleri de toplumsal kurumlara benzer süreçlerden geçmiştir. Bazı siyasi düşünceler ve fikirler Cumhuriyet dönemine tevarüs edememiş, bazıları da özgün kimliklerini kaybederek var olabilmıştır.

Cumhuriyetle birlikte, siyasi yapıdaki değişim yeni sisteme uygun ideolojik yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Değişen toplumsal ve kültürel yapı, barındırdığı kurumlarda da değişiklikleri ve dönüşümleri tetiklemiştir. Yeni kurumlar, edimciler, süreçler, siyasal kurumlar ortaya çıkmış veya yeniden yapılandırılmıştır.

Konumuzu oluşturan Türk milliyetçiliği, bu süreçte varlığını kurumsal ve ideolojik bazda korumakla birlikte, gerek yapısal ve gerekse işlevsel açıdan kayda değer değişiklikler geçirmiştir. Turancılık ise siyasi bir hareket olarak varlığını devam ettirmekle birlikte milliyetçilik kadar toplumsal bir temele dayanmamıştır. Çünkü resmi düzeyde dışlanan Turancılık sınırlı bir toplumsal alana sıkışmıştır. Böylece Osmanlı döneminde özdeş görünen bu iki ideolojik unsur ayrıştırılmıştır.

Yani, Türk Milliyetçiliği ve Turancılığın ilk dönemindeki diyalektik yapısı, Cumhuriyetin kurulmasına paralel olarak ayrıştırılmış ve Turancılık terk edilirken milliyetçilik, yeni devletin resmî ideolojisi olarak, “Ulus-Devlet”le mutabık bir düşünsel çerçevede varlığını sürdürmüştür.

Türk milliyetçiliğindeki kurumsal tevarüs Osmanlıdaki gibi homojen bir karakter arz etmemiştir. Yani, Türk milliyetçiliği, yeni rejimle birlikte ideolojik belirlenim açısından çoklu bir karakter kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde devletin resmi ideolojisi olan milliyetçilik, seküler ve tarihsel temelli olarak, Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliğinden farklılaşmıştır. Bu ayırmadan hareketle milli devletin resmi ideolojisi olarak seküler, tarih dışı bir milliyetçiliğin yanında dini, geleneksel ve Osmanlı karakteri taşıyan bir milliyetçilikte varlığını sivil toplumda sürdürmüştür.

Resmî siyaset alanından çıkarılan Turancılık, toplum içinde sivil toplum örgütü niteliğindeki yapılanmalar ve bazı kişi ve gruplarca kitap, dergi, gazete, broşür vb. yayınlar vasıtasıyla Türk toplumsal ve siyasi yaşamı üzerinde belirli ölçüde bir etkinlik sahası oluşturmuştur.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problem

Bir literatür taraması olan tezin konusu, Türk Milliyetçiliği ile Turancılık arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Temel problem,

Türk milliyetçilerinin, Turancılık ve buna bağlı olarak Türk Dünyası hakkındaki görüş ve yaklaşımları nedir?

Türk milliyetçilerinin Turancılık konusundaki bu görüş ve yaklaşımlarında nasıl bir değişim izlemiştir?

Cevabını aradığımız bu temel problem çerçevesinde Türk milliyetçiliğinde Turancılık algısının sürekli bir değişim olduğu varsayımından hareketle şu alt varsayımlar ele alınmıştır:

- Turancılık, yaygın kanaatin aksine Türklerin, Moğollar'ın, Tunguzlar'ın, Fin-Ugorlar'ın, Macarlar'ın dâhil olduğu bir kültürel, toplumsal, siyasi nitelikli bir birlik, birleşme değildir. Sadece Türkleri içine alan bir birlik ve ülkenin adıdır ki bu da “Türk Birliği” olarak daha doğru biçimde isimlendirilmiştir.

- Osmanlı devleti sınırları içinde nüveleşme dönemi, Turancılığın siyasi düşünce bağlamında kendini göstermesi, Türkçülükle simetrik bir anlam boyutunda olmuştur. Türkçülük ve Turancılık arasındaki bu ilişki yani özdeşlik, etkin olarak siyasi arenada faaliyet gösteren bir düşünce olarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri, Turancı yaklaşımları arasındaki bariz farklılığı gösterir.

- Turancılık, Türk toplumunun kendi tarih, toplum, siyasi dinamiklerine bağlı olarak değil, dış dinamiklerin etkisiyle Osmanlı-Türk düşünce hayatına girmiştir.

- Turancılık veya dış Türkler sorunu, Türk milliyetçileri için asli değil tali bir konu olmuştur.

1.2. Amaç

Siyaset sosyolojisi, siyasi süreçleri, ideolojileri, fikirleri toplumsal bir olgu olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle Turancılıkta bir fikir ve ideoloji olarak toplumsal olgudur. Bu çalışmada amacımız, Turancılığın, toplumsal bir olgu olarak Turancı edimcileri üzerindeki biçimi, etkisi, değişimi, birbirlerinden farklılığı gözlemlemektir. Türk milliyetçileri ve Turancılık arasındaki düşünsel bağın tarihsel süreçteki beraberliği genel hatlarıyla ortaya çıkarılacaktır. Turancılık, Türk milliyetçileri ekseninde ele alınacak ve bu düşüncenin aktif taşıyıcıları olduğu kabul edilen kişi, grup, sivil toplum örgütü ve yayımları üzerinden bir durum tespiti yapılacaktır.

1.3. Önem

Turancılık, Türk siyasi düşüncesinde belirli bir yeri olan, en köklü siyasi akımlardan biridir. Fakat Cumhuriyet dönemiyle birlikte iç ve dış siyasi dinamiklerin etkisinde olumsuzlanmış bir düşüncedir. Sosyo-politik zeminde nesnel bir varlığının olup olmadığı göz önünde bulundurulmadan soyut, tahayyül edilen bir kurguya yönelik olumsuzlama, bu bakış açısına sahip birey ve gruplar tarafından ülkenin çeşitli sorunları hakkında farklı ve değiştirici yaklaşımların geliştirilmesi yönünde bir engel oluşturmuştur. Turancılık, Türkiye'nin ulusal dış politikasına farklı bir bakış açısı getirerek, bu alanlarda siyasetin ufkunun genişletilmesinde önemli bir politik açılım olabilir. Bu ekseninde uluslararası ilişkiler alanında çalışanların dikkatini Avrupa dışında başka etkinlik alanlarına da çekmesi açısından önemli bir işlev görebilir. Yapılan çalışma, bundan sonra konuyla ilgili çalışacaklar için bilimsel ve tarihsel açıdan bir temel olma vasfı taşıyabilir.

Bu ekseninde, Türkiye'deki Türk milliyetçilerinin tahayyülündeki Turancılığın genel hatlarıyla ortaya çıkarılması, bugünkü dış politika, bilim, kültür gibi alanlarda takip edilecek yaklaşımların belirlenmesinde de etkili olacaktır. Böylece toplumsal temelde gözlemlenebilecek bir yapının varlığı zemininde yani Türk milliyetçileri ve Turancılık arasındaki düşünsel bağ ve bağlantı ortaya çıkarılacaktır.

1. 4. Yöntem

Bu araştırma, literatür tarama tekniğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Kuramsal çerçevede Türk Milliyetçiliği'nin ve Turancılığın doğuşu, gelişimi, etkilendiği siyasi, sosyal, kültürel yapılarla olan karşılıklı münasebetleri tartışılmış ve konuya ilişkin literatür taraması ve tanıtımı yapılmıştır.

1. 5. Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamı, Türkiye'deki Türk Milliyetçiliği ve Turancılık yaklaşımlarıyla sınırlıdır. Araştırmamız, yayınlarıyla düşünce üretip, belirli bir etkinliği olan kişi, grup ve kurumları kapsamaktadır. Bu ekseninde, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığına kadar ki Türk Milliyetçilerinde Turan imgesinin tasvirini konu alan tezimizin ana sınırları, Türk Milliyetçiliği'ni temsil eden kişi, kurum ve sivil toplum örgütleri ve yayınları olacaktır. Araştırmanın içeriği, bütün boyutlarıyla ve tarihsel gelişimiyle birlikte Turancılık değil, Osmanlı dönemi ve Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığına kadar ki dönemde, Türk milliyetçilerinin Turancılık algılaması ve tasavvuru ile sınırlıdır.

Bu çalışma iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde milliyetçiliğin batıda, Osmanlı'da ve Cumhuriyet dönemindeki gelişim seyri genel hatlarıyla ele alınmıştır. Turancılığın ortaya çıkışı, gelişimi, tezahür ettiği sosyo-kültürel ortam ve Türkçülükle olan bağlantısı Cumhuriyet dönemi dahil değerlendirilmiştir. İkinci bölümde de Türk milliyetçilerinin Turancılıkla olan bağıntısı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kişi, kurum ve kuruluşlar ekseninde gözlemlenmeye çalışılmıştır. Çalışma literatür taramasına ve arşiv çalışmasına dayanmakla birlikte, Türk Ocakları gibi sivil toplum örgütleri ile Türk milliyetçiliği ve Turancılık içinde yer alan kişilerle görüşmeler de değerlendirmelere dahil edilmiştir.

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK MİLLİYETÇİLİK VE TURANCILIK

I. 1. Batı Dünyasında Milliyetçilik

I. 1. 1. Batıda Milliyetçilik

Milliyetçiliğin doğuşu sorunu, araştırmacıların bakış açısına göre, görece bir durum arz etmektedir. “Millet” ve “milliyetçiliklerin” kaynağı konusunda umumiyetle üç çizginin varlığı söz konusudur. Genel olarak kolektif kimliğin oluşumu konusunda primordialist, modernist ve bu ikisinden ortak görüşlerin yer aldığı “sentezci” olarak adlandırılabilen olan yaklaşımdır.

Primordialist yaklaşım sahipleri, milliyetçiliğin ve milliyetin köklerinin yüzlerce, binlerce yıllık tarihin bir ürünü olduğunu belirtirler. Yani, modern zamanlardan önce de milletlerin var olduğuna vurgu yapmaktadır. Etnik-kültürel kimliği tarihi bir gelişim sürecine bağlı olarak doğuştan biyolojik olarak aktarılan doğal-işlevsel değerler manzumesi yani özsel bir durum olarak değerlendirmektedirler. İkincisi modernist yaklaşımdır: primordialist yaklaşımın aksine etnik-kültürel kimliği doğal bir veri değil, sonradan kazanılan, ayrıca siyasi erkin rejiminin vermek istediği kimliğe bağlı olarak, her iktidârca yeniden üretilen bir olgu olarak değerlendirmektedirler. Üçüncü yaklaşım ise: Etnik\kültürel olgunun, kimliğin insanlığın tarihi kadar eski olduğu fakat modernizm ile birlikte yapısal ve işlevsel açıdan bir dönüşüm geçirdiğini vurgular. Ayrıca, bu varlığın ve kimliğinin kavramlaştırılması, bilinç düzeyinde var olması ve bu temelde bir siyasi, kültürel kurumlaşma modern dönemlere has bir nitelik olarak görülmektedir.¹

Buradaki tartışmanın özü, nesnel bir kimliğin ve toplumun yoktan var edilmesi sorunu değil, asıl olarak yeniden biçimlendirilmesi sorunu olduğu dikkatleri çekmektedir. Ortak bir tarih, dil, gelenek, değerler vb. gibi müşterek unsurların ki,

¹ Bkz: İkbâl Vurucu, “Sovyetlerden Kazakistan’a Etnik İlişkiler Sistemine Bir Bakış”, **BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi**, Prizren-Kosova, Sayı: 7, 2007, s. 36-37.

milletin unsurlarıdır, 19.yüzyılda ortaya çıktığını söylemek eksik bir yaklaşım biçimidir. Çünkü, örneğin Türkler açısından Türkçe konuşan, her Türk tarafından müşterek bir tarih, mitoloji, gelenek, din, yaşayış biçimi olarak ortaklıklar, şüphesiz modern zamanlar öncesi de mevcuttur. Toplumun, “dışardan” birileri tarafından kabul edilen ama modern bilimin kavramlaştırmadığı nesnel bir toplumsal ve kültürel mensubiyet kümeleri mevcuttur. Milliyetçiliğin doğuşu ve milletin inşası olarak yansımaları bulan olgu ise, modernizme içkin bir oluşumdur. Mevcut kimliğin kavramlaştırılması, bilinç olarak kurumlaştırılması, bu bilincin okullaşma vasıtasıyla aynı kültürel ve tarihsel kodlar ekseninde toplumsallaşması, rasyonelleşmesi, milli ve milletler arası siyasi ilişkilerin baş aktörü haline gelmesi, modernizmin bir sonucudur.

Milliyetçiliğin modern bir icad olduğu yönündeki görüşleri “modernist yanılı” olarak niteleyen Hoccoğlu’na göre, “hakikat hâlde, milliyetçilik, bir kelime, bir kavram olarak ortaya çıktığı 19. asır başlarından çok önce de, çeşitli tür ve cinsleri ile bâzan zayıf, bâzan çok kuvvetli, bâzan zımnî, bâzan alenî, ama her zaman, *şu veya bu şekilde*, var olagelmıştır. Bu, bir vâkıa olarak böyledir. Zîra, O, her şeyden evvel ve behemehâl, bir hissediş, bir âidiyet, bir mensûbiyet olarak tabî ve fitrîdir; yâni ortada, insana müteallık bir hilkat mes'elesi vardır ve buna binâen, insanın olduğu her yerde O'nun fitratı gereği, milliyetçilik de mevcut olmuştur.”² Bununla birlikte, yirminci yüzyılın sonlarında post-modernist olarak adlandırılan bazı yaklaşım sahipleri de milletlerin bir “tahayyül” olduğunu iddia etmişler ve bu zeminde çalışmalar yapmışlardır.

I. 1. 1. 1. Batı Milliyetçiliğinin Toplumsal, Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Belirleyicileri

Millet olgusu, sosyolojik olarak ifade ettiği anlam bakımından, Batı Avrupa’da, modernleşme ile özdeş ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümün bir sonucudur. Millet, sosyolojik ve felsefi anlamda Batı Avrupa’da ortaya çıkmış olmakla birlikte, Doğu toplumlarında farklı bir örgütlenme olarak önceden de mevcuttur.³ Baykan Sezer, Batı’nın ulus olgusuyla XIX. yüzyılda

² Durmuş Hoccoğlu, “Milliyetçiliğin Küresel Çapta Yükseldiği Bir Çağda Milliyetçilik”, **Yerli Düşünce**, Sayı: 1, Yıl: 1, (Şubat 2008), s. 40-41.

³ Milliyetçiliğin Doğu-Batı farklılıkları konusunda bkz: Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Doğuşu ve Gelişmesi**, (Çev.) İ. Savaşır, 2. Basım, İstanbul, Metis, 1993.

tanıştığını ve bu kavrama yeni bir tanım, içerik kazandırdığını belirtir. Ayrıca, Batı'nın bu tanımlama girişimine uymayan toplulukları da etnoloji ve antropoloji gibi ayrı disiplin haline gelen bilimler vasıtasıyla etnik grup olarak tanımlama yoluna gittiğini vurgular. Ona göre Batı, ulus olgusunun yaratıcısı olarak kendisini görürken, etnik grupları kendi dışında toplulukları tanımlamak için kullanmaya başlamıştır. Ulus, yeni bir içerikle XIX. yüzyılda Batı'da gündeme gelmiş olmakla birlikte bu, XIX. yüzyıl öncesi ve Batı dışında ulusların olmadığı sonucunu çıkarmak söz konusu değildir.⁴

Milletleşme, bir topluluğun "millet" oluşumunu ifade eder ve bir topluluğun kimlik kazanması ve bu kazanım sürecini anlatır. Bir topluluğun millet olması için uzun bir tarihi süreç gereklidir. Bu sebepten dolayı da her topluluk, millet olarak adlandırılmaz. "Hakim sosyolojik teoride ulus, aynı ekolojik alan (bir kültür, bir pazar, bir egemenlik) üzerinde ki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreçleriyle birlikte, aşağı kültürlerin standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir yüksek kültürle bütünleşmesi olarak ele alınır."⁵

Modernizmin belirgin vasfını milli devlet, millet, milliyetçilik, sanayileşme, kentleşme, rasyonalite, bilimsel düşünce teşkil eder. Özne, modern öncesi dönemde feodal kaynaklı ekonomik ve siyasi ilişkiler, sınıfsal ve kapalı bir toplumsal-kültürel yapıya sahipti. Geleneksel yapı olarak tanımlanan bu sistem, sanayileşmenin meydana gelmesiyle birlikte sosyolojik açıdan büyük dönüşüm yaşadı.

Modernizm olarak tanımlanan bu değişim dinamikleri, bireyi kentte yalnızlaştırmış, kapitalist üretim tarzına esir etmişti. Sosyo-ekonomik alandaki bu değişim, siyasi olarak milli devletlerin doğuşuna da zemin hazırladı. Köylü-zirai temele dayanan feodal yapılar, yerini sanayiye ve bu da kentleşmeye bıraktı. Bu yeni düzlemde ontolojik ve epistemolojik bir tahavülât da göze çarpmaktadır. Artık verili ve değişmez kimlikler değil kazanılan kimlikler belirleyici rol oynamaya başladı. Kırsaldan kentlere göçen, burada yeni bir ilişkiler ağı oluşturan birey, kentte yeni kimlikler yani aidiyet bağları oluşturmuştur. Bu söz konusu yeni toplumsal yapı, yeni bir kültürel yapıyı da meydana getirmiştir. Dar aidiyetlerden, millet gibi daha büyük

⁴ Baykan Sezer, "Etnik Gruplara Duyulan İlgi", **Etnik Sosyoloji** içinde, (Der.) Orhan Türkoğan, 3. Baskı, İstanbul, Timaş, 1999, s. 61-64.

⁵ Jean Leca, "Neden Söz Ediyoruz?", **Uluslar ve Milliyetçilik**, (Çev.) Sinan İdeman, 1. Baskı, İstanbul, Metis, 1997, s. 13.

bir aidiyete tagayyür önceki bağılıklardan büyük ölçüde bir farklılık arz ediyordu. Bu farklılık da sürekliliğini, merkezi eğitim sisteminden sağlıyordu. Böylece, okullaşma vasıtasıyla milli kimlik, kendini yeniden üretmekte ve süreklilik sağlanmaktaydı. Bu da milli kimliğin kurgusal veçhesinin bir yansımasıdır.

Milli kimliğin doğrudan milli devletle karşılıklı bir zorunluluk ilişkisi taşıması salt toplumsal bir olgu olmasının yanında, aynı zamanda siyasal bir olgu olduğunun da göstergesidir. Milli kimliğin değer, norm, yaptırım sistemi tarihsel bir temelde kaynağını bulmakla birlikte, siyasal erkin bütün toplum nezdinde kontrol sağlayan, merkezi mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Milli kimliğe aidiyet, ne salt kültürel ne de toplumsal bir boyut taşır. Siyasallığın simgesi, yurttaşlık kurumudur. Milli devlet yurttaşlığı, bireyin kültürel, tarihsel, toplumsal bir özne olarak belirleyiciliğini tali konuma indirerek, hukuki-siyasi bir birey derecesine sokar. Böylece, devlet-birey ve toplum arasındaki egemen ilişkiler düzeneğinin temel belirleyicisi, bütün öznelerin eşit, özgür, soyut, genel bir vasfi olan yurttaşlık olmaktadır.

Millet ve milli devlet olgusu, bireyin evren, insan, doğa, tarih, devlet vs. gibi anlamlar dünyasını çevreleyen referans noktalarının yeniden tahayyülünü inşa etmiştir. Bireyin, birincil ve ikincil öncelikleri, zorunlu ihtiyaç hiyerarşisi de bu değişime bağlı olarak yapısal ve işlevsel bir dönüşüme uğramıştır. Bu noktada milli kimliğin başat öğeleri mevcuttur. Bunlar birinci olarak “ulusal ülke”dir. “Her ulus, bir ‘ulusal ülke’yle özgül ve ayrıcalıklı bir ilişki içinde olduğu iddiasındadır.”⁶ Ross Poole, ulusun mirası olan toprağın kimlik ifade etmedeki rolünü şöyle açıklar: “Ulusal ülke, üyelerine uzamsal bir yerlem ve kimlik sağlıyorsa, ulusun tarihi de üyelerine zaman içinde bir yerlem ve kimlik sağlar.”⁷ Ulusal kimliğin oluşumunu sağlayan ikinci önemli unsur da vatan düşüncesidir. Başka bir temel etken de ortak dildir.⁸ Ortak dil, milletin bütün üyelerine cemaat karakterini kazandıran, toplulukları türdeşleştiren, birleştiren ve okullar, KIA, ordu gibi kurumlar vasıtasıyla bütün milletin bireylerine teşmil edilen merkezi bir unsurdur.

⁶ Mehmet Karakaş, **Küreselleşme ve Türk Kimliği**, Ankara, Elips, 2006, s. 89.

⁷ Ross Poole, **Ahlak ve Modernlik**, (Çev.) Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı, 1993, s. 135-136.

⁸ Bkz: J. H. Carlton Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, (Çev.) Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 13-26; Karakaş, a.g.e., s. 89.

Toplumların millete dönüştüğü tarihsel oluşum sürecinde bu büyük dönüşüme katkı sağlayan en önemli faktör, devlettir. Devlet, milletin ana belirleyici etkenidir. Sosyolojik olarak milletin gelişmesinde toplum, geleneksel sosyo-kültürel yapısını değiştirir. Fert ve grup planında algılanış, duyuş, duruş ve görüşte yeni bir olgu ortaya çıkar. Devletin bu “büyük dönüşümle” birlikte geleneksel işlevlerinde bir tagayyür göze çarpar. Devlet aygıtı, ulusun yeniden yapılanışına bağlı olarak ulus bağlantılı bir şekil alır. Bu “milli devlet” (ulus devlet) tir.

Milletin ve milli devletin kronolojik olarak hangisinin önceden var olduğu tartışmasında, mevcut farklı “millet” ve “milli devlet” oluşumundaki olgusal farklılıklar kendini gösterir. Batı’da bu öncelik konusunda farklı tecrübeler vardır. Ama kabul edilen hâkim görüş de, karşılıklı bir inşa sürecinin var olduğu düşüncesidir.

Milli devlet, kurumsallaşmış iktidar tipidir. Tarihsel temelde referanslara sahip, belli bir etnik-kültürel zeminde buluşan vatandaşların, bu niteliklere bağlı olarak teşekkül eden, meşruiyet kaynağı ve bölünmez egemenliğin sahibinin millet olduğu siyasi yapıdır.

Modernleşen bir toplumun en bariz göstergesi, toplumsal açıdan millet; siyasal form açısından da milli devlet oluşumunun gelişim çizgisidir. Milli devletin dayandığı temel toplumsal dinamik, homojen bir kitledir. Yerellikler yok edilir, alt kültürler, farklı kimlikler, etkisizleştirilerek ve işlevsizleştirilerek standartlaştırılır. Bu, siyasal bir proje olarak asimilasyonun hedeflenmesi değildir. Aksine, ulusal devletin bir özgün bir çözüm tekniği olarak Vatandaşlık Kurumu vasıtasıyla toplumsal ilişkiler örüntüsünde farklılıklardan kaynaklanacak eşitsizlik ve adaletsizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Böylece, siyasi erk merkezleştirilmiştir. Milli devlet sınırları çerçevesinde her bireyin aktif olarak işlevselleştirildiği bir dayanışma ortaya çıkar.⁹

I. 1. 1. 2. Alman ve Fransız Modelleri

Batıda sıkça kullanılan ve ulusal devlet, ulus, ulusal kimliğin çözümlenmesinde ve sınıflandırılmasında kullanılan tipolojiler, Fransız ve Alman yaklaşımlarıdır. Genel olarak Batı-dışı ülkelerde, bu tezde kullanılan bu kavramların

⁹ Bkz: Vurucu, a.g.m., s. 36-54.

anlamsal içeriğinin formatlanmasında yerel özgüllüklerinin saf dışı edilerek söz konusu iki ülkenin yurttaşlıkla ilgili varolduğu kabul edilen uygulamaları referans alınır. Aynı medeniyete mensup olmaları ve tarihsel tecrübenin paylaşımı noktasında sahip oldukları ortaklıklar dikkate alınmadan, bu ülkelerin model alınırken kendilerine atfedilen nitelikler, aydınların kendi zihinsel beklentileri doğrultusunda şekillenmiştir ve ne tarihsel ne de nesnel sosyolojik gerçekliklere uymaktadır. Kuramsal olarak milletin kategorileşmesinde, Batıdaki iki ana tecrübe esas alınır. Fransız ve Alman milletlerinin oluşumundaki temel, belirleyiciliklerdeki farklılıklardır. Avrupa'nın değerlerindeki evrenselleşmeye bağlı olarak bu iki farklı paradigma, millet ve milliyetçilik tanımlarına etki etmiştir. "Bir kontrata dayalı ulus (nation –contrat), yasa önünde eşit vatandaşların iradi katılımıyla serbestçe oluşan ulus anlayışı; iki kolektif ruha dayalı (nation-genle) ya da bir tarihin ürünü anıların ve geleneklerin tezahürü olan ulus."¹⁰

Genel olarak Fransız örneği, özgür bireylerin gönüllü birlikteliğine dayanan sözleşmecî, aydınlanma düşüncesinin evrenselci, akılcı temeline dayanan siyasal toplum modeli; ikincisi ise, Fransız modeline tepki özellikleri sergileyen, romantizm alt yapısına sahip, soy-kültür zemininde toplumsal yapısını ve politik sistemini oluşturan özgülcü Alman modelidir.

Bu sınıflandırma tamamen düşünce planında, soyut, kuramsal nitelikli, tarihsel, sosyolojik, nesnel gerçekliklerle örtüşmeyen ancak bütün ulus, ulusal devlet, milliyetçilik, çalışmalarında başvurulan tanımlama ve açıklamada kolaylık sağladığı düşünülen bir ön kabuldür. Ne var ki, bu sınıflandırma bir anlama ve analiz aracı olmaktan çıkmış, aynı araç ve işlevlerin, olguların farklı kavramlaştırılması mecrasından saparak, üzerinde kuramlar, modeller inşa edilen bir çerçeveye oturtulmuştur.

Yapılan çalışmalarda meyledilen eğilim, olumlanan Fransız modeli ağır basmış, Alman modeli ise, hep eleştirilen, olumsuzlanan saf olmuştur. Bunun sebebi, tarihsel ve sosyolojik gerçekliklerin betimlenip yorumlanmasından ziyade, kimsenin itiraz etmeyeceği, insani duyguları okşayan, evrensel olduğu kabul edilen ilkeleri gözetip idealleştiren toplum tipi olarak Alman değil Fransız modeli tahayyül

---

¹⁰ Nuri Bilgin, **Kolektif Kimlik**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2001, s. 7.

edilmiştir. Oysa, her ne kadar Fransız modeline atfedilen itiraz kabul etmeyecek evrensellik, akılcılık gibi sihirli sözlerle donanmış söyleme karşın tarihsel-sosyolojik yapılanmanın betimlenip çözümlenmesine, “gerçeklik” durumu, uygulama planında Alman modeli paradoksal bir biçimde diğerine göre daha yaygındır. Tarihsel açıdan her iki ülkenin millet olma dinamiklerinde, siyasal ve kültürel bileşenler etkin rol oynamıştır. Fakat, bu ülkelerin içinde buldukları Avrupa’nın siyasal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak, millet oluşumlarına yaptıkları katkı ve belirleyicilik farklı olmuştur. “Bu bileşenler, siyasal birliğin ulusluğu yapıcı; kültürel birliğin ise, ifade edici olarak anlaşıldığı Fransa’da sıkıca bütünleşmişti. Alman geleneğinin ise tersine, ulusluluğun siyasal ve kültürel yönleri gerilim içerisindeydi ve ulusluluk için rekabet eden kavramların temelini oluşturdular. Bu kavramsallaştırma Fransız kavramsallaştırmasına tamamen zıttır. Bu görüşe göre, etno- kültürel birlik ulusluluğu yapıcı, siyasal birlik ise ifade edicidir.”¹¹

Bu kuram ve pratikteki ifade ediliş farkına Göka da dikkat çekmektedir. Göka’ya göre, 19. yüzyılda gündeme gelen devrimler ve milliyetçilik yüzyılı olarak adlandırılması sürecinde, Fransa’da ortaya çıkan milliyetçilik, siyasal ve popülist bir nitelik taşımaktaydı ve halkın bir davaya adanmış yurttaşlar topluluğu olarak kutsanmasına yol açmıştı. Ama çok kısa bir sürede “yurttaşların birliği” şeklindeki “ulusal bilinç” “Fransız birliği” bilincine, devrimi savunma iradesi bir “Fransız misyonuna”, devrimin beşiği Fransa “kutsal vatan”a dönüşmekten geri kalmadı; Napolyon Fransa’sı kendinden türeme idealleri savunan direnişleri yok etmeye çalışmak gibi bir trajediyi yaşamak zorunda kalmıştı. Tarihsel gerçekler, idealleri ters yüz etmişti. Tarih sahnesine sonradan çıkan Alman ulusal anlayışı, yurttaşlık yerine soy, toprak ve kültür gibi “ilkel” kavramlara dayandığı için küçümsense ve eleştirilse de, Fransız gibi eşitlik ve özgürlükten konuşup, Alman gibi davranmak insanlığın gündemine artık çıkmayacak şekilde yerleşmişti. Fransa, bugün Avrupa’nın en büyük göçmen toplumdur. Cumhuriyetçi ideallerle çok-kültürcülük taleplerinin tazyiki arasında sıkışıp kalmıştır. Orada insanlar Fransız dilini öğrendikleri, kendilerini Cumhuriyet’e adadıkları, çocuklarını devlet okullarına gönderdikleri ve Bastille

¹¹ W. R. Brubaker’den aktaran Ayşe Kadioğlu, “Türkiye’de Vatandaşlık ve Bireyleşme: İradenin Akıl Karşısındaki Zaferi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der.) E. Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 67.

gününü kutladıkları ölçüde yurttaşlardır. Azınlık ve göçmenlerin Fransa'dan kendilerine özgü yaşantıları için özgürlük talep etmesi imkânsızdır. Fransa, “Alman kültür devleti” modelinin en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.¹²

Siyasi tarafgirliğin yönlendirdiği bu sınıflandırmada özne-nesne arasındaki uyumsuzluk, Avrupa'nın tarihsel köklerinde meşruiyetini bulmaktadır. İki dünya savaşının Avrupa'da yol açtığı yıkımın müsebbibi olarak görülen Almanlar, kendilerine duyulan husumetin tecessümü olarak sosyal bilimlerdeki bilimsel tasniflerde kendini göstermektedir.

Fransız-Alman tipolojilerinin gerçekte temsil ettikleri sosyo-politik konumunun anlaşılması, anayasal vatandaşlık ve çok kültürlülük gibi siyasal projelerin içeriklendirilmesinde kullanılan argümanların tarihsel-kuramsal köklerinin sağlamlığı ve zayıflığı açısından değerlendirilmesinde önemli bir parametredir. Bu ikilemin sahip olduğu değişkenler, benzer kimlik tartışmalarının yürütüldüğü her ülkenin kendi özgüllüğü noktasından hareketle nesnel, sosyolojik-tarihsel olguları ekseninde değerlendirilmelidir. Bu ilke göz ardı edilerek ideal-soyut bir temenni düzlemindeki metafiziksel paradoks, post-modernizm söylemleri temelinden cesaret alarak tecessüm etmektedir. Bu söylem doğrultusunda kurgulanan çoğulcu toplumun anayasal yapısı da, grup temelinde verilecek hakların öncelenmesiyle yeni bir hukuki yapılanma ekseninde “devlet”in dönüşümünün meşru zemini teşekkül etmiş olmaktadır.

I.2. Osmanlı Dönemi Türk Milliyetçiliği

I. 2. 1. Milliyetçiliğin Osmanlı Toplum Düşüncesindeki Gelişim Seyri

19. yüzyıl Osmanlı düşünce tarihinin her bir ideolojik öznesinin en önemli niteliği ve ayrıca ortaklığı, Batılılaşma karşısında yani aynı sorunlara farklı tepkiler geliştirmiş olmalarıdır. Bu zeminde sürekli gündemde yer alan Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük Batıcılığın farklı bir boyutunu öne çıkaran yaklaşımlardır. Osmanlı Devleti'nde toplumsal ve siyasi alanda görülmeye başlayan ilk yenilik hareketleri, dış etkenlerin tesirinde baş göstermiştir ve değişimin ilk ipuçları 18.

¹² Erol Göka, “Bugün: Dünün ve Yarının İlginç Bir Karışımı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 52, 1998, s. 1-30; ayrıca bkz: L. M. Friedman, **Yatay Toplum**, (Çev.) Ahmet Fethi, İstanbul, Kültür Yayınları, 2002, s. 151.

yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bu ilk değişimin izleri de askeri kaynaklıdır. Batı karşısında bariz bir şekilde somutlaşmaya başlayan askeri yenilgiler, ilk Batıcılığın da bu alanda tezahür etmesine neden olmuştur.

Batı ile olan ilişki biçimi, önceleri Osmanlı'nın mutlak üstün olduğu inancında temellenirken savaşlardaki yenilgiler bu düşünceyi tersine çevirmiştir. Bu yeni ilişki biçimi ise, Batıyı tanıma temelinde oraya yani kaynağına elçilerin gönderilmesiyle sonuçlanmıştır.¹³ Batı merkezli yapılan bu ilk değişim denemeleri, toplumsal yapıda ilk tepkilerini de göstermiş ve Patrona Halil isyanı ortaya çıkmıştır.

Zamanla askeri alanda baş gösteren bu değişim alanları idari ve siyasi alana da nüfuz etmiştir. Bunun sonucu olarak 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayunu yani bizim Tanzimat olarak bildiğimiz, yenilik hareketlerine kaynaklık eden reform hareketlerine girilmiştir. Bu fermanla başlayan Tanzimat döneminde, devleti inkırazdan kurtarmak için uygulanan iki temel politika vardı: Devleti içeride güçlendirmek için askeri, idari, siyasi, hukuki, mali, iktisadi ve eğitimle ilgili sahalarda reform programları uygulamak; ikinci olarakda Kuzey'den gelen tehdide karşı tek başına sağlayamadığı güvenliğini Avrupa dengeleri içinde aramak. Bu denge politikalarının sonucu olarak reform ve denge politikaları birbirine karışacak ve bu da Osmanlı tebaasının Hıristiyan halklar üzerinde, Avrupa devletlerin hamiliğini üstlenmek gibi sonuçları doğuracaktır. Tanzimatçıların bu politikalarının iki ana hedefi vardı: Avrupa'nın temsil ettiği medeniyet seviyesine ulaşmak ve İmparatorluk halklarını bir arada tutacak dayanışmayı yaratmak. Bu sebeple, çoklu bir etnik ve dini bünyeye sahip olan Osmanlı devletinin bu farklılıkları bir arada tutacak, ayrılıkçı eğilimleri frenleyecek, yeni bir dayanışmanın yaratılması gerekmektedir. Osmanlılık da bu ihtiyacın ürünü olarak gelişmiştir.¹⁴

Bu zaman dilimine kadar olan süreçte Batıdaki milliyetçilik hareketleri, Osmanlı Devleti'nin geleneksel farklılıkları yönetme sistemi olan "millet sistemi", büyük bir kırılmaya uğramıştır. 1821 Yunan isyanı, bu sürecin başlangıcını teşkil eder. Batılı devletlerle olan ekonomik ilişkilerin yani Osmanlı ekonomisinin

¹³ Ercüment Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.

¹⁴ Mümtaz'er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 1994, s. 51-52.

kapitalist yapıya eklenme süreci ile bu ayrışma hız kazanmıştır. Batı ile gerçekleşen ekonomik ilişkiler, Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasının milliyetçilik yörüngesine girmesine de kaynaklık etmiştir.

Tanzimat'la başlayan reform hareketlerini müteakiben Batılı anlamda ilk aydın sınıfı da teşekkül etmeye başlamıştır. Bu bir anlamda muhalif hareketlerinin de başlangıcını oluşturur. Böylece, sistematik olarak vasıflandırılabilir ilk muhalefet, 1860 sonrası gelişen Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın öncülüğünü yaptıkları Yeni Osmanlılar hareketidir. Bunlar, “Tanzimatçıların sömürü olayını anlamadıklarını, bir üst tabaka meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini kösteklediklerini ve ancak yüzeysel anlamda Batılı olduklarını ileri sürerler.”¹⁵ Çünkü, Tanzimatçıların, Batının ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları düşünülüyordu.¹⁶ Böylece, Batıcılık kaynaklı her bir reform uygulamasının, bir öncekinden daha radikal özellikler taşıdığı görülmektedir. Reformlara eleştirel yaklaşan bu aydın grubu da kendi içinde sistematik bir bütüncül nitelik göstermemektedir.

Avrupa'da milli devletlerin ve milliyetçilik hareketlerinin toplumsal ve siyasi bir form olarak gelişmiş olması, bu yenilik hareketlerine girişen Osmanlı aydınları üzerinde de benzer formların uygulama alanına sokulmasında kaynaklık etmiştir. Çok etnikli ve dinli olan Osmanlı Devleti'nin bütün tebaasının eşit olarak konumlanması ve bir siyasi kimliğin teşekkülü için Osmanlılık, bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1789 Fransız ihtilali ve Napolyon savaşları sonrası yaygınlık kazanan, her halkın yaşadığı topraklar üzerinde kendi devletlerini kurma faaliyetleri yani, imparatorlukların milli devletlere ayrışma tehdidini gündeme getirmiştir. Osmanlılık da, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren böyle bir gelişmeyi önlemeye yönelik siyasi bir akım olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷ II. Mahmud'un :“Ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur” sözü Osmanlılık politikasının ana ilkesini teşkil etmektedir.

¹⁵ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, (Der.) Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, 1. Basım, İstanbul, İletişim, 2007, s. 13; Azmi Özcan, “Osmanlılık”, **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul: 2007, s. 486

¹⁶ Mardin (2007), a.g.e., s. 14.

¹⁷ Bkz: Özcan, a.g.m., s. 485.

Batıdaki büyük dönüşümün yani siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve bilimsel alanlarda meydana gelen değişim ve dönüşümün kendileri dışındaki toplumlara sirayeti, Batılı devletlerle olan münasebetleri oranında bir etkileme derecesi kazandırmıştır. Avrupa’da tekevvün eden ve öteki toplumları da etkisi altına alan milliyetçilik, Avrupa ile sınırdaş olan Osmanlı Devleti egemenliğindeki etnik ve dini grupları da etkilemiştir. Bunun sonucu olarak çeşitli aşamalardan geçen reform hareketleri neticesinde, önce Hıristiyan toplumlar yani Yunanlılar, Sırlar, Bulgarlar vs. sonrasında ise, Müslüman toplumlar; Arnavutlar, Araplar vs. Osmanlı Devleti’nden ayrılmışlardır. Bağımsızlık hareketlerinin her bir aşaması bu toplumların kendi iç toplumsal ve kültürel dinamiklerinin güdülemesinden ziyade, büyük oranda Batılı ülkelerin müdahalesi ve bu ekseninde uygulamaya sokulan siyasi, idari, kültürel, toplumsal reform hareketlerinin bir sonucudur.

Özcan’a göre, Osmanlıcılığın tek başına bir kurtarıcı siyaset olmaktan çok, devletin bekası için uygulamaya konulan eski sistemin değiştirilmesi ve yenilenmesini öngören Tanzimat projesinin toplum modeli olmasıdır. Yazara göre, Osmanlı Devleti’nin ilk siyasi ideolojisi olan Osmanlıcılık, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar değişik şekillerde varlığını korumuş, hatta genel olarak Cumhuriyet’e de intikal etmiştir.

Özcan, Osmanlıcılığın uygulanışı itibariyle I. Meşrutiyete kadar olan dönem, II. Abdülhamid dönemi ve İttihad ve Terakki dönemi olmak üzere üç dönemde değerlendirilebileceğini belirtir. Ona göre, İlk dönem Osmanlıcılığı, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını engellemeye yönelik siyasal ve pratik bir tedbir vasfındadır. Devletin meşruiyetini dayandırdığı din esaslı geleneksel yapılanmadan, siyasi eşitlik ve hukuk temelli yeni bir yapılanmaya intikalini gündeme getiren bir özellik taşır. Devletin bünyesindeki gayri-Müslimleri, Avrupa devletlerinin müdahalesinden aldıkları cesaretle milli emellerini gerçekleştirme yoluna gitmiş; 1870’lerden itibaren de Balkanlar’da yaşanan ayrılıkçı gelişmeler, beklenen bütünleşmenin sağlanamadığını göstermiştir. Ayrıca, Balkanlar’ın elden çıkmasıyla, burada yaşayan Müslüman halkın katliamlara uğraması ve sonuçta Anadolu’ya muhacereti Osmanlı Devleti’nin bekasının, Müslüman unsura ve İslam dayanışmasına götüren bir düşünce olarak, İslamcılığın belirginleşmesine yol

açmıştır. Böylece, Osmanlılık büyük ölçüde terk edilmiş fakat eşitlik ve siyasi haklar bahsinde Osmanlıcı çizgi korunmuştur. II. Abdülhamid idaresine karşı Müslüman, gayri-Müslim ve her sınıftan kişi ve grubun oluşturduğu İttihad ve Terakki yapılanması da, çeşitlilik gösteren Osmanlı halkının “milli ve içtimai inkişafını, siyaseten teşkil etme hedefine ulaşmak için” geniş katılımlı bir ittifak arayışı çerçevesinde, Osmanlılık siyasetini sürekli gündemde tutmuştur.¹⁸

Mardin ise, Islahat Fermanı’nı, Tanzimat’ı başlatan Gülhane Hattı Hümayunun ikinci bir aşaması olarak değerlendirir.¹⁹ Tezimiz konusu açısından, Tanzimat fermanının en önemli icraatı, “millet-i hakime” olan Müslümanların bu statüsünün yok edilerek Osmanlı vatandaşlığı inşası olmuştur. Yani, Osmanlılık resmi kimlik biçimi olarak sabitlenmiştir. 1876’daki I. Meşrutiyetle birlikte din, devlet-vatandaş arasındaki belirleyici ilişki, biçimden çıkarak “Devlet”e ve “Hanedan”a bağlılık öncelenmiştir. Bütün Osmanlı toplumsal gruplarının eşitlenmesi, Osmanlı devlet yönetim felsefesindeki köklü dönüşümün bir yansımasıdır. Zamanla bu yaklaşımlar Müslüman-Türkler’de ciddi tepkilere sebep olmuştur. Bu tepkiler özellikle azınlıkların, Batılıların desteğinde ekonomik bir üstünlük elde etmeleri üzerine daha da artmıştır. Çünkü, ekonomik alandaki bu gelişmeler, azınlıkların kendi burjuvazisini doğurmuş bu da neticede milliyetçilik hareketlerinin güçlü toplumsal ve ekonomik koşullarının oluşmasını sağlamıştır. Bu reform hareketlerinin ileriki dönemlerdeki etkisi ise, bir tepki ve kendini ifade etme imkânı olarak, Türk Milliyetçiliği’nin doğuşuna da etki etmiştir.

Batı eksenli değişim hareketlerinin kurumlaşması II. Abdülhamit dönemine rastlar. Çünkü, eğitim sistemine ve okullaşmaya bu dönemde büyük önem verilmiş ve okullaşma artmıştır.²⁰ İki asra yakın bir zamandır Batıya giden yolda bir nitelik değişmesi baş gösterdi. II. Abdülhamit’le birlikte önemli bir değişim geçirdi. İlk defa bu dönemde Batılı gibi gelişmişlik seviyesinin eğitimle olacağı kanaati yaygınlaştı ve II. Abdülhamit döneminde eğitime çok büyük önem verildi. Mardin’de “Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başlandığı bir devre, II. Abdülhamit (1876–1909) devridir” demektedir. Ona göre bunun sebebi, yeni kurulan okullarda okuyanların ve

¹⁸ Bkz: Özcan, a.g.m., s. 486-487.

¹⁹ Mardin (2007), a.g.e., s. 14-15.

²⁰ II. Abdülhamit dönemi eğitim konusunda geniş çaplı bir araştırma için bkz: Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, TTK, 3. Baskı, 1999.

yabancı dil bilenlerin artması olduğu kadar, padişahın kendisinin Batıyı bir bakıma model olarak almış olmasıdır. II. Abdülhamit Batıcılığı, Batının tekniğini, idari sistemini ve bilhassa askeri teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlıyor; bunun yanında Müslüman tebaasını güçlendirmeye çalışıyordu.²¹

Bu dönemde yetişen aydınlar II. Abdülhamit'in de en etkili muhalefeti teşkil etti. Jön Türkler, bu dönemde örgütlenmişler ve kendilerini yetiştirmişlerdir. Fakat aynı zamanda devlet içindeki Müslüman olmayan azınlıkların ayrılıkçı hareketleri, Osmanlıcılığın yanında İslamcılığın da bir ideoloji olarak belirginleşmesine neden olmuştur. İslamcılığa giden yolun başlangıcı, 19. yüzyılda sanayileşmenin bir sonucu olarak Müslüman ülkelerin Avrupa devletleri tarafından sömürgeleştirilmeleridir. Bu tehlike karşısında İslam ve Türk Dünyası'nın tek siyasi gücü olarak Osmanlı Devleti'nden beklenen misyondur. Bu misyon, yavaş yavaş bir "İttihad-ı İslam" fikrinin peyda olmasına neden olmuştur.

İslamcılığın, kültürel Batılılaşmayla birlikte karşılaştığı sorunlara getirdiği çözüm teknikleri ile siyasi yapıya karşı takındığı tavır İslamcılığın farklı boyutlarda sorunlara karşı ortaya çıktığını gösterir. Hızlı sosyo-kültürel değişimler, siyasal alandaki dönüşümler, yeni bir aydın sınıfı ve kullandığı araçlar karşısındaki geleneksel toplumun yetersiz bir tepki geliştirmesi genel olarak bütün ideolojilerin olduğu gibi İslamcılığın da doğuşundaki saiklerdir. Bununla birlikte, İslamcılığın bir din olarak ideolojik bir tavır olarak da evrilmesi Batının sömürgecilik karşısındaki tepkiye dayanır. Özellikle siyasi boyutu, bu zeminde bir anlam kazanmaktadır.

Müslümanların eski nizamdaki hâkimiyetlerini yeniden kazanma amacının bir ifadesi olarak İslam Birliği politikası, Osmanlıcılığın eşitlik politikasına bir tepki olarak 1860'ların sonlarında doğdu. Ancak Osmanlıcılık, siyasi statikonun devamı ve kendisini haklılaştıran diğer sebepler yüzünden "kaçınılmazlık"ı arz etmekteydi.²²

Yukarıda da vurgulandığı gibi İslamcı ideolojide İslam, Batılı idolojiler modelinde bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmaktadır.²³ Türköne'ye göre, İslamcılığın doğuş süreci 1867-1873 yılları arasındadır. Çünkü, ilk defa bu dönemde

²¹ Mardin (2007), a.g.e., s. 15-16.

²² Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırlar (1919-1938)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2001, s. 63; Türköne, a.g.e., s. 238.

²³ Türköne, a.g.e., s. 26.

gazetelerde “İttihad-ı İslam” ve “İslamlık fikri teşkili” gibi ibareler kullanılmaya başlanmıştır.²⁴ Ona göre, “İttihad-ı İslam” adı verilen düşünce, 19. asrın moda haline gelen “Pan” hareketinden ilham almıştır.²⁵ Bir kavram ve düşünce olarak ilk defa, Yeni Osmanlıların Avrupa yayınlarında kullanılmış ve geliştirilmiştir. İttihad-ı İslam’ı “kuvveden fiile” çıkarmak için kurulan cemiyetlerden ve gazetelere gelen kesif okuyucu mektuplarından, 1871 yılından itibaren düşüncenin bir kitle ideolojisine dönüştüğü söylenebilir.²⁶

II. Abdülhamit döneminde İttihad-ı İslam’ın politik bir ideal olarak benimsenmesi, resmi eğitim, idare ve maliye politikalarında da yansımaları buldu. Halifelik kurumu edilgen halinden etkin bir yöne çevrildi. Avrupalı devletlerin emperyalizmi resmi bir politika olarak takip etmesi, ulus devletinin batılı olmayan karşılıklarını üretti. Böylece, siyasi ve kültürel anlamda Türkçe, yeni devletin resmi dili haline gelirken İslam, hem içeride hem de dışarıda devlet politikalarına yön verdi.²⁷ Bu durum, milliyetçiliğin ve milli devletlerin Batı dışı modellerinin ortaya çıkışını göstermektedir.

I. 2. 2. Bir Kimlik Arayışı ve Türkçülük

Osmanlı döneminden Turancılığın araştırılması, zaman ve uzam arasında çok ilginç bir değişim sürecinin yaşandığını göstermektedir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Türk²⁸ adı pek kullanılmaz ve kullanıldığında da olumsuz bir anlamda konumlanmıştır. Bu sebeple, Mehmet Emin Yurdakul’un 1897’de Türk-Yunan savaşının kaynaklık ettiği: “Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur” diye başlayan ve sonradan “Türkçe Şiirler” adıyla çıkan eseri, büyük bir yankı uyandırmıştır. Yayınlandığı dönemde “Türkçe” vurgusu yapılarak neşredilen eserin beklenmedik etkisinin sebebi üzerine düşünmek bir bakıma “Türk” kavramının ve karşıladığı topluluğun yer aldığı toplumsal ve kültürel statünün önem ve derecesini hakkında

²⁴ Türköne, İslamcılığın, Cemalettin Afgani’nin fikirlerinin etkisiyle Osmanlı kamuoyuna yayıldığı konusundaki yaygın kanaatleri redderek, aksine onun Yeni Osmanlılardan almış olabileceğini iddia etmektedir. Türköne, a.g.e., s. 32-36.

²⁵ Türköne, a.g.e., s. 198.

²⁶ Türköne, a.g.e., s. 199.

²⁷ Yıldız, a.g.e., s. 65.

²⁸ Milatta önceki dönemlerden yani “Türk’e Türk dendiği belli olmayan zamanlardan” Türk’ün tarih sahnesine çıkış zamanına, bu tarihi süreç boyunca Türk kavramının düşüş ve yükseliş dönemlerini büyük bir vukufuyla çözümleyen önemli bir eser için bkz: Tuncer Baykara, **Türk, Türklük ve Türkler**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, 2006.

bize bir kanaat vermektedir. İlk defa ‐Türk‐, Osmanlı Devleti bünyesindeki kurucu unsurun kollektif bilincinde güçlü yansımaları buldu. Türk kavramının olumsuz bir içerikten 1920’lerde yeni bir devletin Türk olarak kurulmasına kadar geçen dönemdeki siyasal ve kültürel alanda geçen tahavütat, özellikle Türk ve Turancılık kavramları ve siyasal yansımaları ekseninde incelenmesi, günümüze kadar gelen olayların ve değişimin belirleyicilerinin tasvir edilmesine katkı sağlayacaktır.

1.2.2.1 Türkçülüğün Doğuşundaki Gecikme

Avrupa’daki kapitalist sanayi gelişmesi, siyasal dönüşüm, Batı-dışındaki ülkeleri farklı niteliklerde bir etkilemeye maruz bırakmıştır. Osmanlı Devleti de bu değişim ve dönüşümlerden nasibini almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu etkileme farklı siyasal, düşünsel akımların doğuşunda da belirleyici bir etken olmuştur. Osmanlı Devleti’nin siyasal, idari, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısı, nevi şahsına münhasır bir özellik sergilemesi nedeniyle bu tez açısından Türk Milliyetçiliği’nin var oluşundaki etmenlerde özgül vasıflara sahiptir. Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve son olarak Türkçülük tecessüm etmiştir. Türkçülüğün doğuşundaki gecikme de Osmanlı’nın bu özgün yapısından kaynaklanmıştır. Mesela, ‐Osmanlıcılık politikası en fazla yönetici grup tarafından ciddiye alınmış ve devletin bekası kaygısıyla Türk ulusçuluğu ertelenmiştir.‐²⁹

19. yüzyıl Osmanlı dönemi, toplumsal ve siyasal düşünce hayatı, kendi kültürel ve siyasal dinamiklerine bağlı olarak değil kendi dışındaki siyasal, politik ve ekonomik koşulların etkisinde zorunlu bir değişim rotası çizmiştir. Böylece, gerek siyasal varlık alanında gerekse ekonomik, kültürel, düşünsel ve toplumsal varlık alanında yeni değişim odakları teşekkül etmiştir. Bütün bu değişim ve dönüşüm odaklarının oluşmasının temelindeki güdüleyici etken ise, ülkenin içinde bulunduğu, yenilgilerle neticelenen savaş ortamı yer almaktadır. Savaşlar ve bunun neticesi olan toprak kayıpları, dış politikada olduğu kadar iç siyasette de belli perspektiflerin egemenliğini kurmuştur. Bunlar, devleti koruma ve ayakta tutma amacına yönelik olmak üzere bütün düşünsel yaklaşımların siyasallaşması, uzun tartışma ortamlarının tahakkukunu beklemeden pratik çözümlerin sunulması gibi niteliklerdir.

---

²⁹ Yıldız, a.g.e., s. 63.

Milliyetçilik, bir siyasi ve toplumsal kurgu olarak Batıcılığın (modernliğin) bir sonucudur. Doğal olarak milliyetçiliğin özel bir türü olarak Türkçülük de, Batıyla Türk aydınlarının teması sonucu tebarüz etmiştir. Bu durumda Tanzimat'ın, Türkçülüğün ortaya çıkışında şüphesiz bir etkisinden bahsedebiliriz. Fakat bu dönemde sadece etkisi ileride görülebilecek olan Türk kimliği konusunda bir bilinç uyanması söz konusudur. Tanzimat dönemi ve bu reform hareketlerine muhalif olarak doğan Yeni Osmanlılar hareketinin mensubu aydınların belirgin vasfı, Osmanlılık ve İslam Birliğidir. Tanzimat döneminde ve sonrasında özgün bir Türk Milliyetçiliğinden bahsedemsek de ilk izlerini görebiliriz.³⁰ Başka bir deyişle, bu dönemde Türk Milliyetçiliği, toplumsal bir görünürlüğe sahip değildir ve bireylerde de düşünce ve eylem bazında harekete geçirici bir etkinliği yoktur.

24 Temmuz 1908'de Kanun-i Esasi ilan edilip meclis yeniden toplandığında, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yer alan etno-kültürel grupların (Yunanlılar, Arnavutlar, Ermeniler, Bulgarlar, Araplar), Batıdaki modernleşme neticesinde belirli bir milli bilinç seviyesine ulaştığı halde, Türklerin bundan yoksun oldukları genel kabul görmüş bir düşüncedir.³¹ Bu inkılâpla birlikte ortaya çıkan özgürlükler fırsatında, başta etnik ve dini topluluklar olmak üzere faydalanmışlar, önemli boyuta bir örgütlenme gerçekleştirmişlerdir. Geç de olsa bu imkânlardan Türkler de faydalanarak kendi örgütlerini kurmaya girişmişlerdir. Genellikle kültürel nitelikli bu örgütler, Türk Milliyetçiliği ve Turancılık düşüncesinin tecessüm etmesinde belirleyici bir konumda yer almışlardır. Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocakları, Genç Kalemler³² gibi örgütler vasıtasıyla Türkçülük, toplumsal bir olgu olarak tezahür etmiştir. Sadece bir örgüt olarak kalmayan ve çıkardıkları yayın organları ile Türk düşüncesinin zenginleşmesine ve yeni bir siyasi, kültürel ve toplumsal hareket olarak Türkçülüğün doğuşunda matris işlevi görmüştür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan Türkçü fikir adamlarının her biri bu örgütlerde etkin olarak rol almışlardır.

³⁰ Tanzimat ile başlayan dönemde önemli ve etkili aydın grubu olarak Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa'da Türkçülüğün izleri konusunda kısa bir çözümleme için bkz: Oba, a.g.e., s. 175-189; ayrıca bkz: Barış Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", **U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 13, (2007-2), s. 394-395.

³¹ Bkz: François Georgeon (2006), a.g.e., s. 23.

³² Bu derneklerle ilgili bazılarında kuruculukta yapan Akçura'nın şu eserine bkz: Akçura, a.g.e., s. 197-208; bu örgütler ve yayın organları hakkında yetkin bir çalışma için bkz: Masami Arai, **Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, (Çev.) Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2003.

Türk Milliyetçiliği, İmparatorluğun bünyesinde neşet eden öteki milliyetçiliklere mukabil geç bir oluşum süreci izlemesine rağmen ideolojik oluşum, örgütlenme, yayın gibi alanlardaki sorunlarını kısa bir süre de tamamlama yoluna girmiştir. Çok kısa bir zaman diliminde bu hareketin teşekkül etmesini, kendi içsel dinamiklerinin güdülemesi sayesinde değil dış dinamiklerin değişmesi karşısındaki bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Georgeon: “1908 yılına kadar Türk kimliğinin dikkate alınması henüz küçük bir aydın grubuyla sınırlıydı ve kültür alanı içine hapsolünmüştü” demektedir. Yazara göre; “oysa 1914’te, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, dernekleri, kadroları, militanları, yayın organları, ‘edebiyatı’ olan örgütlü bir Türk Milliyetçiliğiyle karşılaşıyoruz. Bu milliyetçilik, ‘ümme’ ve ‘Osmanlı milleti’ fikrine karşı bir siyasi sistem olarak kendini dayatan ‘Türkçülük’ gibi gerçek bir düşünce akımının da esin kaynağını oluşturuyordu. Demek birkaç yıl zarfında, çok çarpıcı bir evrim yaşanmıştı. Sınırlı bir düşünceden (siyasi, askeri ve sivil), seçkinleri ve kentlerin orta sınıflarını giderek kazanmaya çalışan gerçek bir harekete geçilmişti.”³³ Küçük bir elit çevresinden kısa bir zaman içinde kurumlaşma yolunda çok önemli addedilebilecek bir gelişime yol açan sebebi yazar aynı çalışmasının bir başka sayfasında belirtir: “1908’de imparatorluk hâlâ Avrupalı (Makedonya), Afrikalı (Trablusgarp) ve Asyalıydı (Anadolu, Arap vilayetleri). 1914’te ise Avrupa’daki topraklarının büyük kısmını ve Afrika’daki son vilayetini kaybetmişti. Bu olaylar Türk kimliği sorunu üzerinde birçok açıdan etki yaptı.”³⁴ Bunları, imparatorluğun parçalanmasına doğrudan katılan Avrupa’ya karşı, savaşların ağırlığının esas olarak Anadolu Türkleri’nin omuzlarına binmesi, bu olayların Osmanlılık, Pan-İslamizm gibi gözde ideolojilere darbe indirmesi olarak sıralamaktadır. Georgeon’ın bu tablosunu eksik kılan husus ise, bir milliyetçilik düşüncesinin oluşumu için gerekli psikolojik ve siyasi ortamın uygun olmasına rağmen bu oluşumun fitilini ateşleyen Türk Dünyası aydınlarının Osmanlı ülkesine göçüne değinilmemesidir. Çünkü, bu ortamı güçlü bir Türkçülük hareketinin oluşması için örgütleyip fikri alt yapısının oluşmasına kanalize eden dinamik, bu söz konusu aydınlardır. Böylece, Türkoloji’nin verilerine sıkışıp kalan Türkçülük, siyasal bir boyut kazanmıştır.

³³ Georgeon (2006), a.g.e., s. 24.

³⁴ Georgeon (2006), a.g.e., s. 26.

Osmanlı Devleti bünyesindeki halklar içerisinde en son olarak Milliyetçiliğin doğduğu topluluğun Türkler olmasının sebepleri üzerine düşünmek, Türk Milliyetçiliği'nin eylemci ve betimleyici karakterinin de teşahhus etmesini kolaylaştıracaktır. Georgeon,³⁵ “İmparatorluğun içinde Türk milliyetinin ortaya çıkmasını geciktiren neydi?” diye sorar. Bunun cevabını da birkaç ekseninde açıklar ki, öncelikle de Türklerin Müslüman bir halk olduğunu ve bu kanaldan da “İslam'da milliyetçiliklerin ortaya çıkışı sorunuyla” bağlantı kuran sorun tespiti yapar. Çünkü, Osmanlı'da kalıcı ayrımlar dinî niteliklidir. Türkler de Müslüman'dır ve Müslüman milletin bir parçasıdır. İmparatorluğun mensubiyet hiyerarşisinde Müslümanlık Türklükten önceliklidir ve gayrî Müslimlerden ayıran temel belirleyicidir. Yani, Hıristiyan-Müslüman zıtlığı, Türk kimliğinin temel bir unsurudur. Yazara göre, “Türk milliyetinin ortaya çıkışı sorunu, Arapları, Arnavutları, Kürtleri ve Türkleri aynı kanun çevresinde bir araya getiren Müslüman milleti bünyesinde meydana gelir.” Yani hukuki açıdan Müslüman kategorisinde bu söz konusu etnik gruplar “aynı-eşit” kabul edilmiştir. Fakat buna rağmen, nesnel bir farklılaştırıcı unsur vardır ve bu da dildir. Bütün etkilenme yoğunluğuna rağmen saray ve idare dili Türkçe'dir. İdari dilde Arapça ve Farsça etkisi yoğun olarak kendini hissettirse de, kırsal alanda daha sade bir Türkçe varlığını ve gelişimini sürdürmüştür. Bu nesnel kimlik unsuru olarak dil, diğer Müslüman toplumlardan farklılaşan başat öğedir ve Türk Milliyetçiliğinde de çok önemli bir yer işgal eder.

Ayrıca yazara göre³⁶, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerinde, özellikle de seyyah, tüccar, memur, asker olarak Osmanlı vilayetlerini dolaşanlarda ilkel bir etnisite duygusu vardır; bu kişiler, kullandıkları dil, giysiler, töreler, vb. aracılığıyla bir farklılık duygusuna erişirler.” Bu Türk kimliği, kitle iletişim araçlarındaki artış ve gelişmelere paralel olarak Türkoloji'nin ortaya çıkışı ve gelişimi ile imparatorluğun entellektüel ve siyasi sınıfları arasında da güçlenmişti. Türkoloji'nin başka bir katkısı da, Türk halkları arasında kurduğu bağlantı ve etkileşimdir. Türk halklarının dili ve tarihiyle ilgili olan Türkoloji, hem Türk kültürünün eskiliğini hem de Balkanlar'dan, Orta Asya'ya ve Sibirya'ya yayılmış durumdaki Türk halkları arasındaki kültür beraberliğini ortaya serdi. Böylece, İslam öncesi dönemin önemini ortaya kayan

³⁵ Georgeon (2006), a.g.e., s. 1-2.

³⁶ Georgeon (2006), a.g.e., s. 3.

Türkoloji, Türk halklarının tarihi içinde, İslam'ın artık diğerlerinden farklı olmayan bir gelenek ya da bir dönem olarak görülüyordu. Bu açıdan da Türkoloji, Türklüğü İslam'dan ayırmak ve Türk halklarının geçmişine yönelik tarihsel akışı “laikleştirmek” gibi bir katkı sağlamıştır.

Georgeon'e göre³⁷, her ulusal hareketin temelinde arkeolojiye, tarihe, dilbilimine rastlanır ve tarihsel, ulusal topraklar, tarihsel haklar, tarihsel kökler vb. kavramların önemi buradan kaynaklanır. Fakat Türklerin farklılığı, tarih bunların Orta Asyalı köklerini ve göçebe niteliğini ortaya çıkarmıştır. Yani Türkler, geçmişini kazıdıkça, ulusal ana vatanları olacak toprak parçasından uzaklaşıyorlardı. Yazar burada, Türk Milliyetçiliği'nin ikileminin ortaya çıktığını söyler: Tarihsel kökler mi, bir coğrafyada kökleşme mi? Orta Asya mı Anadolu mu? Yazara göre Mustafa Kemal, bu iki görüş açısı arasında bir biresimi denemiştir. O, eski Anadolu halkları olan Sümerler, Hititler'in Türk olduklarını ileri sürerek Türklerin geçmişine coğrafyasını uzlaştırmaya çalışmıştır.

Türk Milliyetçiliği'nin Avrupa milliyetçiliklerine göre bir farklılığı da sadece kültürel değil toplumsal düzeydedir. Avrupa'da ruhban sınıfı veya bir kiliseden destek alınırken Türk Milliyetçiliği böyle bir destekten yoksundur, hatta “tam tersine, Türk Milliyetçiliği bir ölçüde dine ve özellikle de ulemanın Müslüman ümmetinin birliğini sürdürme iddiasına karşı çıkararak şekillenmek zorunda kalmıştır.”³⁸ Bununla birlikte, diğer milliyetçiliklerde “köylünün” “milliyet bekçiliği” rolü Türk köylüsünde yoktur. Georgeon'a göre, Türk ulusal hareketini diğer bütün ulusal hareketlerden ayıran en derin fark devlet sorunudur³⁹. Türkler dışındaki milliyetler, devletle aralarında bir mesafe koyabilmekte, özerklik ve bağımsızlık talepleriyle ayrılıkçı bir eğilim göstermişlerdir. Türkler açısından sorun başka boyutlardaydı. Çünkü, ortada Türk olduğu söylenebilecek bir devlet vardı. Yazar soruyor: “Merkezi devlet ile ulusal devlet uyuşabilecek miydi ve bu hangi biçimde olacaktı? Mevcut devletin Türk ulusal tasarısına tamamen uyması mümkün müydü?”⁴⁰ Bu durumda karşımıza, merkezi devletten ayrılmayı değil, onu ulus devlet şemasına uyduracak biçimde dönüştürmeyi hedefleyen “reformist milliyetçilik” olgusu karşımıza çıkmaktadır.

³⁷ Georgeon (2006), a.g.e., s. 4.

³⁸ Georgeon (2006), a.g.e., s. 4.

³⁹ Georgeon (2006), a.g.e., s. 5.

⁴⁰ Georgeon (2006), a.g.e., s. 5.

Osmanlı Devlet'nin siyasal ve toplumsal yaşamında etkili olan düşünsel akımların salt bir grup elit tarafından veya siyasi erkten soyutlanmış bir şekilde tasvir etmek şüphesiz eksik bir betimleme olacaktır. Osmanlı'nın bütün Batılılaşma süreci boyunca ortaya çıkan fikir akımları, bürokrat ve asker kökenli seçkinler tarafından temsil edildiği için doğrudan siyasi aygıtı eklemlenmesi söz konusudur. Fakat aktörlerin siyasal alanda yer alması, bu hareketlerin sistem tarafından meşru kabul edildiği anlamına gelmemektedir. Nihayet, konumuzla yakından ilişkili olduğu için İttihat ve Terakki Fırkası'nın ilk kuruluşunun gizli bir örgütlenme biçiminde olduğu bilinmektedir.

İttihat Terakki Fırkası'nın belirgin bir ideolojiye mal edilemeyecek kadar eklektik bir ideolojik ve siyasal karakteri vardır. Osmanlılık esas olarak ana gövdeyi oluşturmakla birlikte, İslamcılık ve Türkçülük de bünyesinde yer almaktadır. Bunlardan herhangi birinin araştırma nesnesi yapılması, her bir kategorinin bu siyasal sistemde yer bulduğunu görecektir. Aslında bu durum, dönemin bütün aydınlarının da genel bir karakteridir. İttihat ve Terakki Fırkası üzerine bir çalışma yapan Feroz Ahmad, bu partinin resmi ideolojisinin ve izlediği politikanın Osmanlılık ve İslamcılık olduğunu fakat Osmanlı bünyesindeki Arap ve Arnavut gibi Müslüman unsurların da isyan ederek ayrılımalarının, Osmanlılığa ve İslam bütünlüğüne yıkıcı bir darbe indirdiğini belirtir. Yazara göre, Turancılık ve Osmanlılığın hayalcilikten başka bir şey olmadığına anlaşılması ve Birinci Dünya Savaşındaki yenilgiler, 1914'ten sonra Anadolu eksenli bir Türk Milliyetçiliğine doğru yönelmeye kaynaklık etmiştir.⁴¹ Bu zorunlu yönelişte, yukarıda da belirtildiği gibi, Türk Dünyası aydınlarının da etkisi göz ardı edilmemelidir.

Landau, Jön-Türklerin ve İttihat Terakki Fırkasının esas olarak Pan-Türkçülüğe ilgi göstermiş olmakla birlikte, bunu merkezi bir yaklaşım olarak benimsenmediğini belirtir. Ona göre, "Pan-Türkçülüğün bütünüyle diğer yerleşik devlet politikalarının yerini almadığı ya da Komitenin dünya görüşü haline gelmediği, daha ziyade zamanın alternatif kuramlarına göre bir süre için daha başarılı olduğu ve siyasetlerin oluşumunda bir kılavuz rolü oynadığı vurgulanmalıdır. Böylece, örneğin (esas olarak maddi kültür anlamında) 19. yüzyılda geliştirilen

⁴¹ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, 7. Basım, (Çev.) Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak yayınları, 2007, s. 187-188.

Batılılaşma daha sonra da devam ettirildi. Bununla birlikte yeni rejimin yüz yüze kaldığı önemli sorun, onların milliyetçiliğe yaklaşımları olmuştur.⁴² Lewis de: “Genç Türklerin Türkçülükten çok, 1908 devriminden sonra resmi amentüleri olarak kalan Osmanlılığa ve Osmanlı imparatorluğunun birliği –veya ortaklığı- fikrine bağlıydılar” demektedir.⁴³ Bu durum, Türkçülükte somut görünürlük olarak sosyolojik ve siyasal koşullarının oluşmadığının bir göstergesidir.

Konumuz açısından İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türkçü karakteri, bazı Türkçü vasıfta değerlendirilebilecek dergi ve yazarlar vasıtasıyla kurulmaktadır. Bunlarda İttihat ve Terakkiye bağlı olarak çalışan, Selanik'te düşünce ve edebiyat tarihinde mümtaz bir Türkçecilik hareketiyle kendinden söz ettiren Genç Kalemler'dir. Bu dergi, edebi Türkçülük denen akımın da temsilcisidir. Yani, siyasi bir veçhesi söz konusu değildir. Genç Kalemler'de yazı yazarlar İttihat ve Terakki Hareketine yakın kimselerdi. İkinci bölümde ayrıca değerlendirilecek olan derginin esas alaka sahası dil üzerineydi. Yazarları pek çok Osmanlı aydını gibi devletin sınırlarının korunması kaygısıyla hareket etmekteydiler. 1897 Türk-Yunan savaşını ve Rumeli'nin kaybını görmüş bir nesildir.⁴⁴ Bu sebeple, Genç Kalemler'in ana ideolojik omurgalarını Osmanlılık teşkil eder ve devletten ayrılığa sebep olan bütün girişimleri reddederler.

Bu noktada, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Turancılık karşısındaki tutumuna değinmek gerekmektedir. Turancılık, bu Fırka için hiçbir zaman asli bir politika olmamıştır. Osmanlılık, İslamcılık ve Milliyetçilik farklı tonlarda izlenen siyasette yer almıştır. Ahmad, “Bu milliyetçiliğin de Türk milliyetçiliği değil, Turancı bir milliyetçilik olduğu ileri sürülürse de ikisinin arasındaki fark, kesin olarak belirlenmiş değildir” demektedir. Ona göre, “Türklerin sayıca İmparatorluğun en önemli ögesi haline gelmeleri, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesi zorunluluğunu doğurmuştu. Öte yandan, Araplarla uzlaşmak gerekiyordu, bunun için de başvurulacak yol İslamcılıktı. Padişah ve hanedan, gerek müslüman olanların ve olmayanların, gerekse Türk olanların ve olmayanların bağlılıklarının odak noktası olmaya devam ediyordu. Osmanlılık ise, eskiden olduğu gibi, üç unsur arasındaki

⁴² Landau, a.g.e., s. 69 vd.

⁴³ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev.) Metin Kırathı, 7. Baskı, Ankara, TTK, s. 346.

⁴⁴ Bkz: Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul, Gündoğan, 2000, s. 160.

karşıtlıkları çözmekte kullanılacaktı.”⁴⁵ İmparatorluğun değişken etno-dini durumu, izlenen politikaların ana belirleyicisi olmuştur.

Genç Kalemler’e mensup bazı Türkçülerle, İstanbul’daki Türk Dünyası aydınlarının işbirliğiyle 1911’de Türk Derneği adıyla ilk Türkçü dernek kurulmuştur. Kurucuları Necip Asım, Veled Çelebi, Yusuf Akçura’dır. Türk ve Türk olmayan pek çok tanınmış mütefekkir, Türkolog bu Türk Derneği’ne üye olmuşlar ve derneğin aynı adla çıkardıkları dergide özgün araştırmalarını yayınlamışlardır.⁴⁶ Kısa bir süre sonra Türk Derneği’nin kapanmasıyla birlikte aynı kadro, daha zengin bir kadroyla birlikte Türk Ocakları’nı kurdu. Türk düşüncesine en büyük etkiyi yapan dernek hüviyetindeki Türk Ocakları, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu gibi pek çok etkin ve etkili şahsiyeti bünyesinde toplamıştır. Özellikle Türk Yurdu derneğinin yayın organı olan Türk Yurdu dergisinin Türk Ocaklarının yayın organı olmasıyla birlikte etkinliği daha da artmıştır. Türk Milliyetçiliği’nin siyasi veçhesi, Türk Ocakları ve Türk Yurdu dergisiyle birlikte daha da berraklaşmıştır. Türkçülük mensupları, bu platformda İslamcı ve Osmanlıcı aydınlarla da yoğun ideolojik tartışmalar gerçekleştirmişlerdir. Toplumsal alanda etkinliğini artırmak için farklı tabakalardaki ve mesleklerdeki halka ulaşmak için “Halka Doğru” ve “Türk Sözü” dergilerini de çıkarmışlardır. Çocuklar için “Çocuk Dünyası” adlı bir derginin de çıkarılmış olması Türk Milliyetçiliği’nin toplumsal bir olgu olduğunun göstergesidir.⁴⁷ Derneğin görece siyasi erkten bağımsız bir niteliği varsa da Ziya Gökalp vasıtasıyla İttihat ve Terakki Fırkası ile aralarında dolaylı yollardan bir münasebet kurulmuştur.

Türkçüler tarafından kurulan Türk Bilgi Derneği de, hem Jön-Türkler’in İttihat Terakkisi hem de devlet tarafından desteklenen yarı resmi konumuyla bir Bilim ve Sanat Akademisi olarak hizmet vermeye niyetleniyordu. İstanbul’da 6 sayısı çıkan Bilgi Mecmuası’nı çıkardı. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin, Mehmet Fuat Köprülü’nün Pan Türkçü etkinlikleri ve çalışmaları görüldü. Birinci Dünya Savaşı süresinde hızı kesildi ve etkinliği kayboldu.⁴⁸

⁴⁵ Ahmad, a.g.e., s. 187.

⁴⁶ Bu çalışmamızın ikinci bölümüne Türk Derneğiyle ilgili geniş bilgi vardır.

⁴⁷ Türk Ocakları şubeleri tarafından önemi sayıda taşra dergisi çıkarmıştır. Bu taşra dergileri konusunda bkz: Ahmet Bozdoğan, **Türk Ocağının Taşra Dergileri**, Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2006.

⁴⁸ Landau, a.g.e., s. 61-62.

Yusuf Akçura'nın "Göçebe Hakim" dediği Şeyh Cemalletin Afgani, İslam dünyasında milliyetçiliğin öncülerinden kabul edilir. Akçuraya göre, "bütün İslam aleminin yaşayabilmesi için, Müslüman milliyetlerin, milli şuura sahip olmaları gereğine inanmıştır. Afgani, İslam aleminin her tarafına düşünceleriyle, sözleriyle, işleriyle çok bereketli tohumlar saçmış ve Batı Türklüğünde olduğu gibi Kuzey Türklüğünde dahi milliyet fikrinin gelişmesine hizmet etmiştir."⁴⁹ Milli kimlikleri İslamiyete aykırı görmez.⁵⁰ Doğrudan milliyetçilik kuramcısı olmamakla birlikte, milliyet duygusunun zayıf olduğu ve ümmet duygusu karşısında tali konumda bulunduğu müslüman toplumlarda, milli kimliğin oluşturulması ve geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuda yani milliyet konusunda modern bir yaklaşım benimsemiştir. Modern toplumların millet esası etrafında teşkilatlandığı, Müslümanların da bu temelde örgütlenmelerini salık vermiştir. İslâm dünyasının Batı işgaline uğradığı, sömürge haline getirildiği bir dönemde yaşadığı için Afgani'nin mücadeleleri ve fikirleri de bu çetin şartlar altında gelişmiştir. Cemaleddin Afgani'nin modern çağda, İslamiyetin yeni bir düşünce ve proje olarak ortaya konulmasında büyük payı vardır. O, milliyet konusunda da dönemin İslamcı mütefekkirlerinden farklı bir düşünceye sahiptir. Yaşadığı dönemde bir çok önemli ismi etkilemiştir. Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçüleri olduğu gibi Mehmet Akif, Ahmet Hamdi Akseki, Şemsettin Günaltay gibi İslamcılar da etki sahasındadır. Bu söz konusu kişilerin büyük bölümü "Cemaleddin Afgani'nin, İslam'ın milliyetçilikler tarafından yenilenmesi konusundaki görüşlerini benimserler."⁵¹ II. Abdülhamit ise, zamanının ve ülkenin bir takım şartları gereği, fiilen olmasa da fikir planında Afgani'den etkilenmiş; kendisine daima hürmet etmiştir.⁵²

1.2.2.2 Türkçülüğün Öteki Milliyetçiliklerden Farkı

Türk Milliyetçiliğiyle ilgili önemli çalışmalar yapan Georgeon, çağımızın ezilen halklarının isyanıyla Türk Milliyetçiliği arasında en az iki önemli farklılığı saptanabileceğini belirtir. Ona göre⁵³ birinci fark; "Türk Milliyetçiliği'nin Batı karşıtı

⁴⁹ Akçura, a.g.e., s. 73.

⁵⁰ H. Karaman, "Cemalettin Efgani", TDVİA., Cilt: 10, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 462.

⁵¹ Georgeon (2006), a.g.e., s. 15.

⁵² Karaman, a.g.m., s. 463; Mümtaz'er Türköne, **Cemaleddin Efgani**, Ankara, TDV Yayınları, 1994, s. 128.

⁵³ Georgeon (2006), a.g.e., s. 10.

olmamasıdır.” Türkiye, baskı altına alınmış ama sömürgeleştirilmemiştir. Ortaya çıkan sorun kültürel yabancılaşmadır. Yazar, “Türk kültürünü kim yabancılaştırmıştır? İslam mı, Avrupa mı?” diye sorar. Cevabını da Osmanlı ve cumhuriyet dönemindeki reform çalışmalarından hareketle, İslam olarak verir. İkinci fark olarak; “Türk Milliyetçiliği’nin anti-kapitalist olmamasıdır.” Jön Türk döneminde yapılan, Türkiye’de ulusal bir burjuvazi yaratmak ve ülkeye Avrupa türü bir kapitalizm getirmek yönündeki çalışmaların Kemalizm’le de devam ettiğini vurgulamaktadır. Mesela, Mustafa Kemal, meşhur Amerikan yatırım projesi (Chester projesi) örneğinde olduğu gibi Türkiye’nin yeniden değer kazanması için yabancı kapitalistlerle sözleşme pazarlığı yapıyordu. Ayrıca, 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresi dönemin egemen ruh halini yansıtmaya açısından anlamlıdır çünkü “daha fazla kapitalizm” talep ediyordu. Bu ekseninde Georgeon, Türk Milliyetçiliği’nin kendine özgü niteliklerini ortaya çıkarırken, 19.-20. yüzyıllarda Avrupa’da beliren ulusal hareketlerle yakınlıklarını da belirtmektedir. Ona göre, Türk Milliyetçiliği’nin çağdaş tarihin iki önemli olgusunun 19. yüzyıldaki milliyetler sorunu ile 20. yüzyıldaki ezilen halkların isyanı arasındaki sınırda yer almaktadır. Türk Milliyetçiliği, hem Türk ulusal kimliğinin keşfiyle, hem de Avrupa hegemonyası ve sömürgeleştirme tehlikesine karşı tepkiyle kendini açığa vurmaktadır.⁵⁴ Yazarın bu tespitleri, Türk siyasal düşüncesinde egemen olan eylem ile söylem arasındaki mütebariz bir çelişkiyi ve farklılığı da göstermektedir.

Türk Milliyetçiliği’nin oluşumu sürecinde Osmanlı Devleti’nin toplumsal ve kültürel yapısındaki çeşitlilik, Türk Milliyetçiliği’nin yapısal ve işlevsel niteliğine belirleyici etki yapmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin bu etno-kültürel ve dini farklılıklarının değişkenliği de Türk Milliyetçiliği’nin Osmanlı’dan Cumhuriyet’e tevarüs eden kapsayıcılık ve esnek yapısının sürekliliğinde etkili olmuştur.⁵⁵ Yani Türk Milliyetçiliği, gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet siyasi sisteminde tek bir etnik ekseninde sabite kazanmamış, aksine mevcut farklılıklar zemininde kendini inşa etmiştir. Bu da ideolojik yapısındaki dinamikliğin kaynağını teşkil etmektedir.

⁵⁴ Georgeon (2006), a.g.e., s. 10–11.

⁵⁵ Azmi Özcan, bu sürekliliği “Tanzimat’ın Osmanlı milleti tanımı yeni kurulan Türkiye cumhuriyeti’nin sınırları dahilinde yaşayan herkesi içine alan ‘Türk milleti’ tanımıyla yeni döneme de intikal etti” diyerek vurgular. Özcan, a.g.m., s. 487.

Türk Milliyetçiliği'nin devlet (veya yurttaşlık) merkezli bir düşünsel ve siyasi etkinlik olması, Osmanlı Devleti'nin etno-kültürel yapısının bir zorunluluğudur. Türk Milliyetçiliği nüveleşme döneminde salt Türk unsuru üzerine fikri ve siyasi dayanak olmamış, çok kültürlü yapısı sebebiyle, devleti ve coğrafyayı (vatanı) önceleyen bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Türklük kavramının içeriklendirilmesi sürecinde, bu somut toplumsal ve kültürel gerçeklikler de belirleyici olmuştur. Böylece, bu inşa süreci farklı kaynaklardan çeşitli derecelerdeki etkileşimlerle kendi rengini bulmuştur. Bu durumda, Türk Milliyetçiliğindeki devletçi yaklaşımın bizatihi devlet kurumunun öncelenmesi değil, bu kurumun ortaklık vasfı sebebiyle “bağlılık”, “dayanışma” unsuru olarak araçsallaştırıldığı belirtilebilir. Yani, devlete verilen önem, çok kültürlü sosyolojik yapının bir sonucudur. Bu plüral yapıyı bir arada tutmanın formülü, bütün grupların ortak dayanışma unsuru olan devlet ve vatan olgusunda buluşmasıdır. Bu olgunun toplumsal yansıması, farklı etno-kültürel ve dini kümeye mensup aydın ve kişinin Türk Milliyetçiliğinde etkin bir konumda bulunması sonucunu doğurmuştur.⁵⁶

Tanzimat'la başlayan ve devletin içerisindeki dini, kültürel farklılıkların, bu farklılıkları, zemininde hukuki reformlara muhatap kılınması, devletin birlikte yaşama siyasetinde de köklü değişikliklere gitmesine sebep olmuştur. Bu süreçten itibaren Osmanlılık siyaseti, devlet düzeyinde gerek söylem gerekse eylem alanında ön plana çıkmıştır.

İlk köklü Batılılaşma hareketi olan Tanzimat ile birlikte muhalif bir aydın zümresi de meydana gelmiştir. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu aydın grubu, Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı hareketleri engellenmek için Batıdaki “millet” sisteminin farklı bir içerikte uygulamasını savunmuşlardır. Bu aydınlarla birlikte “vatan”, “hürriyet”, “meşrutiyet” gibi kavramlar da yeni düşünce sisteminin bir ürünü olarak tedavüle sokuldu. Bu ekseninde Osmanlı'nın yeni birlikte yaşama formülü, aynı devlet ve vatan ortak paydasında bir Osmanlı Milleti'nin meydana getirilmesi öngörülüyordu. Zamanla bu Osmanlı Milletinin kapsadığı unsurlarda bir daralma olmuştur. İmparatorluğun bünyesindeki Hıristiyan unsurlar ayrılmış ve yeni

⁵⁶ Bunlar arasında Tekin Alp, Şemseddin Sami ve daha pek çok şahsiyeti sayabiliriz. Konuyla ilgili ayrıntılı şu eserlere bakılabilir: Liz Behmoaros, **Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi**, İstanbul, Remzi Yayınları, 2005; Landou, **Tekin Alp Bir Türk Yurtseveri**, İstanbul, İletişim yayınları, 1996.

“millet” modeli “İslam milleti” modeli olmuştur. Arnavut ve Arap gibi Müslüman unsurların da ayrılması ile siyasi coğrafyanın daralmasına bağlı olarak sadece Anadolu merkezli bir Türk Milliyetçiliği, zorunlu olarak uygulama sahasına sokulmuştur. Anadolu'nun da etno-kültürel ve dini toplumsal yapısı, Türk Milliyetçiliği'nin Tanzimat'tan beri yapısal süreklilik unsuru olan farklılıkları kapsayıcılığı niteliğinin, bu aşamada da devam etmesini sağlamıştır.

Osmanlı Türk düşüncesinde belirleyici, biçimlendirici düşünceye rengini veren ana sorun “devlet” ve “toplumsal form”dur, “vatan” ise değişken bir nitelik gösterir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve son olarak Türkçülük, bu iki ana sorun ekseninde tecessüm etmiştir. Devlet ve toplum arasındaki hiyerarşik ehemmiyet sıralaması, devletin lehine değişmektedir. Sorunun temelinde devletin korunması vardır. Bunun için geliştirilen çözüm önerileri ile bağlantılı tartışmalar, Osmanlı Türk düşüncesinin ana renklerini de ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte devletin kurumsal ve ideolojik yapısında da sürekli değişimin egemen olduğu bir dinamiklik söz konusudur. Toprak kaybına bağlı olarak değişen toplumsal ve çok kültürlü yapı, devletin bünyesinde de yapısal ve ideolojik bir değişimi beraberinde getirmektedir. Mesela, Osmanlıcılık, farklı dinlerden toplulukların yer aldığı, bir siyasi bir çatı altında birlikte yaşama formülü olarak “yurttaşlık” temelinde kurulmuş bir sistemken, İslamcılık; Hıristiyan unsurların büyük ölçüde devlet bünyesinden ayrılması doğrultusunda, asker ve bürokratlardan müteşekkil aydınların, devleti İslam temelinde yeniden inşa etmesi sonucu peyda olmuştur.

1.2.2.3 Türk Dünyası Aydınlarının Türk Milliyetçiliğine Katkıları

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Volga, Türkistan, Azerbaycan, Kırım'dan Osmanlı ülkesine çeşitli sebeplerle gelen aydınlar, Türkçülük hareketinin düşünsel ve siyasi alandaki oluşum ve gelişiminde temel belirleyici dinamik unsurlar olmuşlardır. Bu dönem nüveleşmeye başlayan Türkçülük'e siyasi, kültürel ve dini rengini verenler de büyük ölçüde bu aydınlardır. Söz konusu aydınların geldiği bu bölgelerde milliyetçi düşüncenin teşekkülünü sağlayan sosyolojik, siyasi ve ekonomik şartlar Osmanlı şartlarına göre epey erken bir gelişme göstermiştir. Gaspıralı'nın, sayıları beş bine varan ve Türk Dünyası'nın bütün mekânlarına ulaşan “Usul-ü Cedid”

okulları ve bu okulların bulunduğu bütün bölgelerde takip edilen ve okunan Tercüman Gazetesi vasıtasıyla kültürel alanda göz ardı edilemeyecek bir gelişme sağlamıştır. Bu kültürel atmosferden beslenen ve zamanla güçlenen siyasi hareketlilik de, milliyetçiliğin oluşumunda etkin rol oynamıştır. Elbette, Kuzey Türkleri ve Azerbaycan, burjuvazinin erken bir dönemde çok güçlü bir şekilde kendini geliştirmiş olması, bu hareketin en güçlü oluşturucu unsuru olmuştur. Rus ırkçılığı ve Pan-Slavizm hareketi de Türkçülük için psikolojik boyutunu tamamlamıştır. Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet⁵⁷ Türkiye’de Türkçülüğün gerek fikri alanda⁵⁸ gerekse örgütlenme aşamasında etkin olarak görev alan, Türk Dünyası’nın önemli düşünürleri ve aynı zamanda eylem adamlarıdır.

Georgeon, Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Milliyetçiliği’nin gelişimini, çeşitli Türk halkları arasında kültürel, hatta siyasal birlik yaratmayı hedefleyen Pan-Türkizm’den ayrılmadığını söyler. Yazar, Türk Milliyetçiliği’nin ilk formülasyonlarının Pan-Türkistlerin eseri olduğunu, Pan-Türkist milliyetçiliği savunan özellikle Rusya asıllı göçmenlerin, Türk ulusal hareketi içinde önemli bir rol oynadıklarını belirtir. Ayrıca, Türk dilini kullanan halkların birleştirilmesi fikrinin, Rusya’nın Türk toprakları üzerindeki işgallerine ve Pan-Slavizme bir tepki olarak, Çarlık Rusya’sında 19. yüzyılda Müslüman Türk halkları arasında doğduğunu vurgular.⁵⁹

Türk düşünce tarihinin Osmanlı kesiminin incelenmesinde genel olarak kullanılagelen tasnif, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık ekseninde gerçekleştirilmektedir. Buradaki tasnif yaygın olarak söz konusu düşünce akımları arasında keskin hatlarla birbirinden ayrılmış, etkileşim ve ilişkiden uzak bir sistem gibi algılanmaktadır. Oysa bu akımların edimcileri ve yayınları ekseninde gerçekleştirilecek bir çalışma ile, aralarında keskin bir farklılık değil aksine örtüşme ve iç içeliğin söz konusu olduğu görülecektir. Özellikle ilk dönem düşünce adamları arasında bu örtüşme

⁵⁷ Bu Türk aydınları konusunda kısa ve öz bir çalışma için bkz: Bilge Ercilasun, “XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını: Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet”, **Türkler**, Cild: 14, s. 859–868.

⁵⁸ Bilge Ercilasun, “Gökalp’in Türk dili ve İstanbul Türkçesi hakkındaki görüşleri Gaspıralı’ninkilerle büyük bir benzerlik taşımaktadır. Bu da, onun Gaspıralı’dan büyük ölçüde etkilendiğini gösterir”, demektir. Bu etkileme konusunda kısa bir değerlendirme için bkz: Ercilasun, a.g.m., s. 861.

⁵⁹ Georgeon (2006), a.g.e., s. 4-5; ayrıca Türk Birliği fikrinin ilk doğduğu dönem ve Gaspıralı hakkında yukarıda Türk Dünyasında Turancılık bölümüne bakınız.

daha bir bütünsel nitelik sergiler. Örneğin, ikinci bölümde ayrıntılarıyla görüleceği gibi, ilk Türkçü dernek olan Türk Derneğinin Nizamnamesi; Sebil-ür Reşad dergisinde yayınlanmış ve dernek kendi dergisini çıkarıncaya kadar Türkçü münevverler bu dergide fikirlerini kaleme almışlardır. İslamcılık ve Türkçülüğün Georgeon’ın dile getirdiği gibi Osmanlı döneminde, İslam ve Türkçülüğün karşıt birer toplumsal kültürel kod olduğu formülasyonu eksik bir yargıdır. Türk Milliyetçiliği ile İslam arasındaki ilişki, Batıdaki gibi bir ayrışma süreci içerisine girmemiş aksine özdeş bir konumda bulunmuşlardır. Ziya Gökalp başta olmak üzere bütün Türkçülerde bu ilişki farklı derecelerde olmak üzere belirgindir. Bu konuda Öğün, Türkçülüğün seküler bir ulusçuluk olmadığını, İslami değerlerin hâkim olduğu bir düşünce olduğunu vurgular. Bu ekseninde Türkçülük, özerk bir yapılaşma gösterememekte, İslam’a eklemlenmektedir. Yazar, Türkçülüğün Pan-Türkizm ile olan bağlantısına da alışıla gelmişten farklı bir yaklaşım ortaya koyar. Ona göre, “Türkçülük, özünde Pancı bir harekettir. Türkçü tarihçiliğin özerk anlamda bir ulusal tarihçilik olmamasının ana nedenlerinden biri de budur. Çünkü, yüzyılların kopukluğunu yaşayan çeşitli Türk topluluklarının birbirleriyle ilişkileri, İslami bir çevrede sürmekteydi. Örneğin, bir Azeri ya da Kırım Türklüğünün Osmanlı Türklüğü ile kurduğu bağ, aynı dili farklı lehçelerle konuşuyor olmaktan, ya da Orta Asya Stepleri’nde bir zamanlar yaşanmış olan ortak bir tarihten ziyade aynı dine mensup olmaktan ileri geliyordu. Çeşitli Türk toplulukları arasındaki ilişkiler, hilafete duyulan bağlılıkla ve bir dizi tarikat aracılığı ile birlikte yürümektedir. Pan-Türkizm, her ne kadar kavim gibi bir dini olmayan bir bağı ileri sürüyor gözükse de, bu birliğin içeriği, İslami bir özelliğe sahip”.⁶⁰

24 Temmuz 1908’de Kanun-i Esasi’nin ilan edildiği tarih, Türk Milliyetçiliği açısından da bir dönüm noktasıdır. Bu inkılâbın neticesi olan özgürlükler, devlet içindeki Milliyetçiliklerin gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Sağlanan özgürlüklerle, etnik ve dini temelli örgütlenmeler hızla arttı ve yayıldı. Burada ele alınan konu, yani Turancılık ve Türkçülük düşüncesinin durumu ve gelişimi açısından ise, bu siyasi olayın Türk Dünyası’ndaki etkili Türkçü aydınların Osmanlı ülkesine gelmesiyle bağlantılıdır. Pek çok “özellikle Tatar ve Azeri aydınının Çarlık

⁶⁰ Süleyman Seyfi Öğün, “1908 Sonrası Çeşitlenen Osmanlı Siyasal Hayatında Türkçülüğün Konumu”, **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye** kitabı içinde, İstanbul, Bağlam yayınları, 1995, s. 163-175.

Rusya'sındaki baskıdan kaçıp Türkiye'ye gelmesine de neden olmuştur.”⁶¹ Daha önce de Türk Dünyası kaynaklı fikri etkilenmelere açık olan Osmanlı ülkesinde, özellikle Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi ve Usulü Cedid mektepleri vasıtasıyla, belirli derecede bir tesir ve etkileşim alanı vardı. Fakat, Türkiye'ye göçen münevverlerin önem ve değeri, her birinin geldikleri ülkelerde etkin birer eylem ve düşünce adamı olmalarından dolayıdır.

Türk Dünyası aydınları, Osmanlıya göre çok erken bir dönemde milliyetçilik ve Pan-Türkçülük faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu gelişim seviyesinde yukarıda da belirttiğimiz gibi Rusya'da ki Rus ırkçılığı ve Pan-Slavizm'in etkisi belirleyici kıymettedir. Rus toplumu içindeki bu oluşumlara karşı geliştirilen savunma mekanizması, gayri Ruslar arasında da muadili hareketlerin oluşum ve gelişimine başlangıç teşkil etmiştir. İşte bu bölgelerden gelen aydınlar, bu tecrübelerini Osmanlı ülkesine taşımışlar ve Türkçülük'ün tezahür etmesinde birincil derecede rol oynamışlardır. Türk Milliyetçiliği'nin nüveleşmeye başladığı bu dönemde, Türkçülük ile Turancılık düşüncesinin özdeşleştiği bir tahayyülün tahakkuku, büyük ölçüde bu aydınların bir katkısıdır.

Pan-Türkist fikirlerin, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan gelen göçmenler tarafından Türkiye'deki Türkler arasında da yayıldığını belirten⁶² Lewis, Rusya'dan gelen Türk göçmenler için Pan-Türkizm'in, en aşırı şeklinde, Türkiye, Rusya, İran, Afganistan ve Çin'deki bütün Türkçe konuşan halkların tek bir devlet halinde siyasal birliğini ifade eden, gerçekten bir siyasal program olduğunu belirtir. Türkiye Türkleri arasında bu programın ise, ancak sınırlı bir destek kazandığını da ekler. Çünkü, bunların harekete karşı ilgileri sosyal, kültürel ve edebi –Türk olarak kendi ayrı özdeşlik bilinçlerinin artması, yeniden keşfedilmiş ataları ve uzak kuzenleri ile yeni bir hısımlık duygusu, Türk folklor ve geleneğine yeni bir ilgi- nitelikte idi.⁶³

Osmanlı düşünce sistemindeki Pan-Türkizm hareketinin kültürel veçhesi ağırlık taşırken, Rusya Türkleri arasındaki Pan-Türkizm'in siyasi veçhesi belirgindir. Böyle bir farklılığın temel kaynağı ise, şüphesiz siyasi bağımsızlıkta görülebilir.

⁶¹ Georgeon (2006), a.g.e., s. 25; ayrıca bakınız: Lewis, a.g.e., s. 345-347.

⁶² Lewis, a.g.e., s. 346.

⁶³ Lewis, a.g.e., s. 348-349.

Yukarıda da belirtildiği gibi Rusya Türkleri arasında Pan-Türkizm, Rus sömürgeciliği ve bir Rus ırkçılığı olarak tezahür eden Pan-Slavizm'e bir tepki niteliği taşıyordu. Bundan hareketle Türkler arasında Gaspıralı, önce bir kültürel ve eğitim ağırlıklı olarak Türk Dünyası'nda birlik hareketlerini başlatırken, belirli bir süreçten sonra siyasi karakterde de bir boyut kazanmaya başlamıştır. Osmanlı'da da Türkoloji etkisiyle birlik hareketleri görülmeye başlandığında, kültürel kimliğin inşası için rol oynarken çok önceden teşekkül etmeye başlayan Rusya Pan-Türkizm'i, siyasi bir renge bürünmeye başlamıştı. Georgeon, bu iki farklı Pan-Türkizm hareketinin yani siyasi Pan-Türkizm ile kültürel Pan-Türkizm'in 1908 Jön-Türk devriminden sonra buluştuğundan bahseder.⁶⁴

Modernleşme hareketleri, Rusya aracılığıyla Türkistan Türklerinde ve doğrudan Batı ile temas neticesinde Osmanlı toplumunda, aynı zaman dilimine rastlar. Fakat her iki Türk kültür çevresinin farklı bir tarihsel, toplumsal ve kültürel bir yapıya müteallik olması, modernleşme süreçlerini de benzeştirmemiş ayırtmıştır. Rusya Türkleri'nin, Rus tahakkümünde bir modernleşme hareketi, milli kimlik bağlamında ilgi ve yönünü, ekonomik ve kültürel gelişmeye doğru kanalize etmiştir. Bu durumun Rusya Türklerinden Osmanlıya göre erken bir dönemde sosyo-ekonomik gelişmenin dinamosu olan burjuva tabakasının oluşum ve gelişimini tetiklemiştir. Bu gelişim bütün Rusya Müslümanları ve Türkleri'nin siyasi alandan ziyade eğitim vasıtasıyla kültürel, sosyal ve ekonomik alanda yukarı bir seviyeye çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı toplumunda ise, Batılılaşma, bürokratik ve askeri bir karakter taşıdığı için modernleşmede öncelik devletin kurtarılmasına verilmiştir. Bu da milli kimliklerin azınlık topluluklarında gelişirken, Türkler arasında nüveleşmesi engellenmiştir. Batı tarzı bir milliyetçiliğin, Doğu Türklerinde yaygınlaşırken bunun etkisinin Osmanlı sınırlarına sızmasının engellenmesi için bazı tedbirlerin alınması kayda değerdir.⁶⁵ Bu tedbirler bize göstermektedir ki, Türk Milliyetçiliği'nin Osmanlı toplumunda oluşum ve gelişimi siyasi erk tarafından tehlikeli görülmüş ve toplumsal dinamikler tıkanmıştır.

⁶⁴ Bkz: Georgeon (2006), a.g.e., s. 81.

⁶⁵ Bu tedbirler için bkz: Karakaş (2000), a.g.e., s. 155–156.

Genel olarak Osmanlı düşüncesinde ve özel olarak da Türkçülük düşüncesinde, “Osmanlı aydını” ve “Rusya kökenli aydınlar” sınıflandırması bazı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Böyle bir kategorileşmeye kaynaklık eden düşünsel farklılıklar ve eylem biçimleri de gözlemlenebilmektedir. Aşağıda bu aydınların yer aldığı örgüt çatılarındaki ilgi alanı ve yaklaşım farklılığı burada dikkat çekilen hususlardandır. Bu ayrıma dikkat çekenlerden biri de Masami Arai’dır. Arai, milliyetçi gruplar ve dernekler üzerinde yaptığı çalışmalarında, Türk ulusal hareketi içinde iki farklı bakış açısının varlığını göstermeye çalıştığını söylemektedir: Osmanlı Devleti’nin siyasi formülüne bağlı kalan Osmanlı Türk aydınlarının bakış açısı ve gözlerini Orta Asya’ya dikmiş Rusya Türklerinin bakış açısı.⁶⁶ Fakat Geogergen, aydınlar arasında bu kadar kesin bir ayrımın söz konusu olmadığını bildirmektedir. Çünkü ona göre, Osmanlı Devleti’nin güçlendirilmesi, bütün Türklerin Pan-Slavizm tehdidi altında olduğunu düşünen Rusya Türklerinin de çıkarıydı. Yazara göre, Turancılığın en romantik biçiminin en ateşli öncülerinin Osmanlı Türkleri olduğunu da unutmamak gerektiğini hatırlatır: Halide Edip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp.⁶⁷

I.2.2.4 Anti-Emperyalist Etkenler

Milliyetçiliğin siyasal ve kültürel bir form olarak teşekkül ettiği Avrupa ülkelerinde ki milliyetçilik hareketleri de dahil, bütün milliyetçiliklerin ortak vasfı anti-emperyalist oluşlarıdır. Türk Milliyetçiliği’nin doğuşu ve gelişimi sürecinde, bir sorun olarak ve bu sorunun çözümlemesinde, anti-emperyalist boyutu da göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁸ Gerek Rusya Türklerinde gerekse Osmanlı Türklerinde bu vasıf bariz bir şekilde görünmektedir. Bu anti-emperyalist öz, Türkçülüğün karşı olduğu emperyalist düşmanın vasıflarından etkilenmesi gibi bir paradoksu da beraberinde getirmiştir. Fakat, emperyalist algılaması da bu iki Türk kültür ve siyasi sahasında farklılık arz etmektedir. Bu farklılık öncelikle, Türk Dünyası’nın siyasi bağımsızlık durumu, kültürel gelişmişlik ve iktisadi yapısından kaynaklanmaktadır.

⁶⁶ Arai, a.g.e., s. 20.

⁶⁷ Geogergen (2006), a.g.e., s. 29; ayrıca Suavi Aydın’da böyle bir ayrım yapar.

⁶⁸ Türk Milliyetçiliğinde ki anti-emperyalist vasıflar konusunda kısa ve özlü bir değerlendirme için bkz: Geogergen (2006), a.g.e., s. 8-11.

Batı Türkleri olarak anılan Osmanlı Türklerinin büyük bölümü bağımsızken Doğu Türklerinin tamamına yakını esirdir. Yani sömürgecilik ve emperyalizm yüzlerini, bu toplumların mevcut yapısına ve durumuna göre değişik veçhelerde yansıtmıştır. Bağımsız bir devlet ve toplum olarak Osmanlı Türklerinin emperyalizme tavrı ile bağımsız bir devletin mensubu olarak işgale uğrayan bir toplumun emperyalizm algısı farklıdır. Bir düşmanın varlığı olarak ortaklıklar var olmakla birlikte bu düşmana tavır da başkalık mevcuttur. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti'nin 19.y.y.dan itibaren büyük toprakları Batılılar tarafından işgale uğramıştır. Bu işgal hareketleri, güçlü ve etkili bir “öteki” olgusunu yaratmıştır. Bu öteki, Batılılardır. Türk Dünyası'nda milliyetçilik, Rus işgali altındaki sistem içerisinde kendini yaratırken, bir “dış güç” olarak emperyalist yoktur. Ekonomik, sosyal, kültürel gelişim etkeni de “öteki” de her yönüyle eklemlendikleri Ruslar ve devletleridir. Bu sebeple, Çarlığın çöküşüyle birlikte Türkistan ve Kafkas toplulukları bağımsız bir devlet için değil oluşumunu tamamlamamış Sovyetler bünyesinde sınırlı bir bağımsızlık talebi ağır basmıştır. Bu mevcut durum da Türk topluluklarının Rusya'ya eklemlenmesinin ve bütünleşmesinin derecesinin hangi boyutta olduğunu bir göstergesidir.

I. 3. Dünyada ve Osmanlıda Turancılığın Gelişim Seyri

Turan, İranlıların kendi ülkelerinin kuzey doğusundaki ülkeye verdikleri isimdir. Bu kelime, W. Minorsky'in belirttiğine göre, üç anlama karşılık gelmektedir: 1- Menşei; 2- “Türklerin memleketi” manasına uygun düşen daha sonraki manası; 3- Modern coğrafya, lisaniyat ve siyasette kullanılış şekilleri. İlk olarak Avesta'da tesadüf edilen (Tura-) kelimesi ile benzerlik arz eder. Bu eserde kelime 1- Tura, hakkında bir şey bilinmeyen, Arejahwant ve Farazi adlarında iki dindar şahsın babasıdır; 2- Tûra veya Tura, göçebe olması muhtemel bir kavim adıdır⁶⁹. Minorsky: “Turalılar, sık sık İranlıların ve gerçek dinin düşmanları olarak gösterilirdi”⁷⁰ demektedir. Buna göre kelime, asli sahipleri tarafından bir kimlik göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin nesnel karşılığı, “öteki” konumundadır.⁷¹ İran'ın İslamiyet öncesi dönemine ait Avesta efsanesi ve daha sonra Firdevsi'nin

⁶⁹ Viladimir Minorsky, “Turan”, İ.A. M.E.B., Cilt: 12\2, 2001, Eskişehir, M.E.B., s. 107.

⁷⁰ Minorsky, a.g.m., s. 107.

⁷¹ Turan kavramının çeşitli anlamları konusundaki tartışmalar için bkz: Minorsky, a.g.m., s. 107.

Şehname’inde, bu coğrafyada oturan kavimleri Sami ve Aryen-İranlı topluluklardan ayırmak üzere “Turanî” yani Turanlı deyimini “etnik” bir sıfat olarak da kullanılmıştır.⁷²

Turan kavramının siyasi, kültürel ve tarihsel anlamlar dünyası ile çerçevelenmesi Batı modernitesinin, dünyanın bütün bölgelerindeki doğrudan veya dolaylı etkisi bağlamında değerlendirilebilir. Batı sömürgeciliğinin yöneldiği alanların başında gelen Osmanlı devleti ve Türk Dünyası, doğal olarak Türkler üzerine olan ilgiyi beslemiş ve desteklemiştir. Batıda ve Rusya’da Türklerin araştırma nesnesi olduğu bir disiplin olarak Türkoloji, büyük ve hızlı bir gelişim sergilemiştir. Bu ekseninde, bilimlerin araştırma alanlarının tasnifinde sürekli bir değişme söz konusu olmuştur. 19. yüzyılın gözde araştırma alanları-konuları olarak ırk ve dil çalışmaları da bu tasnifleme sonunda günümüze kadar gelen tartışmalara sebep olmuştur. Turan terimi de bu tartışmaların bir neticesi olarak ortaya çıkmış ve güncelleşmiştir.

Bu açıklama çerçevesinde, Turan dilleri tabirini ilk kullanan, tarihçi Bunsen(1854), güncelleştiren de Max Müller olmuştur. Bunsen’in bu tabiri, kullanım alanı ve sınırları Hintçeye ve Sami dillerinden hiç birine ait olmayan, Asya ve Avrupa dillerini sınıflandırmak için kullanmıştır. Müller ise, Fin-Ogur ve Altay dilleriyle birlikte Siyam, Tibet, Malaya gibi dilleri de bu tasnife dâhil etmiştir.⁷³ “Bu bağlamda, Hint-Avrupa ve Sami dillerinden hiç birine ait olmayan, Avrupa ve Asya dillerine genel bir atıf olarak benimsenen Turan, Ural-Altay ve Fin-Ugor alt ayırımıyla, hem Fince ve Macarca gibi Avrupa kıtasında konuşulan hem de, Avrasya coğrafyasında bütün Türkî dil ve lehçeleri kapsayan bir dil ailesinin popüler adı olarak kullanılır”.⁷⁴ Dil tasnifi ırk araştırmalarında yansımaları bulmuştur. Dilbilimci Max Müller, dil sınıflandırmasında yaptığı Ari ve Turanî diller ayırımını ırk ayırımına teşmil etmiştir. Böylece, “bu büyük iki dil ailesinin aynı zamanda iki ayrı ırka tekabül ettiğini ileri sürmüştür”.⁷⁵

⁷² Günay Göksu Özdoğan, “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt: 4, (Ed.) Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim, 2002, s. 388–389.

⁷³ Minorsky, a.g.m., s. 110.

⁷⁴ Özdoğan, a.g.m., s. 389.

⁷⁵ Özdoğan, a.g.m., s. 389.

Sosyal bilimlerdeki bu gelişmeler, verdikleri sonuçların siyasal ve toplumsal alanda yansımalarını görmüştür. Dil ve tarih alanındaki çalışmaların ortaya çıkardığı Turan sınıflaması, modern dünyanın getirdiği siyasallaşma ve kimlik, “Turancılık” olarak istihraç etmiştir.

Zenkovsky, “Turan” sözcüğünün 19. yüzyılın sonlarında, 20. yüzyılın başlarında, Türk-Moğol topraklarını ve Orta Asya’yı belirtmek için kullanılmış yanlış bir terim olduğunu belirtir. Ona göre yanlışlık, “Türk” sözcüğüyle “Turan” sözcüğü arasındaki fonetik benzerlikten ileri gelmektedir. İran destan geleneğinde ve Firdevsî’nin destan türündeki “Şehnâme” adlı yapıtında kullanılan ve asıl anlamıyla “Turan”, Türk-Moğolların eski yurtları anlamına gelmeyip, daha çok 6. yüzyıla kadar Orta Asya’yı almış olan Kuzey İranlı halkın adıdır. Kısaca yazara göre, tüm Pan-Türkçü terminoloji ve “eski ve şanlı Turan toprağını” ulusal bir sembol olarak göstermek için yapılan bütün çabalar, modası geçmiş bir coğrafya teriminin yanlış kullanılmasından ortaya çıkmıştır.⁷⁶

Bu tez muvacehesinde, Pan-Türkçülük ve Turancılık kavramaları, farklı araştırma nesnelere tekabül eder. Turancılık, Pan-Türkçülük’ten daha geniş bir anlamsal içeriğe sahiptir. Yani birincisi Türklerle birlikte Macarlar, Finler, Bulgarlar, Moğollar vs. gibi halkları kapsarken, ikincisi sadece Türk kültürel çevresine mensup veya Türkçe konuşan halkları kapsar. Fakat Osmanlı’da “İkinci Meşrutiyet’ten sonra Turancılık ile Pan-Türkçülük terimleri eş anlamlı olarak kullanıldı... 1930 ve 1940’larda, Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi sınırları dışında yaşayan Türkî halklarla ortak tarihsel, etnik kökenlerden söz edildiğinde, genellikle ‘Turanî’ terimi kullanılıyordu.”⁷⁷

Türk düşüncesinde Turan kavramını yerleştiren ve güncelleştiren isim olan Ziya Gökalp, Turan sözünün yukarıda belirtilen anlamını kabul etmez. Turan’ın Türklerden başka Moğolları, Tunguzları, Macarları vs. içine alan bir “kavimler halitası” olmadığını vurgular. O, “Turan kelimesini bütün Türk boylarını ihtiva eden Büyük Türkistan’a hasr etmemiz lazım gelir” demektedir.⁷⁸ Böylece Turan(cılık), kavram olarak aynı olmakla birlikte tekabül ettiği içeriği farklılık göstermektedir.

⁷⁶ Serge A. Zenkovsky, **Rusya’da Türkçülük ve İslam**, (Çev.) Ali Nejat Ongun, Ankara, Günce Yayıncılık, 2000, s. 104–105.

⁷⁷ Günay G. Özdoğan, **Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, (Çev.), İsmail Kaplan, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, 2001, s. 27.

⁷⁸ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, (Haz.) Mehmet Kaplan, İstanbul, M.E.B., 4. Baskı, 1999, s. 26-27.

I. 3. 1. Macarlar ve Turancılık

Sanayileşmenin ve bunun bir yansıması olarak neşet eden hızlı toplumsal değişmeye bağlı olarak siyasi düşüncelerde de değişimler, evrimle baş göstermiştir. Pek çok yeni olgu, olay ve eylem biçimine kaynaklık eden 19. yüzyılın insanlık için önemli olan kurumlarında da tedrici bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Milliyetçilik ve ulusal devlet olguları da bu değişim sürecinde oluşumunu gerçekleştirmiştir. Bütün Pan hareketleri gibi Turancılık düşüncesinde de bu siyasi-ideolojik oluşumun tezahürleri gözlemlenmiştir.

Milliyetçiliğin Batı-dışı toplumlardaki tezahürü, büyük ölçüde bir tepki niteliği arz eder. Özellikle, sömürge altında yaşayan toplumların milliyetçiliklerinin muteberiz vasfı, sömürgeci güçlere karşı bir tepki sistematığı halinde oluşmuş olmalarıdır. Bu toplumlarda tepki hareketinin tezahür ettiği bazı eylem ve düşünce biçimleri ortaklık gösterir. Tarihe başvurma ve tarihte büyük medeniyetler, devletler kurmuş olma gibi düşünceler ve kurgular bu tepkinin inikâsıdır. Macar milliyetçiliği ve Turancılığı da bu olgunun bir neticesidir.

Turancılık kavramının ilk olarak kullanımı ve bu kullanıma kaynaklık eden tarihsel ve sosyo-politik ortam, Avrupa'nın siyasi emperyalist politikalarının yoğun olarak etkisini gösterdiği bir zaman dilimidir. Bu ekseninde "Pan-Turanizm tabiri bilhassa Macaristan'da kullanılmıştır. Bu tabirin, burada, uzak anayurt ideali manasında kullanılışı, 1839'a kadar çıkar."⁷⁹ Turancılığın siyasi-ideolojik gelişimi ise Gregoryen'e göre, Ural-Altay ve Fin-Macar halklarının birliğini savunan ideolojik ve siyasal bir terim olarak, Macar siyasal kimliğini tehdit eden Pan-Cermenizm ve Pan-Slavizme tepki anlamında Macaristan'da doğdu.⁸⁰ "Bir yönüyle

⁷⁹ Minorsky, a.g.e., s. 110.

⁸⁰ Macaristan'da 19. yüzyılın ilk yarısında reform çağı başlar. Macar Bilimler Akademisi ve Macar Ulusal Müzesi gibi kurumlar oluşturulur. Ülkenin bütün yönlerine ulaşım ağı kurulur. Modern vergilendirme sistemi yerleştirilir. Bu reform hareketleri milli bilincin gelişmesine önemli katkı sağlar. 1848 yılında Avrupa'daki devrim yıllarında Macarlar Avusturyalılara karşı ayaklanırlar. Bir yıllık bağımsızlık döneminden sonra Rus ordularının desteğinde Avusturya ordusu tekrar ülkeyi işgal eder. Ülkedeki Slav azınlığın Avusturya'ya yakın durması Macaristan'daki Slav tehdit algılamasının başlıca nedenlerinden biridir. Bununla birlikte Pan-Slavist ideoloji Macar ülkesindeki Slav aydınlarca geliştirilmiştir. Avusturya ve Rusya gibi birbirine rakip iki imparatorluğun kendilerine karşı birleşmesi ve Batı Avrupa'nın devletlerinin de kendilerini yardıma gelmemesi Macar toplumunun Avrupa halkları içerisinde kendilerini yalnız hissetmelerine kaynaklık etmiştir. Bkz: Nazım Önen, **Turancı Hareketler: Türk ve Macar Turancılıkları**, İstanbul, İletişim, 2005; François Georgeon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876–1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 50.

yüzyıl sonlarına doğru Batıda gündeme gelen beyaz\Aryan ‘ırk’ın yükselişi, diğer yanda Rusya’nın doğuya doğru güçlenen yayılmacı atağı karşısında Turancılık, hem bir tür ‘yabancılaşma ideolojisi’ olarak savunmacı bir tepki, hem de Macar varlığının güçlendirilmiş bir ifadesini taşıyan mukabil bir atılım platformu içeriyordu. 1913’te yayınlanan ‘Turan Adına Siyasi Vasiyet’ başlıklı bir kitapçıkta Macaristan’ın maruz kaldığı ‘tehdit’in faturası ‘yabancı’ Batı medeniyetine aidiyetin neden olduğu ‘1000 yıllık günahlara’ ve Habsburg hükümetinin imparatorluk yönetimiyle, onun müttefiki Almanların yayılmacı politikasına çıkartılmaktaydı. Macaristan’ın kurtuluşu ancak ‘kutsal’ Turan ülkesine yapılacak ‘sembolik bir hacla’ uzun yıllar baskı altında tutulmuş Turan ‘ruhunun’ canlandırılmasına ve Macar halkının yeniden doğarak, Turan tarihi içinden keşfedeceği öz cevherleri sahiplenip ‘mağrur’ Batı kültürüne kafa tutması ile mümkün olabilirdi.”⁸¹

Macaristan’da Turan kavramının kullanımı noktasında, kültürel ve siyasal alanın sınırlarında bir gidip gelme veya kayma gözlemlenmektedir. Birinci Cihan Harbi esnasında Turan cemiyeti tarafından Budapeşte’de çıkarılan Turan Mecmuası, Bulgarca ve Türkçe ilanlarından da anlaşılacağı üzere, akraba olan milletlerin tarih ve kültürünü tetkike mahsus olacaktı. Bununla beraber, bu mecmuanın⁸² yazı heyeti aşağıdaki ifadesiyle, tamamiyle ayrı bir tutum göstermişti: Bizim Turanımız coğrafi bir mefhumdur; ne Max Müller’in çeşitli münakaşalara yol açan Turan’ı hedef tutan, ne de politik emelleri olan bir Turancılıktır.”⁸³ Bu, kavramın anlamsal değişiminin bir göstergesiydi. Çünkü, “coğrafi bir tabir olması bakımından Turan kelimesinin bu yolda kullanılması, tamamiyle yeni ve şahsidir.”⁸⁴ Bu eksende kavram, coğrafi anlamında pek kullanım alanı bulmamıştır. Dil ve tarih alanındaki çalışmaların milliyetçilik düşüncesi ve ideolojisinin ortaya çıkışında ve gelişimindeki önemine binaen Turan tasnifine göre yapılan dil ve tarih çalışmaları da bu çalışmaların toplumsal boyutu içinde siyasal veçhesini ortaya çıkarmıştır. Yani bilimsel bir aktivitenin ötesinde siyasal-ideolojik bir içerikte kendi varlık alanının sınırlarını oluşturdu.

Batı tipi milliyetçiliklerin varlık kazandığı sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapı sanayileşmiş, kentleşmiş, orta sınıfını teşekkül ettirmiş ve işlevsel bir

⁸¹ Özdoğan, (2001), a.g.e., s. 390.

⁸² Sene 1918, nr. I, s. 5

⁸³ Minorsky, a.g.m., s. 110.

⁸⁴ Minorsky, a.g.m., s. 110.

toplum tabakası olan burjuvazinin varlığıdır. Benzer toplumsal, kültürel, iktisadi dinamiklerin görülmeden, milliyetçiliğin ortaya çıktığı Batı-dışı toplumlardan biri de Macaristan'dır. "Macaristan'ın 'taşra'sının henüz tamamen kentleşmemiş aristokrat kökenli tabakalarıyla çeşitli gazeteci, yayıncı, tarihçi, edebiyatçı ve öğretmen gibi entelijensiya mensuplarının destek verdiği bu 'sağcı' akım, hiçbir zaman hâkim bir siyasi güç odağı haline gelmemekle birlikte, Pan-Slavizm, Pancermenizm ve Panortodoksi gibi aynı dönemin büyük birlik ideolojilerine rakip ama benzer bir alternatifi dillendirmesi açısından önem kazandı."⁸⁵ Kessler'e göre ise, Macar Turancıları üç katmandan gelmektedir: 1-Aristokrasinin genç üyeleri ve yüksek sınıfa mensup olanlar, 2- Asillerin orta tabakaları ve onlara entegre olmuş iyi eğitilmiş tabakalar, 3- Soyluluğun alt tabakaları.⁸⁶

Macarların Turan ülkelerine dâhil ettikleri topluluklar açısından Özdoğan, bu hareketi Batı Avrupa'ya karşı Avrasyacı bir açılım olarak değerlendirmektedir. Bu ülkeye dâhil olan toplulukların Macarlar, Finler, Estonyalılar, Slavlaşmamış Bulgarlar, Türkler, Tatarlar, Türkmenler, Kırgızlar, Özbekler, Başkırtlar, Japonlar, Koreliler, Moğollar, Çinliler, Siyamlılar, Tibetliler yer almaktadır. Macar Turancılığının ve Rus Avrasyacılığının hitap ettiği toplumsal-kültürel zeminin bu örtüşmesi, aynı zeminden nemalanan farklı ideolojilerin varoluş şartlarının irdelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Turancılığın Macaristan'daki etki ve etkinliği, ulusal ve uluslararası siyasi alana göre değişkenlik gösteriyordu. Hedef ve yönelimleri, tamamen siyasi değişkenliğe göre biçimleniyordu. Mesela, İskitler bağlantılı olarak Rus ve Ukraynalıların da bu birliğe dâhil edilmesi görüşleri sarf edilmiştir. Macar milliyetçiliğinin çıkış motiflerini oluşturan Alman karşıtlığı, kendini Alman-Turan hegemonyasına bırakmıştır. Osmanlı'nın tasfiyesiyle kurulan Türkiye Devleti'nin mevcut sınırlar dâhilinde bir politika benimsemesi üzerine, "Turanın iki kılıcı olarak" olarak Japonya ve Macaristan büyük ülküde motor güç olmuşlardır.⁸⁷ Özdoğan'a göre, Macar Pan-Turanizminin Avrasya vizyonu içinde savaş müttefikliğinin ötesinde, "kardeşlik ve soydaşlığa" dayanan ideolojik bağlantılar nedeniyle temel üçlü sütun olarak Macarlar, Bulgarlar ve

⁸⁵ Özdoğan, a.g.m., s. 389.

⁸⁶ Bkz: aktaran, Önen, a.g.e., s. 52.

⁸⁷ Bkz: Özdoğan, a.g.m., s. 390-391.

Osmanlı Türkleri ön plana çıkmaktaydı.⁸⁸ Turancılık, kendi mecrasında gelişen ve değişen bir siyasi-ideolojik akımdan ziyade jeo-politik kaygılar taşıyan ve buna göre şekillenen esnek bir politik tavır olmuştur.

19. yüzyıl, Avrupa'da Türkolojinin altın yüzyılıdır. Bu dönemde, Bütün Avrupa ülkelerinin üniversite kürsülerinde yoğun olarak Doğu; bu kategorinin içinde de Türkoloji gelişme imkanı bulmuştur. Macar milliyetçiliğinin gelişimine bağlı Macar tarihçiliği de bu kültürel gelişim merhalesinde kendine özgü araştırma nesnesi teşekkül etmiştir. Macarlar, yukarıda sözünü ettiğimiz halklar içinde yalnızlık duygusu, akraba halkların varlığı üzerindeki araştırmaları daha da bir anlamlı kılar. Armin Herman Vambrey, Macar Türkoloji kürsüsünü 1870 yılında Budapeşte Üniversitesi'nde kurar. 1860'lı yılların ilk döneminde Asya'ya gerçekleştirdiği seyahat onun ününü bütün Avrupa'ya yayar.

1891 yılında Macar hükümeti, Doğu ülkeleriyle olan ticari bağların güçlendirilmesi amacıyla Doğu Ticaret Kursu adıyla bir okul kurmuştur. Sonradan bu okul akademi haline getirilmiştir. Macar Türk akrabalığı konusundaki çalışmalar da, kökenleri daha eskilere gitmekle beraber bu dönemde yoğunlaşmıştır.⁸⁹ Tarihte Türklerle akrabalıklarına ilişkin önemli tarihsel veriler mevcuttur.⁹⁰ Akrabalık tezleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkoloji'nin gelişimine ve araştırma nesnesine göre dil etrafında yürütülmüştür. Bu akrabalığı savunanların önde geleni ise A.H. Vambrey'dir.

1870'li yıllardan itibaren hem Macar hem de Osmanlı toplumlarında karşılıklı bir sempati, ilgi ve dayanışma unsurları oluşmuştur. Osmanlı Rus savaşları iki toplum arasındaki ilişkileri ve yakınlaşmayı daha da artırmıştır.⁹¹ Böylece, uluslar arasındaki dayanışma, karşılıklı etkileşim, ortak düşman ve tehlike motifleri tarafından beslenmiştir.

⁸⁸ Özdoğan, a.g.m., s. 390.

⁸⁹ Önen, a.g.e. s. 44-47.

⁹⁰ Bu konuda kısa bir değerlendirme için bkz: Önen, a.g.e.

⁹¹ Önen, a.g.e., s. 47-48.

I. 3. 2. Türk Dünyasında Turancılık⁹²

Türk Dünyası'nda Turancılığın sosyo-politik ve ekonomik belirleyicileri Osmanlı ülkesindekinden çok farklı bir mecrada gelişmiştir. Türk Birliği ideolojisinin kaynağı yani ilk ortaya çıkışı ve gelişmesi, Osmanlı sınırları dışında ve Rus egemenliğindeki Türk ülkeleridir. Kırım-Kazan ve Azerbaycan bu alanda en önemli merkezlerdir. Bu sebepten Landau, Pan-Türkizm'in yakın ve Ortadoğu halkları arasında en önemli ve ilginç ideolojilerden biri olmasına rağmen hiçbir zaman bütünüyle Türkiye bağlamında incelenmediğini belirtir. Güney Rusya ve Orta Asya'daki Türk grupları arasında, özellikle ilk çıktığı yıllarda birkaç monografinin yazıldığından bahseder.⁹³ Türk Birliği fikrinin ilk ortaya çıkış noktasının Rusya egemenliğindeki Türkler arasında şoven Rus milliyetçiliğine bir tepki mahiyetinde çıktığı noktasında, konuyla ilgilenen yazarlar arasında, ortak bir görüş vardır.⁹⁴

Çarlık rejiminin devrilmesinden 1917 devrimine kadar Türkler arasında çok çeşitli birlik kurma ve bağımsızlık versiyonları tartışıldı. “Pan-Türkçülük, tam bağımsızlık, federal bir devlet içinde kültürel özerklik ya da merkezi bir devlet içinde bölgesel özerklik gibi o dönemde tartışılan en ayrıntılı çözümler içinde genelde ikincil bir önem arz etmekteydi”.⁹⁵

Türk Birliği düşüncesinin filizlendiği toplumsal ve kültürel zemin, Kuzey (Tatar) Türkleri olmuştur. Çok çeşitli siyasi ve sosyal bir yapı arz eden Türk topluluklarının bir cüzü olarak Tatarlar arasında bu düşüncenin tezahür etmesi, ekonomik ve kültürel gelişmişlik seviyelerine bağlanabilir. Tatarların eğitim düzeyi Ruslardan bile yüksek görünmektedir. Osmanlı düşüncesinde Türk Birliği Akçura'nın :“Üç Tarz-ı Siyaset”i ile girdiğinde bu düşünce o gün için “ne kadar ileri

⁹² Türk Dünyası'nda ki Türkçülük ve Turancılık hakkında yapılmış önemli çalışmalar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Rafael Muhametdin, **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1998; Serge A. Zenkovsky, **Rusya'da Türkçülük ve İslam**, (Çev.) Ali Nejat Ongun, Ankara, Günce Yayınları, 2000; Yusuf Akçura, **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayınları, 2007; Türkistan'da ki Türkçülük ve Türk Birliği ağırlıklı olarak da şu çalışmalara bakılabilir: Sabit Şildebay, **Türkşildik cane Kazakstandağı Ult-Azattık Kozğalı**, Almata, Ğılım, 2002; Ordalı Konıratbayev, **Turar Riskulov, Koğamdık, Sayasi Cane Memlekettik Kızmeti**, Almata, Kazakistan, 1994.

⁹³ Jakob M. Landau, **Pan-Türkizm**, (Çev.) Mesut Akın, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, 1999, s. 11.

⁹⁴ Bkz: Landau, a.g.e., s. 19; Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s. 142; François Georgeon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, (Çev.) Ali Berktaş, İstanbul, YKY, 2006, s. 5.

⁹⁵ Landau, a.g.e., s. 28.

bir metin ise Rusya Türkleri için de aynı ölçüde günceldi.”⁹⁶ Tatarların diğer Türk topluluklarına nazaran ayırt edici başka bir özelliği de Rus egemenliğine giren en eski Türk grubu olmasıdır. Bununla birlikte Rus egemenliğindeki Türk Dünyası coğrafyasının en batısında yer alması, Batı kültürünün etkisinin doğrudan bir yansımalarının burada kendini göstermesine de sebep olmuştur.

Tatarlar dışında Rus egemenliğindeki Türk toplulukları içinde Azerbaycan Türklerinin, Türkçülük ve Turancılık düşüncesine gerek fikri gerekse eylem alanında önemli katkıları ve açılımları olmuştur. Bu mevcut ortam üzerinde Türk Birliği düşüncesinin başlangıç fitilini ateşleyen, Pan-Slavizm hareketlerinin toplumsal boyutta kendisini hissettirmesi olmuştur. Sömürgelere mensup ve Rus olmayan topluluk üyelerine karşı Avrupa’daki milliyetçilik ve ırkçılık ideolojileri etkisinde belirgin bir etkinlik kazanmaya başlayan Ruslaştırma ve Pan-Slavizm mensuplarına bir tepki olarak Türk gençleri de Pan-Türkizm adıyla Pan-Slavizm’in muadili düşünce sistematiğini oluşturmuşlardır.⁹⁷ Landau, bu sebeple, Pan-Türkçülük kavramının orijinal olmakla birlikte, birçok taktikleri ve hatta bazı terimleri büyük ölçüde Pan-Slavizm’den aldığını belirtir.⁹⁸

Azerbaycan da, 18. yüzyılda filizlenmeye başlayan ve 19. yüzyılda belirgin karakterini kazanan Türkçülük, Türk Dünyası’nda en güçlü şekilde kendini hissettirdiği ülke olmuştur. Ekonomik olarak güçlü bir yapı kazanmaya başlaması ve Rusya vasıtasıyla Batılı fikirlere olan aşinalık, Türkçülük düşüncesinin Azerbaycan’da gelişmesi için yeterli ekonomik, kültürel ve sosyal ortamı bulmuştur. Türkçülüğün Azerbaycan’da kendini var kılmasının meşruiyeti, Rus baskısı ve Ermeni saldırılarıyla gerçekleşmiştir. Bu iki unsur, Türkçülüğün doğuşunda itici güç olmuştur. 19. yüzyılda Türkçülüğün ilk temsilcileri, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Batı kültürüne, bilimine, felsefesine olduğu kadar, kendi kültürlerine de aşina bulunuyorlardı. Genel olarak mesleki eğilimleri edebiyatçı, gazeteci, asker, bürokrat olmaları göze çarpmaktadır. Abbas Kulu Ağa Bakühanlı (1794–1846), Aleksandr Kazım-Bek (1802–1870), Mirza Şefi Vazih (1794–1852), İsmail Bey Kutkaşanlı (1806–1861), Azerbaycan’da toplumsal ve kültürel değişimin önde gelen isimleridir.

⁹⁶ Georgeon, a.g.e., s. 46.

⁹⁷ Bu konuda bkz: Landau, a.g.e., s. 18–19.

⁹⁸ Landau, a.g.e., s. 19.

Toplumsal ve kültürel alanda meydana gelen değişimler, toplumun öteki sahalarda da yansımalarını bulmuştur. Türkçülük esas gelişimini ve toplumsal bir boyut kazanmasını, 19. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir gelişme gösteren sanayi ve ticari faaliyetler, sosyo-kültürel dönüşümün kaynağı olmuştur. Azerbaycan burjuvazisinin teşekkül etmesiyle basın ve eğitim alanındaki büyük hareketlilik, yenileşme hareketlerini hızlandırmıştır. Bu dönemde, Cedid hareketinin de etkisiyle Azerbaycan’da Türkçülük kendini muadillerinden ayırt edici karakterini, özgünlüğünü meydana getirmiştir. İlk defa Azerbaycan Türkçesinde edebi eserler kaleme alan Mirza Fethali Ahunzade (1812-1878), ilk Türkçe gazete olan “Ekinci” yi çıkaran Hasan Melikzade Zerdabi (1837-1907), Osmanlı Türkçülük tarihinde de çok etkili rol oynamış bulunan Hüseyinzade Ali (1864-1942)⁹⁹, Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)¹⁰⁰ gibi münevverler Neriman Nerimanov ve Mehmet Emin Resulzade gibi şahsiyetler yer almıştır.¹⁰¹ Bu düşünürlerin en mütebariz özellikleri Türkçülüğü siyasi ve kültürel bir ayrıma tabi tutmadan her iki sahada da eylemde bulunmuş olmalarıdır.

I. 4. Avrupa’da Pan Hareketlerin Doğuşu ve Pan-Türkizm

Ortak bir milli kimliğe mensup toplumların millet olarak tanımlanması ve bu kimliğin bilinç düzeyinde ikrarı olan milliyetçiliğin, aynı dinamikler zemininde siyasi alanda örgütlenmesi, bazı ulusal ve uluslar arası sorunlara da kaynaklık etmiştir. Bunlardan en önemlisi de meşruiyet kaynağı millet olan modern milli devletin bu zeminin mekân boyutundaki sınırlarının belirsizliğidir. Toplumsal birim olarak milletin geniş bir coğrafyaya, modern adlandırmayla “vatan”ın genişliği ile olan uyumsuzluğu, bu sorunun sebebini teşkil etmiştir. Özellikle milletin merkezi kurucu ögesi olarak yalnızca “ırk”, “dil” veya “kültür” ortaya konunca sorun daha da belirginleşmiştir. Bir Slav ırkı, Cermen ırkı vardır ama geniş bir coğrafi alanda yer almaktadırlar. Ve milli devletin bu coğrafi alandaki “millet” zemininde mi kurulacağı gerek bilim gerekse siyasi alanda yoğun bir tartışma konusu olmuştur. Kendini Batılı bu muadillerinden farklı bir zeminde konumlandıran Türkçülük de, Osmanlı

⁹⁹ Bkz: Ali Haydar Bayat, **Hüseyinzade Ali Bey**, Ankara, AKM, 1998.

¹⁰⁰ Bkz: Abdullah Gündoğdu, **Ümmetten Millete**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

¹⁰¹ Azerbaycan’da Türkçülük ve Türk Birliği çalışmaları konusunda bkz: Yusuf Akçura, **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İstanbul, 2007, bu önemli eser, Hüseyinzade Ali Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey hakkında önemli bilgiler içerir bkz: s. 169–196; Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliği’nin Doğuşu**, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1999, s. 154–167.

döneminde kültürel ve siyasi sınırlar arasındaki muğlâklığı yaşamıştır. Millet, vatan, devlet arasındaki bu sınır çatışması, dünya siyasi düşünce tarihinde “Pan” hareketlerini doğurmuştur. Pan hareketleri, “panamerikanizm, pancermenizm, Pan-Slavizm gibi hareketler...bir coğrafi bölge, bir dil grubu, bir ulus, bir ırk ya da bir din içinde birlik sağlanmasını hedefler.”¹⁰²

Turancılık, ilk defa Macarlar arasında siyasi ve jeopolitik bir kavram olarak kullanım alanı bulmuştur. Bunun da, dönemin genel siyasi gelişmeleriyle doğrudan bir bağlantısı söz konusudur. Milletlerin teşekkülü ve ulusal devletlerin inşasıyla birlikte seküler din işlevselliğinde temayüz eden milliyetçilik, doğduğu yüzyılda “Pan” niteliğini bariz olarak göstermekteydi. Slav, Cermen, Arap, Yunan vs. her biri, ulusal devletlerinin sınırlarını kültürel topluluklarıyla özdeşleştirerek mevcut kültürel varlığa siyasi sınır teşmil edilmekteydi. Ortak kültüre ait olduğu düşünülen toplulukların bir siyasi çatı altında buluşturulmaları, zamanla güçlü ideolojik hareketler haline gelmişlerdir. Alman romantizminin etkisiyle, öncelikle sanat ve edebiyat alanında tebarüz eden bu “Pan”lar dönemin ırk ve dil araştırmalarından da destek görerek bilimsel bir alt yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu dönemde, sosyo-kültürel bir yapı olarak “millet”in siyasallığının açıkça tebarüz etmediği zaman dilimi olarak görebiliriz.

Şerif Mardin’e göre Pan hareketlerin kökünde Darwinizm vardır. Darwin, 1859 yılında çıkardığı “Türlerin Kökeni” adlı kitabı, Avrupa’da büyük olay yaratmıştır. Buna göre, hayat kavgası bazı türlerin diğerlerini ortadan kaldırmaktadır. Bu fikir, siyasete teşmil edilmiş ve böylece hayat mücadelesinde üstte kalmış ırklar, medeniyeti ileri götürecek ırklar olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. Mardin’e göre bu tip ırkçı Darwinizm’in uzantılarından biri, 1870’lerden sonra Avrupa’da kristalleşmeye başlayan “Pan” milliyetçilikleriydi. Pan hareketlerinin çıkış noktası, o zamana kadar parçaları yeryüzüne dağılmış sayılan Slavlar ve Almanlar gibi, kalıcı bir milletin parçalarının yeni bir devlet halinde birleştirilmesinin tabi ve karşısına geçilmez bir eğilim olduğu idi. Avusturya sınırları içinde yaşayan Slavları birleştirmek amacıyla 1848 yılında Prag’ta ilk Pan-Slav kongresi toplanmıştır. Rusya’nın Kırım harbinin sonucunda, Pan-Slavizm gelişme imkanı bulmuştur.

¹⁰² Georjon (2006), a.g.e., s. 5; Landau, a.g.e., s. 261-262.

Osmanlıda, II. Abdülhamit ile özdeşleşen Pan-İslam hareketi de Avrupa'daki bu Pan hareketlerine bir tepki olarak gelişmiştir.¹⁰³ Fakat zamanla Pan-İslamizm, Osmanlı devletinin dış politikasında etkin olarak rol oynamıştır.

Milliyetçilik ister dil isterse ırka dayalı olsun, Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Çeşitli Pan hareketlerinin doğmasına yol açmıştır.¹⁰⁴ Bu Pan hareketlerinin Avrupa'da da, özellikle Almanya'nın Rusya'dakine paralel gelişim göstermesi, oradaki Türk aydınlarının da çeşitli derecelerde etkilenmesine neden olmuştur. Böylece, Pancı düşüncenin yeni filizlenmeye başlayan Türk bilinciyle anlamsal açıdan bir örtüşmenin de gerçekleşmesine kaynaklık etmiştir. Batıdaki iki büyük Pan hareketi, böylece farklı kanallardan Osmanlı Türk toplumuna sirayet etmiştir. Türk Dünyası aydınları ve Osmanlı aydınları üzerinden de milliyetçiliğin Pancı vasfı, oluşum aşamasındaki "Türk" kavramının anlamının sınırlarının belirlenmesinde belirleyici olmuştur. Bu etkenlere bağlı olarak Türklük olgusunun Pancı bir nitelikte içeriklendirilmesinin Osmanlı düşünce hayatına intisabı zor olmamıştır. Türkistan kelimesinin kullanılışı, bu konuda açıklayıcı bir örnektir. Kushner'e göre, bu kelime yalnız Rusya'nın Orta Asya'daki eyaleti (hükümraniği) anlamında değil, daha az kullanılmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğunu da içine alan bütün Türkler karşılığı olarak kullanılıyordu.¹⁰⁵

Pan-Türkizm'in, İmparatorluğun acil sorunlarını çözebilecek ve onu giderek artan tehlikelerden koruyabilecek, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel eksiksiz bir sistem olduğunu söyleyen ilk Osmanlı yurtseveri, Tekinalp'tir.¹⁰⁶ Tekinalp, Turancılığın içte ve dışta tanıtılmasında ve gündeme gelmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

Georgeon, 1908 tarihinden sonra Pan-Türkizm'in bir kilit anı olarak 1911–1913 yılları olduğunu belirtir. Çünkü bu yıllarda, Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp, İtalya tarafından işgal edilmiş, Rumeli, Balkan devletleri koalisyonunun eline geçmiş, Bulgar orduları İstanbul kapılarına dayanmıştır. Bütün bu gelişmeler, "Osmanlı seçkinlerinde tam bir travma yaratmış"tır. Bu durumda, mevcut siyasi eğilimler üzerinde bir sorgulamaya

¹⁰³ Mardin (2007), a.g.e., s. 92-93.

¹⁰⁴ Bkz: Kushner, a.g.e., s. 16–17.

¹⁰⁵ Kushner, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁶ Landau (1996), a.g.e., s. 52.

girişilmiş ve sonuçta Osmanlı aydınları ve yöneticilerinden bazıları “yeni bir dayanışma ilkesini ve yeni ufukları gündeme getiren yeni bir siyasi formüle” yönelmiştir. Bu yenilgilerin, Osmanlı seçkinlerinin bir bölümünün Pan-Türkizm’e yönelmesine yol açtığını belirten Georgeon, benzer bir tepki durumunun 1877–1878 yıllarında Rus ordusu karşısında alınan yenilgilerin, Osmanlı sarayını Pan-İslamizm’e yönelttiğini ve her iki durumda da “ileriye doğru bir ricat gerçekleştirerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne yanıt vermek söz konusuydu” demektedir.¹⁰⁷

Landau ise, Osmanlı İmparatorluğunda Pan-Türkçülüğün ilk aşamasının yirminci yüzyılın başlarında görüldüğünü ve çabucak da, Osmanlı’nın son günleri ve parçalanma zirvesine ulaştığını, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında ise, bir kenara itildiğini söylemektedir.¹⁰⁸ Bu tartışmalar da göstermektedir ki, Pan-Türkizm, Türk Düşünce tarihinde sadece yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş, gelişmiş ve sönmüştür. Etkisi ve etkinliği sadece “sönmüştür”, yani yok olmamıştır. Bu zaman diliminin Osmanlı Devleti ve toplumu açısından kritik önemini de göz önünde bulundurulduğunda, sosyo-politik alandaki yoğun bir arayış dönemi niteliği görülür. Bu, aslında bir “Yeni Hayat” arayışıdır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve son olarak Türkçülük, bu “Yeni Hayat” a giden yolda bir aşamadır. Her biri farklı zaman dilimlerinde tekevvün etmekle birlikte, özellikle bu 20.yüzyılın ilk çeyreğinde, aynı zaman ve mekânda iç içe yer almıştır. Bu süre zarfında da birbirleriyle yoğun ve verimli bir tartışma içine girmişlerdir. İdeolojik içerikleriyle, zaman zaman örtüşen bir hal de almışlardır. Örgütlenme ve yayın organı düzeyinde kimi zaman örgüt ve yayın organları Osmanlıcı iken, değişen siyasi ve toplumsal koşullara bağlı olarak Türkçü bir karakter kazanmıştır. Kimi zaman ise, Türkçü ve İslamcı aydınlar aynı çatı altında faaliyet göstermişlerdir. Bu durum da, aralarındaki ideolojik ve kurumsal geçişkenliği göstermektedir.

Balkan savaşlarıyla birlikte tepkiselliğin ve alternatifsizliğin beslediği Pan-Türkizm güncellik kazanarak, toplumsal ve siyasi arenada da tezahürlerini göstermiştir. Örgütlenme ve dergi, kitap yayınlarıyla kamuoyu oluşturularak, milli

¹⁰⁷ Georgeon (2006), a.g.e., s. 80.

¹⁰⁸ Landau, a.g.e., s. 47.

hassasiyetler uyandırılmaya ve oluşturulmaya çalışılmıştır. Yüzyıllardır devam edegelen yenilgiler sonucu baş gösteren psikolojik çöküntü, Türk milliyetçilik duygularının toplumsal bir taban bulmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Turancılık hareketlerini, sadece iç siyasal bir hareket alanı ve kültürel bir kimlik siyaseti olarak değerlendirmek eksik bir değerlendirmedir. Bu konu aynı zamanda uluslararası egemenlik mücadelesinde, başka bir deyişle Batı dışı toplumların sömürgeleştirilmesi yarışında Avrupa ülkelerinin kendi manevra alanında kullandıkları araçsal bir boyutu da vardır. Örneğin, “Almanya, hem İslamiyet’le hem de Türkçülük bağlamında Orta Asya Türkleri ve Osmanlı ile kurmuş olduğu ilişkiler sonucunda, Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm akımlarının gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Almanya, Doğu politikası çerçevesinde, Pan-Türkizm’le girdiği ilişki kadar Pan-İslamizm siyasetiyle de ilgilenmiştir. Bu bağlamda, Berlin, Balkanlar, Bağdat Demiryolu projesi, Pan-İslamizm siyaseti ile, Berlin-Buhara yolunda ise, Pan-Türkizm siyaseti ile kendi emperyalist çıkarları arasında ilişki kurmuştur.”¹⁰⁹ Birinci Dünya Savaşı sürecinde Almanların dünya siyaseti eksininde mücadele alanı olan Avrasya coğrafyası, buradaki yerel güçlerin ittifakı ile yakınlaşması, ilişkilerinde Pan-Türkizm hareketlerinin desteklenmesiyle sonuçlanmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası’nın işbaşında olduğu dönemde Osmanlıcılık, resmi politika olmakla birlikte İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük siyasi ve toplumsal zeminde varlık gösteren olgulardır. “Osmanlı’nın yeni siyaset üretmesini sağlamak amacıyla bir öneri olarak ortaya konulan Türkçülük siyaseti, yeryüzüne yayılmış çeşitli Türk halklarıyla olan yakın bağları değerlendirmek temeli üzerinde oluşturulmaya çalışılmıştır.”¹¹⁰ Osmanlı Devleti’nin hem yeni bir toplumsal ve siyasi kimlik arayışı hem de Batılı ülkelerin sömürgecilik mücadelesindeki rekabetleri, aynı döneme denk geldiği için yeni kimlik belirlenimi, söz konusu uluslar arası mücadelenin müdahalesine de zaman zaman maruz kalmıştır.

Landau, amaçları, örgüt biçimleri, yöntemleri ve ideolojilerin ortaya çıktıkları çevreler farklı olduğu için, Pan hareketleri hakkında geçerli bir genelleştirme

¹⁰⁹ Konuyla ilgili kısa ve öz bir değerlendirme için bkz: Karakaş (2000), a.g.e., s. 105–116.

¹¹⁰ Karakaş (2000), a.g.e., s. 139.

yapmanın imkânsız olduğu söylenmekle birlikte gerçekte gözün gördüğünden çok daha ilginç benzerliklerinin varlığından söz etmektedir. Yazar, genel olarak siyasi birliği amaçlayan milliyetçi ideoloji ve hareketleri iki kategoriye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, ortak çıkar ve geleneklere sahip, bağımsız devletler birliğini amaçlayan ideoloji ve hareketlerdir. Örneğin, Arap Birliği ve Pan Avrupacılık. İkinci kategori ise, irredentist türüdür. Landau, karşılaştırdığı Pan hareketlerin özelliklerini ve PanTürkçülüğün bunlardan farklılığına değinir. Ona göre, Pan-Türkçülük şu özellikleri sergiler:¹¹¹ 1- Başlangıç ve ilk dönem gelişmeleri birçok Pan ideolojisinde kendine özgü bir özelliktedir. Pan-Türkçülük, Çarlık Rusya'sında 19. yüzyılın sonlarında bir diaspora milliyetçiliği olarak başladı. 2- Pan-Türk ideolojisinin doğası belli çeşitlemelerine karşın diğer birkaç Pan okulunda olanla aynı özellikleri taşıyor. Arzuladığı geniş alan ve güçlü yazgı duygusuyla diğer Panlara benzeyen Pan-Türkçülük, yazılı dünya görüşünde açık, net ve aynı zamanda romantik bir özelliğe sahiptir. Öteki Pan hareketleri gibi ortak kök arayışı için ve aralarında en fazla başvurabilecekleri bir temele dönüş anlamında eski kültürün canlandırılmasını hedefler. Dikkatleri dil, tarih ve yazına çeker. 3- Ortak bir dil, tüm konuşanların tek ve aynı ulustan geldiklerini göstermenin yeterli bir kanıtı olarak görülüyordu. Dile ek olarak tarih, yazın, kültür ve mitolojideki kültürel özellikler de dikkate alınıyordu. Bu alanlar, diğer tüm kardeş ulusların tek bir ulus olarak ve diğerlerinden farklılıkların vurgulanmasında kullanılmıştır. 4- Pan ideolojilerin iki önemli unsuru olan ekonomik ve dinsel tartışmalar, Pan-Türkçülük'te sadece küçük bir rol oynar. 5- Pan-Türkçüler'in dine karşı tutumları oldukça karmaşık. Pan-Türk milliyetçiliğe Çarlık Rusya'sında kaşlar çatılmış, Osmanlı'nın son dönemlerinde ise Pan-Türkçülük ve Pan-İslamizm doğrudan bir kapışma içine girmişti. Fakat, asla Müslüman duygularla karşıt olmamaya özen gösteriliyordu. Türk toplulukları içindeki şii-sunni kapışmasının, ancak laik bir tutumla aşılabileceği düşünülüyordu. Diğer Pan hareketlere kıyasla Pan-Türkçülük, dini referansları zayıf ve daha laik karakterliydi. 6- Diğer milliyetçiliklere karşı tutumlar konusunda, Pan-Türkçülük, zorla Ruslaştırma ve Pan-Slavizm'e tepki ürünüydü. Her Pan ideolojisi ve hareketi, kendine özgü amaçlarının yansısı bir de inkâr edilmesi, dövüşülmesi gereken bir

---

¹¹¹ Landau, a.g.e., s. 263-275.

‘kötü adam’ imajına sahipti. 7- Pan-Türkçülüğü Türk Milliyetçiliğinden ayırt eden temel etmen, irredentizmdir. Kemalizm, bir devlet ideolojisi olarak sadece Pan-Türkçülüğü yerinden etmemiş, aynı zamanda Pan-Türkçülüğün özü olan ve öyle kalan Dış Türklere önem veren yaklaşımı reddederek ulus devletin daha dar çıkarları üzerinde odaklaşmıştır. Irredentizm, Pan-Türkçülüğün ilk yıllarında daha az vurgulanıyordu. Zamanla Pan-Türkçüler, Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti’nin başlarında özellikle Atsız, Sancar, Türkan ve diğerlerinin, 1930’lardaki yazılarında ve 1940’lar ve sonrasındaki siyasi eylemlerde, irredentist özelliği daha açık bir şekilde ifade ettiler. 8- Bileşim ve örgüt noktasında Pan-Türkçülük, aydınların başını çektiği, öğrenci ve bazı orta sınıf kentlilerce desteklenen küçük bir seçkinler hareketidir. Büyüklüğü, olasılıkla çoğu zaman birkaç yüzle, bir iki bin üye arasında değişen, Birinci Dünya Savaşı dönemi dışında ve 1970’lerde bir ölçüde sosyo-ekonomik temsile göre de artan ve farklılaşan mütevazı bir çap arz etmektedir.

1.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Turancılık

1.5.1. Yeni Devlet ve İdeolojinin İnşasının Sosyo-Kültürel Temelleri

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla birlikte, gerek siyasal alanda gerekse sosyo-kültürel sahada yeni bir yön ve uygulama planı çizilmiştir. Osmanlı Devleti’nin, Batılılaşma süreciyle birlikte baş gösteren farklı ideolojilerin en bariz niteliği, devleti kurtarmak idi. Bu niteliğine bağlı olarak yeni devletle birlikte bu ideolojiler de etkinliklerini kaybetmişlerdir. Cumhuriyet döneminde veya yeni devlet süreciyle birlikte bu durum, bütün ideolojik, siyasi, kültürel, sosyal dinamiklerde yeniden yapılanmaya gidilmesine sebep olmuştur. Bu, artık yeni bir devletin kurulmuş olmasıdır. Bu devlet, modern milli bir devlet formunda inşa edilmeye başlanmıştır. Milli devletin kendini diğer devlet modellerinden farklı kılan bariz niteliği, siyasi sınırlarının kesin sınırları, bu sınırlar dâhilinde bir millet varlığının kabulü, bu millet mensuplarının hukuki-vatandaşlık bağıyla kendilerini tanımlamalarıdır. Topluma göre bir devlet değil, devlete göre kültür, millet inşa edilmektedir. Bu da milli devletleri “Pan” özelliğinden uzaklaştırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de sosyolojik bir gerçeklik olarak, Türk kültür alanına göre somutlaşan

bir siyasi yapılanma değil, mevcut siyasi sınırlar ekseninde kültürün ve toplumsal örgütlenmenin yeniden formüle edildiği bir sistemdir.

Yeni rejimin Türk Milliyetçiliği ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda dikkat çeken bir husus, Turancılık ile Türk Milliyetçiliği'nin özdeş olmadığı düşüncesinin piratik siyasal yaşamda tecessüm etmiş olmasıdır. Söz konusu düşüncenin yani Turancılığın, edimcileri ve kurumları bazında da benzer bir ayrışmanın tezahürleri Cumhuriyet döneminde daha vuzuh bir şekilde görülmüştür.

Osmanlı'nın çöküş sürecinde, “Yeni Hayat” arayışlarının içinde Türkçülük hareketinin bünyesinde, Türk Birliği'nin de bir alternatif olarak sunulması, olağanüstü bir durum değil normal bir gelişmedir. Çünkü, yıkılan devlet ve topluma yeni bir model gerekiyordu. Türk merkezli bir toplumsal-kültürel ve siyasi tasarım olarak Türkçülük ve Türk Birliği de dil, kültür, din esas alınarak kendi siyasi modelini bir tasarım olarak öneriyordu. Tıpkı Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi Türkçü-Turancılık da bir modeldi. İşte bu tükenişin getirdiği arayışla doğuşun; belirsizliğin de belirginleşmesiyle birlikte başka bir deyişle “Yeni Hayat”ın inşasına başlanmasıyla, arayış sürecindeki çözüm teklifleri de terk edilmiştir. Milli devletin kurulmasına karar verilmesiyle diğer modellerin yanında Türk Birliği (Turancılık) modeli\ideolojisi de aynı kaderi paylaşmıştır.

Yeni Devletin yeni ideolojisinin, milli devlet ideolojisi yani Türk Milliyetçiliğine dayanıyor olması, ilk bakışta Turancılığın devam ettiği gibi bir izlenim uyandırır da aksi geçerlidir. Türk Milliyetçiliği'nin ideolojik referansları “Bütün Türkler”den çıkarılarak sadece Anadolu ile sınırlandırılmıştır. Bu da Türk Milliyetçiliği'ndeki radikal köklü değişimin bir göstergesi olmaktadır. Yeni Cumhuriyet Türkiye'si, Turancılığı ve Türkçü düşünce sistemini, siyasal ve toplumsal hayatın dışına iterek olumsuzlamış, sistematik bir şekilde reddetmiş, milliyetçiliğin alaka ve etkinliğini Anadolu ile sınırlı tutmuştur.¹¹² Bu bağlamda milliyetin alametlerinden olan dil ve tarih görüşleri de, Osmanlı dönemindeki bütünselliğinden, kapsayıcılığından uzaklaştırılmıştır. Yeni devletin Türklük siyasetini belirleyen, sadece iç siyasi dinamikler değil, dış gelişmeler de önemli bir

¹¹² Türkiye Cumhuriyeti'nin Turancılık ve Türkçülükle ilgili tutumu hakkında bkz: Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, (Ed.), Ankara, Lotus, 2003, s. 653; Özdoğan (2002), a.g.e., s. 388.

belirleyici olmuştur. Yani, “Dış Türklerle ilgilenmek, hem Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar uyarınca dış politika açısından tehlikeliydi hem de yeniden uzlaşmaya çalışılan Batı dünyasının nezdinde irredentist bir politikaya yönelmek siyasi intihar olurdu.”¹¹³

Milliyetçiliğin Anadolu ile sınırlı olması siyasi, kültürel ve uluslararası ilişkiler bağlamında önemli güdüleyici etkenlere sahiptir. Osmanlı, çok etnikli ve dinli bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu yapının yerine ikame edilen Cumhuriyet ise, türdeş bir sosyolojik zeminde yapılanmıştır. Farklı din ve etnik kümeler, savaş sonrası ülkeyi terk etmiş, kalan önemli bir kısmı ise karşılıklı demografik değişimlerle göç etmiştir.¹¹⁴ Bu politikalar sonucu Türkiye, Osmanlı dönemine nazaran türdeş bir karakter kazanmıştır. Bu sosyolojik zemin, milletler arası sistemin bir zorunluluğu olan milli bir devlet yapısının ikamesini de zorunlu kılmış ve bunun için kolaylaştırıcı şartları sağlamıştır. Milli devletin sosyo-kültürel formuna bağlı olarak milli kimlik inşası, bu zeminde kendini var kılmaya çalışmıştır. Büyük bir savaştan çıkmış bir ülke olarak Türkiye, gerek beşeri gerekse ekonomik nitelikli büyük zorluklar, sıkıntılar, engellerle baş başa kalmıştır. Yeni bir devlet, yeni bir kültürel, toplumsal, ekonomik yapılanma Türkiye'nin bütün enerjisinin içeride kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum, dış politikada elden geldiğince sorunsuz, barışçıl, işbirliği içersinde bir ilişki içinde olmuştur. Gerek Balkanlar'da gerekse Ortadoğu'da kurduğu Paktlar, bu siyasetin bir göstergesidir.

Bu yeni modern Türkiye devleti, teritoryal bir zeminde kurulmuş, yurttaşlık kurumu vasıtasıyla da bireyin öncelendiği siyasal bir toplum, yani millet inşa etme yoluna girmişti. Bu referanslardan beslenen bir devlet, kültür ve din esasına dayanarak dış politikasını belirleyemezdi. Lewis, Pan-Türkist ve Tatar sürgünler arasında Pan Türk imparatorluğu kurma fikrinin yaygın olduğunu fakat buna karşın, Mustafa Kemal'in bu çeşit tutku ve tasarımlara kesinlikle karşı olduğunu belirtir. Mustafa Kemal için gerekli olan, hukuken tanımlanmış Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlılıktı. Farklı ideolojik bağlılıklara karşı Mustafa Kemal “yeni bir Anadolu Türk vatani fikrini zihinlere yerleştirmek”¹¹⁵ istiyordu. Bunun için de yeni bağlılık yaratmak için tarih araçsallaştırılmıştı.

¹¹³ Özdoğan (2002), a.g.e., s. 388.

¹¹⁴ Bkz: Lewis, a.g.e., s. 352.

¹¹⁵ Lewis, a.g.e., s. 355-358.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber, Pan-Türkist hareket üzerine münakaşa ve münazaralar devam eder. Hariçte ve dâhilde devam eden bu münakaşaların belli başlı isnat noktaları şunlardır:¹¹⁶ 1- Sovyet-Rus historyografisinde Pan-Türkizm, Türkiye'nin önderliğinde yayılma politikasını gerçekleştirmeyi gaye edinen Türk halklarının birleşmesi fikri devam etmektedir. 2- Anglo-Sakson siyasetinde, Pan-Türkist hareket M.Kemal nezdinde devam etmektedir. 3- Dâhilde Cumhuriyetin Batıcı aydınları nazarında Kemalist Türkiye, Pan-Türkizm hayalinin dışında, hiç kimsenin toprağında gözü olmayan ve Anadolu'da "ulusçu" bir devlet kurmuş, bunu da "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesiyle perçinlemiştir. 4- Milliyetçi sıfatını taşıyanların, M.Kemal'in Pan-Türkist olduğu, ancak bunu uygun bir zaman için mahfuz tuttuğu iddialarıdır.

Yapılan bu tartışma eksenleri, her ülke ve grubun, kendi siyasi zemininden tartışma nesnesine bakışın bir tezahürüdür. Kanaat ve zihinsel spekülasyonlardan ziyade somut piratiğe aktarılmış politikalar bize göstermektedir ki, Atatürk döneminde Turancılık kesin olarak siyasi gündemden çıkarılmıştır. Gerek Pan-Türkizm, gerekse Pan-İslamizm konusundaki açık ve net düşünce ve konuşmaları ve gerekse uygulanmaya soktuğu dil-tarih politikaları aşağıda görüldüğü gibi Anadolu coğrafyası ile sınırlıdır.

Georgeon'e göre, her ulusal hareketin temelinde arkeolojiye, tarihe, dilbilimine rastlanır ve tarihsel, ulusal topraklar, tarihsel haklar, tarihsel kökler vb. kavramların önemi buradan kaynaklanır. Fakat Türklerin farklılığı, tarih bunların Orta Asyalı köklerini ve göçebe niteliğini ortaya çıkarmıştır. Yani Türkler, geçmişi kazdıkça, ulusal ana vatanları olacak toprak parçasından uzaklaşıyorlardı. Yazar, burada Türk Milliyetçiliği'nin ikileminin ortaya çıktığını söyler: Tarihsel kökler mi, bir coğrafyada kökleşme mi? Orta Asya mı Anadolu mu? Yazara göre, Mustafa Kemal bu iki görüş açısı arasında bir birleşimi denemiştir. O, eski Anadolu halkları olan Sümerler, Hititler'in Türk olduklarını ileri sürerek Türklerin geçmişiyle coğrafyasını uzlaştırmaya çalışmıştır.

¹¹⁶ Erol Cihangir, "Turancılığın Siyasi ve Tarihi Unsurları üzerine Bazı Mülahazalar", **Türk Yurdu Dergisi**, sayı: 139-140-141, Yıl: Mart-Nisan-Mayıs 1999, s. 126-127.

1.5.1. 1 Yeni Türk Devletinin Tarih Politikası

Modern milli devletlerin kuruluşunda, milli dil ve tarih, milli kimliğin inşasında en başat öğelerdir. Bütün milli devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyetinde de bu politika takip edilmiştir. Bununla birlikte bütün ideolojiler kendi sistemlerini bir tarih ve dil zemininde ifade etmeye büyük özen göstermişlerdir. Osmanlıcılar, İslamcılar, Batıcılar bu doğrultuda özgün ve kendi politik söylemlerini meşrulaştırıcı bir referansın sahibiydiler. Bu ekseninde, yeni devletin tercihi boyunca milli kimliğin en önemli unsuru olarak “tarih”, yeni devletin sürekli gündeminde olmuştur. Çeşitli iç ve dış harekete geçirici dinamiklerin etkisiyle Türkiye’de resmi tarih yaklaşımı farklı boyutlarda örülmüştür. Milliyetçi kurumların ve söylemlerin hüküm sürdüğü devletin tarih ve dil gibi kültürel unsurlar konusundaki yaklaşımı, Osmanlı dönemi milliyetçilerinkiyle büyük bir farklılık arz ediyordu.¹¹⁷ Bu dönemde Anadolu’nun, Türk karakterinin vurgulanması ana gaye olmuştur. Devlet destekli yapılan bu tarih araştırmaları, Türk Tarih Tezi olarak adlandırılmıştır.

Yeni devletle birlikte Mustafa Kemal, “vatan” kavramını da ulusal devlet formuna göre yeniden zihinsel bir kodlamaya gitmiş, bunun için de öncelikle tarihsel bir inşaya girişmiştir. Onun amacı, “halen İslami ve Osmanlı bağıllık duygularını yıkmak, Panislamik ve PanTürkist heveslere karşı koymak ve Türk ulusunda vatanına karşı yeni bir bağıllık yaratmaktı. Bunun için seçtiği araç, tarih idi. 1930’da Türk Tarih Kurumu kuruldu. Görevleri, okullarda ve üniversitelerde kullanmak üzere, vatancı bir yönde yeni tarih ders okuma kitapları yazmayı içine alıyordu.”¹¹⁸ Yeni Türk Tarih kuramı ise kısaca, Türklerin bütün insanlık uygarlığının beşiği olan Orta Asya’dan çıkmış, beyaz ve Ariyen bir ulus olduğu düşüncesine dayanıyordu. Fakat bu bölgede baş gösteren bir kuraklık sebebiyle Türkler, uygarlığı sanatlarıyla birlikte götürerek, dalgalar halinde Asya ve Afrika’nın çeşitli yerlerine göç etmişlerdi. Çin, Hint, Ortadoğu uygarlıkları hep böyle kurulmuştu. En büyük medeniyeti kuran Sümerler ve Hititler de Türk budunu idi. Bu sebeple, Anadolu daha ilk çağdan beri bir Türk ülkesi olmuştu.¹¹⁹

¹¹⁷ Landau’ya göre, irredentist etmeden sakınılmakla birlikte ve siyasi kararların hiçbirinin Pan-Türkçülüğe dayanmamasına karşın kültürel Pan-Türkçülüğün belli motifleri Kemalizm olarak bilinen yeni milliyetçi ideolojiyle işbirliği içine girdiğini iddia eder. Bkz: Landau, a.g.e., s. 116.

¹¹⁸ Lewis, a.g.e., s. 356.

¹¹⁹ Lewis, a.g.e., s. 356-357.

Bu tezin oluşumu şu etkenler sebebiyle meydana gelmiştir:¹²⁰ 1- Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasında tarihi dayanaklar: Birinci Dünya Savaşı sonrası kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar gereğince, Türkiye'yi paylaşmak için harekete geçen itilaf devletleri, Türkiye'nin paylaşılmasında tarihi verileri kullanarak kendilerine dayanak oluşturmaya çalışmışlardır. Mesela, Yunanlılar tarihten gelen bir takım haklarla Batı Anadolu'yu işgal etmişler, Fransız ve İngilizler tarihe dayanarak doğuda bir Ermeni ve Kürt devleti kurmaya çalışmışlardır. Tarih disiplini, açıkça siyasi bir propaganda faaliyetine dönüşmüş, Anadolu'yu işgalin meşruiyeti, Batıda halka kendi yazdıkları tarih vasıtasıyla sağlanmıştır. Yani tarih, bir devleti yıkmanın, milleti sömürgeleştirmenin, yok etmenin meşrulaştırılmasında, haklılaştırılmasında kaynak olmuştur. 2- Dünya kamuoyunda Türkler aleyhinde yapılan yanlış ve kasıtlı politikalarla Avrupalı düşünür ve tarihçilerinden bazıları, etkili politikalarında Türklerin dünya medeniyetine ve ilim âlemine hiç katkıları olmadığı, ikinci sınıf bir insan tipi olduğu görüşünü yaymışlardı. Irkçı yaklaşımlar revaçta idi. Mesela, "İddia sahiplerine göre en zeki ırk beyaz ırk idi. Ardından sarı, siyah, kızıl ırka mensup olanlar geliyordu. Bu konuda yapılan araştırmalarda, Türklerin sarı ırka mensup olduğu iddia edilmeye başlandı. Türklerin sarı ırktan olması demek, zeka yoksunu olması anlamına geliyordu. Cumhuriyet yıllarına kadar ülkemizde ciddi bir antropolojik çalışma yapılmadığından, bu iddiaya karşılık verecek bilim adamları yoktu. Batılı tarihçilerin çalışmalarını kullanan bazı yerli yazarlar da Türklerin sarı ırka mensup olduğunu savunmaktaydılar".¹²¹ Bu iddiaların yanında Türklerin anayurdunun Asya olduğu, Avrupa ve Anadolu'dan kovulmaları gerektiğini yayıyorlardı. Bütün bunları değerlendiren Atatürk, eski tarih anlayışı yerine, Milli bir tarih yaklaşımını benimsemiş, bu eksende Türklerin tarihinin tekrar araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Yeni devletin yeni tarih anlayışının hedefi ise şunlardı: "Birinci hedef, Türk tarihi başlangıçtan itibaren iyi bir şekilde araştırılacak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkıları, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetleri ortaya konulacaktır. Böylece dünya, Türklerin nasıl şerefli bir geçmişe ve zengin bir

¹²⁰ Refik Turan, "Kültür Alanındaki Gelişmeler", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II**, (Ed.) Durmuş Yalçın, vd., Ankara, AKM, 2004, s.190-196.

¹²¹ Zafer Gölen, "Atatürk'ün Tarih Anlayışı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 52, Cilt: XVIII, Mart 2002.

kültüre sahip olduğunu öğrenecek ve yeni yetişen Türk çocukları da atalarının şanlı tarihinden haberdar olacak, onlarla övüneceklerdi. Bu, aynı zamanda, Türk milletinin milli birliğini ve heyecanını kuvvetlendirecek, milli mücadele yıllarında olduğu gibi, Türkler için, güçlükleri yenmede ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmada büyük bir destek olacaktı. Aynı zamanda, diğer Türklerle olan müşterek tarihimiz ve kültürümüz ortaya çıkacaktı. İkinci hedef, Batılıların vatan olarak bize çok gördükleri Anadolu'nun eski tarihinin araştırılması idi. Atatürk düşünmüştür ki, belki Türkler, 1071 Malazgirt zaferinden önce de Anadolu'ya gelmiş olabilirler. Şayet, tarihin ilk çağlarında, Asya'dan gelerek Anadolu'da medeniyetler kurmuş kavimler arasında Türklerin de bulunduğu tespit edilirse, Batılı bir çevrenin, 'Türkler Anadolu'ya sonradan gelen bir millettir, geldikleri yere dönmelidir' iddiasını çürütmek mümkün olacaktır."¹²²

Böylece, Batıdaki, Türkler hakkındaki olumsuz yargılar cevaplandırılmış olmaktadır. Çünkü, Anadolu'ya Türkler 1071'de değil ondan çok daha önce gelmişler ve bu topraklardaki ilk medeniyetleri kurmuşlardı. Türklerin Orta Asya ile bağlantısı, sadece bu binlerce yıl öncesine götürülürken yakın dönem Türkistan tarihi ile bir bağlantı kurulmuyordu. Çünkü, "artık Sovyetler Birliği vatandaşları olan çeşitli Türk asıllı halkların, Çarlık Rusya dönemi ve öncesindeki tarihsel gelişmeleri, Türk ve İslam dünyasına bilimsel katkıları üzerine bilgi edinme\aktarma ve araştırmayı özendirme gibi çabaların rağbet görmemesi, Osmanlı Türkçülüğü ile başlayan entelektüel merakın sürdürülmediğine işaret etmektedir."¹²³ Yeni devletin kendini konumlandığı ideolojik duruşun tarihe yansımada Türk Birliği izlerine rastlanmamakta, aksine siyasi sınırlar dâhilinde binlerce yıllık bir tarih

¹²² Mehmet Saray, **Türk Dünyası ve Atatürk**, Ankara, TTK, 1995, s. 55; ayrıca konuyla ilgili çalışmada Zafer Gölen ise Atatürk'ü tarih araştırmaya iten sebepleri şöyle sıralar: 1. Batılı Tarihçilerin İddiaları, 2. Millî Şuur ve Millî Tarih Oluşturma Gerekliliği, 3. Cumhuriyet Öncesi Tarih Araştırmalarının Yetersizliği, 3. Cumhuriyet Öncesi Tarih Araştırmalarının Yetersizliği.

¹²³ Özdoğan (2002), a.g.m., s. 399; Süleyman Seyfi Ögün, Kemalist resmi tarihçiliğinin politikadan tasfiye edilen Turancılığı yeniden harekete geçirdiğini yazar. Ona göre, " güneş dil teorisi, Türk ırkının dünya medeniyeti üzerindeki hakimiyet iddiaları gibi bir kültür politikası geçerlilik kazandı. Bu tezlerde dikkat çekici olan Turancı perspektif ile Anadoluculuğun arasında kurulmaya çalışılan eklektizmdir... Örneğin Anadolu'nun tarihi Hitit ve Sümerliler gibi antik kültürlerle temellendirilmekte; ama bu temellendirmeler, Sümerlilerin ve Hititlerin Orta Asya'dan göç etmiş Türk boyları olduğu teziyle Turan düşüncesine eklenmekteydi." Bkz: **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000, s. 131. Osmanlı dönemi Turancılığının Orta Asya'ya ve tarihine bakışı, amacı ve tarihe yüklenen araçsallık rolü ile Cumhuriyet dönemi Orta Asya'ya yönelik amacı birbirinden çok farklı olduğu Ögün tarafından göz ardı edilmektedir.

kurgulanmaktadır. Cumhuriyetteki bu net duruş öteki kültürel kurumların faaliyetlerinde de tezahür etmiştir.

Bu tezin sonucu olarak yeniden yazılan tarihe göre Türkler, Orta Asya'dan binlerce yıl önce dünyaya yayılmışlar ve bu arada Anadolu ve Mezopotamya'ya da gelip yerleşmişlerdir. Buralarda Sümer, Hitit, Elam vb. uygarlıkları kurmuşlardır. Lewis'e göre bu hareket, "Türkleri üzerinde oturdukları ülkeyle kendilerini özdeşleştirmeye teşvik etmek ve – böylece, aynı zamanda, tehlikeli Pan Turanist maceraların cesaretini kırmak- amacıyla, kısmen politik idi"¹²⁴ demektedir.

1.5.1.2 Yeni Türk Devletinin Dil Politikaları

Cumhuriyet öncesi dönemde, gerek Türk Dünyası'nda gerekse Osmanlı düşünce hayatında Türk Birliği savunucularının öncelikle sorunlarından biri de "dil birliği" idi. Cumhuriyet döneminde milli kimliğin en önemli unsuru olarak dil konusunda¹²⁵ da çok önemli bir politik değişim yaşanmıştır. Dilde özleştirmecilik ve bunun çıkmazları üzerine "Güneş Dil Teorisi" ortaya atılmıştır. Birbirine zıt uygulamaları içeren bu faaliyetler, bir arayışın göstergesidir. Bu arayışın ise, Türk Dünyası ile bir ortak dil arayışı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. İlkinde, Türkçe'deki pek çok kelime Arapça-Farsça kökenli diye atılmaya çalışılmış ikincisinde ise, bütün bu yabancı kelimelerin aslında Türkçe olduğu iddia edilerek sonuçta, dünyadaki bütün dillerin bir tek dilden, Türkçe'den türediği iddia edilmiştir. Böylece, tarih tezinde olduğu gibi dil tezinde de Türk ve Batı dilleri arasında bir akrabalık kurularak aşağı ırk olunmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır. Yani Turancılık bağlantısı, dil tezinde de görülmemektedir. Çünkü, "Macar Turancıları ve Rus Avrasyacılarının Turan açılımlı formüllerinden çok farklı olarak bu tezlerde, Orta Asyalı kökenler Batı uygarlığı dışında ve hatta Batıya karşı bir kalkan gibi yorumlanmayı, tam tersine Batılılaşmanın tarihi dayanağı olarak kullanılmaktaydı."¹²⁶ Tarih tezi gibi dil tezi de Cumhuriyetin kendi kültürel-politik inşası çerçevesinde değerlendirilmelidir.

¹²⁴ Lewis, a.g.e., s. 3.

¹²⁵ Turan, a.g.m., s. 196-202; ayrıca bkz: Hasan Cemil Çamlıbel, **Türkler, Dilleri ve Kaderleri**, Ankara, TTK., 1949; Atatürk'ün dil inkılabının kültürel alandaki yansımaları için bkz: Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri", **Türk Dili Dergisi**, sayı 661, (1) 2007, s. 39-52

¹²⁶ Özdoğan (2002), a.g.m., s. 399.

Sadece Anadolu’da, Türk kitlesine dayalı bir yeniden yapılanmanın izleri Osmanlı’nın son dönemlerinde yavaş yavaş görülmeye başlanmıştı.¹²⁷ Bu tez açısından Türk milliyetçilerindeki Anadolu Türklüğüyle sınırlı bir ilgi çerçevesi aşağıda, Türk Ocakları’nda gerçekleşen bir tartışmadan da görülebilmektedir.¹²⁸ Bu tartışma, Türk Dünyası’nın, Ocağın ilgi ve etki alanına sokulup sokulmayacağı konusundadır. Bu iki damar, Cumhuriyet’e de taşınmıştır. Fakat bir farkla, Anadolu-memleketçi olarak adlandırılan gurubun fikirleri yeni devletin ideolojik kabulleriyle örtüşmüştür. Aşağıda, Cumhuriyet dönemi Turancılık hareketleri de bu iki Türk milliyetçisi grup ekseninde değerlendirilecektir.

Genel olarak ele alınacak olursa, Atatürk döneminde Turancılık, resmi ideolojinin dışına itilmiş ve bu da yeni devletin kuruluş ve yerleşmesi aşamasında, Turancılık düşüncesinin farklı boyutlarda da olsa işlenmesi, gündemde tutulmasını engellemiştir. Bu duruma SSCB’nin varlığı da pekiştirici bir etken olmuştur. Yani Turancılık, hem iç hem de dış siyasi dinamiklerin etkisinde bir konumu kendine belirlemiştir. Anadolu eksenli bir milliyetçilik anlayışının resmi olarak yerleşmesi, bunun dışındaki ideolojik belirleyicileri merkezin çevresine itmiştir. Turancılık da ileriki yıllarda, devletin resmi düşüncesinin dışında bir toplumsal-siyasi düşünce olarak sivil toplum alanında varlığını korumuş, yeni boyutlar kazanmış, güncelleşmiş, gelişmiştir.

I. 5. 2. Atatürk’ün Turancılık Hakkındaki Görüşleri

Yeni devlet yani Türkiye Devleti, imparatorluk bakiyesinin sonucu olarak Türk egemen kültürü ekseninde, bir milli devlet (ulusal devlet) olarak kurulmuştur. Bu milli devletin sınırları, Misak-i Milli ilkesince daha milli mücadele döneminde belirlenen hudutlara bağlı kalınarak çizilmiştir. Sosyolojik açıdan, ortak bir yaşam kültürü yaratmış ve ortak dini bağlar referans alınarak belirlenen bu sınırlar, modern

¹²⁷ Şu olaydan Atatürk’ün İslam dünyasına olan yaklaşımını görebiliriz: “Daha Sakarya savaşı yapılmadan önce, Irak kralı olacak olan Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, Mustafa Kemal Paşa ile irtibat kurarak, ‘Birleşelim ve birlikte mücadele edelim’, diye teklif eder. Mustafa Kemal verdiği cevapta: ‘Şimdi böyle sözleri bırakın; herkes kendi kavgasını versin, bu işleri bitirdikten sonra bunları konuşuruz’ demiştir.” Nevzat Kösoğlu, **Türk Olmak ya da Türk Olmamak**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s. 39.

¹²⁸ Bu çalışma içinde bkz: “Küçük Ama Çok Önemli Bir Tartışma” s. 29-31; Öğün, Jön-Türkler basını içerisinde önemli bir yere sahip olan “Şuray-ı Ümmet”te Anadolu eğiliminin hayli ağır bastığını belirtir. Bkz: a.g.e., s.129.

milli devletin de temelini oluşturmuştur. Fakat Lewis, yeni devlet içerisindeki bazı Tatar göçmenlerin hâlâ bir Pan-Türk imparatorluğu peşinde olduklarını fakat bu çeşit tutkulara ve tasarımlara Mustafa Kemal'in kesinlikle karşı olduğunu vurgular. Ona göre, "Türklerin Türkiye'de yapacakları uzun ve çetin bir görevi vardı. Diğer yerlerdeki Türk kardeşleri, onların sempatik ilgi ve dostluğundan yaralanabilirlerdi; fakat kendi siyasi kaderlerini kendileri yaratmalı, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi işinden alıkoyup, uzak ve tehlikeli maceralara sürüklemeye çalışmamalı idiler."¹²⁹ Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve kültürel zemini üzerine ikame edilen yeni Türk devleti, kendi varoluşunun meşruiyeti için yeni bir kültür, toplum, dış ve iç politika ortaya koymuş ve geliştirmiştir. Bu bölümde, sadece bu tezle bağlantılı olarak Atatürk'ün ve yeni devletin Turancılık konusundaki yaklaşımı ele alınacaktır.

Atatürk, Osmanlılar zamanında, çeşitli siyasî ilkelerin takip edilmiş olduğunu, bu siyasî ilkelerin hiçbirinin, yeni Türkiye'nin siyasî şekillenmesinde ilke olarak kabul edilemeyeceğine inandığını vurgular. Hayat demek, mücadele ve müsademe demektir. Hayatta başarı kazanmak, mutlaka mücadelede başarı kazanmaya bağlıdır. Bu da maddî ve manevî güç ve kudrete dayanır bir husustur. Bir de, insanların uğraştığı bütün meseleler, karşılaştığı bütün tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumca yapılan genel bir mücadelenin dalgaları içinden doğa gelmiştir. Doğulu kavimlerin Batılı kavimlere taarruz ve hücumu tarihin belli başlı bir safhasıdır. Atatürk, doğu milletleri arasında, Türklerin başta geldiği ve en güçlüsü olduğunun bilindiğini belirtmektedir.

Atatürk'e göre Türkler, İslâmlıktan önce ve İslâmlıktan sonra Avrupa içerisine girmişler, saldırılar, istilâlar yapmışlardır. Batı'ya saldıran ve İspanya'yı zaptederek Fransa sınırlarına kadar uzanan Araplar da vardır. Fakat, her saldırıya, daima bir karşı saldırı düşünmek gerekir. Atatürk, Attilâ'nın Fransa ve Batı-Roma topraklarına kadar yayılmış olan imparatorluğunu hatırlattıktan sonra, dikkatleri, Selçuklu Devleti'nin yıkıntıları üzerinde kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere çevirmemizi ister ve Osmanlı hükümdarları arasında Almanya'yı, Batı Roma'yı zaptederek çok büyük bir imparatorluk kurma teşebbüsünde bulunmuş olanların dahi

---

¹²⁹ Lewis, a.g.e., s. 355.

yer aldığını belirtir. Atatürk'e göre¹³⁰, yine bu hükümdarlardan biri, bütün İslâm dünyasını bir merkeze bağlayarak yönetmeyi düşündü. Bu amaçla Suriye'yi ve Mısır'ı zaptetti. «Halife» ünvanını takındı. Diğer bir sultan da hem Avrupa'yı zaptetmek, hem de İslâm dünyasını hüküm ve idaresi altına almak gayesini güttü. Batı'nın sürekli karşı saldırısı, İslâm dünyasının hoşnutsuzluk ve isyanı ve bu şekilde bütün dünyayı ele geçirme tasavvur ve emellerinin aynı sınırlar içine aldığı çeşitli unsurların uyuşmazlıkları, sonunda, benzerleri gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu da tarihin sinesine gömdü.

Atatürk'e göre, dış siyasetin en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç teşkilâtıdır. Dış siyasetin iç teşkilâtla uyumlu olması gerekir. Batı'da ve Doğu'da, başka başka karaktere, kültüre ve ülkeye sahip birbirinden farklı unsurları tek sınır içinde toplayan bir devletin iç teşkilâtı, elbette temelsiz ve çürük olur. O halde, dış siyaseti de köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin iç teşkilâtı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî ilkesi de millî olamaz.¹³¹ Buna göre Atatürk, Osmanlı Devleti'nin siyaseti millî değil, belirsiz, bulanık ve kararsız olduğunu belirtir.

Atatürk, başka bir metinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, millîdir; tamamıyla maddîdir; gerçekçidir. Kuruntuya dayanan idealler arkasında, o ideallere ulaşmak için değil, fakat ulaştırmak hülyasıyla milleti kayalara çarparak bataklıklara batırarak en nihayet kurban ederek mahvetmek gibi cinayetten kaçan bir hükümettir” demektedir. Gene aynı yönde olarak, 1 Aralık 1921 tarihli önemli bir Meclis konuşmasında Atatürk, Pan-İslamcılık ve Pan-Türkçülük konusunda şunları söylemektedir: “Büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz... Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine çektik. Biz, Panislâmizm yapmadık. Belki ‘yapıyoruz, yapacağız’ dedik. Düşmanlar da ‘yaptırmamak için bir an evvel öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık. ‘Yaparız, yapıyoruz’ dedik, ‘yapacağız’ dedik ve yine ‘öldürelim’ dediler. Bütün dava bundan ibarettir... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize

¹³⁰ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk-Söylev**, Cilt II. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981. s. 436.

¹³¹ Atatürk, a.g.e., s. 436-437.

olan baskıları arttırmaktan ise, tabii duruma, meşru duruma dönelim.”¹³² Atatürk, bizim, hayat ve istiklâl isteyen bir millet olduğumuzu, bunun içinde hayatımızı esirgemedi verebileceğimizi belirtir.

Atatürk’e göre, “çeşitli milletleri, ortak ve genel bir ünvan altında toplamak ve bu çeşitli unsur kütlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasî görüştür. Fakat aldaticıdır. Hatta, hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hâdiselerle ortaya koyduğu bir hakikattir.” Ona göre, Panislâmizm ve Panturanizm siyasetinin başarılı olduğuna ve uygulanmış bir örneğine tarihte tesadüf edilememektedir. Ayrıca, “ırk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şâmil, cihangirane devlet teşkili hırslarının sonuçları da tarihte bellidir. İstilâcı olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygu ve bağlarını unutturup onları kardeşlik ve tam eşitlik içerisinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şartlara bağlıdır.” Görüşünü sarfeder. Kendilerinin açık ve uygulanabilir bir siyasî program olarak “millî siyaseti” gördüklerini belirtir. Milli siyaset ise, “Millî hudutlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanmak suretiyle varlığımızı koruyarak millet ve memleketin hakikî saadet ve bayındırlığına çalışmak... Genel olarak sonsuz emeller peşinde milleti uğraştırıp zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî ve insanca muamele ve karşılıklı dostluk beklemek”¹³³ olarak tanımlamaktadır. Böylece Atatürk milli devletin genel politikasının ana çerçevesini çizmiş olmaktadır.

Atatürk, Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı günün ertesinde, 24 Nisan 1920 tarihli gizli celsede yaptığı bir konuşmada da, “mesaimize saha olan mıntıkanın hududunu işaret etmişim. O hudut, hudud-u millîmizdir... Hakikatte bütün gayemiz, bu hudud-u millî içindeki milletimizin rahatını, refahını ve bu hudud-u millî ile belirlenmiş vatanımızın bütünlüğünü korumaktan ibarettir. Turanizm politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü, maddî manevî bütün kuvvet ve

¹³² Atatürk, a.g.e., s. 437.

¹³³ Atatürk, a.g.e., s. 437.

kudretimizi belirli olan vatanımız içinde ortaya koymayı arzu ettik. Hududun dışında dağınık bir surette zayıf düşmekten kaçındık” demektedir. Suriye’nin durumuna değinerek, Suriyelilerin, İtilâf devletlerinin tutumundan hayal kırıklığına uğradığını, bu yüzden Emir Faysal’dın özel temsilcilerini Türkiye’ye göndererek bizimle temas aradığını anlatmakta ve şöyle devam etmektedir: “Her halde Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile münasebetinin kendileri için sonuçta esaret olacağına kani oldular. Bundan dolayı bize teveccüh ettiler. Bizim buna karşılık gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hudud-u millîmiz içinde bulunan insan kaynaklarını ve genel menfaatleri, hududumuzun dışında israf etmek istemeyiz. Fakat birlik, kuvvet teşkil edeceğinden bütün İslâm âleminin manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve birlik olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılarız ve bunun içindir ki, bizim kendi hududumuz dâhilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dâhilinde ve hâkimiyet-i milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifakın fevkinde bir şekil, ki federatif veya konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat sağlayabiliriz... Gerçekten bu hudud-u millîmiz dâhilinde arzettiğim şartlarla varlığımızı koruyabildiğimiz takdirde başka bir şey istemek bendenizce doğru değildir.”¹³⁴

Gene Atatürk, 1 Aralık 1921 tarihli Büyük Millet Meclisi konuşmasında Panislâmizm hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar: “Bizim milletimiz ve onu temsil eden hükümetimiz, bittabi dünya yüzünde mevcut bütün dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. Dindaşlarımızın çeşitli çevrelerde meydana getirmiş oldukları toplumların bağımsız yasamasını isteriz. Bununla yüksek bir zevk ve saadet duyarız. Bütün İslâm insanlığının, İslâmiyet dünyasının refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir! Ve bununla çok alâkadarız. Ve bütün onların dahi aynı suretle bizim saadetimizle alâkadar olduklarına şahidiz. Ve bu her gün apaçık görünmektedir. Fakat Efendiler! Bu toplumun büyük bir imparatorluk, maddî bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak, bu bir hayaldir: İlme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir! Efendiler! Dikkat buyurunuz ve bir tarihî hakikat, bir fennî ve ilmî hakikat olarak daima hatırdâ tutunuz ki, bir siyasî varlığın hududunu geçemeyeceği bir kuvvet hedefi vardır... Türkiye Büyük Millet

¹³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, Devre 1, içtima 1, İn’ikat 2, 24.4.1336, s. 2-4.

Meclisi Hükümeti'nin sabit, müsbet, maddî bir siyaseti vardır: O da efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muayyen hudud-u millîsi dahilinde hayatını ve istiklâlini temin etmeye yöneliktir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, temsil ettiği millet namına çok mütevazıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir... Geniş, yüce ve fakat hayalî ve pratik değerden uzak birtakım hissiyatın peşinden koşarak kanun yapmaz.”¹³⁵ demektedir. Türk milletinin tehlikeye sokan fiil ve hareketlerin kaynağının hayal ve duygusallık olduğunu vurgular.

Atatürk'ün bu açıklamalarından da açıkça görülmektedir ki, Atatürk, gerek dış politikada ve gerekse buna bağlı olarak iç siyasette büyük ölçüde Misak-ı Milli ile çizilen bugünkü millî sınırlarımız dâhilinde bir ideolojik mekanizma geliştirmiştir. Siyasi açıdan bütün Müslümanları veya bütün Türkleri birleştirmek gibi bir amaca sahip olmamıştır.

Türk cumhuriyetlerinin SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını almasını müteakip, Atatürk'e atfedilen bir konuşma bütün Türk Dünyası ile ilgili resmi ve gayri resmi platformlarda aktarılmıştır.¹³⁶ Bu hikayeye göre Atatürk,

¹³⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961, s. 199-200. Ayrıca, Atatürk'ün dış politika alanında ki Ortodoks bir yorumu ve bunun içerisinde İslam birliği ve Türk birliği gibi siyasi yaklaşımları olumsuzlayan bir bakış açısı için bkz: Ergun Özbudun, “Siyasi Lider Olarak Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 6, Cilt: II, 1986.

¹³⁶ Hikaye şöyledir: 1933 yılı 29 Ekim gecesi, Cumhuriyet'in 10. Yıl kutlamalarında Atatürk, Türk Ocağı'nda yabancı diplomatlara yemek verir. Yemek çıkışı Atatürk, yakın arkadaşlarının da bulunduğunu öğrendiği Ziraat Bankası salonundaki baloya iştirak eder. Burada büyük bir ilgiyle karşılaşan Atatürk, Zeki isimli 25 yaşlarındaki bir doktorun sorusuna muhatap olur. Doktor şunu sorar: “Gazi paşam! Saltanatı kaldırdık, hilafeti meclisin manevi şahsiyetinin içine aldık; bunlar yapılan kadar bir milletin ideali olabilirler. Fakat, yapıldıktan sonra yeni bir düzen kurulur ve işler. Onun iyi işlemesi, kötü işlemesi, ideal değildir, iyi işlemesini sağlamaya mecburuz! Yaptığımız öteki devrimler de yapıldığı an ideal olmaktan çıkar. Artık ideallerimiz, yaşadığımız gerçekler haline dönüşmüştür. İyi ya da kötü sonuç vermesi bizim sorumluluğumuzun sonuçlarını belirler. Ama bir de Milletlerin babadan-oğula sıçrayan uzun vadeli idealleri vardır. Siz bize böyle bir ideal aşlamadınız! Yahut benim bundan haberim yok! Bunu bize açıklar mısınız?” Atatürk bu soruya şöyle cevap verir; “Bunlar vicdanımıza yazılmış gerçeklerdir; konuşulmaz, yaşanır! Elbet bu milletin bir ülküsü olacaktır ama bu ülküler devletler tarafından açıklanmaz; Millet tarafından yaşanır! Nasıl, bakarken gözlerimizi görmüyor, onunla her şeyi görüyorsak, Ülkü de onun gibi, farkında olmadan vicdanlarımızda yaşar ve her şeyi ona göre yaparız. Ben Devlet Başkanımı! Sorumluluklarım vardır! Bu sorumluluklarım altında konuşamam!” diyerek Dr. Zeki'yi yanına alır ve Genel Müdür'ün odasına çıkarlar. Atatürk'ün arkasında, duvarda bir Türkiye haritası vardır. Karşısında oturan Dr. Zeki'ye: “-Benim arkamdaki haritayı görüyor musun?

-Evet Paşam.

-O haritada Türkiye'nin üstüne abanmış bir blok var, Onu da görüyor musun?

-Evet, görüyorum Paşa Hazretleri

-Hah. İşte o ağırlık benim omuzlarım üstündedir. Omuzlarım üstünde olduğu için, ben konuşamam!

“...Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir! Bugün elinde sınıksız tuttuğu Milletler, avuçlarından sıyrılabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir! İşte o zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir! Bizim bu dostumuzun yönetiminde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onları arkalamaya hazır olmalıyız! “Hazır olmak” yalnız o günü susup beklemek değildir, “hazırlanmak lazımdır”. Milletler, buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür! Bugün biz, bu toplumlardan dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz! Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur! Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim, onlara yaklaşmamız gerekli.” Atatürk, bunun için tarih, folklor, dil bağı kurmamız gerektiğini belirtir. Bunun nasıl yapılacağı konusunda da, Dil Encümenleri, Tarih Encümenleri kurulduğunu söyler. Dilimizi, onun diline

---

Düşün bir kere. Osmanlı imparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Daha dün bunlar vardılar. Dünyaya hükmediyorlardı! Avrupa’yı ürküten Almanya’dan bugün ne kaldı? Demek hiçbir şey sür-git değildir! Bugün ölümsüz gibi görünen nice güçlerden, ileride belki pek az bir şey kalacaktır. Devletler ve milletler, bu idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir! Bugün elinde sınıksız tuttuğu Milletler, avuçlarından sıyrılabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir! İşte o zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir! Bizim bu dostumuzun yönetiminde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onları arkalamaya hazır olmalıyız! “Hazır olmak” yalnız o günü susup beklemek değildir, “hazırlanmak lazımdır”. Milletler, buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür! Bugün biz, bu toplumlardan dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz! Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur! Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim, onlara yaklaşmamız gerekli.” Atatürk, bunun için tarih, folklor, dil bağı kurmamız gerektiğini belirtir. Bunun nasıl yapılacağı konusunda da, Dil Encümenleri, Tarih Encümenleri kurulduğunu söyler. Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya, tarihimizi ortak payda haline getirmeye çalışıyoruz. Böylece, birbirimizi daha kolay anlar hale geleceğiz. Bir sevgi parlayacak aramızda, tıpkı bir vücut gibi, kaderde ve mutlulukta birbirimizi duyacağız ve arayacağız. Ortak bir dil amaçladığımız gibi, ortak bir tarih öğretimimiz olması gerekli. Ortak bir mazimiz var, bu maziyi, bilincimize taşımamız lazım. Bu sebeple, okullarda okuttuğumuz tarihi Orta Asya’dan başlattık! Bizim çocuklarımız, orada yaşayanları bilmelidirler. Orada yaşayanlar da bizi bilmeli. Atatürk bunu sağlamak için “Türkiyat Enstitüsü”nü kurduklarını belirtir. Kültürlerimizi, bütünleştirmeye çalıştıklarını ama bunların açıktan yapılmayacağını, çünkü bu çalışmaların yanlış anlaşılabilirliği gibi, savaflara da sebep olabilir. Bunlar, Devletlerin ve Milletlerin derin düşünceleridir. İsmet Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, İstanbul: Tekin Yayınları, s. 53-58. (Olay İhsan Sabri Çağlayangil’den dinlenmiş, Sebati Ataman, Kılıç Ali, Tevfik Rüştü Aras, Hikmey Bayur tarafından doğrulanmıştır.)

yaklaştırmaya, tarihimizi ortak payda haline getirmeye çalışıyoruz. Boyece, birbirimizi daha kolay anlar hale geleceğiz. Bir sevgi parlayacak aramızda, tıpkı bir vücut gibi, kaderde ve mutlulukta birbirimizi duyacağız ve arayacağız. Ortak bir dil amaçladığımız gibi, ortak bir tarih ğretimiz olması gerekli. Ortak bir mazimiz var, bu maziyi, bilincimize taşımamız lazım...” demiştir.

Bu konuşmanın doğruluğu konusunda bazı şüpheler vardır. Öncelikle, konuşma Atatürk’ün ölümünden çok sonra ortaya çıkarılmıştır. Atatürk’n eserlerinde yer almamaktadır. Konuşmanın doğrulandığı belirtilen şahsiyetler içerisinde Hikmet Bayur gibi ciltlerce Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk politikalarını anlatan bir yazar da yer almaktadır. Bayur, kendi eserlerinde bu konuşmadan bahsetmemektedir. Gözlemlenebilir somut verilerden hareketle, Atatürk’ün izlediği i ve dış politik uygulamalarda Türk Birliği veya Türk Dünyası gibi bir düşünceden kaynaklanan herhangi bir uygulama söz konusu değildir.

II. BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ KAYNAKLARINDA TURANCILIK

II. 1. Türk Derneği

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlı siyasal düşüncesindeki çeşitlilik, kendini farklı biçimlerde ifade etmeye başlamıştır. Bu ifade etmenin en yaygın ve etkili olanı ise bir örgüt çatısında gruplaşmak ve yayın faaliyetinde bulunmaktır. Bu durum, düşünce ve eylem arasındaki diyalektik ilişkiyi de gösterir. Çünkü, her bir düşünce sistemi, hem oluşum ve hem de gelişim aşamasında bir dernek etrafında toplanıp amaç ve ilkelerini yaymaya çalışmışlardır. Yusuf Akçura, “1908 Osmanlı İnkılâbından sonra Türk Milliyetçiliği hareketi çok genişlemiş, derinleşmiş ve dalbudak salmıştır” demektedir.¹³⁷ İnkılâp ile birlikte Türk Milliyetçiliği vasfı taşıyan ilk dernek, Türk Derneği’dir.

Bu ilk Türkçü mahiyetteki derneğin kurucu önderi, Türk Dünyası mütefekkirlerinden Yusuf Akçura’dır. 1908 yılında Meşrutiyet’in yeniden ilanından beş ay kadar sonra Yusuf Akçura’nın öncülüğünde kurulur. Akçura, Necip Asım (Yazıksız) ve Veled Çelebi(İzbudak)’ye kültür ağırlıklı milliyetçi bir teşkilat kurmak istediğini söylemiş ve başka kişilerin de katılımıyla, Mekteb-i Mülkiye müdürü Celal Bey’in odasında yapılan bir toplantıda “gayr-ı siyasi sırf harsi mahiyette” bir cemiyetin kurulması kararlaştırılmış ve *Türk Derneği* isim olarak kabul edilmiştir. Kuruluşa öncelik edenler arasında Ahmet Mithat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım, Bursalı Mehmet Tahir, Korkmazoğlu Celal, Akçuraoğlu Yusuf, Veled Çelebi, Agop Boyacıyan, Arif, Akyiğidzade Musa, Fuad Raif, Rıza Tefvik ve Ferid Bey’ler vardır.¹³⁸ Türk Derneği Nizamnamesi de bu kurucu üyeler tarafından hazırlanmıştır. Türk Derneği Nizamnamesi’nin hükümete onaylatılmasından sonra, Nizamname’nin 8. maddesi uyarınca ilk idare heyeti seçilmiş ve başkanlığına Necip Asım, başkan

¹³⁷ Akçura, a.g.e., s. 197.

¹³⁸ Akçura, a.g.e., s. 197-198; Cüneyd Okay,(Haz.) **Türk Derneği**, s. 11-12; ayrıca bkz: Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. 16-18.

yardımcılığına Veled Çelebi, fahri başkanlığına ise Veliht Yusuf İzzettin Efendi getirilmişlerdir.¹³⁹

Türk Derneği'nin amaç ve faaliyetlerini genel olarak değerlendirdiğimiz zaman ağırlıklı olarak Türkoloji çalışmaları yapmak üzere kurulduğunu görürüz. Mensupları kültürel açıdan Türkçü olmakla birlikte siyasi açıdan dönemin egemen ideolojisi olan Osmanlılık ağır basmaktadır. Buna uygun olarak farklı din, etnik gruplardan üyeleri mevcuttur. Türk Derneği'ndeki Türkçülerin Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden unsurları, dil yoluyla bütünleştirme amacını taşıdıkları açıkça anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Dernek, yurtiçi ve yurt dışında da şubeler açmıştır. İlk şube, Rusçuklular tarafından açılmıştır. Dördüncü şube, Macaristan'da Peşte'de açıldı.¹⁴¹

21 maddeden oluşan dernek nizamnamesinin ilk maddesinde “yalnız ilimle uğraşan bir cemiyet” olduğu belirtilmekte, amacı da “Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef'al, ahvalini ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini lisanlarını ulüm ve havas edebiyatını, etnografya ve etnologyasını, ahval-i içtimaiyye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp tanıtmak, ayrıca dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tedkik etmek” olarak belirtilmiştir.¹⁴² Dernek, amacını gerçekleştirmek ve yaymak için gazeteler, risaleler, kitaplar yayınlamak, konferanslar tertip edecekti. Bu çerçevede ilk olarak Necip Asım'ın “Türklerin Pek Eski Yazısı” ve Bursalı Mehmet Tahir'in “Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri” kitaplarını yayınlamıştır.¹⁴³

Türk Derneği, siyasi anlamda dönemin genel havasına bağlı olarak Osmanlıcı ideolojiye sadık kalmakla birlikte, kültürel alanda ve özellikle dil konusunda Türkçü bir yaklaşım içindedir. Türkçeyi Osmanlı unsurları arasında konuşulan milli dil yapmayı ve bu yolla unsurlar arasındaki birliği sağlamayı amaçlayan Türk

¹³⁹ Üstel, a.g.e., s. 17; derneğin üyeleri için bkz: Türk Derneği, Yıl 1, no. 3, 1327, s. 103-104.

¹⁴⁰ Türk Derneği, s. 11.

¹⁴¹ Bu şubelerin kurucuları ve bazı önemli bilgiler için bkz: Türk Derneği, Yıl 1, no. 5, 1327, s. 164-168; Üstel, a.g.e., s. 19-21.

¹⁴² Türk Derneği, s. 11.

¹⁴³ Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları: 1912-1931**, 3. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s.,106

Derneği'nin üyelerinin kozmopolit yapısı, dil meselesindeki yaklaşımda da ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁴ Böylece, Türkçenin, Osmanlılık ideolojisi için bir araç niteliği taşıdığı görülmektedir.

Derneğin hiç şüphesiz önemi, Türkçülük tarihindeki ilk dernek olmasından gelmektedir. Cüneyd Okay, Türk Derneği'nin önemini, Meşruiyetin yeniden ilanından sonra kurulan öncü bir Türkçü kuruluş olmasından daha çok aynı adla yayımladığı dergi olduğunu söyler.¹⁴⁵ İstanbul'da 1911'de yayımlanmaya başlayan dergi, yedi sayı çıkmıştır. İlk sayısı 40, diğer sayıları 32 sayfadan ibaret olan dergi, bu hesaplama toplam olarak 232 sayfa yayımlanmıştır. Derginin nizamnamesinin ikinci maddesinde yer alan amaçlar ve dördüncü maddesinde yer alan bu amaçların gerçekleştirilmesi için yapılacak faaliyetlere paralel olarak, dergide Türklerin tarihi, edebiyatı ve dili, coğrafyası hakkında ayrıntılı, uzun araştırmalar, makaleler, dönemin ünlü bilim adamları ve yazarları tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Yusuf Akçura, Milaslı İsmail Hakkı, Baron Cara De Vaux, Celal Sahir, Andon Tıngır, Ispartalı Hakkı, aynı zamanda Dernek'in başkanı olan ve R.M. Fuat, R.F, R.M.F., imzalarını kullanan Fuat Köseraif sayılabilir. Mehmet Emin Yurdakul da şiirleriyle dergide yer almıştır.¹⁴⁶ Arai, derneğin 42 üyesinin büyük bir bölümünü Darülfünun öğretim üyeleri dâhil, dönemin önde gelen aydınlarının oluşturduğunu, bu durumun ise derneğin kültürel ve bilimsel niteliğini gösterdiğini belirtir.¹⁴⁷

Dergi, ek olarak bu kültürel ve bilimsel niteliğine uygun bir şekilde İbn Mühenna'nın "El Kitabü Lügat'it Türkiye" ve Andon Tıngır'ın "Sarfı Tahlili-i Lisan-ı Türkî (medhal)" kitaplarını okuyucularına vermiştir.¹⁴⁸

Türk Derneği, fazla uzun ömürlü olamamış, en faal üyelerinden miralay Fuad Raif ve miralay Necip Asım'ın kıta görevine başlamaları, Veled Çelebi'nin Konya Büyük Çelebiligi'ne tayin edilmesi, Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılması dernek toplantılarını seyrekletirmiş ve dernekle aynı adı taşıyan Türk Derneği Dergisinin de

¹⁴⁴ Sarımay, a.g.e., s. 108.

¹⁴⁵ Türk Derneği, s. 13

¹⁴⁶ Türk Derneği, s. 13-14.

¹⁴⁷ Arai, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁸ Türk Derneği, s. 14; Akçura, a.g.e., s. 117.

kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Derneğin üyelerinin önemli bir bölümü de benzer amaçlarla kurulan Türk Ocağı'na katılmışlardır.¹⁴⁹

Türk Derneği'nde Turancılık Algısı

Dernek, Osmanlı toplum ve kültür yapısının bir yansıması olarak görülebilir. Derneğin bünyesi, Türkler ağırlıkta olmakla birlikte Müslüman ve Türk olmayan âlim ve yazarlara da açıktı. Osmanlıcı bir ideolojinin ağırlığını hissettirmesi bu kozmopolit yapıyı açıklamakla birlikte bu durum, Türkçülüğün kozmopolit yapısının kökenlerinin açıklanmasında da önemli bir husustur. Türk Milliyetçiliği, kendine, Batıda ki muadillerinin aksine soy-ırk eksenli bir ortaklık ve değerler manzumesi yaratmamıştır. Dil başta olmak üzere kültür ve siyasi ortaklıklar öncelenmiştir. Türk Milliyetçiliğinin “öteki” algısı, bu oluşum sürecinde siyasi ortamın Türkler aleyhine işlemesine rağmen Rum, Ermeni, Arap vs. etno-dini gruplar zemininde oluşmamıştır. İlk Türkçü dernek olarak Türk Derneği, bu perspektifin, bakış açısının açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkçülüğün sosyal ve kültürel ilişkiler sistematığının kalıplaşmasında bu olgu, varlığını diğer kurum ve kuruluşlarda da tebarüz ettirmiştir.

Masami Arai, yaptığı kapsamlı çalışmada, Türk Derneği Dergisi'nin Türkoloji konusunda pek çok makale yayınladığını ve içeriğinin sonsuz çeşitliliğinden bahsetmektedir. Ona göre bu çeşitlilik, derginin tek bir hedef ardında koşan bir örgütün yayın organı olduğunu okurları inandırmaktan hayli uzak ama derneğin niteliğini ve Türk Milliyetçiliği'ndeki akımları anlamaya çalışan herhangi bir kimsenin bu çeşitliliği iyi değerlendirmesi gerektiğini vurgular.¹⁵⁰ Landau da Türk Derneği'nin siyasi bir örgüt değil, daha ziyade küçük bir seçkin aydın grubundan oluşan bir topluluk olmakla birlikte toplantı ve dergilerinde kültürel Pan-Türkçülüğün belirgin üstü kapalı unsurlarının olduğundan bahseder.¹⁵¹ Bu bölümde Türk milliyetçiliğinin ilk derneği ve dergisi olması hasebiyle bu eser üzerinde, Turancılık algısının ipuçları aranacaktır.

¹⁴⁹ Akçura, a.g.e., s. 13.

¹⁵⁰ Arai, a.g.e., s. 28-29.

¹⁵¹ Landau, a.g.e., s. 60-61.

Türk Derneği Nizamnamesinin, bu tezin araştırma nesnesi açısından en önemli maddesi ikinci maddedir ve cemiyetin amacını gösterir. “Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef’al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani, Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahval-i içtimaiyyesi ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir.” Bunun için de şu vasıtaları kullanır: Müzakeratta bulunmak; tahkikat, keşfiyata girişmek; dersler, müzakereler tertip eyler ve okullarda Türkleri anlamaya yarar dersler kabul ettirmek; cerideler, risaleler, kitaplar neşretmek; bu meseleler konusunda ilmi kongreler düzenlemek.¹⁵² “Türk” diye anılan bütün kavimleri kültürel, tarihi, coğrafi vb. bütün boyutlarıyla araştırıp öğrenmeye, öğretmeye çalışmak ve bunları bütün dünyaya yaymak en önemli önceliktir. Bununla birlikte Türkçe’nin de medeniyete elverişli bir hale gelmesine çaba göstermek özel olarak vurgulanır. Bunlar için kullanılacak araçlarda ise bilimsel ve eğitim boyutu göze çarpmaktadır. Siyasi bir argüman ve araç ise söz konusu edilmemektedir.

Türk Derneği Beyannamesi¹⁵³, 14 maddeden meydana gelmektedir. “Bir milletin saadeti, kaffe-i efradını aynı tarik-i tekamüle sevkle kendilerinde müşterek ve mukaddes bir vatanperverlik duygusu uyandırmak, aralarında dostluk hissini arttırmak ve kimsenin kimseye tahakkümüne imkan bırakmamak ile artacağı cihetle birinci maddenin ehemmiyeti zahirdir.” Ortak ve mukaddes bir vatanperverlik merkezinde bir birlik ve dayanışma husule getirilmeye çalışılmaktadır. Böylece, dostluk pekişecek, kimsenin egemenliğine girilmeyecektir. Bunun için de birinci madde olan “Türkçe hakkında şarkta ve garpta ne kadar eser yazılmış ise onlar bütün Osmanlıların gözleri önüne konularak Türk lisanının eskiden beri geçirdiği safahatı hakkında herkeste bir fikr-i ihtisas husulüne çalışılacak ve böylece lisanın her cihetten sadeleştirilmesi, kolaylaştırılması esbabı araştırılacaktır” önemi vurgulanmaktadır. Osmanlı Devleti unsurları arasında bir “ortaklık” öngörülmekte bunun zemini olarak “vatanperverlik” şartının ise “lisan” noktasında öne çıkarılması

¹⁵² Türk Derneği Nizamnamesi’nin tam metni için bkz: Üstel, a.g.e., s. 35-37.

¹⁵³ Türk Derneği, s. 15-19.

dikkat çekmektedir. Derneğin beyannamesinde dile büyük bir önem atfedilmektedir. Girişinde, Osmanlı Türkçe'sinin Arapça ve Farsça etkisi sebebiyle öğrenilmesinin zor olduğunu, bu sebeple yaygınlaşmadığını, bu durum da Türkçe'nin öğrenilmesinin zor bir dil olduğu yönünde bir anlayışın yaygınlaştığını belirtirler. Bu anlayışın yanlışlığını ispatlamak için de dilin esasının araştırılması gerekmektedir ve bu da derneğin en önemli kuruluş gerekçesidir.

Beyannamenin Türk Dünyası ile olan ilişkiler ve bu ilişkinin niteliği konusunda, dört maddede bilgi vardır. Dördüncü madde “Gerek müstakil ve gerek tabi halinde bulunan alelumun Türklerin terbiye-i ilmiyelerinin ikmalî için muktazi vasıtaların yani bilhassa Türkçe kitapların noksanı, Türklerin terakkilerine mani olduğundan Avrupa'dan aldığımız medeniyet ışığını neşre vasıta olmak niyet-i hayriyesiyle Dernek evvel emirde terakkıyat-ı asriyyeye muvafık surette ilmi, ahlaki ve ticari kitaplar telif edilecektir.”

Beşinci maddede Osmanlı Türkleri dışındaki Türklerin anılmaları doğrudan bir birlik, dayanışma unsuru olarak değildir. Bir milletin en büyük şereflerinden birinin, diline ecnebilerce rağbet edilmesi ve konuşulması, olarak belirtilmekte ve bu eksende “konuşulan lisanın sahibi olan millet, konuşan kimselerin ve hatta milletlerin mazhar-ı hürmet ve muhabbeti olacağı gibi bir lisan birçok memleketlerde müstamel bulunması lisan sahiplerinin her türlü müsaadat-ı medeniyyeye mazhar olmalarını ve ticaret ve sanatlarının memalik-i mezkurede revaçyab olmasını teshil eder.” Bu sebeple de lisanın yaygınlaştırılması için onun kolaylıkla tahsil edilmesi gerektiği üzerinde durulur ve Balkanlar'da, Avusturya'da, Rusya'da, İran'da, Afrika'da, Asya ortasında ve Çin'de bulunan Türklerin Osmanlı Türkçesine alıştırılması ve böylece ticari ve sanayi açısından menfaatlerin sağlanacağı belirtilir.

Altıncı madde, “Türk Derneği, teşebbüs-ı ilmiyesi esnasında bütün Osmanlıları ticaret cihetinden de müstefid kılmak için onların ileride saha-i ticaretleri bulunacak olan Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive gibi memalikin lisanlarını – Türklükten bilistifade- Osmanlı Türkçesi'ne ve hatta merkez şivesine kolaylıkla yaklaştırmaya çalışacaktır. Ve bu maksada evvel emirde, oralara göndereceği açık yazılmış ilim ve fen kitaplarıyla vasıl olacaktır.”

Yedinci madde, “Türk memalikinin merakiz-i meşhuresinde Türk Derneği şua batı ihdas kılınarak bu şubeler, oralarda mektepler küşad ve gazeteler neşrederek – Avrupa ile en ziyade münasebet peyda eylediğinden naşi müterakki bulunan-Osmanlı Türkçesinin ve medeniyetinin neşrine çalışılacaklardır.”

Tez açısından derginin en önemli makalelerinden birisi, birinci sayısında yayınlanan “Türklüğü Bilmeli ve Bilişmeliyiz” adlı manifesto niteliğindeki yazıdır. Bu makale, Yusuf Akçura’ya aittir. “Büyük ırkiyetler vücuda çıkarsa, küçük milliyetlerin muhafaza-i istiklal şartıyla idame-i mevcudiyetleri muhal olur. Artık, cihanda esatir-i Fûrs’ü andıran dev cenkler başlamış demektir. Bunun içindir ki, yeryüzündeki mevkilerini kaybetmek istemeyen milliyetler kardeşleriyle tanışmakta, birleşmekte yarışa çıkmış gibidirler.”¹⁵⁴ Akçura; “ Cihanda Anglo-Saksonlar, Cermenler, İslavlar gibi tarihin akışını değiştirebilecek büyük ırkların bulunduğu fakat bunlardan daha büyük bir ırk vardır ki, birkaç asırdır uyuşmuş bulunmasına rağmen, komşuları vücudundan bile korkmaktadırlar.” demektedir. Bunlar, Asya’nın ve İslam âleminin gerçek hâkimi yani, “Asya ve âlem-i İslam Türklerin mülk-i mevrusları”dır. Bu sözleri sarfeden Akçura bu makalede, “Türklüğün en kavi ve medeni kısmı olan Osmanlılar”ın Avrupalılarla manalı manasız savaşları sebebiyle Türk Dünyası’nda, Rusya tarafından işgal edilen Türkleri hatırlamadığı ve hala hatırlamaya vakit bulamadığı için eleştirir. Osmanlı Türklerinin münevver tabakasını bugün nerelerde bulduklarını, nasıl geçindiklerini, neler düşündüklerini, neler yaptıklarının ve neler yapmak istediklerini çok az bildiklerini söyler. “Türk tarihimiz, Türk coğrafyamız yok” diyen Akçura: “Mısır medeniyetinden bile daha eski olan ve Turani kavimler tarafından kurulmuş bulunan “Summir-Akkad” eserlerinden bihaberiz. Tarihimiz de Süleyman Şah’tan ötesine gitmez; Timur ve Cengiz Han’a lanet yağdırırız. Tatar’ı “Etrak-i biidrak” ile çiftleştiririz,” diyerek tenkitte bulunur.

“Türk coğrafyası hakkındaki ilmimiz de buna benzer: çoğumuz için Türk’lüğün hududu, Ankara ve Konya’nın pek de ötesine geçmez, bir zamanlar medeniyet ocağı olup, şimdi yavaş yavaş adeta kabirlerinden kalkar gibi dirilmeye başlayan Türklük merkezleri Buharalar, Semerkandlar, Kazanlar, Tebrizler hakkında bilgimiz Allah için söyleyin, bir Fransız dükkâncının Şark hakkındaki hayali ve müphem malumatından

¹⁵⁴ Türk Derneği, s. 41.

fazla mıdır?” demektedir. Bununla birlikte, Rusya’da, Almanya’da Macaristan’da Türk âlemi ve Türklük, çeşitli yönleriyle araştırılırken Osmanlı Darülfununu’nda Türk dilini, Türk edebiyatını, Türk tarihini, Türk coğrafyasını okutan bir kürsünün bulunmamasını kıyasıya eleştirir. “Beyannamesinde izah ettiği veçhile cemiyet ve risale olarak Türk Derneği’nin maksatlarından birisi budur; Türklüğü bilmeye, bildirmeye çalışanları bir araya toplamak, birleştirmek emelidir. Vakıa İstanbul’da, Semerkand’da, Tebriz’de, Bakü’de, Kazan’da hâsılı nerede olursa olsun bazı Türkologlar sırf muhaberata girişmekle bile, Türklüğün tedkikinde mühim netayic hâsıl edebilecek bir hatve atmış olurlar”.

Ünlü bir Türkolog olan Necip Asım, yazdığı “Türk Sayıları” adlı makalede, Macarca on, yüz, bin sayıların Farsça kökenli olduğu telaffuz benzerliğinden hareketle ortaya koyar ve bu yöntemi başka sayılarla Türkçe, Çuvaşça, Yakutça gibi Türk lehçeleri üzerinde uygular. Yani, o dönemde yaygın kabul görmüş bulunan “Ural-Altay dilleri kuramı”nın desteklenmesi yönünde bir çalışmadır. Dil eksenli bir ortaklık arayışı söz konusudur.

Derginin ikinci sayısında, Akyığıtoğlu Musa adlı bir yazarın kaleme aldığı, “Kazan Tatar Şivesinde Darb-ı Meseller” vardır. Bu yazının amacı da dilden hareketle, Kazan Tatarlarının ve Osmanlı Türklerinin akrabalıklarının ispatlanmaya çalışılması söz konusudur. Bunun için Kazan Tatar şivesinde kullanılan iki atasözünden hareketle, bunların Osmanlı Türkçesi’ndeki karşılıkları bulunur ve bir karşılaştırma yapılır.

M. Zühdü adlı yazar, “Ahenk Kanunu” adlı yazıda Türk, Macar, Fin, Mongol, Mançur, Samoyet, Buryat dilleri arasında âlimlerin keşfettiği ahenk kanunundan bahsederek, bu sebeple Ural Altay dilleri adıyla anıldığı üzerinde durur.

Ispartalı Hakkı adlı bir yazar “Türkçe’nin Sadeleştirilmesi” başlıklı uzun bir yazı kaleme almıştır. Bu yazının ilk başta Türk Dünyası ile bir bağlantısı yokmuş gibi görülse de yazarın makalenin sonundaki görüşleri bu eksenle değerlendirilmesine sebep olmuştur. Yazar, başlığından da anlaşılacağı gibi Türkçe’nin Arapça ve Farsça etkisinden kurtarılması yönünde görüşler beyan etmekte ve eski Türkçe’den bu konuda bir yardıma sıcak bakmaktadır. “Eski Türkçe diye bugünkü Buhara’da, Ufa’da kullanılan veya Uygurca’yı mı alacağız?” diye sorar

ve cevaplar: “Şu var ki, lisanımızın altı yüz yıl veya bin sene evvelki hayatında gömülmüş, unutulmuş bir güzelliği bir iyiliği görülürse onlar ortaya çıkarılıp canlandırılacaktır. Bugün dünyanın her tarafına, Asya içlerine yayılmış Türk kardeşlerimizle yavaş yavaş dilleşilip dertlenebilecektir. Kim bilir, kara topraktan ne çiçekler belirip çıkacak? Kim bilir, bugünkü çalılardan, dikenlerden ne güller sürüp açacak.” Yazar, son olarak bu satırların Dernek sayfelerinde yayınlanmış olmasının, derneğin görüşü olduğu anlamına gelmediğini ve bir takım haklı şikâyetler olarak değerlendirilmesini talep etmektedir.

Beşinci sayıda, Kazanlı Ayaz adlı bir yazar tarafından (Arai, bu kişi Mehmet Ayaz İshaki, olmalıdır, der.) kaleme alınan “Tatar Edebiyatı” makalesi, Tatar edebiyatı hakkında kısa bir bilgi verir. Bu sayıda Yusuf Akçura, “Yeni Keşfolunmuş Eski Bir Türk Şehri” başlığında Kazlov’un ortaya çıkardığı ve “Kara Kato” adı verilen bir şehir hakkında haber vermektedir. Necip Asım tarafından yazılan benzer bir yazıda, Türklerin Orta Asya’da bıraktığı anıtlar hakkında bilgi vermektedir.

Sonuç olarak, Türk Derneği Nizamnamesi, Türk olarak adlandırılan kavimlerin bütün boyutlarıyla araştırılmasını amaç olarak kabul edildiğini bildirir. Derneğin beyannamesindeki maddeler, Kırım Türk mütefekkeri ve eylem adamı İsmail Gaspıralı’nın açık ve net bir şekilde Osmanlıdaki uygulaması olarak yorumlanabilir. Türk Dünyası konusundaki maddelerinde güdülen amaç ve bu amaca ulaşmak için kullanılan araçların ortaklığı, bunun yanında derneğin kuruluşunda Yusuf Akçura’nın yeri, göz önüne alındığında iki farklı mekân ve zamandaki yapılar arasında etkileşim mümkün görülmektedir. Gaspıralı’nın amaçlarının Osmanlı ülkesinde gerçekleştirilmesi amacına matuf olarak bir temsilcilik vasfı, beyannamenin bu amaçları gözetildiğinde daha açık görülmektedir. Aralarında akrabalık bulunan Yusuf Akçura’nın bu yapıda büyük etkisinden bahsedilebilir. Öncelikle, Türk Derneği’nin dil görüşü ve buna yüklenen birleştirici işlev, Gaspıralı’nın, Usul-ü Cedid mektepleriyle ve Tercüman Gazetesi vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği ana amaç arasında bir örtüşme vardır. Çünkü, Gaspıralı da, Osmanlı Türkçesi’nin ağır Arapça ve Farsça terkipler gibi öğrenilmesini zorlaştıran niteliğinden arındırılarak Türk Dünyası’nda ortak bir dil yaratılması hedefini gütmektedir. Fakat bunun motive edici arka planında, ekonomik etkenler ileri sürülmektedir. “Türk Derneği, teşebbüsat-ı ilmiyesi esnasında bütün Osmanlıları

ticaret cihetinden de müstefid kılmak için onların ileride saha-i ticaretleri bulunacak...". Bu dilin yaygınlaştırılması, buralarda şubeler ihdas ederek eğitim kurumları ve gazeteler vasıtasıyla gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. "Osmanlı Türkçesi'ne ve hatta merkez şivesine" yaklaştırılacak, bunun için de oralara gönderilecek açık yazılmış ilim ve fen kitaplarıyla vasıl olacağı bildirilmektedir. Bütün bu çalışmaların da ticari ve sanayi faaliyetleriyle finanse edilmesi dolaylı olarak düşünülmektedir. Osmanlı Türkçesi temelinde ortak bir dil, bu topluluklar arasında ekonomik işbirliğini yoğunlaştıracaktır. Osmanlı Türkçesi'nin kolaylaştırılarak kullanımının yaygınlaştırılması konusunda görüşler sarf edilirken bu yaygınlaştırılacak ülkelerin Türklerin memleketlerinin olması yazıyla ifade edilmemiş bir "Ön-Turancılık" yaklaşımıdır. Bu öncelikli, ekonomik temelli bir dayanışma için Osmanlı, merkez ülke ve devlet kabul edilmektedir.

Başta Yusuf Akçura olmak üzere yazıların genel mahiyeti haklarında hiçbir bilgiye sahip olmadığını düşündükleri Osmanlı Türk aydınlarına Türk Dünyası hakkında bilgi verme amacını taşımaktadır. Bu bilginin mahiyeti ise bilimsel olmak üzere tarihi konularda yapılan çalışmalar hakkında haber niteliği taşımaktadır. M. Zühdü ve Necip Asım'ın dil konusundaki makalesi dönemin kabul gören kuramına bağlı olarak Ural-Altay dilleri kuramınca Macar, Moğol, Fin, Türkçe Arasında bir bağlantı kurmakla birlikte derginin Türk Dünyası evreni, sadece Türk olan bölgelerle sınırlıdır. Ispartalı Hakkı'nın dilin sadeleştirilmesi konusunda kaleme aldığı makalede dil nokta-i nazarından Türk Toplulukları arasındaki ilişkinin sadeleştirilme vasıtasıyla eski dildeki ortaklıkların gün ışığına çıkarılmasıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Türk Derneği'nin amacı; iletişim ve bilme, aracı; dil ve tarih, sınırları; Türk topluluklarıyla kesinleşmiş olan bir ilgi alanıdır. Sosyo-politik bir bütünleşme veya ortak eylem alanı çizmek gibi amaçlar yoktur. Öncelenen amaç; Türk Dünyası bilincini hafızlarda canlandırmaktır. Bunun için de, bu gayeye matuf bilgilendirici bilimsel çalışma yapmaktır. Sonrası, iktisadi ilişkilerin görünür kılındığı kültürel bir birlik olarak tasarlanmaktadır.

Kısaca, Türk Derneği, amaçları ve faaliyetleri açısından Türkoloji çalışmalarına öncelik veren; kültürel açıdan Türkçü fakat dönemin egemen ideolojisi olarak Osmanlıcılığı da benimsemiş bir dernek hüviyetinde görülmektedir. Bu niteliğine matuf olmak üzere farklı din ve etnik gruplardan üyeleri mevcuttur.

Osmanlı bünyesindeki etnik ve dini grupları bir ortak dil olarak Osmanlıca etrafında bütünleştirmeyi amaçladıkları görülmektedir. Aynı şekilde Türk Dünyası'nda da Gaspıralı'ya öykünülerek ortak bir dil etrafında dayanışma odakları oluşturulmaya çalışılmıştır. En önemli hizmeti ise aynı adla bir dergi çıkarmasıdır. Türk ve Müslüman olmayan âlimlerin de makalelerinin çıkmasında, Türkçü bir dergi ve dernek olarak Türk derneğinin kozmopolit kökenlerine bir gönderme vardır. Türk milliyetçiliğinin bu farklılıklar ekseninde bir ötekileştirme yapmamasının kaynağını da bu kozmopolitlikle olan olumlu ilişki biçimlerinin etkili olduğu söylenebilir. Kısaca, Türkçülüğün ilk örgütü ve siyasi, düşünsel tasarımı dil, kültür ve siyasi dinamiklere bağlı birlik ve dayanışma unsurlarına mündemiçtir.

II. 2. “Turan” Kitabı

“Turan” isimli kitap, 1914 yılında İstanbul'da Türkçe olarak basılmıştır. Bütün Türk asıllı insanların mutlu vatanı, Turan'ı ve bunun politik geleceği üzerine çeşitli varsayımların irdelendiği Büyük Türklük üzerine uzunca bir çalışmadır.¹⁵⁵ Kitabın kime ait olduğu üzerinde bir belirsizlik olmakla birlikte bu tezde eser, Ali Birinci'nin çalışmaları doğrultusunda Ahmet Ferit Tek'e (1878–1971) ait kabul edilecektir. Landau, eserin Tekinalp'e ait olduğu konusunda, bazı şüpheler belirtse de, sonuçta Tekinalp'e mal eder.¹⁵⁶

Ahmet Ferit Tek'in¹⁵⁷ “Turan” kitabı,¹⁵⁸ keşfedicisi Ali Birinci tarafından “ikinci Meşruiyet devri Turancılık düşüncesinin en dikkate değer beyannamelerinden biri sayılması gereken” diye taltif ettiği bir eserdir. Kitap, Turancılık algılamasının izlerinin ortaya konulacağı önemli bir çalışmadır. Dönemi açısından verdiği malumatlar önemli addedilebilir. Yazarın, Turan tasavvurunun genişliği ölçüsünde bu alanla bağlantılı olarak tarihi, kültürel, demografik, coğrafi, linguistik, ekonomik olmak üzere çok boyutlu bir tasvirini vermekte ve bu temelde Turancılık algısını

¹⁵⁵ Landau (1996), a.g.e., s. 28.

¹⁵⁶ Bu tartışma için bkz: Landau (1996), a.g.e., s. 28-29.

¹⁵⁷ Kısa bir hayat hikâyesi için bkz: E.Esin, “Ahmet Ferit Tek Kimdir?”, **Turancılık Tarihinin Kaynakları** içinde, s. 75–79.

¹⁵⁸ Bu kitap Tekin müstearıyla yazılmış ve önceleri M. Kohen'e ait olduğu sanılmıştır. Fakat Ali Birinci eserin A.Ferit Tek'e ait olduğunu tespit etmiş ve konuyu vuzuha kavuşturmuştur. Konuyla ilgili tartışma için bkz: A.Birinci, “Ahmet Ferit Tek ve Turan Kitabı Üzerine”, **Turancılık Tarihinin Kaynakları** içinde, s., 81–87.

şekillendirmektedir. Turan'ın kategorileri, sorunları ve bunların çözüm yolları, dostları-düşmanları, imkânları gibi pek çok alanda görüş sarf edilmiştir. Turan'ın kuruluşundan, kuruluş yöntemine ve öncelik sırasına göre kategorileştirilmesine kadar bütün ayrıntıları Avrupa ülkelerindeki muadili gelişmeler esas alınarak tasarımlanmıştır. Landau eseri, "Pan-Türkizm ile ilgili oldukça uzun ve bilimsel bir araştırma" olarak niteler ve "Türk kökenli insanların anayurdu ve gelecekte geniş ve güçlü bir devlet olarak tekrar birleşmelerinin sembolü olan Turan'ın mutlu toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı" demektedir.¹⁵⁹

Yazar, kitabına İtalya örneğinden hareketle Turan'ın şimdi hayal kabul edilse de bir gün gerçekleşebileceğinden söz ederek başlar. Girişte, dönemin Osmanlısının içinde bulunduğu yıkılış anının bir fotoğrafını çekerek bir durum tespiti yapar. Genel anlamda siyasi bir form olarak imparatorlukların er veya geç bir gün çökeceğini ama "milletlerin ve ırkların" payidar olacağını belirtir. Görüşlerine tarihsel temeller bulmaya çalışır. Böylece, rasyonel bir temele görüşlerini oturtmaya çalışır. Batıdaki siyasal gelişmelere dönemin egemen görüşleri paralelinde imparatorlukların çöküp milletlerin gelişeceği görüşü sarf edilir. Almanya ve İtalya örneklerini gösterir.¹⁶⁰

İkinci bölümde yazara göre, tarihte Turan kurulmuştur ve burada Turan devletlerinden bahsedilir. Cengiz Han ve Moğollar da burada Türk kabul edilerek Türk tarihine eklenir. Cengiz imparatorluğundan sonra Turan'ın bir daha kurulmadığı düşünülür. Osmanlı Devleti, Turan'ın "on dördüncü asr-ı miladiden, on altıncıya kadar, iki yüz elli sene Turan'ın ve Türk ananesinin fitri müdafii oldular. Bu iki buçuk asırda, devlet, esaslarını ve payitahtı kurduktan sonra Turan'ı tevsi ve tevhide çalıştı" denilmektedir. Macar Turancıların anlayışı ekseninde bir yaklaşımla konu ele alınmakta; Osmanlı'nın Macaristan'ı¹⁶¹, Romanya'yı¹⁶² ele geçişi

¹⁵⁹ Landau (1996), a.g.e., s. 50.

¹⁶⁰ "Bugün, Turan ne demektir? diye Gospodin Sazonofa sorulsa, hiç şüphe yok, -Bu, bir tabir-i tarihidir! diye cevap verir. Tıpkı bundan yüz sene evvel, Meternih'in -İtalya bir tabir-i coğrafidir! dediği gibi... Halbuki İtalya bir tabir-i coğrafi olmadığını çabucak isbat etti. Nemçe başvekilinin lakayd bir tavır ile verdiği hüküm-i siyasiden kırk, kırk beş sene geçmemişdi ki koca, muazzam ve vahid bir İtalya, topu, tüfeği, hükümeti, milleti, hülasa saltanat-ı milliyesiyle meydana çıkıverdi... Hem de ilk silahını metbu-ı sabıkına çevirmek, ilk süngüsünü onun sinesine saptamak şartıyla! - Kimbilir, Turanda bir gün, met-bu lahıkına aynı muameleyi yapmayacak mı? - Ne zaman? Daha ne kadar bekleyecek? Ne kadar müddet esir yaşayacak?... -Bu meçhul! Fakat malumolan bir şey var ki o da şu: Bir gün gelecek -belki de pek yakın- ve muhakkak Turan da bir tabir-i tarihi olmadığını isbat edecektir. Tek, a.g.e., s. 89-90.

¹⁶¹ "Tuna havzası, Macaristan, Erdel! Bir Türk ovası ve büyük Turan'ın bir uzvu, bir parçası!" s. 109

¹⁶² "Romanya nedir? Eski Avarlar'ın memleketi, Kırım'ın Kazan'ın tabii yolu."

Turan'a olan bir çaba olarak görmektedir. Sokullu'nun "Kanal teşebbüsü"nü "Türklüğün menbalarına ulaşmak" olarak yorumlar. "Bunların hepsi Osmanlı Türklerinin sevk-i fitratla ırklarına ettikleri hidemattan birer nebzedirler."¹⁶³ Macarlardan Moğollara bir Turan tahayyülü tarihsel açıdan ele alınmıştır.

"Çinli Pençesi ve Rus Çizmesi" bölümümde Turan'ın iki büyük düşmanı olarak Çinliler ve Ruslar gösterilmektedir. Bu iki milletin Turan'ı sömürmelerinin tarihi geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Rusların, Slav ve Tük kanının birleşmesinden doğduğunu belirtilir. Ruslar'ın amacının "bütün Turan'ı bel' ve imha etmek" olduğunu vurgular.¹⁶⁴ "Altun Soy" bölümünde "bir milletin hassa-i farikası nedir?" diye sorulur. Cevap olarak, "lisan ve terbiye' nazariyesidir" demektedir. Yani, bir milleti, diğerlerinden bu özelliklerin ayırdığını belirtiyor. "Aynı lisan ve aynı terbiye; işte bir milletin hassa-i farikası." Görüldüğü gibi, dil ve terbiye temelinde bir millet anlayışı, Türk Derneği ve Yeni Lisan Hareketi ile ortak bir noktadır.

Turancı ve Türkçülerin dil merkezli yaklaşımları, Tek'te de teşahhus etmektedir. Yeryüzündeki milletler, lisan merkezli bir tasnife tutulmakta ve Türklerle Japon ve Korelilerle akraba olarak gösterilmektedir.¹⁶⁵ Tasnifte, Avrupalılar örnek alınarak bir uyarılma yapılmaktadır. Mesela, "Avrupalılar hep aynı ırktan oldukları halde, Latin, Germen, Slav gibi şubelere ayrılıyor. İşte, biz de böylece Japonlardan ve Korelilerden ayrı bulunuyoruz... Lakin, tasnifat burada da kalmıyor. Bir kademe daha parçalanıyor. Yine nasıl, Latinler: Fransız, İtalyan, İspanyol, kısımlarına; Slavlar: Büyük Rus, Küçük Rus, Polonyalı, Sırp mecmualarına ayrılıyorlar. Bunun gibi Türkler de, Manço, Moğol, Fin, Türk mecmualarına tefrik oluyor." Turan'ın kapsamı böylece kategorize edilmektedir. Turan'a olan iman "millet" zemininde tazelenir: "Türklük yaşıyor. O halde, Turan da bir hakikat olacaktır. Çünkü, devlet ölür. Fakat millet asla ölmez, yaşar. Millet yaşayınca da, bir vatan bir istikbal, bir Turan muhakkak doğacak ve yaşayacaktır."¹⁶⁶ İnsanlık tarihinde Türklerin konumu, Batılı devletler ve halkların kültürel daireler metaforuna dayanılarak oluşturulmaktadır. Bu da "millet" ve "kültür" tanımında kendi tarihsel varlığına göre

¹⁶³ Tek, a.g.e., s. 94-110.

¹⁶⁴ Tek, a.g.e., s. 110-128.

¹⁶⁵ Bkz: Tek, a.g.e., s. 129.

¹⁶⁶ Tek, a.g.e., s. 135.

bir tasvir ve tasnif değil Batı örneğinde bir tasvir tasnife öykünölmektedir. Yani, tahayyöl edilen sosyo-politik ve kültürel yapı ne ölçüde dışa bağımlı olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

“Altın Yurt” bölümünde, Turan coğrafyası betimlenmekte, sınırları “36. arz dairesinden şimalin Buzlu denizine, Kamçatka ve Pekin’den – Finlandiya ve İstanbul’a!” Bir ölke olarak tasvir edilmektedir. Bu alan coğrafyasından iklimine ele alınarak bilgi verilmektedir.¹⁶⁷ “Yeşil ve Sarı Ova” bölümünde, Turan’ın iklime ve coğrafyaya bağılı olarak ekonomik imkânlarından ve zenginliklerinden söz edilmektedir. Demografik yapısı ele alınır. Ekonomik açıdan geri kalınmışlığın sebebi nüfusun azlığında görülür ve çare olarak nüfusun çoğalması gerektiğı üzerinde durulur. “Nesil çoğalsa hepsinin çaresi bulunacak. Uygur daha çok çalışacak, daha çok tarla açacak; göçebe, çobanlıkla geçinemeyeceğinden, yerleşerek hayat-ı ziraat ve hazariyete girecek; Zümrütova’nın adi otlarının yerini buğday tarlaları işgal edecek.. Bataklıklar Purusya’da olduğu gibi kurutulacak; kumlar, Fransa’da yapıldığı gibi suni ormanlarla tespit ve tevkif olunacak... O zaman yağmurlar çoğalacak; çaylar taşacak, göller, denizler dolacak... Ve Turan zengin ziraati, kudretli sınaati ve mesut ticareti ile zümrüdeyn ova ve yaylalarının üzerinde yükselecek ve yükselecektir.”¹⁶⁸ Turan coğrafyasında ekonomik ve demografik temelli sorunlara değinilmekte yapılan bazı tespitlerle de Turan’nın yeniden biçimlendirilmesi üzerinde durulmaktadır.

“Hanbalık’tan Sultanbalık’a mı? Baygöl’den Güzel Denize mi?” bölümünde,¹⁶⁹ Turancılık yaklaşımı daha somut olarak takip edilebilmektedir. Bu bölümde, “Büyük Turan” “Küçük Turan” tartışması yapılmaktadır. Burada kullanılan model de, dillere bağılı olarak milletlerin sınıflandırılmasında olduğu gibi Avrupa ölkelerinin izlediğı politikalar ve kriterler ekseninde bir kategorileştirme yapılmaktadır. Bu sınıflandırma Almanların Avusturya’yı da içine alacak şekilde kurulması planlana bir “Büyük Almanya” fikriyle buna karşı gelerek sadece Almanya’nın olduğu bir devlet biçimini savunmuşlardır ki, buna da “Küçük Almanya” demişlerdir. Tek de, bu tartışmadan teşmil edilmiş bir sualle ortaya çıkar:

¹⁶⁷ Tek, a.g.e., s. 135–146.

¹⁶⁸ Tek, a.g.e., s. 160.

¹⁶⁹ Tek, a.g.e., s. 161-169.

“Büyük Turan mı; Küçük Turan mı?.. Hanbalık’tan Sultanbalık’a mı?.. Baygöl’den Güzeldenize mi?” Büyük Turan kavramı bütün Türkler, Moğollar, Finler, Mançolar’ı içine alırken Küçük Turan ise bu Büyük Turan’ın sadece bir cüzü olan Türklerden müteşekkildir. Turan’ın bir gün mutlaka gerçekleşeceğine olan inanç tekrar edilirken bunun nasıl doğacağı üzerinde durulur: “Lakin Turan evvela, nasıl doğacak? Onu muvaffakiyetle doğdurmak için nereden başlanılacak?... Türklüğün dört şubesi birlikte mi, yoksa evvela bir şubesi mi?”* Büyük Turan ve Küçük Turan arasında nüfus ve coğrafi alan olarak bir karşılaştırma yapılmaktadır. Turan halkları arasında mevcut olan dil, din, demografik farklılıklar ele alınmakta ve bunun oluşturduğu zaafılara ve avantajlara dikkat çekilmektedir. Bunların birbirlerinin lisanlarını anlayamayacak kadar ayrıldıklarını fakat “istikbalde vahdet kazanacak mecmualar” oldukları vurgulanır. Yüzyıllardır birbirlerinden çok etkilenmişler, alış verişte bulunmuşlardır. Yazar, “biz Küçük Turan ile başlamayı daha mantıki ve makul, daha ameli ve daha sehil görüyor ve Küçük Turan’a temayül ediyoruz: bir lisan, bir muhit, bir medeniyet, bir din! Baygöl’den-Güzel Denize!..” Ziya Gökalp’in¹⁷⁰ dairesel Turan idealiyle aynı mantık örgüsüne sahip bir tasarıdır. Bu tip bir kategorileştirme gerek Tek ve gerek Gökalp ve gerekse diğer Turancılarda Turan’ın ütopik bir içeriğe sahip olmadıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü, elde kalem Büyük Turan’a denmemekte; rasyonel bir düşünceyle, olabilecek olan üzerinde ittifak edilmektedir.

“Yeni Turan”¹⁷¹ bölümünde, tasarlanan Turan düşüncesi tasvir edilmektedir: “Yeni Turan demek, evvela bir Küçük Turan olacak! Baygöl’den Güzel Deniz’e! 10,800,00 kilometre murabbai toprak ve 43 milyon nüfuz..” Yeni Turan’ın coğrafi sınırları doğudan batıya, kuzeyden güneye tek tek belirtilir. Bu sınırlar dahilindeki etno-dini nüfuslar hakkında kısa kısa değerlendirmelerde bulunulur. Bu sınırlar içinde Ermeni, Gürcü ve Moskof yer almaktadır. İlk ikisi nüfus itibariyle az oldukları için mühim olmadıkları fakat Moskof’un, Türklüğün dünkü, bugünkü ve yarınki

* Tek Macarlar’ı ve kısmen Finler’i bu birliğin dışında tutar. Çünkü Macarlar buldukları mevki itibariyle ana Turan kitlesinden ayrılmışlardır. Turan olmayan milletlerin arasında kalmışlardır ve Büyük Turan kurulsu bile “Macarlar nasıl olsa öksüz kalacaklardır.” Finlerde benzer bir durumla karşı karşıyadırlar. Bkz: Tek, a.g.e., s. 163.

¹⁷⁰ Aşağıda Ziya Gökalp bölümüne bkz.

¹⁷¹ Tek, a.g.e., s. 170-175.

düşmanları olduğu vurgulanır. Türk Dünyası'nın her tarafına yayılmışlardır. Turan, hangi hududu kabul ederse etsin mutlaka içinde Rus bulunacaktır. Bu coğrafyada Rusların buldukları yerler nüfuslarıyla birlikte verilmektedir. Gürcü, Ermeni ve Ruslarla birlikte ayrıca "Turan'ın sinesinde mevcut ecnebi unsurlar" arasında "Anadolu'nun lazım-ı gayr-i mufariki olan Suriye ve Elcezire Arab ve Kürd ahalisini de ilave eylemek iktiza edecektir." Olması mümkün Turan, Küçük Turan tercih edilmiştir. Sadece Türklerden müteşekkil bir Turan'ın sorunları kısaca değerlendirilmiştir.

Büyük Turan olsun Küçük Turan olsun iktisadi ve ticari alanda bir gelişme tesis edebilmek için "bir kıtanın rabtı lazım gelir ki, bu da, İran'ın aksam-ı cenubiyesidir" ve bu bölgenin aslen Türk olduğu gösterilmeye çalışılır.

"Yeni Cengizlik"¹⁷² bölümünde, Turan'ın yaşadığı fakat esir olduğu hududun içinde Osmanlı'dan, İran şahlığına, Buhara, Hive emirliklerinden Kaşgar derebeylerine kadar görev düştüğü etkili bir dille anlatılmaktadır: "Vatanı esaretten kurtarmak için cihad; bir cihad-ı milli vazifesi!.. Bu cihadda her Türk silahlanarak mevkiini almaya mecburdur." Şimalden Rus, cenubdan İngiliz istilasına karşı mücadele edilmelidir. "Devrimiz milliyet ve ırk devridir. Hatta milliyet bile geçiyor; da ırk devri geliyor. Küçük küçük milletler yaşayamıyorlar, her ırk aksamını tefrik eden hudutları yıkarak birleşmeye doğru yürüyor.. Latinler birleşip bir Latin ittihadı; Anglosaksonlar birleşerek bir Sakson heyet-i müttehidesi...vücuda getireceklerdir." Hür ve müstakil Türkler de ezilmemek ve yaşamak istiyorsa vakit geçirmeden, "Turan'ı ihya ve tesise teşebbüs etmeliyiz.. Turan lazım! Esirlere de lazım, serbestlere de.. mahkumlara da lazım, müstakillere de!" Tek, bunun nasıl ve ne ile olacağını sorar ve cevabını da: "Demir ile ve ateş ile!. Turan'ı kılıçlarımızın demiri ve fikirlerimizin ateşi feth ve teshir edecektir" diye verir. Tarihin bunu gösterdiğini de vurgular. Çözüm önerisini somutlaştırırken de Rusları, Almanları, İtalyanları örnek göstererek bunların silahla birlikte bilim ve edebiyatta çok güçlendikleri ve bunların vasıtasıyla bugünkü hale geldikleri üzerinde durulur: "Siyaset ve medeniyet; demir ve ateş; kılıç ve چراغی!. İşte bu iki kuvvetle onlar kurtuldular, biz de bu iki hazırlıkla milleti hazırlıktan kurtaracağız." Turan için kılıç kuvveti, Cenubi Turan'da

¹⁷² Tek, a.g.e., s. 175-181.

görülmekte fakat “bütün Türk saray ve hisarları müteşebbis ve dürbin bir diplomasi vasıtasıyla mukaddes mefkûre etrafında birleştirilme” si tavsiye edilmektedir. Ortak din ve milliyet bunu tesis edecektir. Büyük ihtilaflar bile mesela, sunilik ve şialık ayrılığa, ihtilafa sebep olamaz. Demir, kılıç, kalem ve diplomasinin zaferi olarak Turan öngörülmektedir. Bu unsurlar ise, Turan’a giden yolda kullanılacak araçlar hakkında bir kanaat sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Yazar, eskiden muhaceretin Asya’dan Avrupa’ya, şarktan garba idi. Durum şimdi tersine dönmüştür ve “kuvvetsiz, mukavemetsiz akvamı boğup öldürmektedir.” Çinli ve Ruslar’ın bu hareketi, eskisine göre daha kuvvetli ve şiddetlidir. Bunun için çare “Turanlıyı derakab milli vicdan zırhı ile teslih etmelidir ki, bu da yine çerağ-ı medeniyet ile, hulul-ı sulhperverane ile temin edilecektir. Bunun vasıtaları nedir?” Diye sormakta cevabını da kurulacak bir Turan Cemiyeti’nin vereceğini söyler. Bu cemiyetin görevi, “Turanlıya hüviyet-i milliyesini öğretmek ve kendisini muhafaza yolunu göstermek olmalıdır. Bu da Turan’da tarihi, dini, edebi ve fenni neşriyat ile kabildir. Coğrafya ve tarih millete mazisini öğretir, dostlarını, düşmanlarını tanıttırır. Din ve edebiyat, ona, temessüle mani, terbiye-i hususiye verir. Amali-nazari değil, ameli-ilimlerde düşman unsurlara karşı rekabet kuvvetini yetiştirir, sıhhatini hıfzetmek, çalışmak, zengin olmak ve çoğalmak lüzum ve vasıtalarını öğretir.. Bir ırkı saklayacak, yükseltecek ve nihayet hür ve müstakil yapacak hassalar, işte bunlardır.”¹⁷³ Turan Cemiyeti*, bu yöndeki ihtiyaçları yapacakları seyahatler ile tespit edecek ve tesis edeceği vasıtalarla da “Turan muhabbetini, Turan ilim ve terbiyesini Türklüğün dört köşesine yaymaya, Turan’ı bu ateş ile tutuşturmaya çalışmalıdır.”¹⁷⁴ Bu bölümde değinilen en önemli öge, yeni toplum ve devlet yapısının dayanağı olarak tarih, din, edebiyat, fenni alandaki yayıncılığın öncelenmesi ve cemiyetleşme görülmektedir. Savaş gibi zorun kaydedilmemesi dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak eser, gerek üslubu, konuyu ele alış tarzı gerekse çözüm önerileri esnasında hamasi bir retorik kullanmaktadır. Biçimsel açıdan Turan’ın ele alınışı rasyonel bir özellik arz etse de hedefe ulaşılması noktasında sorunların tespiti ve

¹⁷³ Tek, a.g.e., s. 180.

* Türk Ocağı’nın kuruluş aşamasında Tıbbiyeli öğrencilere bir kulüp kurarak amaçların gerçekleştirilmesi önerisini de Tek getirmişti. Bkz: Arai, a.g.e., s. 114.

¹⁷⁴ Tek, a.g.e., s. 180-181.

çözüm önerileri açısından dönemin Osmanlı Devleti'nin uluslararası konjoktürdeki konumu gözetilmediği için irrasyonel bir karakter sergilemektedir. Türkçülüğün muhalifleri tarafından ilk dönemden itibaren kendilerine yöneltilen suçlamalar göz önünde bulundurulduğunda, karşıtların tasavvurundaki Turancılık ile “Turan” kitabındaki tasavvur örtüşmektedir. Yani, Turancılığa yöneltilen eleştiriler göz önüne getirildiğinde, bu kitap ve içeriği esas alınmış görüntüsü vermektedir. Eser, bütün Türkçülüğe teşmil edilebilecek bir Turancılık tahayyülünü beslemiş gibidir. Türk Derneği, Genç Kalemler, Türk Yurdu gibi bilimsel, rasyonel nitelikteki kurum ve eserlerinden ziyade muhalefetin imgesini Ferit Tek'in bu eserinin beslemesi dönemin olumsuz şartları düşünüldüğünde mümkün gözükmektedir. Ayrıca, “Hanbalık'tan Sultanbalık'a veya Baygöl'den Güzel Denize” gibi Turancılık tahayyülündeki katmanlar, Tekinalp'te “İstanbul'dan Baykal gölüne veya Japonya'dan İskandinavya'ya” olarak yansımaları bulmaktadır. Bu da net bir Turancılık projesinin mevcut olmadığı, konjoktürel bir değişkenlik olduğunu göstermekte ve bir arayış projesi intibasını güçlendirmektedir.

II. 3. Türk Ocakları

Türk Ocaklarının Kuruluşu

Türk milliyetçiliği tarihinin en eski tarihli ve etkili sivil toplum örgütü olan Türk Ocakları'nın¹⁷⁵ ilk nüvesi, Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından atılmıştır.¹⁷⁶ Bir asker okulunda bir Türk milliyetçiliği kuruluşunun nüvesinin atılmasının, dönemi açısından değişik sebepleri vardır. Türk Ocakları ile ilgili çalışmasında Sarıay, bunun sebeplerini şöyle sıralar: Bu okul, modern bir okuldur; buna bağlı olarak da modern düşünce akımları ve zihniyeti burada okuyan öğrencilere verilmektedir; bu askeri okullar her şeyden önce vatanseverliğin aşılandığı okullardır;¹⁷⁷ Tanzimat ideolojisi gereği bütün Osmanlı vatandaşlarının eğitim gördükleri bu okullarda, Türklerin

¹⁷⁵ Türk Ocakları hakkında tarihi, işlevi, Türk düşüncesindeki yeri ve önemi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bkz: Sarıay, a.g.e. ; Üstel, a.g.e. ; Hüseyin Tuncer-Yücel Hacıoğlu-Ragıp Memişoğlu, **Türk Ocakları Tarihi, Açıklamalı Kronoloji 1912-1997**, Cilt: 1-2, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 1998; Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.

¹⁷⁶ Akçura, a.g.e., s. 203; Tuncer vd, a.g.e., s. 9; Sarıay, a.g.e., s. 134; Arai, a.g.e., s. 113; Üstel, a.g.e., s. 51-52.

¹⁷⁷ Bu okulların vatanseverliğin bariz kaynağı olduğu konusunda ayrıca bkz: François Georgeon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, (Çev.) Ali Berktaş, İstanbul, YKY, 2006, s. 17.

dışındaki unsurların milliyet hissinden kaynaklanan beraber hareketlerine bir tepki olarak okullardaki Türk öğrenciler de, birleşmek lüzumunu hissetmişlerdir.¹⁷⁸ Böyle bir sosyal, fikri atmosferde eğitim alan öğrencilerde Türk kimliğinin oluşması, işlenmesi, gelişmesi gibi yönelimler tezahür etmiştir. Sonuçta, sonradan Türk Ocakları adını alacak olan bir örgütlenme, bütünleşme, dayanışma fikri belirginleşmiştir. Bu süreç, Türk kimliğinin oluşumunda önemli bir paya sahiptir.

Türk Ocağı'nı kurma fikri, 11 Mayıs 1327(1911)'de ortaya atılır. Yusuf Akçura, Ocak 3 Temmuz 1911'de yapılan toplantının, Türk Ocağı'nın fiilen kuruluş tarihi olduğunu belirtir. 25 Mart 1912'de ise resmen kurulmuştur.¹⁷⁹ Türk Ocağı'nın fiili kurulma aşamasında bir başka Türkçü dernek olarak Türk Yurdu¹⁸⁰ kurulmuş; aynı adla çıkarılan dergisi de sonradan Türk Ocağı'nın adıyla özdeşleşen bir konuma gelmiştir.

Derneğin kurucuları, 1911 yılı Nisan sonunda veya Mayıs başında, bir tıp öğrencisi Hüseyin Fikret ve bir kurmay subay Dr. Remzi Osman, Celal Nuri'nin *Jeune Turc*'te çıkan ve *Donanma Cemiyeti*'ninki kadar bir üyeye sahip bir Türk eğitim derneğinin kurulmasını tavsiye eden yazısından etkilenirler. Türklerin eğitim düzeylerini yükseltmek için ulusal ve toplumsal bir örgüt kurmaya karar verirler. Kendileri ordu mensubu oldukları için dernek kurma faaliyetlerine katılamamaktadırlar. Bunun için milliyetçi aydınlardan yardım isterler. Sonuç olarak, "190 Tıbbiyeli Türk Evladı" imzalı bir bildiri yayınlarlar. Bildiride 1908 siyasi reformun ardından sosyal reform yapılmasına yönelik istekleri öne çıkar.¹⁸¹ Öğrencilerin yeni hareketlerine davet ettikleri bütün aydınlar bu girişime olumlu karşılık verirler. Bu aydınlar içerisinde, öğrencilerin getirdiği önerilere en sıcak ve somut karşılığı veren Ahmet Ferit olur. Somut öneri şudur: Bir kulüp kurulacak, Türk gençleri bu kulüpte toplanacak, onlara Türklük duygusu kazandırılacak, daha sonrada halk uyandırılacaktı. Yeni nesle bu imkânları kazandırabilmek için de bütün imkânlar kullanılacaktı: konferanslar düzenlemek, kitap ve broşürler yayınlamak, Türk gençlerinin okuduğu okullara maddi ve manevi yardım sağlamak ve mümkün olursa bir takım yeni okullar açmak.¹⁸²

¹⁷⁸ Sarımay, a.g.e., s. 134-135.

¹⁷⁹ Tuncer vd., a.g.e., s. 9.

¹⁸⁰ Türk Yurdu Derneği hakkında bkz: Akçura, a.g.e., s. 200-202; Arai, a.g.e., s. 81-111; Sarımay, a.g.e., s. 124-131.

¹⁸¹ Akçura Askeri-Tıbbiye Mektebi öğrencilerinin konuyla ilgili kendisine de gönderilen bu mektubu a.g.e. de yayınlamıştır bkz: 204; ayrıca bkz: Arai, a.g.e., s. 112-113; Üstel, a.g.e., s. 52.

¹⁸² Arai, a.g.e., s 114.

3 Temmuz'da, sayıları 231'i bulan tıp öğrencileri adına Hüseyin Fikret ve Remzi Osman, yedi aydını toplantıya çağırır. Bunlar: Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Fuat Sabit ve Ahmet Ağaoğlu. Fuat Sabit'in önerdiği adla Türk Ocağı isimli bir örgüt kurmaya karar verirler.¹⁸³ Türk Ocağı'nın İdare Heyetinde, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Fuat Sabit, Mehmet Ali Tevfik (Yükselen) yer almıştır.¹⁸⁴

Türk Ocağı, kurulduğu dönemde kapanma tehlikesi de dâhil ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.¹⁸⁵ Ülkenin içinde bulunduğu siyasi çöküş ortamı doğal olarak Türk Ocağı'nı da etkisine almıştır. Osmanlı Devleti'nde meydana getirdiği siyasi, sosyal ve psikolojik etki bakımından önemli bir dönüm noktası olarak Balkan savaşları, "Türk aydınları ve gençlerinde yeni bir ümit ve azim doğurmuştur... İmparatorlukta Türklüğe dönüşü hızlandırmıştır."¹⁸⁶ Bu zamana kadar Türkçü dernekleri bile etki sınırlarına dâhil eden Osmanlıcılığın Balkan felaketinden sonra tükenişi, zorunlu olarak Türk milliyetçiliğini daha ciddi, etkin bir biçimde siyasi hayatın gündemine oturttu. "Edirne'nin kurtuluşu ve Balkan savaşları'nda dış Türklerin yaptığı sembolik yardımlar, yeni bir moral kaynağı olmuştur. Özellikle genç neslin Balkan felaketinin yarattığı aşağılık duygusundan kurtuluşunda Türkçülük akımı ve Turancılık ideali önemli rol oynamıştır."¹⁸⁷ Burada, Turancılığın bir işlevselliğini görmekteyiz ki, o da çöken bir devletin mensuplarının varolma bilincini canlı tutmak ve kültürel-toplumsal yeniden diriliş hamlesine yani sosyal davranışa kaynaklık edecek bir güdü olmaktadır. Eldeki bütün birikimlerin, kazanımların bittiği, iflas ettiği bir ortamda Türkçülük ve özellikle Turancılık yaklaşımlarının tepkiden beslenen karakterine de dikkat edilmelidir.

Balkan savaşları sırasında, Türk milli kimliği mensubu kişi ve gruplarda bir toparlanma, birleşme görülmektedir. Bu eksende, Selanik'teki Türkçü derneklerden olan Genç Kalemler mensubu Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi güçlü fikir erbabı kalemler İstanbul'a gelerek Türk Ocağı'na intisap etmişlerdir. Bu buhran döneminde Ocak etkin bir şekilde fikri mücadele yürütmüştür. Konferanslar, konserler,

¹⁸³ Arai, a.g.e., s. 115; Üstel, a.g.e., s. 54.

¹⁸⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Cilt 1, s. 432.

¹⁸⁵ Tuncer vd., a.g.e., s. 21.

¹⁸⁶ Sarımay, a.g.e., s. 145.

¹⁸⁷ Sarımay, a.g.e., s. 145-146.

temsillerle tarihinin belki de en etkin toplumsal işlevini bu dönemde yerine getirmiştir. “Birinci Dünya Savaşı’nın eşiğinde, İstanbul Türk Ocağı’nın üye sayısı günden güne arttığı gibi İstanbul dışında da şubeler açılmaya başlanmıştır... 1914 yılında 16 Türk Ocağı açılmış, 1916 yılı Ağustos ayında Ocak sayısı 25’e ulaşmıştır... İstanbul ve vilayetlerde aynı nizamname üzerine çalışan 35 kadar Ocak açıldığı bildirilmektedir... Hamdullah Suphi, 1912 yılından sonra Türkistan ve Çin’de açılan Ocaklar’ın da düşman eliyle kapatılıncaya kadar faaliyet gösterdiklerinden bahseder.”¹⁸⁸ Bu dönemde, Ocak’ın Turancılık’a bakış açısı ve aidiyetlik ilişkisi de siyasi yapının aldığı biçime göre görece bir durumdadır.

Türk Ocakları ve Turancılık

Türk Ocakları’nın Turancılık yaklaşımı ve algısının bir betimlemesi, üzerinde çalışılan bu konu açısından ufuk açıcı olacaktır. Türk Ocağı’nın maksadı, 1912 yılında yayınlanan “Türk Ocağı Esas Nizamnamesi”nde şöyle ifade edilmektedir: “2. Madde – Cemiyetin maksadı, akvam-ı İslamiyenin bir rükn-i mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.

3. Madde – Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşrederek, mektepler açmağa çalışacaktır(...).

4. Madde – Ocak, maksadını tahsile çalışırken, sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır.”¹⁸⁹ 5. Maddede “asli aza; Türklerden ibaret olup...” ibaresi ilk Türkçü Dernek olan Türk Derneği ile arasındaki bir farklılık olarak tebarüz

¹⁸⁸ Sarıncay, a.g.e., s. 149-150; Sarıncay söz konusu eserin 182. sayfasındaki 62 numaralı dipnotta, Türkistan ve Çin’de ki Türk Ocakları hakkındaki bilginin abartmalı olmalı ihtimalinin yüksek olduğunu bildirir.

¹⁸⁹ Nizamnamenin tam metni için bkz: Üstel, a.g.e., s. 100-103; Tuncer vd., s. 15; Füsün Üstel, “yer yer beliren ırkçı eğilimlere rağmen, bu dönemde Türk Ocağı içindeki hakim anlayış, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Türk ırkından olmayan kişileri ‘temsil’ (asimilasyon) anlayışına dayanmayıp, A.Ş.Hisar’ın belirttiği gibi ‘Türkiye Türkleri, Arnavut, Arap, Çerkez, Kürt, Laz, Boşnak olduklarını kabul etmedikleri müddetçe, yani kavmiyet iddiasında bulunmadıkça’ onları Türk olarak kabul etmek istemektedir.”, a.g.e., s. 64. Üstel’in “yer yer beliren ırkçı eğilimler” olarak belirlediği örnek olarak verilen metinler kanımca “ırkçılık” olarak değerlendirilemez. Çünkü, bu metinlerde mesela Ağaoğlu, Türk Topuluklarının yaşadıkları sınırların genişliğinden bahsetmektedir ki, bu durum tespitinin nasıl “ırkçılık” olarak yorumlandığı belirsizdir.

etmektedir. Çünkü, Türk Derneğinde Türk olmayan azalar da mevcut olup etkinlikte bulunmuşlardır. Bu durum, İmparatorluğun değişen siyasi ve kültürel ortamının kurum ve kuruluşlara nasıl yansıdığına bir göstergesi olarak önemlidir. Türkçü karakteristikteki iki kurumun yaklaşım farklılığının ideolojik yapılarıdaki tezahürünün göreceliliği, dönemin düşünce tarihinin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken hassasiyeti göstermektedir.

Görüldüğü gibi, Ocağın nizamnamesinde Turancılık veya Türk Dünyası ile bağlantılı bir madde veya söz bulunmamaktadır. Türk Ocağı'nın kuruluşunda büyük emeği geçen Tıbbiyeli gençlerin kaleme aldıkları ve dönemin ileri gelen kişilerine göndermiş oldukları mektubun metninde¹⁹⁰ de Turancılık veya Türk Dünyası sadece “bu cemiyet gelecekte Anadolu’da, Rumeli’de ve hatta Türk bulunan diğer memleketlerde şubeler açacak, ziraat, ticaret ve sanayi mektepleri kuracaktır” biçiminde geçer.

Fakat 1918 yılında yazılan İzmir İttihad ve Terakki Mektebi vokal hocası İsmail Zühtü tarafından bestelenmiş olan marşın sözleri aynen şöyledir: “Türkün, ederiz daim iftihar\Hilkatle başlar tarihimiz var,\Kalplerde Türklük aşk ile çarpar,\Yok bize başka yar...\Önde sancak, elde süngü, kalpte Tanrı, biz,\Dünyaya hakim olmak isteriz.\Ma’bedimiz Türk Ocağı, Mefkuremiz yüce, parlak.\Turan’dır hep, ancak...”¹⁹¹ Kuruluşundan çok sonra yazılan bu marşta ülkü olarak “Turan” gösterilmesi kayda değerdir. Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlılık, Pan-İslamcılık bitmiş ve son kertede Türkçülük kendini daha rahat ifade eder duruma gelmiştir. Bu durum kendini Ocağın marşında da temayüz ettirmektedir.

Türk Ocağı Esas Nizamı, “Madde 1- Mart 1328 tarihinde İstanbul’da ‘Türk Ocağı’ adlı bir cemiyet kurulmuştur.

2- Ocağın maksadı, Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır.

3- Ocak, siyasetle uğraşmaz, hiçbir Ocaklı Cemiyeti siyasi emellerine alet edemez.”¹⁹²

¹⁹⁰ Akçura, a.g.e., s. 204; Tuncer vd., s.10.

¹⁹¹ Tuncer vd., s. 66.

¹⁹² Tam metin için bkz: Üstel, a.g.e., s. 105-110.

1912 tarihli Nizamname esasları çerçevesinde, faaliyet gösteren Türk Ocakları'nda gelişen şartlar da dikkate alınarak 1918 Kongresinde nizamname değişikliği gündeme gelmiştir. Rusya'da 1917 ihtilalinin gerçekleştiği ve çözümlerin görüldüğü bir dönemde, Ocağın maksadı ve çalışma sahası konusunda bir tartışma yaşanmıştır. Üyelerinin Turancılık konusundaki görüşlerinin de takip edilebildiği bu tartışma, bize konumuzla ilgili önemli ip uçları vermektedir. Tartışmada taraflar, Turancılık konusunda olumsuz bir söz sarf etmemekle birlikte Türkiye'yi öncelediği için ilişkilerimizi koparmamız gerektiğini söyleyenler ile Turanla ilgilenmenin Türkiye ile ilgilenmemek anlamına gelmediğini söyleyen gruplar arasında yaşanmıştır.

Değişiklikte, encümenin 2. maddeyi, “Ocağın maksadı, Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir” şeklinde hazırlayarak, Ocağın ilgi sahasını daraltmak istemesi üzerine gösterilen itirazlarla başlamıştır.¹⁹³

Türk Ocağı Nizamnamesinin ikinci maddesinin, “Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir” şeklinde değiştirilmesi için teklif hazırlayan yasa encümeninde Ziya Gökalp, Halide Edip, Ahmet Ferid, Hasan Ferid, Mehmet Emin (Erişirgil) ve Nüzhet Sabit gibi önemli kişiler vardır.

Bu konuda Hamdullah Suphi, gerçekte yardıma en fazla ihtiyacı olan Anadolu'dan işe başlamak gerektiğini, ancak nizamnameye “bilhassa Türkiye” kaydının konulmasının, bizden manevi bir yardım isteyen Türk kardeşlerimizin üzerinde iyi sonuç vermeyeceğini belirtmiştir. Yasa encümeni adına söz alan Nüzhet Sabit, büyük Turan hayalini ümitle yaşattıklarını ancak yakın gelecekte faaliyetlerinin Türkiye'ye yöneltilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Halide Edip de, büyük Turan idealinin gerçekleşmesinin zorluğuna değinerek, öncelikle Anadolu'da faaliyet göstermek gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre, savaşların sonucunda ülke nüfus, sağlık ve hayat standartlarının çöktüğünü; öğretmenlerimizin sadece İstanbul'a bile yetmediğini; bırakın köy ve kasabaları, taşradaki vilayetlerimiz için bile doktorlarımızın yetmediğini; bütün mühendislerimizin tek bir vilayetimizin ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirterek Türkiye'nin Türk Dünyası'na yardım

¹⁹³ Bu tartışmanın Türk Ocakları kaynağından bir aktarımı için bkz: Tuncer vd., s. 59-63.

edemeyeceği yönünde görüş beyan etmiştir. Ona göre, bu gerçeğin ışığı altında kendi vatanımızla ilgilenmemiz gerekir, aksi halde, kendi gücünü ve enerjisini başka bir ülke için kullanan her Türk'ün anasını yokluk içinde bırakan bir insanın durumuna düşeceğini belirtmektedir. “Anadolu Türklerinin bütün Türk âlemine nazaran daha bedbaht olduğunu” vurgulayan Nüzhet Sabit Bey ise, “bilhassa Türkiye” kaydının encümence tartışıldığını ve bu kaydı lüzumlu gördüğünü belirtmiştir. Encümen “büyük Turan hayalini ümitlerle karşılamakla beraber” notunu da gerekçesinde eksik etmez. Fakat, Mehmet Nedim Bey bu kaydın kaldırılması için önerge vermiş ve bu önerge oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Halide Edip'in itirazları sonucu yapılan ikinci oylamada da sonuç değişmemiştir.

Bu tartışma, Türk Ocakları ile Turancılığın, Türk milliyetçiliği derecesinde özdeş bir ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur. Ocakların ilk başkanı olan Ahmet Ferit (Tek), Birinci Dünya Savaşı başlarında Türklük ile uğraşanların ihtiyat ve basireti elden bırakmamalarını, hele genç ve delikanlı Ocaklılar'ın doğuya mahsus hayalperverlikle İran'a ve Turan'a uçuvermemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre Turan hayali, büyük bir ideal olmakla beraber, Rusya'yı tahrik edeceği için, Osmanlı Devleti açısından tehlikeli olacaktır. İzmir Türk Ocağı başkanı Necip Türkçü, Birinci Dünya Savaşı başlarında verdiği “Türklerde Vatanperverlik” konulu konferansta, Ziya Gökalp'in Turancılık anlayışına karşı çıkar: “Turan, millet fikri nokta-i nazarından ve hakiki vatan telakkisi cihetinden milli vatan olamaz... Hiss-i nokta-i nazardan da (Turan) bize milli ve hakiki bir vatan olamaz” demektedir, Anadolu ve Rumeli Türklüğünü ön plana çıkarmaktadır. Ahmet Emin (Yalman) da tartışmaya katılır ve dış Türklerle yakınlaşma anlayışını serüvencilik olarak tanımlar.

Ancak, bu sırada Çarlık Rusyası'nın yıkılması sonucu, Türk ordusunun Kafkaslarda ilerlemesi ve çeşitli Türk bölgelerinden İstanbul'a çeşitli Türk bölgelerinden heyetlerin gelip gitmesi gibi sebeplerden Türk birliği heyecanının kısmen delegeleri sarmış olduğu böyle bir ortamda, Hamdullah Suphi'nin teklifi ağır basmıştır. Yani, dış siyasi gelişmeler, Türkiye'de milliyetçi çevrelerde belirleyici bir özelliğe sahiptir. Sonuçta, 1918 tarihli Nizamnamenin amaç maddesi (2. Madde), “Ocağın maksadı, Türklerin harsı birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Bu tartışmalar için bkz: Sarımay, a.g.e., s. 153-154 ve 215-221; Üstel, a.g.e., s. 94-97.

Turancılık karşıtı bu görüşlerin karşısında Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü, önemli tenkitler yöneltmişlerdir. Gökalp'in Turancılık görüşleri ayrıca ileride ele alınacağı için burada kısaca değinilecektir.

Turan kavramının anlamsal içeriğinin inşasında, bu kavramın güncelleşmesinde önemli bir yeri olan Gökalp, kongredeki tartışmada ve Halide Edip'in yazısından sonra "Türkçülük ve Türkiyecilik" adlı bir makale yazmıştır. Burada Türkiyeciliği "katiyyen ihmali caiz olmayan... ihtimamlarına muhtaç" olarak ele alır. Bunun bir vazife, gayenin de Türkiye ile beraber Türklüğü düşünmek olduğunu vurgular. Türkçülüğün amacının "harsi Türkçülük" olduğunu belirten Gökalp, "bugün hiçbir Türkçü Kafkas Azerbaycan'ını, Kırım'ı yahut diğer bir Türk ülkesini memleketimize ilhak tasavvurunda değildir. Türkçülerin bu ülkeler hakkında ki temennisi, bunların müstakil devletler halini alarak tam bir istiklale nail olmalarıdır. Fakat bu maksadı yalnız kuru bir temenni halinde bırakmak, hiç de millettaşlığa yakışmaz. Çünkü, açık bir surette görüyoruz ki, bu Türk şubelerinden hiçbirisi, yalnız kendi kuvvetiyle istiklalini istihsal edecek hale henüz gelmemiştir... bu memleketlere, medeniyet götürecek muallimlerin, mühendislerin, doktorların değil, fakat hürriyet ve istiklal götürecek gönüllü zabıtların, askerlerin gitmesi vaciptir. Millettaşlarımıza yüksek bir medeniyet götüremezsek, hiç olmazsa onlara Çanakkale müdafaasını temin eden ordu teşkilatını götürebiliriz. Mamafih millettaşlarımıza yapacağımız bu küçük hizmet, hasbi de değildir. Türkiye, yaşayabilmek için yalnız fena komşulardan kurtulmağa değil, dost ve hayırhah komşularla muhat olmağa da muhtaçtır. Evimize bakacak vakit bulabilmek için, etrafımızda kardeş Türk evlerinin yerleşmesi lazımdır."¹⁹⁵

Tartışmaya katılan Fuat Köprülü; Türkçülüğün, bütün Türkleri bir millet kabul ederek o dağınık kitleler arasında kültürel bir birlik sağlayan cereyan olduğunu, yoksa bütün Turan'ı birleştiren bir cereyan olmadığını vurgulamıştır. O'na göre Türk âleminin geleceği için "her şeyden evvel Türkiye'nin büyük, sağlam, kuvvetli" olması gerekmektedir. Ancak, siyasi sınırların bir milleti parçalayamayacağını, hangi tabiiyette olursa olsun Türkler arasında bir fark görülmeden dayanışma hissi içinde bulunulması gerektiğini belirtir. Bu sebeple

¹⁹⁵ Sarımay, a.g.e., s. 219-220.

bencillik içine düşmeden, “Bugün İstanbul’dan Kaşgar’a kadar her Türk genci kendisine şunu düstur etmelidir: Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için” diyen Köprülü; “Çünkü istikbalin büyük Türk Dünyası bundan başka bir suretle kurulamaz” demektedir.”¹⁹⁶

Gerek Gökalp, gerekse Köprülü, Halide Edip’e verdikleri cevapta, Turancılık anlayışlarının ne anlama geldiğini ortaya koymuşlardır. Her ikisinde de dış Türkleri düşünmenin Anadolu’yu ihmal anlamına gelmediği, Turancılık anlayışlarının siyasi bir boyutu bulunmadığı, amacın çeşitli Türk şubelerinin ortak değer etrafında birleşmelerini sağlamak olduğu vurgusu ağır basmaktadır. Bu tartışmada Turancılığın iki algılama biçimi dikkat çekmektedir. Birincisi, Turan deyince hemencecik bütün Türklerin tek siyasi çatı altında toplanması; yani, salt siyasi bir bütünleşme hareketi; ikincisi de, bütün Türklerin aynı tarihsel kültüre, gelişime, değerlere, kurumlara sahip olan topluluklar olarak sosyolojik veriler göz önünde bulundurularak uzun bir süreç boyunca kültürel temelli bir birliğin teşekkülüdür.

Bu noktada Ocak’ın siyasi iktidarla ilişkileri de kısaca değerlendirilmelidir. Türk Ocakları’nın Turancılık yaklaşımının siyasi boyutunu, dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki Fırkası’yla olan bağlantısına göre bir değerlendirmeye tabii tutulabilir.¹⁹⁷ Üstel’e göre, Ocağın İ.T.F. ile olan ilişkilerinde iki farklı yaklaşım söz konusudur. Türk Ocağı ile İ.T.F. arasında organik bir ilişkinin varlığını savunan görüşe göre, Ocaklar bu partinin ideolojik alandaki rehberliğini üstlenmiş ve onun maddi ve manevi desteğinden yararlanarak büyük kentlerde şubeler açmayı başarmıştır. İkinci yaklaşıma göre ise, Türk Ocağı bu ilk faaliyet döneminde iktidar partisi karşısındaki görece özerkliğini korumayı başarmış, hatta Türkçülük anlayışı ile farklı bir konuma sahip olmuştur.¹⁹⁸ Organik bir ilişki ve ideolojik bir ortaklığın bulunması için Türk Ocakları ile Cumhuriyet dönemi iktidar ilişkilerini göz önüne aldığımızda benzer bir bağlantının bu dönemde Türk Ocakları ile İ.T.F. arasında söz konusu olmadığı açıkça ifade edilebilir. Partinin Türkçü vasfı belirgin değildir. Osmanlıcı, İslamcı nitelikleri de zaman zaman öne çıkmıştır. Birinci Dünya

¹⁹⁶ Sarımay, a.g.e., s. 220.

¹⁹⁷ İttihat Terakki’nin Turancılık siyaseti konusunda geniş bir değerlendire konusunda bkz: Ladau, a.g.e., s. 70-84.

¹⁹⁸ Ladau, a.g.e., s. 70.

Savaşı'na kadar Ocak belirli düzeyde bağımsızlığını ve özerkliğini siyasi iktidara karşı korumuştur. François Georgeon, Yusuf Akçura'nın İ.T'ye üye olmayı reddetmesinin temelinde kuruluşuna katkıda bulunduğu Türk Ocağı ve müdürlüğünü yaptığı Türk Yurdu dergisinin bağımsızlığını koruma isteğinin bulunduğunu belirtmekte ve derginin böylece İ.T. ideolojisiyle belirlenmemiş sayılı yayın organları arasında kalabildiğini savunmaktadır.¹⁹⁹ İttihatçıların Türk Ocağına nüfuzu daha çok Ziya Gökalp ve Hüseyinzade Ali vasıtasıyla olmuştur.²⁰⁰ Yani, kurumsal bir bağlılık yoktur. Balkan savaşları ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda aydınlarla birlikte siyasi iktidarda da Türkçü açılımlara yönelmiş, daha doğrusu yönelmek zorunda kalınmıştır. Bu noktada Türkçülük ve Turancılık kavramlarının içerikleri arasındaki sınırların belirsizliği nedeniyle kimin Turancı ve Turancı olmadığı açıkça gösterilemez. İktidarın Türkçülüğü-Turancılığa yönelişi ise bir amaç olmaktan ziyade araç mesabesinde görülmektedir.

Turancılığın bu dönemdeki itibarlı konumu sadece aydınları değil, siyasileri de etkisine almıştır. Fakat siyasilerin Turancılığa yaklaşımı araçsalcı bir işlevsellik içinde gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinin müttefiki olan Almanya karşısında savaşa katılan Rusya'ya karşı stratejik bir vasıta olarak görülen Turancılık, fikri ve kültürel alandan tard edilmiştir. İslamcılığın İngilizler nezdindeki işlevi, Turancılıkla da Ruslara karşı yürütülmüştür.²⁰¹ Bu sebepten dolayı Ziya Gökalp'ten Yusuf Akçura'ya Türkçü aydınlar çeşitli biçimlerde ve yaklaşımlarda Turan idealinin gerçekleşeceğine olan inançla Alman-Türk ittifakıyla savaşı desteklemişlerdir. Yusuf Akçura, bu savaşı öncekilerden farklı olarak bir "mefkûre savaşı" olarak nitelemiştir. "Genel olarak Türkçüler, Birinci Dünya Savaşı'nı hakanlığın kuzey sınırları dışında kalan Türkleri kurtaracak, İslam ülkelerine de hürriyet ve istiklal dağıtacak bir savaş olarak görmüşler ve hükümetin savaş kararını desteklemişlerdir."²⁰²

Sarınay'a göre, Birinci Dünya Savaşı eşiğinde, Türk aydınları tarafından yazılan bir çok edebi ve tarihi eserin konusunu Turancılık teşkil etmiş olmasına rağmen bunların hemen hemen tamamı romantik bir üslupla yazılmış ve Türklerin

¹⁹⁹ Aktaran Üstel, a.g.e., s. 71.

²⁰⁰ Üstel, a.g.e., s. 71.

²⁰¹ Bkz: Sarınay, a.g.e., s. 210-211.

²⁰² **Türk Yurdu Dergisi**, "Geçen Yıl 1330 Senesi", Cilt: VIII., Sayı: 1 (76), S. 2515-2520; Sarınay, a.g.e., s. 212

vatanı kavramına somut bir tanım getirilememiştir. Ancak, Türk milliyetçiliğinin romantik yönünü teşkil eden Turancılık, Türk aydını ve gençlerini derinden etkilemiştir.²⁰³

Genel olarak değerlendirilecek olursa, tartışma Turancılığın, Ocağın amaçları içinde öncelikli bir konumda olmadığını ve üyelerinin Turancılığı gerçekçi bir zeminde algılamadıklarını göstermektedir. “Yeni Turan” adlı bir eser de yazan Halide Edip’in bile bir nostalji gibi görünen sözleri, savaşın zor koşullarında bir umut, teselli olarak tasavvur edildiğini göstermektedir. Çarlığın dağılması ve Türk topluluklarının özgürlüklerini aldığı bir dönemde Turan’a karşı “hayal” olarak bir tavır takınmak, stratejik bir bakış açısından yoksunluk olarak değerlendirilmelidir. Bu tavır, Türk milliyetçilerinde varlığını sürekli korumuştur. Dikkat edilmesi gerekli bir zihniyet yapısının da, Türk Dünyası söz konusu edildiğinde sürekli olarak önce Türkiye gibi bir gerçekçenin öne sürülmesi, açıkça reddedilemeyen ama kabul edilmesi de uygun görülmeyen ikircikli bir tutumu göstermektedir. Ya Türkiye ya Turan gibi bir tercihe aydınların zorlanması, elden kayıp giden bir imparatorluğun yükünün yılgınlığında görülebilir. Landau da, Türk Ocakları’nın esasen Pan-Türkçü propaganda için değil milliyetçi kültür için kurulan bir dernek olduğu notunu düşer.²⁰⁴

Başlangıçta sosyal ve kültürel bir cereyan olan Türkçülük hareketi, meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik olayların yol açtığı hızlı değişmeye paralel olarak boyutları da değişmiş, siyasi bir hareket halini almıştır, diyen Sarımay, bu eksende millet, devlet, kavim, ümmet vb. kavramlara yüklenen anlamların netleştiğinden bahseder. Yazara göre Türk Ocakları, Türkçülerin bütün eğilimlerinin toplandığı bir merkez görünümündedir. Bütün aydınlarda temel bağlılık odağı Türklük olmakla beraber, bu konuda takip edilmesi gereken politikalarda kısmen farklılıklar bulunmaktadır. Bu temel farklılık, devleti koruma endişesi ile hareket eden Osmanlı Türkçüleri ile Rusya’dan gelen Türk aydınlarının, soydaşlarının bağımsızlık kazanması ve Türk birliğinin gerçekleşmesi yolundaki fikirlere öncelik vermelerinden kaynaklanmaktadır.²⁰⁵

²⁰³ Sarımay, a.g.e., s. 210.

²⁰⁴ Bkz: Landau, a.g.e., s. 63-65.

²⁰⁵ Sarımay, a.g.e., s. 187.

Turancılığın, Türk Ocakları'nın resmi bir amacı, gerçekleştirilmesi gerekli bir ilke olarak düşünülmediği için bu konudaki yaklaşım, aydınların bireysel bilinçlerindeki duruma göre şekillenmekte ve eyleme dönüşmektedir. Bu da, Ocağın ortak hedeflerde birleşen bir gurup değil Osmanlının yıkılışına bağlı olarak ortaya çıkan Türklük duygusunun savunulduğu bir merkez olarak yani tepki niteliği mütebariz olan bir kurum görünümündedir. Ana düşünsel bünyesi içinde Türkçülük gibi açık ve net bir şekilde ifade edilmeyen Turancılık, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, aydınların kendilerini ifade edebilecekleri bir merkez olarak Türk Ocakları'ndaki çoklu eğilimlerden sadece biridir. Türkçülüğün mahiyeti ve yapısının tartışılmadığı, çünkü, bir aksiyom olduğu Ocak'ta, Turancılığın tartışma konusu olması diğer yaklaşımlar gibi bu ikincil konumunun bir göstergesidir.

II. 4. Ziya Gökalp (1876–1924)

Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğdu. 25 Ekim 1924'te vefat etti. Asıl adı Mehmet Ziya'dır. Diyarbakır'da ilk eğitimine başladı. Amcasından İslami ilimleri öğrenmiştir. Modern tarzdaki eğitim ve öğretimine İstanbul'da devam etmiştir. Burada, Baytar Mektebine kaydolmuştur. Bu esnada, İbrahim Temo ve İshak Sükuti ile ilişkileri sonucu, Jön Türklerden etkilenmiştir. Sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Muhalif çalışmaları sebebiyle 1898 yılında tutuklanarak bir yıl tutuklu kaldı. Sonrasında Diyarbakır'a sürgüne gönderildi. Burada memur olarak çalıştı ve bu esnada II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte İTC'nin Diyarbakır'da şubelerini kurarak temsilcisi oldu.

"Peyam Gazetesini" çıkarmıştır. 1910 yılındaki İTC'nin Selanik'teki kongresine Diyarbakır delegesi olarak katıldı. Bir yıl sonra, örgütün Selanik'teki merkez yönetim kuruluna üye seçildi. 1910'da kurulmasında öncülük yaptığı İttihat Terakki İdadisi'nde sosyoloji dersleri verdi. Aynı zamanda da "Genç Kalemler" dergisinin kadrosunda yer aldı ve meşhur Turan manzumesini burada neşretti. 1912'de Diyarbakır temsilcisi olarak Meclis-i Mebusan'a seçildi. İlk Türkçü örgütlerden olan Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı. Derneğin yayın organı "Türk Yurdu" başta olmak üzere Halka Doğru, İslam Mecmuası, Milli Tetebbular Mecmuası, İktisadiyat Mecmuası, İçtimaiyat Mecmuası, Yeni Mecmua'da yazılar

yazdı. Darülfünun-u Osmani'de de sosyoloji dersleri verdi. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisi üzerine 1919'da İngilizler tarafından Malta Adası'na sürgüne gönderildi. 2 yıllık sürgün döneminden sonra Diyarbakır'a gitti. Küçük Mecmua'yı çıkardı. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni devlette kabul görmeyen diğer İttihat üyelerinin aksine 1923'te Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı'na atandı, Ankara'ya gitti. Aynı yıl İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Diyarbakır mebusu olarak girdi. 1924'te kısa süren bir hastalığın ardından İstanbul'da öldü.

Ziya Gökalp'te Millet ve Mefkûre

Ziya Gökalp'in "millet", "kültür" vs. gibi sosyo-kültürel yapıya müteallik olguların tanımlanmasında, açıklanmasında getirdiği ve geliştirdiği yaklaşım ve açılımlar bugün de ilgili bilim sahalarında etkisini sürdürmektedir. Gökalp, millet konusunu çok çeşitli boyutlarıyla incelemiştir. Burada konuyu fazla genişletmemek için baş yapıtı olan "Türkçülüğün Esasları"ndaki tanımıyla yetinilecektir. Gökalp, milleti tamamen kültürel bir muhtevayla ve tarihsel perspektiften değerlendirir. Tek sebepli bir indirgemeciliğe itibar etmez. Sosyal olguları çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirir. Ona göre, millet, ne ırkın, ne kavmin, ne coğrafyanın, ne politikanın ne de iradenin belirlediği bir topluluk değildir. Millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan, bir topluluktur. Türk köylüsü onu (dili dilime uyan, dini dinime uyan) diyerek tarif eder.²⁰⁶ "Türk Kimdir?"²⁰⁷ başlıklı başka bir çalışmasında, "Türk olmak için, yalnız Türk kanı taşımak, Türk ırkından olmak kafi değildir. Türk olmak için her şeyden evvel Türk harsı ile terbiye görmek ve Türk mefkûresi için çalışmak şarttır. Bu şartlara haiz olmayanlara, kanca ve ırkça Türk olsalar bile "Türk" ünvanını veremeyiz" demektedir.

Mehmet Kaplan, Ziya Gökalp düşüncesinin anahtar kavramlarından birinin de kendisinin icat ettiği "mefkûre" kelimesi olduğunu belirtir. Kaplan, Gökalp'te mefkûrenin yeri ve önemini şöyle ifade eder: "O, bu kelimeyi yazılarında sık sık

²⁰⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, (Haz.) Mehmet Kaplan, İstanbul, M.E.B., 1999, s. 22.

²⁰⁷ Ziya Gökalp, "Türk Kimdir?", **Makaleler-IX**, (Haz.) Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1980, s. 32-37.

kullanır ve ona esrarlı, derin, yüksek, heyecan dolu manalar izafe eder. “Mefkûre” insanın içinde bulunan, onu yaratıcılığa sevk eden manevi bir güç, bir düşünce veya hayaldir. O, önce müphem, dağınık ve bulanık bir nebülöz gibi belirir, daha sonra kesif, sıcak bir heyecan, hayal ve fikir haline gelir, ferdi veya cemiyeti yaratıcı aksiyonlara sürükler... Mefkûrenin başlıca vasfı, dışta değil, içte olması ve maddi değil, manevi bir karakter taşımasıdır. O, ne olduğu bilinmeyen insan ruhunun içinden kaynar, göz alıcı hayaller şeklinde belirir, daha sonra mana âleminden madde âlemine geçerek, dünyayı değiştirir. Ferdi veya içtimai bütün yaratılışların temelinde, çeşitli şekillerde tecelli eden ve muhtelif safhalardan geçen bu manevi güç vardır... Mefkûre dünyanın zaruretlerini hesaba katmak, ona uymak zorundadır. Gökalp, mefkûreye dinlerdeki vecd halini izafe etmek suretiyle onu soğuk zihni tasavvurlardan daima ayırmıştır... Mefkûreler bazı sosyal şartlarda doğar ve müessir olurlar. Fakat bu sosyal şartları mefkûreler aydınlığa çıkarır ve belli hedeflere doğru yöneltir.”²⁰⁸

Gökalp, mefkûrenin önemini başarısız intihar girişiminden sonra daha bir özel olarak ele alır. Kaplan’a göre O, “Ölümün sınırında, daha sonra geliştireceği bazı hakikatleri keşfeder. Bulduğu hakikatlerden biri, fert ve cemiyet hayatında bir genç kıza benzettiği ‘mefkûre’nin rolüdür. Ziya Gökalp’e göre fertler ve milletler buhranlı anlarda keşfettikleri idealler vasıtası ile kurtulurlar. Gökalp, bu yıllarda henüz *Türkçülüğün Esasları*’nda büyük bir vuzuhla ortaya koyduğu fikirlere sahip değildir. Kendi tabiriyle bir ‘Ümit Felsefesi’ kurmak için aranır.”²⁰⁹

Gökalp, mefkûreyi ilk kullanan kişidir. Aynı zamanda bu mefkûreye sosyolojik bir içerik kazandırmıştır. Gökalp, mefkûreyi “toplumların büyük buhran zamanlarında, kendi kimliklerini idrak etmesi, ferdi kimliklerinin silinip toplumsal/millî kimliğin egemen olması, şeklinde kavramlaştırıyordu... Mefkûre, toplumda esas itibariyle var olan bir gerçekliğin, toplumun galeyanlı dönemlerinde fertler tarafından algılanmasıdır... Toplumu diriltten, uyuşukları harekete geçiren, tembelleri çalışkan, bencilleri diğergam kılan bir güç kaynağı olarak görür.”²¹⁰

²⁰⁸ Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp ve Mefkûrecilik”, *Kültür ve Sanat*, Sayı: 4, 1976.

²⁰⁹ Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri Hakkında birkaç Söz”, Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, içinde, s. II

²¹⁰ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2000, s. 43

Şiir, Destan ve Masallarında Turan(cılık)

Türk düşünce tarihinde Gökalp'in Turancılık konusundaki düşünceleri söz konusu olduğunda genellikle onun yazmış olduğu şiirleri öne çıkmaktadır. Referans olarak olarak da bu şiirleri kullanılmakta ve duygusallıklarına örnek olarak gösterilmektedir. Gökalp'in şiirlerini, masallarını ütopyik, toplumsal ve kültürel gerçeklikten kopuk bir etkinlik olarak değerlendirmek, onun fikri sisteminin anlaşılmasını eksik kılar. Aşağıda da değerlendirileceği gibi genel düşünce sitemi içerisinde Gökalp'in şiir ve destanları, sadece kullandığı bu edebi forum sebebiyle tali bir konuma indirgenmesi önemli bir yöntemsel hatadır. Çünkü, Gökalp'in üslup ve yöntem açısından etkilendiği kaynaklardan biri Ahmet Mithat'tır. Ahmet Mithat'ın Türk edebiyat tarihindeki belirgin vasfı ise siyasi ve toplumsal görüşlerini, toplum düzeyinde romanları aracılığıyla yaygınlaştırmaya çalışmasıdır. Gökalp'in Türkçülük görüşlerini ve yeni toplum bilincinin oluşmasında düşüncelerini edebi alanda şiirleriyle aktarmaya çalışması, bu etkilenmenin bir sonucudur.²¹¹

Bunun için şiirleri üzerinde modern psikolojik yöntemlere bağlı olarak psikanalitik açıdan Gökalp'in şiirlerini tahlil eden Mehmet Kaplan, “ Gökalp'i anlamak için sadece ilmi bir şekle bürünen mücerret fikirlerini incelemek yetmez; duyuş tarzını da tetkik etmek icap eder.” demektedir. Şiirlerinin genellikle didaktik bir mahiyet taşımakla beraber kendi psikolojini de aydınlatmaya yarayacak mühim unsurların varlığından bahseden Kaplan, Gökalp'te C. G. Jung'un “archetype” adını verdiği “temel hayaller” in çok dikkate şayandır, demektedir. Mesela, gençlik yıllarında büyük bir “Ben” krizi geçiren Gökalp, kendi “Ben”i ile Oğuz Han ve Türk ırkının diğer arşetipleriyle münasebet kurmak suretiyle bu buhrandan kurtulur. Turan manzumesinde mühim olan, bazı araştırmacıların zannettiği gibi Turan ütopyisi değil, şairin kendi içinde tarihin sesini duyması ve bundan doğan kuvvetli heyecandır. Gençlik yıllarında “Mehdi” imzasıyla makaleler yazan Gökalp'te kahramanlık özleminin ifadesi olan bir “kurtarıcılık” arzusu vardır. O, kendisine, manevi sahada “Türk'ün yüce dileği”ni kurtaran bir insan gözü ile bakar. “Ala Geyik” şiirinde masal kahramanı ile, kendisi arasında gayri şuuri bir münasebet kurması psikanalistlerin

²¹¹ Bkz: Karakaş (2000), a.g.e., s. 168.

tabiri ile bir “aynileşme” (identification) vakıası telakki olunabilir.²¹² Bununla birlikte ifade edilebilir ki, Gökalp’te çocukluktan ölüncüye kadar hedef ve düşünsel açıdan bir süreklilik mevcuttur. Gökalp’in fikirleri ele alınırken gerek edebi gerekse bilimsel çalışmalarında biçimsel açıdan farklılık fakat amaç ve düşüncede insicam göz önünde bulundurulmalıdır.

Amacın aracı meşru kılıp kılmaması önemli bir sorudur ve cevaplayanın meşrebine göre değişen bir cevabı vardır. Turancılık da çöken bir imparatorluk içinde yeni bir “iman”, meta-fizik gerilim unsuru olarak düşünülmüştü. Gökalp’in, büyük ülkelerin buhran dönemlerinde doğduğunu belirtmesi, bu açıdan önemli bir tespit yolu açısından sezgidir.

Turan ve Turancılık konulu şiirleri genellikle “Kızılelma”²¹³ adlı kitapta toplanmıştır. Bu şiir kitabı, ilk defa 1914 yılında yayınlanmıştır. Diğer manzum eserlerinin yer aldığı kitapları ise; “Altın Işık”²¹⁴, “Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler”²¹⁵ adıyla yayınlanmıştır. Bu dönemin siyasi-toplumsal koşulları hatırlanacak olursa, Balkan savaşlarının gerçekleştiği, Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı ve Osmanlı’nın yıkılış sürecinin en hızlı görüldüğü sosyal ve siyasi koşullara sahiptir. Buradaki şiirlerde mefkûre insanı Gökalp’e yaraşacak bir tarzda, bu savaşların izlerini taşımaktadır. Osmanlıcılığın izlerini taşıyan manzumların aruz vezniyle, Turancılık konulu şiirlerinin hece vezniyle yazılmış olması dikkate değerdir. Burada genel olarak üzerinde değerlendirilmedi bulunulacak eseri olan Kızılelma, masallar, koşmalar, destanlar bölümünden oluşmaktadır. Tek tek şiirlerin bir analizi burada yapılmayacak fakat genel olarak şiirlerin konusunu Turancılıkla bağlantılı olanların ana hatlarıyla bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Manzum eserlerinde Turan’ın övünülerek sahip çıkılan geçmişine en fazla başvuru olan öge, Türk düşünce tarihinde de büyük bir tartışma konusu olan, Cengiz Han ve devletidir.²¹⁶ Sık sık başvuru olan bir temrin olarak “Kırgız” motifi, Türkistan Türklerinin önemli bir topluluğu olması hasebiyle bilinçlere yerleştirilmeye

²¹² Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp ve Saadet Perisi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIV. 1965, s. 43–52.

²¹³ Ziya Gökalp, **Kızılelma**, (Haz.) Latif Uğurtekin, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998

²¹⁴ Ziya Gökalp, **Altın Işık**, (Haz.) Şevket Kutkan, Ankara, 1976.

²¹⁵ Ziya Gökalp, **Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler**, (Haz.) Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976.

²¹⁶ Bkz: “Turan”, “Altın Yurt”, “Ergenekon” şiirlerine bakılabilir.

çalışılması dikkate değer. “Ülker ve Aydın” gibi manzumalarda, Osmanlının içinde bulunduğu sarsıntı, bunalımları, acılar döneminin ardında mutlu bir sona erişileceği yani, “Turan” ile sonuçlanacağı metaforik bir dille anlatılmaktadır. Kızılelma eserinin ilk basım tarihinin –ki içindeki şiirler daha önceki bir tarihe aittir- 1914 olması yani, Osmanlı Devleti’nin en buhranlı bir döneminde yer aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, Gökalp’in mefkûreci özelliği dikkate alındığında hitap ettiği kitle açısından işlevsel bir önemdedir.

Hive Hanlığı, Harezm gibi mevcut Türk siyasi yapılarının anılmasıyla, bilinçlerde mekânsal açıdan bir yakınlaşmanın amaçlandığına hükmedebiliriz. Sık sık Türk memleketlerinden bahsedilmesi, onların İslami kimliğine vurgu yapılması, metaforik bir anlatımla bu Türklerin düşmanla mücadele içinde oldukları işlenmektedir. “Ala Geyik” şiirinde olduğu gibi “Kırgız kız” motifiyle Turan’ın bağımsızlığı arzulanır. Türk milletinin yeniden doğarak tarihteki büyük ve onurlu konuma gelmesi için kurtuluş “Börteçine”, ülkenin hürriyeti için “Ergenekon” metaforu kullanılmaktadır.

Gökalp’in manzumları içinde “Altın Destan” konusu itibariyle farklı bir destandır. Burada, Türk Dünyası’na, içinde bulunduğu durumu farklı boyutlarıyla değerlendirerek eleştirel bir yaklaşım sergilenir. Özellikle, Türklerin dağılmış hali, birlik kuramama, bakımsızlık, ahlaki çöküntü, geleneklere bağlılıktaki zayıflık olgusu tenkidin özünü oluşturmaktadır:

“Sürüden koyunlar hep takım takım

Ayrılmış, sürüde kalmamış bakım;

Asmanın üzümü dağılmış; salkım

Olmak ister, fakat bağban nerede?

Gideyim, arayım: çoban nerede?”

“Sandım gençlik doğar: Baktım Mart olmuş,

Gittim ili gezdim: genci kart olmuş,

Kimi Kırgız,-Kazak, kimi Sart olmuş”

Burada Gökalp'in T.İ.M. kitabındaki bir Türk Dünyası'nda milletleşme sorunu ekseninde getirdiği tenkitin farklı bir formda dile getirildiğini görüyoruz. Türk topluluklarının boylarının millet olmaya başlaması konu edinilmektedir.

“Tiginler köy beyi, ağalar çoban,

Adsız'lar yalancı birer kahraman,

İçinde görmedim maksadı duyan

Yasanın emrine uyan nerede?

Gideyim, arayım: duyan nerde?..” ahlaki çöküşe dikkat çekilmektedir.

“Uygurlar uyuşuk, Türkmenler aylak,

Ne kışlak sevinçli, ne güler yaylak,

Arslanlar yurdunda barınır çaylak” bu manzumalarda realist bir yaklaşım izlerini görebilmekteyiz. Ve Gökalp, sorunu duygusal değil bilinçli olarak gördüğünü ve manzumu sadece bir araç mesabesinde yaklaştığını açıkça göstermektedir.

“Ulusunu içine girsin her oymak,

Beş ulus budunda birleşsin çabucak,

Uygur, Kalaç, Karluk, Kanglı ve Kıpçak,

Türk yurdu bir olsun, kalmasın kaçak”.

Gökalp, manzum masallarında Türk Dünyası'ndan kişi, ülke, kahraman adları bolca kullanmıştır. Konularının merkezinde ise öncelikli olarak özgürlük, kahramanlık, dayanışma, birlik idealleri yer alır. Mehmet Kaplan, “Kızıl Elma” şiirinin tahlilinde, şiirin ideolojik bakımdan iki noktayı vurguladığını belirtir. Bunlardan birincisi, Türk ırkı Kızıl Elma diye yüzyıllar boyunca ülkeden ülkeye koşmuş, fakat aradığını bulmamış, tam tersine kendisini başkaları için yok etmiş, kendi benliğine yabancılaşmıştır. Bunun sebebi de, Türklüğün özlediğini kendi içinde değil, dışarı da aramasıdır. Kaplan, bu parçanın Gökalp'in bütün yazılarında geliştirdiği ana fikri ortaya koyduğunu belirtir. Kızıl Elma'nın ideolojik muhtevasında dikkati çeken ikinci nokta, İsviçre'de Lozan'da Ay Hanım'ın kurduğu Türklük beldesi, ilim sitesi veya Kızıl Elma'dır. Gökalp, ileri sürdüğü kültür

milliyetçiliğinin ancak ilim ve terbiye yoluyla gerçekleştirilebileceğine kanidir. Gökalp'in kurduğu ilim sitesindeki fakülteler, daha ziyade sosyal ve ekonomik kalkınmayı esas alır: Ziraat, ticaret, sanat evleri...²¹⁷

Şiir ve destan işlevsel açıdan güçlü ve etkili bir sosyalleştirme aracıdır. Eğitim vermenin bir unsurudur. Özellikle modern öncesi bir Doğu, özellikle Türk toplumunda şiir, duyguların dile getirildiği basit bir form değil en derin bilgilerin yaratıldığı, aktarıldığı güncel bir formdur. Gökalp'in Turancılık düşüncelerini dile getirdiği şiirleri epey yekûn tutmaktadır. Gökalp'in Turancılık üzerine yaptığı bir çalışmada Hacıeminoğlu,²¹⁸ edebi eserlerinde Gökalp'in Turancılığa sırasıyla şu beş manayı verdiğini belirtmektedir. Bunlar; birinci olarak, Türklerin anayurdu, ilk vatanı, yani Orta Asya, Altay dağları ve Ötüken yöresi gibi coğrafi bir mekân ismi şeklinde geçmektedir. İkinci olarak, eski anayurdun dışında Türkün fethettiği, Türkün vaktiyle yaşamış olduğu ve yaşadığı her yer Turan'dan bir parçadır. Üçüncü olarak, Türklerin tutsaklıktan kurtulup hürriyet ve istiklallerine kavuşması ülküsüdür. Dördüncü olarak, Büyük Türk Birliği anlamı verilmektedir. Hacıeminoğlu, bu fikrin Gökalp'te hiç değişmediğini, zayıflamadığını, ikinci plana itilmediğini vurgulamaktadır. Beşinci olarak, "cihan hâkimiyeti"dir yani, Kızıl Elma'dır.

Bilimsel Çalışmalarında Turancılık

Gökalp'in Turancılık düşüncesindeki değişimin ve sürekliliğin takip edilebilmesi için konuyla ilgili yazdığı metinleri kronolojik bakımından incelemek gereklidir. Bu sebeple burada önce Türk Yurdu dergisinde 35. sayısından itibaren yayınlamaya başladığı ve sonradan "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adıyla çıkan eseri ve son çalışması olan "Türkçülüğün Esasları" incelemede esas alınacaktır.

Turancılık, Gökalp için dönemin pek çok mütefekkir ve yazarı gibi kısa bir dönem kullanılıp sonra bir nostalji mahiyetinde görülmüş bir araç mesabesinde değildir. Onun bütün eserlerinde, ömrünün bütün zaman diliminde farklı tonlarda dile gelmiştir. Yani Turancılık, Gökalp'te gerçek anlamda içselleştirilmiştir. Mefkûre olarak Turan, onun bütün eserlerinde güdüleyici bir etki yapmıştır. Kaleme aldığı

²¹⁷ Mehmet Kaplan, "Kızıl Elma", **Hisar**, Sayı: 132, Aralık 1974, s. 3-7.

²¹⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, **Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar**, İstanbul, Kemer Yayınları, 1993, s. 173-188

dilden tarihe, edebiyattan iktisada bütün sahalarda düşünsel bir bütünlük kendini tecessüm ettirmektedir. İlk dönem eserlerinden son dönem eserine bu konuya değinmiş olması da bunun bir göstergesidir. TİM’ ta “dil” konusunda ele aldığı yazıda Türkçe’nin gelişimine değinmiştir. Ona göre, “dilimizi mana bakımından çağdaşlaştırmak, terimler bakımından İslamlaştırmak gerektiği gibi, dil bilgisi, imla hususlarında Türkçeleştirmek lazımdır. Türkçe’de terimler dışındaki bütün kelimeler mümkünse Türkçe olmalı, yahut Türkçeleşmiş bulunmalı... Türkçeleştirmeyi sadece konuşma dili kelimelerine uygulamak da doğru değildir. Mümkünse, bütün terimleri de Türkçe kelimelerden yapmak daha iyidir. Fakat imkân olmazsa, terimlerimizin Fransızca yahut Rusça olacağına, Arapça ve Acemce olması daha hayırlıdır. Herhalde bütün Müslümanlar arasında olmasa bile bütün Türkler arasında –konuşma dili kelimeleri gibi- terimlerin de ortak olması, yani bütün Türklerin ortak bir edebiyat ve ilim diline sahip olması çok gereklidir... O halde, dilimizi Türkçeleştirirken ağır ağır bütün soydaşlarımızın anlayacağı genel bir Türkçe’ye doğru gitmek gerektiğini de unutmamalıyız.”²¹⁹ Görüldüğü gibi, Turan konusunda yazıları sosyolojik bir mahiyet taşımakta ve Osmanlıdaki dil sorunu konusunda ki bir yazısında sadece içinde yaşadığı toplumun bir sorunu olarak tasavvur edilmemekte, neticede bütün Türklerin bilmeleri ve uygulamaları gereken çözüm önerisi ortaya koymakta, uzun vadeli bütünleşme stratejisini bilimsel bir düzlemde dillendirmektedir. Siyasi bir birleşmeden bahsetmeden sosyolojik süreçte millet olmanın bir gereği olan dilsel bütünleşme ve terimleştirme sorununun ekseninde konuya yaklaşmaktadır. Millet olmanın ön koşulu birincil önemde dil yer almaktadır. Büyük bir devletin çöküş döneminde yani en buhranlı anında motive edici bir güç olarak Turan mefkûresini modern anlamda bir Türk milleti yaratma temelinde yorumlamaktadır.

Gökalp, sadece dil ekseninde bir milletleşme öngörmemektedir ve bu dinamiğin iktisadi niteliğinin de farkındadır. Bunun içinde teknoloji ithal eden değil üreten bir sanayi ve bilime ihtiyaç bulunduğunu büyük bir vukufle dile getirmektedir. Bu yönde kaleme aldığı “Gelenek ve Kural” başlıklı yazıda, çağın fenlerini ve felsefesini, teknolojisini ve yöntem ilmini milli ve dini geleneklerimize... aşilar ve karıştırırsak, çağdaş bir İslam-Türk medeniyeti meydana gelecektir. Ve işte, halk

²¹⁹ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz.) Osman Karatay, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 19–22

ruhunun “Kızıl Elma” diye aradığı bu vaat edilmiş vatanına ulaştığımız zamandır ki, gerçek manasıyla kültür ve medeniyetimiz bakımından bağımsız olacağız.”²²⁰ Milletleşmenin dinamiklerinin her bir unsurlarının parça parça değil bir bütünsellik içinde üretilmesi, işlevsel-yapısal bir ekseninde değerlendirilmesi durumunda “kültür” ve “medeniyetimiz” bakımından özgür bir yapı teşekkül edebilecektir.

Konuyla bağlantılı en önemli yazısı “Türk Milleti ve Turan”²²¹ adını taşımaktadır. Yazıda, Türklük dünyasını teşkil eden toplulukların her birinin müstakil bir millet mi olacağı yoksa tek bir millet mi olacağı üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Turan’ın anlaşılmasında işlevsel bir konumda bulunan “ülkü” hakkında mühim addedebileceğimiz çözümlenmeye başlar. Gökalp konuya “Ülkü”nün genel olarak insanlar tarafından anlaşılmasını engelleyen, sonradan Turan ülküsü etrafında gerçekleştirilecek olan polemiklere cevap verircesine bu alanda bir merkezi bakış açısı kazandıracak, bu ekseninde yorumlanacak bir açıklama yapar. Ona göre, “ülküler bir kutsiyet dairesiyle çevrilmiş oldukları için kolayca parçalar haline getirilip anlatılamazlar. Bunların inandırma kuvveti, mantıki açıklıklardan çok manevi çekiciliklerindedir. Fakat zaman geçtikçe ilk göz kamaşması azalmaya, anlaşılma ve açıklık ihtiyacı çoğalmaya başlar.” Ülkülerde de zamanla anlaşılma ve açıklık kazanma gerektirecek hususların arttığını belirterek yeni toplumsal ve siyasi şartların yeni sorunlar ve yöntemler getireceği gerçeğine değinir.

İlk dönemde Türk adıyla telakki edilen bir toplumsal yapıdan bahsedilmezken Turan’ın nasıl algılanacağı ile milli duygu ve düşüncenin gelişmeye başladığındaki şartların Turan imgesinde de tahavülata yol açması tabidir. Artık, bir Türk Milleti vardır; bunun sosyo-kültürel sınırları çizilmeye çalışılmaktadır. Yazıya konu olan sorun şudur: “Bir Türk milleti var mıdır? Yahut böyle bir millet yapılabilir mi?” Gökalp, böyle bir soru sedası işittiğimiz zaman hayret etmemeliyiz, diye bir uyarıda bulunarak dönemin bu konular karşısındaki konumunu da bize hissettirmektedir. Genel bir öneme sahip olarak gördüğü konuyu Gökalp, Kazanlı bir gencin sualine cevap olarak ele almaktadır: “Kazanlı genç diyor ki: “Benim milletim Özbekleri, Kırgızları, Türkmenleri, Sartları, Osmanlı, Tatar ve Azerbaycan Türklerini içine alan

²²⁰ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 28.

²²¹ Gökalp, a.g.e., s. 55-59.

büyük Türklük müdür? Yoksa bu uluslardan her birisi başlı başına bir millet olduğu için benim milletim sadece ‘Tatarlık’ mıdır? Yani Türklük tek bir millet halinde mi kalacak, birçok milletleri içinde bulunduran bir topluluk haline mi geçecek?” Sorunun sahibi, ikinci şıkkın hakikat olacağına dair görüş bildirmekte ve bunun için de iki delil öne sürmektedir. Bunlar ilk olarak, sayılan bu Türk uluslarının birbirlerinden uzak ve karışmaları az olduğundan, gittikçe dil bakımından ayrılacaklar ve ayrı ayrı edebiyatlara malik olmaları da bu dağılmayı çabuklaştıracaktır. İkinci delil, Kuzey Türkleri Rus kültürü ile yetiştirildiği halde, Osmanlı Türkleri Fransız yahut Alman kültürlerinden feyz alıyorlar. Bu şekilde, Türklük kültür ve medeniyet bakımından da birbirlerinden uzaklaşan iki ayrı parçaya ayrılıyor, demektir.

Gökalp’in burada ele aldığı sorun bugünde Türk Dünyası açısından tartışılan mühim bir konudur ve onun Turancılığının duygusal değil tamamen sosyolojik bir düzeyde ve somut sorunlar çerçevesinde çözümlendiğinin, konuya yaklaştığının delili olmaktadır. O, birinci delile cevap verirken toplumsal-kültürel etkileşim ve iletişime büyük bir önem ve öncelik atfetmektedir. Türk uluslarının posta, telgraf ve basın-yayın gibi anlaşma, tanışma vasıtalarının mevcut olmadığı zamanlarda dil ve edebiyat bakımından birbirinden uzaklaşabildiklerini belirtmekte, örnek olarak da aynı devirde yaşayan Selçuklu ve Çağatay Türklerinin birbirlerinden habersiz, özgün edebiyatlarını meydana getirmelerini göstermektedir. Ayrıca ona göre, Türklerin İslamiyet’ten evvel birbirlerinden habersiz olarak ayrı ayrı dinlere girmeleri, ayrı ayrı yazılar kabul etmeleri de bu uzaklığın ve temassızlığın bir neticesi idi. Gökalp, burada başka bir konuya daha değinir ve Türklerin göçebelik, kölemenlik ve göç sebeplerinden başka Mete, Kömene, Bilge Han, Kaşgar hanlıkları, Selçuk, Cengiz, Timur istilaları gibi birleştirici, kaynaştırıcı büyük karışıklık devirleri de tekrarlanmaktan geri kalmadığını; İşte bunların sonucu bugün Türklerin hemen hepsinin birbirlerinin dilini anlar bir kavim halinde olduğunu belirtir. Gökalp’e göre, tanışma devri başladığı için artık uzaklaşmaları imkânı yoktur. Osmanlıca kitapların yayılması bilhassa Türk tanışmasından sonra daha çok şiddetlendi. Başlangıçta Kırım’da ve Kafkasya’da İstanbul edebiyatı taklit edilmeye, İstanbul Türkçesine yaklaşılmaya başlandı. Sonra bu hareket Kazan’a ve Türkistan’a da geçti.

Gökalp, üç düşmanın bu dil birleşmesi hareketini durdurmaya çalıştığını vurgular: sosyalizm, ümitsizlik ve mektep baskıları. Türkleri her türlü çöküntüden kurtaracak milliyet fikrinin düşmanı olarak, “Kuzey Türkleri arasında tabii olmayan bir şekilde uyanmaya başlayan sosyalizm fikri, mahalli edebiyatlar meydana getirilmesi sonucunu ortaya çıkartır. Hâlbuki bir tek dile sahip olan her kavmin halk konuşmaları birbirinden büsbütün başkadır. Mahalli şiveleri yazı dili haline sokmak, bunlardan bir edebiyat çıkarmak milli birlik için büyük bir tehlikedir. Mesela, yalnız Türkiye içinde her mahallin halk diliyle edebiyat meydana getirilmeye başlansa yüzlerce Türk dili doğar. Bu halin tatbiki bütün milletler için en müthiş ölümdür”.

Avrupa gazetelerinin sürekli olarak Türkiye'nin yaşama kabiliyetsizliğinden, zayıfladığından bahsetmesi ve Kuzeydeki Türk gazetelerinin de bunları aynen aktarmaları sebebiyle Türklerin medeni kabiliyetinden ümit kesen Türkler, yapay bir Tatar medeniyeti yapmaya çalışmaktadırlar. Hâlbuki Tatar adının Türk tarihinde, bugünkü kuzey Türkleri ile bir bağlantısı yoktur ve Rusların hem hakaret etmek hem de Türkleri birbirlerinden koparmak maksadıyla isnat ettikleri bir tabirdir. Kuzey Türkleri de çoğunlukla Kıpçak Türkleridir.

Üçüncü düşman mektep baskıları: “bazı hükümetler, ayrı ayrı Türk uluslarının birbirini eğitmek ve öğretmek istemesine mani olmaya başladılar. Her ulusa mahsus kitapların diğer ulusların mekteplerinde okunması yasak edildi. Bundan başka, Müslümanlar için her yerde ana dilinin öğretim dili olması ileri sürüldü. Bütün bu baskılardan maksat Türk milletini ayrı ayrı kavimlere parçalamak olduğu açıktan açığa anlaşılıyor. Bir kavmi yutmak için parçalamak lazımdır, milleti parçalamak için de önce dilini parçalamak gerekir. Bunu yapanların bazıları bilerek yapıyorlar; bazıları da bilmeden yapıyorlar. O halde, gösterilecek engellere rağmen İstanbul Türkçesi'ni edebi dil kabul etmek bütün Türkler için milli bir vazifedir. Bu vazife yerine getirildiği zaman bütün Türkler dil ve edebiyatta ortak ve tek bir millet haline girer.

İkinci delile cevap: Türkçülüğün gayesi bir Türk kültürü yaratmaktır. Bu kültür tabii Doğu, Kuzey ve Güney Türkleri için müşterek olacaktır. O halde, Batı Türklerinin Fransız kültürünü, Kuzey Türklerinin Rus kültürünü taklit etmelerinden çıkacak mahzur ortadan kalkar. Türklerin yalnız bir kültürü olmalı ve bu da kendilerinin yarattığı bir kültür olmalı. Türk Almanlaştıkça yahut Fransızlaştıkça

veyahut Ruslaştıkça parçalanır, fakat Türkleştikçe milli birliği daha çok kuvvetlenir. Kısacası, İstanbul dilinin milli dil kabul edilmesi ve Avrupa medeniyeti içinde bir Türk kültürü yaratmaya çalışılması bir Türk milletinin kurulmasına hizmet edecek ve Osmanlı, Kıpçak, Özbek, Kırgız gibi tabirler mıntika isimleri hükmünde kalacaktır. Tatar kelimesine gelince, ilmi incelemeler neticesinde bu kelimenin kuzey Türklerine düşmanlıkla iftira edilmiş bir tabir olduğu anlaşılacak, bu şekilde Tatarcılık cereyanı da iflas edecektir.

Ya, o halde bu umumi Türk milletinin vatanı neresidir? Buna cevap olarak deriz ki: Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!...

Turan, Türklerin bütününe içine alan ve Türklerden başkalarını dışa bırakan ülküsel vatanıdır. Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamıdır.”

Sonuç olarak Gökalp’ın Turancılık yaklaşımının betimlenmesinde önemli bir yerde bulunana bu makale, bütüncül bir Türk kimliği anlayışının tezahürü niteliğindedir. Çünkü, Turan olgusunu bir millet gerçeği olarak değerlendirmekte ve ortak değerleri paylaşan bir topluluk olarak Turan’ın (Türk milleti) önündeki sorunlara değinmektedir. Millet oluşturmak için gerekli olan şartların, dil ortaklığı gibi, sağlanması yolunda gerçekleştirileceklere değinilmektedir. Konu soyut, genel bir karakterde değil tamamen somut gerçeklikler ekseninde tartışılmaktadır. Doğrudan ön kabul olarak “millet” varlığından değil modern anlamında, sosyolojik terminoloji kullanılarak alt kültürel yapılanmaların işlevsizleştirilerek dil, kültür ortak zemininde teşekkül edecek “Türk milleti” merkezinde Turan yaklaşımı geliştirilmektedir.

Gökalp, son eseri olan “Türkçülüğün Esasları” içinde pek çok konuya değinmiş ve görüşlerini dile getirmiştir. Cumhuriyet döneminde yazılması hasebiyle Osmanlı-Türkiye arasındaki düşünsel bir sürekliliğin de bir başka anlamda ifadesidir. Sürekli değişen iktidar odağına göre görüşlerinde revize yapan biri olarak yapılan eleştiriler Gökalp’ın yaşadığı dönemin toplumsal-kültürel ve siyasi değişkenliği göz önünde bulundurulduğunda pekte eleştiri sebebi sayılmamalıdır. Ayrıca, yaşadığı dönemde yani çöken bir imparatorluk içerisinde bütün sosyal ve kültürel kurumların siyasallaşmadan

bir şekilde etkilendiği göz önünde bulundurulursa Gökâlîp'in düşünce üretim bağlamı daha iyi çözümlenebilir. Düşünsel sürekliliğin, sözü edilen ortamda ele aldığı ana konuların, özü itibariyle koruduğu belirtilebilir. Değişim düşüncede değil düşüncenin anlatımında kullanılan araç mesabesindeki metaforlar, örnekler, hedef kitledir. Yani sarf edilen düşünce (yeni hayat) aynı fakat bunun dile getirildiği ortamın siyasi, kültürel ve toplumsal değişmesine bağlı olarak kullanılan "tarz" başkadır.

"Türkçülük ve Turancılık"²²² adlı bölümde Gökâlîp, Türkçülükle Turancılığı farklı görür ve bunların arasındaki başkalığı anlamak için Türk ve Turan zümrelerinin sınırlarının belirlenmesi gerektiğini belirtir. Ona göre, "Türk, bir milletin adıdır. Millet kendisine mahsus bir kültüre malik olan zümre demektir. O halde Türk'ün yalnız bir dili, bir tek kültürü olabilir." O, Türk'ün bazı kollarının Anadolu Türklerinden ayrı bir dil, ayrı bir kültür yapmaya çalıştığını mesela, Kuzey Türkleri'nden bir kısım gençleri bir Tatar dili, bir Tatar kültürü vücuda getirmekle meşgul oldukları için eleştirir. Çünkü, onların bu çalışmaları Tatarların ayrı bir millet, Türklerin ayrı millet olmaları neticesini doğuracaktır. Gökâlîp, Kırgız ve Özbeklerin nasıl bir yol takip edeceklerini, uzakta oldukları için bilmediklerini şayet bunlar da birer ayrı dil ve edebiyat, birer ayrı kültür vücuda getirmeye çalışırlarsa Türk milletinin hududunun daha da daralacağı kaygısını dile getirir. Yakut ve Altay Türkleri'ni daha uzakta buldukları için Türkiye Türklerinin kültür dairesine almak daha güç görünüyor, demektedir. "Türk milletinin hududunun daha da daralacağı" ve "Türkiye Türklerinin kültür dairesine almak" gibi düşüncelerin sarf edilmesi, Turan algısında şunu göstermektedir ki, Türk aynı kültürün sahibidir. Bütün Türk kavimleri bu sebepten Türk'tür. Bu, Anadolu dışındaki Türk topluluklarının her biri müşterek kendi kültürlerine değil Anadolu ile olan kültürel müştereklikleri söz konusudur. Farklı dil ve edebiyatla inşa edilmeye çalışılan millet ise Türkiye Türklüğünden ayrıldığı oranda bir müstakillîğe müteallik olacaktır. Ortaklığını yaptığımız kültür Anadolu Türklüğünün kültürüdür.

Kültürün yakınlığına göre bir derecelendirmenin söz konusu olduğu bölümde Gökâlîp, kullanılan dil ve ait bulunulan boy ekseninde bir derecelendirme koşulu geliştirir. "Bugün kültürce birleşmesi kolay olan Türkler, bilhassa Oğuz Türkleri yani

²²² Gökâlîp (1999), a.g.e., s. 24-29.

Türkmenlerdir. Türkiye gibi, Azerbaycan, İran, Harzem, ülkelerinin Türkmenleri de Oğuz uruğuna mensupturlar.” Bu mensubiyetten dolayı Türkçülükteki yakın mefkûre olarak Oğuz Birliği yahut Türkmen Birliği olması gerektiğinin, bunun ise siyasi bir birlik değil kültürel birlik olduğunu vurgular. “Siyasi bir birlik mi? Şimdilik hayır! Gelecek hakkında bugün bir hüküm veremeyiz. Fakat bugünkü mefkûremiz Oğuzların yalnız kültürce birleşmesidir.” Birlik için öncelikli şart “kültürce birleşme”dir, siyasi birleşme ise olumsuzlanmıyor fakat “şimdilik” şartıyla zamanlamaya dikkat ediliyor. Oğuzlarla ortaklık unsurları genellikle Oğuz boylarının söz konusu dört ülkede çoğunluğu oluşturdukları gerçeği üzerine oturmaktadır. Gökalp’in Oğuzistan diye tanımladığı bu ortak kültür alanı, Oğuz Han’ın torunları oldukları ve uruklarının dört ülkede de karışmış olması dolayısıyla Türkçülük ülküsünün ilk basmağı kategorisinde bir Oğuz Birliği öngörülmektedir. Yani “Türkçülüğün yakın hedefi, bu büyük ülkede yalnız bir tek kültürün hâkim olmasıdır.” Bunun için de tarih referans gösterilmektedir: “Oğuz Türkleri birkaç yüzyıl öncesine gelinceye kadar, birbiriyle yakından alakalı bir aile halinde yaşarlardı. Mesela, Fuzuli bütün Oğuz boyları içinde okunan bir Oğuz şairi idi. Korkut Ata kitabı, Oğuzların resmi Oğuz namesi olduğu gibi, Şah İsmail, Aşık Kerem, Köroğlu kitapları gibi halk eserleri bütün Oğuz iline yayılmıştır.”

Gökalp, Türkçülüğün uzak mefkûresi olarak Turan’ı gösterir fakat Turan’ın “Türklerden başka, Moğolları, Tunguzları, Finuvaları, Macarları da içine alan bir kavimler halitası” olmadığını özellikle vurgular. İlim dilinde Ural-Altay zümresi denilen bu kavimler arasında bir akrabalık bulunduğunun da henüz ispat edilemediğini belirtir. Ona göre, “bugün ilim bakımından sabit bir hakikat varsa, o da Türkçe konuşan Yakut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatar, Oğuz gibi Türk boylarının dilce ve gelenekçe kavmi bir birliğe malik bulunduğu.” Gökalp, “Turan kelimesi, Turlar yani Türkler demek olduğu için, sadece Türkleri içine alan bir kavmin adıdır”, demekte ve Turan kelimesini bütün Türk boylarını ihtiva eden Büyük Türkistan’a hasretmemiz gerektiğini belirtmektedir. Çünkü diye devam eder Gökalp, “Türk kelimesi, bugün, yalnız Türkiye Türkleri’ne verilen bir unvan hükmüne geçmiştir.” Ona göre, bütün Oğuzlar yakın bir zamanda bu isimde birleşeceklerdir. Fakat, Tatarlar, Özbekler, Kırgızlar ayrı kültürler vücuda getirdikleri takdirde, ayrı milletler halini

alacaklarından, yalnız kendi isimleriyle anılacaklardır. O zaman bütün bu eski akrabaları kavmi bir topluluk halinde birleştiren müşterek bir ünvana lüzum hissedilecek. İşte bu müşterek unvan, Turan kelimesidir. Görüldüğü gibi Gökalp, yukarıda dile getirdiği farklılaşma, ayrı millet olma kaygılarının bir gün gerçek olabileceğini; bu durumda Turan'ın ise bütün Türk topluluklarının ortak adı olacağını öngörür. Sanki Türk Dünyası'nın bugünkü durumunu ta o zamandan sezmiştir.

Gökalp, Türkçülerin uzak mefkûresini Turan namı adında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmek olarak belirler. Sonra “bu mefkûrenin bir gerçek haline geçmesi mümkün mü, yoksa değil mi, diye sorar. Yakın mefkûreler için bu cihet aranır da uzak mefkûreler için aranmaz. Çünkü, uzak mefkûre, ruhlardaki vecdi sonsuz bir dereceye yükseltmek için, ulaşılmak istenilen, çok cazibeli bir hayaldir. Mesela Lenin, Bolşeviklik için, yakın mefkûre olarak “kolektivizm”; uzak mefkûre suretinde de “Komünizmi” ileri sürmüştür. Turan mefkûresi de bunun gibidir. Yüz milyon Türk'ün bir millet halinde birleşmesi, Türkçüler için en kuvvetli bir vecd kaynağıdır. Turan mefkûresi olmasaydı, Türkçülük bu kadar süratle yayılmayacaktı. “bununla beraber, kim bilir? Belki gelecekte Turan mefkûresinin gerçekleşmesi de mümkün olacaktır. Mefkûre, geleceği yaratıcıdır. Dün Türkler için hayali bir mefkûre halinde bulunan *milli devlet*, bugün Türkiye'de bir gerçek halini almıştır.”

Gökalp, Türkçülüğü mefkûresinin büyüklüğü bakımından üç dereceye ayırmaktadır: 1- Türkiyecilik, 2- Oğuzculuk yahut Türkmencilik, 3- Turancılık. Ona göre, “bugün gerçeklik sahasında, yalnız ‘Türkiyecilik’ vardır. Fakat, ruhların büyük bir özleyişle aradığı *Kızıl Elma*, gerçeklik sahasında değil hayal sahasındadır.” Türk köylüsünün Kızıl Elma'yı tahayyül ederken, gözünün önüne eski Türk ilhanlıklarının geldiğini belirterek Hunlar, Göktürkler, Oğuzlar, Kırgız-Kazaklar, Cengiz Han ve son olarak ta Timurlenk, Turan mefkûresini gerçekleştirmediler mi, diye sorar.

Gökalp, Turan kelimesinin manasını böylece sınırladıktan sonra Macarlar, Tunguzlar, Finuvalar, Moğolların Turan ile bir alakalarının kalmadığını, “çünkü Turan, Türklerin geçmişte ve belki de gelecekte bir gerçek olan büyük vatanıdır... Turanlılar, yalnızca Türkçe konuşan milletlerdir.” Gökalp, son olarak “Turan” kavramının bazı Batılı yazarlar tarafından kurulan Sami ve İran bağlantısı üzerinde

durarak bunların gerçek kullanımında olmadığını gösterir ve Turan'ın Türk illerinin hepsini içine alan Türk topluluğundan ibaret olduğunu bir kez daha belirtir.

Sonuç olarak, Ziya Gökalp'in Turancılık yaklaşımının ana hatlarının ortaya konulması bazı tasnifler gerektirmektedir. Genel olarak Osmanlı düşüncesindeki devletin son dönemindeki belirsizlik veya arayış kendini bütün düşünce sistemlerinde tecessüm ettirmiştir. Doğal olarak bu belirsizlik içinde Türkçülük-Turancılık da farklı algılayışlarda kendini bulmuştur. Yukarıda kurum bazında -Türk Ocakları- bunun tezahürlerini gördük. Gökalp'in Turancılık anlayışını iki kategoride değerlendirebiliriz: birincisi, şiir ve masal gibi edebi formun kullanılarak ifade edildiği Turancılık; ikincisi, sistematik, bilimsel bir forumda ele aldığı Turancılık.

Ziya Gökalp'in, genel olarak yazmaya başladığı ilk dönemlerde verdiği eserlerin türleri ve konuları daha sonradan yani ileride koşulların değiştiği dönemdeki eserlerinin form, içerik açısından gelişmiş bir üst aşaması niteliğindedir. Örneğin, Turancılığı öncelikle şiir ve destanla dile getirmiş sonradan bilimsel olarak çalışmıştır; kozmoloji önce şiirlerde dile getirmiş sonra bilimsel olarak konuyu derinlemesine ele almıştır. Burada Gökalp'in epistemolojik bir inşa, arayış içinde olduğu, kendini yetiştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Kaplan'a göre , “bir âlim olduğu kadar destanî devirlere has bir efsane yaratıcısı ruhu taşıyan Gökalp, dünya görüşünü ve idealini anlatan şiirlerde yazar. Fikirleri ile bu yıllarda vücuda gelen, Milli Edebiyat akımının teşekkülünde çok mühim bir rol oynar. Türk edebiyatına halk dilinin, halk edebiyatının ve İslamlıktan önceki tarih ve efsanenin kapılarını açan ve onu milli ve sosyal davaların bir sözcüsü haline getirenlerin başında Ziya Gökalp vardır.”²²³ Çalık'ın dediği gibi, Gökalp'i, her bakımdan Türkçü ve Turancı fikir ve ideoloji geleneğinin hakiki kurucusu ve en büyük temsilcisi saymak, ölümünden bu yana geçen zamana rağmen hala mümkündür.²²⁴

Gökalp'in Türk düşünce tarihinde kendisini diğer muadillerinden ayıran vasfı, bir mefkûre insanı olması ve bütün duygu, düşünce, bilgi üretimi, siyasi yaşamını bu ekseninde konumlamasıdır. Bilimsel bilgi, sanat, din gibi her bir bilgi alanını kendi

²²³ Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri Hakkında birkaç Söz”, Gökalp (1999), a.g.e., içinde, s. IV

²²⁴ Çalık, a.g.e., s. 103.

mefkûresi için bir araç mesabesinde görmüştür. Mesela şu şiiri bu niteliğine örnek olarak yorumlanabilir: *Nabızlarımda evet, çünkü ilim için müphem\Kalan Oğuz Han'ı kalbim tanır tamamiyle,\Damarlarımda yaşar şan ve ihtişamıyla\ Oğuz Han, işte budur gönlümü eden müphem: Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan...*²²⁵ Turancılık konusunu değerlendirirken genellikle Gökalp'in bir duygusal, olgunlaşmamış; bir de olgunluk dönemi olarak tasnif edilmesi gelenek haline gelmiştir. Oysa, düşüncelerin ifade edilmesinde aracı konumdaki metnin formu değil “anlam” ve “işlevi” üzerinde yoğunlaşılması durumunda Gökalp'in düşüncesi sistematik bir düzlemde daha sağlıklı olarak yorumlanabilecektir. Konuların şiir tarzında gündeme getirilmesi sadece “şiir” vasfından dolayı “duygusal” kategorisine sokulması anlamın keşfedilmesinde mutlakçı, evrenselci bir yaklaşımdır. Anlamın keşfedilmesinde geçerli bir yol olmasa gerekir.

II. 5. Yusuf Akçura (1879–1935)

Yusuf Akçura,²²⁶ Pan-Türkizmin babası olarak Türk milliyetçiliği literatüründeki yerini almıştır. Fakat onun Turancılık tasavvurunu ortaya koymadan önce yetiştiği sosyo-kültürel ve siyasi ortamın bir resminin çekilmesi yerinde olur.

Osmanlı döneminde askeri okulların Türklerin milliyet duygularının yeşerdiği mekânlar olduğu yukarda belirtilmişti.²²⁷ Bu durum Akçura için de geçerlidir. O, kendisinin şuurlu milliyetçiliğinin Harbiye'de tahsil yaparken başladığını belirtmektedir. Bununla birlikte, ilk dönem tarih ve dil çalışmalarıyla ilk Türkçüler olarak adlandırılan ve Yunan Harbi'nin hemen öncesine rastlayan zaman aralığında Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir Bey'in eserlerini okumakta; İsmail Gaspıralı'nın "Tercüman"ı İstanbul'da dağıtıldığı sürede takip ederek ve İkdam gazetesiyle fikri gelişimini oluşturmaktadır. Bu ilk dönem Türkçülüğü siyasal anlamda değil fakat kültürel alanda Osmanlı kültürünün Türk veçhesini güçlendiriyorlardı. Paris yıllarında da Türk kültürünün dil ve tarih alanına ilgisi sürmüştür.²²⁸

²²⁵ Gökalp (1998), a.g.e., s. 15

²²⁶ Biyografisi için bkz: Orhan Çakmak-Atilla Yücel, **Yusuf Akçura** İstanbul, Alternatif Yayınları, 2000; hayatı ve görüşleri için kısa bir değerli için bkz: Ülken, a.g.e., s. 387–394.

²²⁷ Bkz: François Geogon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876–1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, “Mülkiye ve Galatasaray Sultanisi gibi, Osmanlı Devlet adamı yetiştiren sivil okullar, kozmopolit yapılarıyla askeri okullardan ayrılıyorlardı. Askeri okullar (Askeri Tıbbiye, Harbiye, Erkan-ı Harbiye) birer yurtsever ocağıydı.” s. 19.

²²⁸ Bu alandaki etkilerle ilgili için bkz: Geogon, a.g.e., s. 27-30.

Hayatı boyunca üretken bir yazar olan Akçura, daha Harbiye Mektebinde iken yazarlığa heves etmişti. 1897'de ilk makalesini İstanbul'un "Malumat" mecmuasında yayınladı. Bu ilk yazısının konusu Türk Dünyası'nda önemli bir şahsiyetti. "Kazan Ulemasından Mercani Efendi" adlı bu makalede Kuzey Türklüğünün en ünlü kişilerinden ve Kuzey'de dinî yenilik ve millî uyanış hareketinin ilk liderlerinden Şehabettin Mercani'nin eserlerini, eleştirel tutumunu, ansiklopedik bilgisini ve bilimsel tavrını övüyordu. Turancılık mensuplarının eserlerinin genel bir niteliği olarak tanıtıcı-tasvir, Akçura'da da yansımaları bulmuştur. Bu makalede Mercani'nin düşünce ve çalışmalarıyla birlikte Kuzey Türklüğünün siyasi, kültürel, eğitim seviyelerini Güneyli Türklere yani Osmanlılara anlatmak istemişti. Yani amacı, Rusya Türklerini Osmanlı Türklerine tanıştırmaktı.²²⁹ Çünkü, o zamana kadar Osmanlılar Tatar olarak adlandırdıkları bu Türkler hakkında olumsuz kanaatlere sahiptiler.²³⁰

Kendisi de Türklüğün kuzey koluna mensup olmakla birlikte güney Türklüğü kültür çerçevesinde yaşayan biri olarak onun Türklük algısı bütün Türklüğü kapsayan bir genişliğe sahiptir. Akçura'nın Türk milliyetçiliğine dair fikirleri 1899'ta gittiği Fransa'da olgunlaşmaya başlamıştır. Fransa'da ilk görüştüğü Türklerden eski bir Jön Türk olan Dr. Şerafettin Mağmumi, etkilendiği şahsiyetlerdendir. O, artık Osmanlılık düşüncesinin etki ve işlevini yitirdiğini, bir siyasi yapı içerisinde çeşitli unsurların birleşmesinin mümkün olmadığını bu sebeple Türk milliyetçiliğinden başka çıkar yol bulunmadığını açıklar. Mağmumi, Batılıların dillerine doladıkları gibi adalet ve insaniyet namına bir şey olmadığını, Doğu ve Türk düşmanlığının etkinliğinden söz eder. Georgeon, Akçura'nın üç yıllık Siyasal Bilgiler Okulundaki öğrenim süresinin yarattığı etkilerin de bunun üzerine eklendiğini vurgular. Ona göre, Akçura burada aldığı derslerden, ulus ögesinin tarihte ne denli büyük bir önem taşıdığını kavrama olanağı bulmuştu.²³¹ Türk Yurdu dergisini çıkarırken de etkisi görülen "halka gitme" eğilimi göz önünde bulundurulduğunda milliyetçilik yaklaşımının sadece Batıdan değil o ölçüde de Rus düşüncesinin tesirinde kaldığı söylenebilir.

²²⁹ Bkz: Akçura, a.g.e., s. 150-151; Georgeon, a.g.e., s. 24.

²³⁰ Bu konuda Akçura'nın her dönem yoğun çabaları olmuştur. Bu konuda verdiği bir konferans metni için bkz: Akçuraoğlu Yusuf, "Türk ve Tatarlar Birdir ve Medeniyete Hizmet Etmişlerdir", **Türk Yurdu**, II\24 (4 Teşrinievvel 1328-17 Ekim 1912), s. 425-433.

²³¹ Georgeon, a.g.e., s. 35-37.

Akçura'nın Pan-Türkizm etkisine girmesi şüphesiz Kuzey Türklerinden olmasının bir sonucu olarak da görülebilir.²³² Bunun belirleyiciliğinin yanı sıra Jön Türklerin düşüncelerinden etkilenmesi de Türk Birliği fikrini kendinde tecessüm ettirmiştir. Onun, Avrupa ve Rusya ile olan ilişkilerinin düşünsel gelişimine olan etkisini Georgeon da ifade eder: "19. yüzyılın son çeyreğinde Türkler iki büyük olguyla karşı karşıya kaldılar: Rus imparatorluğundaki Ruslaştırma politikasına ve Panslavizm tehdidine karşı ulusal direniş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da Sultan Abdülhamit'in despotizmine karşı hürriyet mücadelesi. Tatar milliyetçiliği ve Jön Türk hürriyetçiliği: Yusuf Akçura'nın gençliğine damgasını vuracak olanlar bunlardır."²³³ Bu da göstermektedir ki, Osmanlı düşünce dünyasına Turancılığı sokan kişi, Rusya Türklerinin de önemli etkisi altında bir sosyo-kültürel çevrede yetişmiştir.

Açtığı okullarla ve çıkardığı Tercüman Gazetesi'yle Türk Dünyası'nda modernleşmenin başlatıcısı olan Gaspıralı İsmail, Akçura'nın eniştesiydi. Ve yaşamının bütün alanında, stratejik tavırlarında, çıkardığı dergilerin politikasında hep eniştesinin etkisi vardır. "Akçura ve Gaspıralı İsmail, İslam ve Türklük dünyasını ilerletmenin yollarını araştırırken, pek çok noktada aynı fikirleri paylaşıyorlardı. Akçura, Türklerin birliğini sağlama, ılımlı politika yapma (Çarlık rejiminin sansürüne karşın, Tercüman'ın ayakta kalmasını sağlayan da bu tutum olmuştur.) siyasal alandan çok kültürel alanda mücadele yürütme, toplumsal ilerleme sürecinde kadının yerinin önemi konusundaki fikirlerini Gaspıralı'ya borçluydu."²³⁴ Hayatının her bir olayından ve kesitinden dersler çıkarmasını bilen biri olarak Akçura, 1905–1908 yılları arasında aktif olarak siyasetle uğraştı. Müslüman Türklerin Rus Duma'sında temsil edilebilmesi için çok yoğun çalışmalar gerçekleştirdi.²³⁵ Bu dönemin sonunda başarısızlıklarından tecrübeler ediniyordu ve bu dönemden sonra daha stratejik ve kültürel ağırlıklı bir eylemler sistematiği geliştirilmesinde karar kıldı. 1908 Jön Türk devriminden sonra İstanbul'a gelmiştir.

Akçura'nın kendisini muadillerinden farklılaştıran bir özelliği, düşünce sistematiğindeki iktisadi dinamiklerin taşıdığı boyuttur. Ekonomik etkenler ülkenin içinde bulunduğu bunalımların önemli bir belirleyicisidir. Bu iktisadi boyutun yanında,

²³² Bkz: yukarıda Türk Dünyasında Turancılık bölümü.

²³³ Francois, a.g.e., s. 14–15.

²³⁴ Georgeon, a.g.e., s. 26.

²³⁵ Akçura'nın bu dönemdeki siyasi faaliyetleri ve sonuçları için bkz: Georgeon, a.g.e., s. 54-58.

çalışmalarında İslam geleneği içinde Türk kültürel kodlarının sürekliliğini vurgulamıştır. O, İslam'ı amaca ulaşmak için bir araç mesabesinde görüyordu. Darwin'in evrimcilik düşüncesiyle birlikte var olma mücadelesini toplum ve tarih alanında geçerli kabul eden Spencer Taine'in yapıtlarından etkilenmiştir. Canlı varlıkların da, yaşam kavgası ve mutluluk savaşı gibi hemen hemen aynı mutlakiyette doğal yasaları olduğunu yazıyordu. Milletler, toplumsal sınıflar ve bireyler arasında var olduğu gözlenen çatışmalar, var olma mücadelesinin özel birer biçiminden başka bir şey değildi. Darvinci şema, Akçura'nın Rusya'daki Türklerin Ruslar karşısındaki konumunu giderek kavramasına olanak sağlamıştı. Dönemin aydınlarının genel bir tavrı olarak uygulanabilirlik ve faydacılık Akçura'da da belirgindir.²³⁶

Akçura'nın Millet ve Milliyet Fikri

Akçura, “Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filoloji ve tarihle ilgisi olanların bazen “Türk-Tatar”, bazen “Türk-Tatar-Moğol” diye andıkları bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütününe murad ediyoruz,” demektedir. Bununla birlikte önemli bir uyarı yapar, İran'lı ve Avrupa'lı bazı yazarların ve onlara uyararak bazı Osmanlı yazarlarının Tatar dedikleri Kazanlılar, Azerbeycanlılar ilh... ile beraber, Kırgızlar, Yakutlar da “Türkler” tabirinin içine girer.²³⁷ Böylece hem dönemin aydınları nezdinde yaygın bir kanaat olarak Türk Dünyası algısı konusundaki olumsuz tahayyüle karşı çıkar hem de bütüncül Türklük yaklaşımını göstermiş olur.

O, Milliyet fikrinin muhtevasını ise şöyle açıklar: “Bir millet meydana getirmiş olan insan toplulukları, bağımsız bir devlet halinde teşkilatlanarak yaşamak hakkına sahiptir,” der ve bu cümlenin iyi anlaşılabilmesi için “millet” tabiriyle ifade edilen realitenin iyi anlaşılması gerektiğini vurgular. Milletin tarifinin ise kolay olmadığını belirtir. Çünkü, milletlerin gerçekte olduğu gibi teoride de ortaya çıkışlarında siyasi çıkarların müdahale ve etkisi olmuştur. Bu sebeple her milletin mesela, Alman ve Fransızların milleti tarifi farklı farklıdır. Akçura, kendi tanımını

²³⁶ Akçura'nın etkilendiği ve düşünce dünyasının şekillendiği kişiler, akımlar konusunda geniş bilgi için bkz: Georgeon, a.g.e., s. 30-37.

²³⁷ Akçura, a.g.e., s. 25.

ise “Millet, ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş insan toplumdur”²³⁸ diye yapar ve böylece milliyet fikrinin neden ibaret olduğunun da hayli açıklanmış olduğunu söyler.

Akçura ve Türk Birliği

Akçura'nın Pan-Türkizm içerikli ve Türk düşüncesinde de önemli bir kilometre taşı niteliği taşıyan ilk eseri “Üç Tarz-ı Siyaset”tir.²³⁹ Fransa’da eğitimini tamamlayarak Rusya’ya dönmüş ve 1904 yılında bu makalesini kaleme almıştır. Kahire’deki Türk gazetesinde yayınlanmıştır. Makalede, Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için pratik değer taşıyan üç fikir tartışılmaktadır. Bunlar Osmanlıcılık, Pan-İslamizm, Pan-Türkizm’dir.

Osmanlıcılığın amacı bir Osmanlı milleti meydana getirmektir. Osmanlı Devleti’nin devam edebilmesi, varlığını sürdürebilmesi için uyguladığı ve Tanzimat dönemine tekabül eden bir politikadır. Buna göre, kimse cins, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı vatandaşları olarak haklar ve ödevler açısından eşit hale getirmektir. Amerika örnek alınmaktadır. Akçura, “Osmanlı ulusunu yaşatmanın tek amacı, İmparatorluğu parçalamaktan kurtarmak, mevcut sınırlarını korumaktan ibaret olacaktır... Yusuf, Osmanlı milletini oluşturmanın Osmanlı Devleti için yararlı olacağı kanısındadır. Ne varki böyle bir eylemi de çeşitli sakıncalarla olanaksız görmektedir. Sınırların korunmasını devlet için yeterli bir amaç görmemektedir. İmparatorluk halklarının örgütlenip bir millet haline getirilmesinde, devletin kurucusu ve yöneticisi olan Türkler eriyip gidecek, egemenlik Arap çoğunluğuna geçecektir. Yusuf, Osmanlı topluluklarının birbirleriyle kaynaşmayı istemeyeceklerini de öngörmektedir... Rusya’nın mezhepsel ve siyasal nedenlerle, Avrupa kamuoyunun dinsel nedenlerle direneceğine inanmaktadır.”²⁴⁰

²³⁸ Akçura, a.g.e., s. 26-27; Akçura ayrıca Avrupa’daki Milliyet hareketlerini ele aldığı müstakil bir çalışmasını da Türk Yurdu dergisinde yayımlamıştır. Bkz: “Avrupa’da Milliyet Fikrine ve Milliyet Cereyanlarına Dair”, 77,(29 Mayıs 1330-11 Haziran 1914), s. 321-325.

²³⁹ Akçura’nın bu önemli eseri hakkında kısa ve öz değerlendirmeler olarak bkz: Georgeon, a.g.e., s. 33-50; Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, (Haz.) Enver Ziya Karal, Ankara, TTK, 1976, içinde yayına hazırlayan Enver Ziya Karal’ın önsözü, s. 1-19; Rafael Muhammetdin, **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, s. 46-51.

²⁴⁰ Akçura (1976), a.g.e., s. 7.

Pan-İslamizm ise ikinci Abdülhamit ile birlikte Osmanlı Devleti'nin varlığını, Müslüman unsurlar temelinde İslam dayanışması üzerinde kurmayı savunan fikirdir. Osmanlıcılığın başarısızlığı temelinde öngörülmektedir. Akçura'ya göre İslamcılık, "dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemidir. Avrupa çıkışıdır... Avrupa siyaset yazarları buna Pan-İslamizm de demişlerdir. Osmanlılık fikrinin zayıflamasıyla Abdülaziz devrinde başlamıştır... Yusuf İslamcılığı azametli bir tasarı olarak görür. Gerçekleştirilmesi yolunda rastlanacak güçlükleri şu noktalar etrafında toplar: Tanzimat'ın Osmanlı toplulukları arasında yaymayı amaç tuttuğu siyasal ve hukuksal eşitlik artık söz konusu olmayacaktır. Bu yönden Osmanlı uyrukları arasında düşmanlıklar bile başlayacaktır. Hatta Türkler arasında dinsel, mezhepsel geçimsizlikler çoğalabilecektir. Müslüman tebaaya sahip büyük devletler de bu tasarının gerçekleştirilmesine engel olmaya çalışacaklardır... bu olumsuz etkenlere karşıt, İslamcılığı kolaylaştırıcı etkenlere de Yusuf şöyle işaret eder: Osmanlı memleketlerinde din esasına dayanan güçlü bir Müslüman birliği kurulacaktır. Bu dünyadaki Müslümanların Halife etrafında toplanması için sağlam bir zemin hazırlayacaktır. Yusuf, Müslümanlıkta din ile devletin bir bütün olarak kabul edilmiş olmasını, Kuran'ın ana kanun niteliği taşımasını, Arapçanın din dili, hatta bir dereceye kadar ilim dili yerini tutmasını, halifenin Müslümanlarca imam kabul edilmekte olmasını, İslamcılığı kolaylaştırıcı etkenler arasında görmektedir. Yusuf, İslamcılık siyaseti üzerine sıraladığı olumlu etkenler ağır basmakla beraber, bu siyaset için öncelik tanımıyor."²⁴¹ Onun Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm arasında ciddi derecede bir tercih yapmamasının sebebini Rusya'da ki Turancılığın İslam ve Türk kimliklerini özdeş olarak benimsemesinde görebiliriz. Burada Turancılık, Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm olarak ayrılmamaktadır.

Hazırlanan bu tez ekseninde, belirleyici esas tema olarak Türkçülük, Türk Birliği alanındaki ilk metin olması hasebiyle merkezi bir önemdedir. Bir bakıma kendisinden önce bu alanda bir birikimin olmaması, Türk Birliğinin teorik, fiili, kültürel, siyasi çerçevesi konusunda kanaat oluşturucu bir metindir. Georgeon, Üç Tarz-ı Siyaset'te politikanın faydacı bir bakış açısıyla ele alındığını söyler. Ele alınan her üç siyasal sistemde iki ölçüte göre değerlendirilmiştir: Osmanlı Devleti'ne yararı ve

---

²⁴¹ Akçura (1976), a.g.e., s.7.

uygulanabilirliği. Bununla birlikte yarar, fayda, çıkar, sakınca, kayıp, zarar, kolaylık, zorluk gibi kavramlar da metinde önemli rol oynuyordu. Yazar, Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak değerlendirdiği Üç Tarz-ı Siyaset'in bu niteliğinden beklenildiği gibi, Türk halkının niteliklerinin yüceltmesi, kökenlerinin, ne kadar büyük bir uygarlık temeline sahip olduğunun kanıtlandığı, nasıl birlik içinde olduklarının gösterildiği bir hamaset metini değildir. Aksine Pan-Türkizm, avantaj ve riskleri değerlendirilen bir "iş" gibi ele alınmıştı.²⁴² Bununla birlikte Gregoryen, Pan-Türkizm'in ilk kez bir eğilim olarak Rusya Türkleri içinde Tatar burjuvazisinde görüldüğünü ve sonrasında bunun etkisinin İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri arasında görülmüş olmakla birlikte sistematik bir biçimde ilk kez ortaya konması bu makale ile olduğunu belirtir. Ona göre, "Tezin özgünlüğü, Pan-Türkizm tasarısının merkezine Osmanlı Devleti'ni oturtmasından geliyordu. Tez, böylece, Rusya Türkleri'nin birlik sağlama isteği ile Osmanlıların devlet koruma çabalarını bir senteze ulaştırıyordu. Başka bir ifadeyle, Tatar burjuvazisinin Pan-Türkist eğilimleri ile Jön Türk ideolojisinin mihenk taşı olan devleti koruma kaygısını bağdaştırmaya çalışıyordu."²⁴³

Üç Tarz-ı Siyaset adlı risalenin girişinde tartıştığı üç siyaset biçiminin tanımını yaparken üçüncü şık olarak "ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek" demektedir. Bu sözün bütün bir Türklük dünyası yani Türk dünyası çerçevesinde düşünüldüğünde bir anlamı olduğu görülmektedir. Bir Türk ırkından değil, ırka dayanan siyasi bir Türk milletinden söz edilmektedir. Burada "İrk" büyük topluluk, kültür çevresi olarak anlamlandırılmaktadır. Modern antropologların kullandığı bir anlamsal çerçevede yani ortak bir kültürel örüntülere sahip topluluk olarak biçimlendirilmektedir. Bu kullanım yukarıda da söz konusu olmuştur.

Akçura, ırk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek fikrinin pek yeni olduğunu belirterek²⁴⁴ primordialist değil modern bir olgu olduğunu tescil eder. Cengiz Han ve Moğollar tarafından tarihte Türk Birliği'nin gerçekleştirilmiş olduğu yönündeki Leon Cohen gibi Batılı kaynaklarca desteklenen görüşlere ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Genç Osmanlılık ve Tanzimat hareketlerinde Türkleri birleştirmek gibi fikirlere rastlamadığını vurgular. Siyasi olmaktan ziyade ilmi alanda Fransız ve

²⁴² Georgeon, a.g.e., s. 34.

²⁴³ Georgeon, a.g.e., s. 48.

²⁴⁴ Yusuf Akçura'nın bu konudaki görüşleri için bkz: (1976), a.g.e., s. 23–24 ve 33–36 arasındadır.

Alman etkisinde bir ilginin mevcudiyeti üzerinde durur. Bu noktada Şemseddin Sami, Necip Asım, Veled Çelebi gibi aydınlara ve İkdam gibi gazetelere değinir. Rusya ve Kafkasya Türklerinde de ırka müstenit siyasi bir millet türetmek fikrinin yeni oluşum halinde olduğu tespitini yapar. Üç Tarz-ı Siyaset içerisinde Türk Birliği siyasetindeki faydaları dile getirirken Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dini hem irki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti. Fakat O, asıl büyük faydanın “dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı.” Burada rahatlıkla modern bir millet inşasından söz edildiği gözlemlenebilmektedir. Bu durum Akçura tarafından Avrupa’daki sosyolojik bir olgu olarak milletin çok iyi kavrandığını gösterir. Bütün Türklerin birleşmesini, bu siyasal millet olgusu ekseninde değerlendirir. Türk mefhumuna verilen içerik, bu adı taşıyan bütün toplulukları kapsamaktadır.²⁴⁵

Türk Birliği’ni jeopolitik bir açıdan da değerlendirmeyi ihmal etmez. Ona göre, “... meydana gelecek sarılar ve beyazlar alemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya’nın sarılar aleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.” Rus-Japon savaşı dönemindeki bu yazı, Japonların uzak doğu ve Asya’da oynadığı rolü Türklerin alabileceği düşüncesindedir.

Türklük fikrinin Batının etkisiyle Türklerde kendini göstermeye başladığını, bu sebeple Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayalinin henüz yeni doğmuş bir çocuk olduğu tespitinin ardından Türklerin birliği meydana getirecek teşkilat, heyecan, hissiyat, maddi hazırlıktan yoksun olduğunu da vurgular. Akçura için en önemli eksiklik de Türklerin ekserisinin mazilerini unutmuş bir halde bulunmalarıdır.

²⁴⁵ Ayrıca şu makalede Türklük algısının bu bütüncül niteliği daha net olarak görülmektedir: Georjon, a.g.e., içinde, ek: metin 10 ve 11, (“Türklük”, Salname-i Servet-i Fünun, 1328\1912, s. 194-196) s. 160-164.

Zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı müslümandır, diyerek İslam'ın Türk Birliğinin kurulmasındaki rol, işlev ve önemini vurgulamaktadır. İslam, Akçura için araçsal bir unsur niteliğindedir²⁴⁶. Türk milliyeti ve birliği için İslam'ın toplum içindeki işlevinde değişiklikten söz eder. Ona göre İslam dini, “büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amil (factuer) gibi bakmaktadır. İslam, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir.” İslam'ın bizzat kendisinin bir toplum modeli olması ikinci plana atılıyor ve modern toplum modeli olarak millet için kendini ideolojik karakterinde bir dönüşüm öngörmektedir. Bu değişme hemen hemen mecburidir de diyerek “zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler din olmak bakımından, gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerini hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak halik ile mahlûk arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor.” Görüldüğü gibi Akçura, modernleşmenin bir tezahürü olarak dindeki sekülerizasyon olgusuna, gelişen bireyselleşme veçhesine özel bir vurgu yapmaktadır.

“İrklar” vurgusuyla ve bu kavrama yüklediği içerik göz önüne getirildiğinde her bir kültür çevresinin bir devlet yapısından toplum modelinden söz edilmektedir. Yani bir Slav ırkı ve bunların farklı kültürel yapılarından veya bir German ırkı ve bunların cüzlerinden değil her birini bütüncül bir yapı olarak tahayyül etmektedir. “İrk” ile “Pan” özdeşleştirilmektedir. Böylece, bütün Türklerin birleşmesi doğal, olması gereken bir durum mesabesinde görünmektedir. Bununla birlikte o, “dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar”, demekte örnek olarak da Rusya'da Ortodoksluk, Almanya'da Protestanlık, İngiltere'de Anglikanlık'ı göstermektedir. Burada dinlerin aldığı sosyolojik veçheye bir vurgu vardır. Milletlerin din için değil

²⁴⁶ Akçura'nın din konusundaki görüşlerinin genel bir değerlendirmesi için bkz: Fatih M. Sancaktar, “Yusuf Akçura ve Din”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005; ayrıca Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'in de İslam tartışması için bkz: Georgeon, a.g.e., s. 46-48.

dinlerin milletler için işlevselliği öne çıkarılmaktadır. Ayrıca, burada ırkın genetik, biyolojik ve fiziki özellikler anlamda kullanılmadığının açık bir delili olarak değerlendirilebilir.²⁴⁷

Akçura, *Türk Yıllığı* adlı eserinin “Türkçülük” bölümünde Türk’ün tarifini şöyle verir: “Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filolocya ve tarih ilimleriyle ilgilenenlerin bazen ‘Türk-Tatar’, bazen ‘Türk-Tatar-Moğol’ diye bahsettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütünüdür. Bu yönden İranlı ve Avrupalı bazı yazarların ve onlara uyararak bazı Osmanlı yazarlarının Tatar dedikleri Kazanlılar, Azerbaycanlılar ilh... ile beraber Kırgızlar, Yakutlar da “Türkler” tabirinin içinde demektir.”²⁴⁸ Akçura, milletin tarifini verirken de gerçekte milletlerin var olmasına rağmen milletin tarifinin o kadar kolay olmadığını çünkü, milletlerin gerçekte ortaya çıkışına olduğu gibi, teoride tarifine de siyasi çıkarların müdahale ve etkisi olmuştur, demektedir. Bu sebeple her millet mevcut şartlara ve hedef alınan gayeye göre milleti tarif etmiştir diyerek kendi millet tarifini verir. Ona göre millet: “ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş insan toplumdur.”²⁴⁹ İrkin, milletin ve Türk’ün ne anlamda kullanıldığının göstergesidir.

“Türklük”²⁵⁰ başlıklı konumuz açısından önemli addettiğimiz bir makalesinde “Türk” ile “Türk Alemi” kavramını eş anlamlı olarak kullanır. Bu bütüncül kavrayışını makalesine de yansıtır. Türk Dünyası’nın siyasi, kültürel, demografik, iktisadi yapısı hakkında düşüncelerini beyan eder. Bu Türk ellerinin sömürge haline gelişi ve sosyo-kültürel geri kalmışlığının sebebini iktisadi geri kalmışlığa bağlar. Ona göre, “Türklerde kavmiyet yeteneklerinin husulü bir taraftan "reformasyon" arzusuyla, diğer taraftan da Ahmet Bey'in pek doğru gördüğü veçhile Garp efkârının ve daha doğru bir tabir ile Avrupa medeniyetinin tesiri neticesidir. İskolastikten kurtulmak ihtiyacı Müslüman mektep ve medreselerini, Müslüman kitaplarını Araplıktan Türkleştirdi, Türkçeleştirdi, millileştirdi; hutbelerin, Kur'an'ı

²⁴⁷ Akçura’nın “ırk” sözünü biyolojik, genetik, fiziksel bir anlamda kullanmadığına Gregoryen’de dikkati çeker ve Akçura’nın milliyet tanımının Slav ve Alman etkilerine de değinir, bkz., a.g.e. s. 43-44.

²⁴⁸ Akçura, a.g.e., s. 25.

²⁴⁹ Akçura, a.g.e., s. 26-27.

²⁵⁰ “Türklük”, *Salname-i Servet-i Fünun*, 1328\1912, s. 187-196

Kerim'in Türkçe'ye tercümesini gerektirdi. Aynı zamanda, "milliyet asrı" denilen XIX. yüzyılın, Batı'dan Doğu'ya yürüyen fikri hücumları da doğu kavimlerini ve buna bağlı olarak Türkleri az sarsmadı; onlar da milliyetlerini temsil etmeye üzere bulunan kuvvetlerin baskısından kurtarmak, hatta günün birinde Avrupa milletlerinin yaptığı gibi parçalarını toplayıp birleştirmek mukaddes ve ulvi emelinin kalplerinde çirpindiğini duymağa başladılar.”²⁵¹ Akçura, Türk milletinin “kavmi yeteneklerin oluşmasına” öncelikle tesir eden faktörün “fikri olmaktan ziyade maddi, iktisadi” sebeplerin tesiri olduğunu ileri sürer. Türk Dünyası'nın merkezi olarak İstanbul'un görülmesi ise önemli bir tespittir. Akçura'ya göre, “hayli eski zamanlardan beri Müslüman Türkleri yekdiğerlerine bağlayan bir merkez-i fikri vardır ki o da müstakil Türk hakanlığının makarr-ı idaresi olan İstanbul şehri idi.” İstanbul, halifenin oturduğu yerdir; Türk aleminin Hicaz'a giden yolu üzerinde bir konak mahallidir; mektep ve medreseleri ile, kitap ve cerideleriyle de fikir ve irfan menbaı idi. Ona göre, Müslüman Türklerin hepsi kalben ve mühimce bir kısmı fikren İstanbul'a bağlı bulunuyordu. İstanbul matbuatı, Türk aleminin her tarafına yayılıyor, bütün buralardan İstanbul'a okumak için geliyorlardı. “Böylece Türklük vücudunun uzuvlarından, Kaşgar'dan, Kazan'dan, Gence'den, Konya'dan, Manastır'dan gelen asabın ukde noktası, dimağı, İstanbul oluyor, bu dimağ vasıtasıyla o uzuvlar birbirlerine bağlanıyordu.”²⁵² Fakat, yalnızca “fikre” dayanan bu rabıta, kendi menfaatleri için ulaşım ve iktisadi yatırımlara dolaylı yollardan iktisadi açıdan da gelişmeye başlamış ve Batıdaki gibi bir burjuvazi sınıfı teşekkül etmekteydi. Böylece fikri ve iktisadi “Bütün Türklük efkârı” doğdu. Ona göre, “Bütün Türklük” nazariyesini ilk olarak meydana çıkaran Gaspıralı İsmail Bey'dir. Gaspıralı, bütün Türk alemini göz önünde bulundurarak çalışmıştır. Tercüman gazetesi en etkili vasıta. “Tercüman,” mahalli Türk lehçelerinin üstünde umumi bir Türk dilinin öğrenilmesini tavsiye eder. İsmail Bey'in Türklüğe ettiği hizmetlerin birincisi “milli iptidaiyelerin Rusya Türkleri içinde yayılması olmuştur.” İsmail Bey'e göre, bu okullarda eğitim ana dilde yani mahalli lehçede olmalı fakat üç dört sene sonra çocuk “Türk edebi dilini” öğrenmeye başlamalıdır. Edebi dilden kasıt ise sadeleştirilmiş Osmanlıcadır.²⁵³

²⁵¹ “Türklük”, *Salname-i Servet-i Fünun*, 1328\1912, s. 190.

²⁵² “Türklük”, *Salname-i Servet-i Fünun*, 1328\1912, s. 194.

²⁵³ “Türklük”, *Salname-i Servet-i Fünun*, 1328\1912, s. 195.

Landau, Akçura'nın Pan-Türkçülük anlayışının kültürel (dil, tarih ve gelenek) ve maddi (kan ve ırk) bağlarla Türk dünyasını bölünmez bir varlık olarak gördüğünü; Türk terimiyle de Türk kökenli olanlar yani Tatarlar, Azeriler, Kırgızlar, Yakutlar ve diğerlerini kastettiğini belirtir.²⁵⁴

Akçura, Türk Birliği önünde “harici engeller” olarak Rusya’yı görür. Hıristiyan devletlerden yalnızca Rusya'nın Türk tebaası vardır. Bu cihetten menfaatleri icabı desteklemez ama diğer Hıristiyan devletler Rusya aleyhine olduğu için bu siyaseti desteklerler. Sonuç olarak Akçura, “Osmanlı milleti”nin yaratılmasını Osmanlı Devleti için faydalı görürken “gayr-i kabil-i tatbik” olarak niteler. Müslümanların veya Türklerin birleşmesine dönük siyasetler Osmanlı Devleti hakkında eşit denilebilecek menfaat ve mahzurlar ihtiva etmektedir. Uygulanabilirlik cihetinde, kolaylık ve zorluğu eşit olarak görmektedir.

Akçura, makalesinin sonunda Türk gazetesine değinir böylece öznel yaklaşımı da değerlendirilebilmektedir. O, gazetenin ismini işittiği zaman Türklük siyasetinin bu üç siyasetten cevabın verildiğini zannettiğini ama yanıldığını söyler. Çünkü Akçura, Türk deyince “Hanbalık'tan, Karadağ'a, Timur Yarımadasından, Karalar İline kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim birer kısmını kaplayan büyük ırkın efradından herhangi bir Türk”ü anlarken, gazete aksine “ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türkü” ile Türklüğü sınırladığı için eleştirir. On dördüncü yüzyılda başlatılan ve “Türk için Türklüğün askeri, siyasi ve medeni geçmişi yalnız Hüdavendigarlarından, Fatih'lerden, Selim'lerden, İbni Kemal'lerden, Nefi'lerden, Baki'lerden, Evliya Çelebi'lerden, Kemal'lerden teşekkül ediyor.” Buna mukabil “Oğuz'lara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbni Sina'lara, Teftazani ve Nevai'lere kadar varamıyor” diye sitem etmektedir. Makalesinin Türk gazetesini eleştirirken sarf ettiği düşünceler ve eleştiri noktası Akçura'nın Türk algısının genişliğini göstermesi açısından yeterlidir.

Akçura, Türkçülük adlı eserinde “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesi konusunda çok önemli olarak addettiğim bir açıklama yapar. Bu açıklama Akçura'daki fikri değişimin bariz bir ifadesidir. Diyor ki:” bugünkü düşünceme göre, bu makalede önemli bir tahlil noksanı vardır: ‘Türklük siyaseti’ ile ‘Türk Birliği’, ‘İslam siyaseti’ ile ‘İslam Birliği’

²⁵⁴ Bkz: Landau, a.g.e., s. 68.

birbirlerine karıştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin içte 'Türklük' veya 'İslam' siyaseti takip etmesi, dışta 'Pan-Türkist' veya 'Pan-İslamist' olmasını mutlaka gerektirmez."²⁵⁵ Burada ilk anda dikkati çeken fikri dönüşüm, Türk kavramının içerdiği siyasal ve bütüncül karakterinin terk edildiğidir. Yani bir bakıma bir önceki paragrafta "Türk gazetesi" ni eleştirdiği yaklaşım tarzına bir dönüşü söz konudur.

Tarihe bakış açısında ve yeniden tasarımında Osmanlı dönemi Turancılarında görülen yaygın ve etkin bir yaklaşım Akçura'da da kendini göstermektedir. Bu da Cengiz Han ve Moğolların Türk tarihi içinde yerleştirildikleri konudur. O, genel tarihe karşılık geldiği iddia edilen ama aslında Avrupa tarihine ait olduğunu belirttiği Antikçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Çağdaş dönem gibi alışılmış kronoloji kalıplarını eleştirerek yeni bir dönemlere ayırma denemesi yapıyordu. Ona göre, etnopolitik bir kavram olarak doğan Türklük, içerik, perspektif ve yönelim olarak yeni bir tarihe karşılık gelmeliydi. Türklerin tarihi için yeni bir dönemleştirme öneriyordu: 1- Eski Dönem: Moğol istilalarına kadar eski Türk uygarlıkları. 2- Orta Dönem: Türk Halklarının Cengiz Han ve ardıllarının kurduğu imparatorluğun bayrağı altında birleşmesi. 3- Yeni Dönem: Cengiz Han imparatorluğunun dağılmasından doğan devletler. 4- Çağdaş Dönem: Türklerin çağdaş dönemdeki uyanışı.²⁵⁶ Bu tarih perspektifinde dikkat çekici yön o zamana kadar Osmanlı tarihçiliğinde egemen olan İslam eksenli tarih terk edilmiş ve bambaşka ölçütlere göre bir tarih tasarımı yapılmıştı. Bu ne Osmanlı ne de İslam merkezli bir tarih görüşüdür. Türk eksenli milli tarih görüşüdür.

Gregoryen, Türk birliği ekseninden bu tarih yaklaşımını değerlendirirken, "bir büyük Moğol önderine Türk ulusal tarihinde böyle bir yer verilmiş olması şaşırtıcı gibi görünebilir" demektedir. Oysa "Akçura'nın perspektifinde Cengiz Han iki bakımdan önemli deyim yerindeyse, yararlı idi. Birincisi; Türk ve Tatar aşiretlerinin birliği Moğol imparatorluğu döneminde gerçekleşmişti."²⁵⁷ Türk Birliğinin gerçekleştiği bir tarih kesiti olarak Cengiz Han dönemi tasarlanan "Türk milleti" inşasının tarihsel temellerini oluşturuyordu.

²⁵⁵ Akçura, a.g.e., s. 162.

²⁵⁶ Georgeon, a.g.e., s. 80-81.

²⁵⁷ Georgeon, a.g.e., s. 82.

Yusuf Akçura, Türk Dünyası'nı kültür, dil, gelenek, din açısından bir bütün olarak görmüştür. Fakat bu bütünlüğü bozan bir durum olarak Kuzey ve Güney Türkleri arasındaki bazı farklılıklardan bahseder. Gregoryen bunu şöyle dile getirmektedir: bütün Türk toplulukları uygarlık yolunda aynı hızla ilerlememişti. Kuzey Türklerindeki (Tatarlar ve Azerbaycan Türkleri) gelişmenin karşısına Osmanlı Türklerinin gecikmişliğini koyuyordu. Akçura'ya göre, bu farklılık siyasal ve tarihsel konjoktürden doğmuştu. Onun, Tatarların Osmanlıya göre ileri olduğunu düşündüğü özellikler ise, Tatarlarda ulusal bilinç daha çok gelişmişti ve Tatarlar Türk âleminin birliğini sağlama bilinciyle hareket ediyorlardı. Uygarlık düzeyleri açısından daha ileriydiler. Türk tarihiyle daha çok ilgileniyorlardı. Daha dindardılar, bayramlara ve dini geleneklere daha çok ilgi gösteriyorlardı. Ekonomik ve toplumsal durumları daha iyiydi. Tıpta daha çok gelişme göstermişlerdi ve pedagoji ve okullarda daha çok reform yapmışlardı. Bununla birlikte Tatar kadınları daha serbestti.

Gregoryen'in "Tatar Modeli" olarak adlandırdığı olgu, Akçura'nın Türk Dünyası'nın bir parçası olan Tatar Türklerinin toplumsal ve kültürel yapılarını milli bir ekseninde yeniden üretmeleri ve özellikle de ekonomik alandaki gelişmelerini örnek göstermesiydi.

Akçura'nın bir özelliği de, "imparatorluk haricinde kalan Türk ve Müslüman kardeşleri mahkûmiyet ve esaret altından kurtarmak hareket-i tarihiyesi" olarak gördükleri Birinci Dünya Savaşı'na girme istekleridir²⁵⁸. Bir bakıma bu eğilimi, Turan için savaşın bile yapılması gerektiği şeklinde yorumlayabiliriz. 1915–1916 yıllarını Gregoryen, Türkçülerin ve özellikle Rusya göçmeni Türkçülerin diplomasi ve propaganda alanında yoğun bir etkinlik ortaya koydular. Akçura bu alanda çok önemli bir rol oynadı, demektedir. Türk-Tatar Müslümanların Haklarını Koruma Komitesi kurulması; Akçura başkanlığındaki bir heyetin İttifak devletlerini ziyaret ederek bağımsızlıkta dâhil Türk topluluklarının haklarının sağlanması talepleri ve bu yönde çeşitli devletlere çağrıda bulunulması gibi çalışmaların içinde oldu.²⁵⁹ Bu da bize Akçura'nın Pan-Türkizm'in de siyasal boyutunun etkinliği ve işlevselliğini göstermektedir.

²⁵⁸ Yusuf Akçura, "Almanya, İngiltere, Türkiye ve Alem-i İslam", **Sırat-ı Müstakim**, IV\101, 29 Temmuz 1326\10 Ağustos 1910 (Gregoryen, a.g.e. içinde ek. s. 149–150).

²⁵⁹ Georgeon, a.g.e., s. 119. Bu dönemle ilgili Akçura'nın faaliyetlerinin bir analizi için bkz: a.g.e., s. 118–122.

Önemli bir aşama olan bu süreçte Akçura, 1915–1916 yıllarında, Rusya Türklerinin haklarını savunmak ve davalarını anlatmak için Sofya, Budapeşte, Viyana, Berlin’e Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi bir grup Türk Dünyası’ndan aydınlarla birlikte gitmiş ve bu ülkelerin yetkili makamlarına talepleri ile ilgili muhtıra sunmuşlardır. Bu muhtıradaki taleplerde, Rusya’daki Türkler için dini, ekonomik, kültürel ve eğitime ilişkin medeni hakların yanısıra, Buhara ve Hive Hanlıklarının bağımsızlığı ve hükümlerlik haklarının genişletilmesi, Kazan Hanlığı’nın ihyası ve Osmanlı himayesinde Kırım Hanlığı’nın tekrar canlandırılması gibi siyasi bağımsızlık talepleri yer alıyor ve “... bizi Rus boyunduruğundan kurtarınız” deniliyordu. Bu istekleri ABD Başkanı Wilson’a da iletilmiştir. Bu heyetin en önemli faaliyeti İsviçre’de gerçekleştirilmiştir. “Rusya’da Azınlıkta olan Milletler Kongresi”nde heyet adına konuşan Yusuf Akçura, yukarıda ki muhtıranın aksine Rusya’daki Türk ve Tatarların kültürel muhtariyetten başka bir isteklerinin bulunmadığını, sadece kendi varlıklarının muhafazası için mücadele ettiklerini vurgulamışlardır.

Savaş atmosferinin kendini yoğun olarak gösterdiği bu zaman diliminde uluslararası arenada faal olarak mücadele eden Akçura, bu sırada Zürih’te bulunan Lenin’le görüşmüştür. Bu görüşmeyle birlikte Akçura, 1916 gibi erken bir tarihte Pan-Türkizm’den kültürel özerkliğe giden bir fikri dönüşüm geçirmiştir. 1917 Bolşevik devriminden sonra Pan-Türkizm idealini tamamen bir yana bırakarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti adına Avrupa ve Rusya içlerinde insani görevler üstlenmiştir.

Akçura’nın Türkçülüğü ve Pan-Türkizm’i konusunda geçirdiği dönüşüm, mütareke ortamında 16 Eylül 1919 yılında İstanbul’da Türk Ocağında verdiği bir konferansta daha açık gözlenebilmektedir. Bu konferansta Akçura, Türkçülüğü, demokratik Türkçülük ve emperyalist Türkçülük olarak ikiye ayırıyordu. Emperyalist Türkçülüğün Avrupa nasyonalistlerinkine benzediğini ve taarruzi olduğunu, bu tür milliyetçiliğin er geç ortadan kalkacağını savunuyor ve Türklerin emperyalist-taarruzi Türkçülüğü bir hatadır, diyordu. Diğer taraftan demokratik Türkçülüğün, Türkler için talep ettiği hakkı, diğer milletlere de aynen aynı derece de tanıdığını vurgulayarak, kendisinin ta başından itibaren demokratik Türkçülüğü müdafaa ettiğini, alınan derslerden ibret alarak, bu esası daha ziyade müdafaa edeceğini vurgulamıştır. Ona göre, “Demokratik Türkçülük, milliyet esasını, her millet için bir

hak olarak telakki ediyor ve Türkler için talep ettiği bu hakkı, diğer milletlere de aynı derecede hak olarak tanıyordu. Mesela Osmanlı İmparatorluğu'nda, Arapların, Arnavutların ve diğer milletlerin bu hakka istinaden haklı olarak istediklerinin verilmesine taraftardı. Demokratik Türkçülük, ihtimal ki Türklerin ekseriyeti diğer milletlere mahkum mevzuunda bulduklarına ve hatta hâkim sayılanlarının bile iktisaden ve kültürel açıdan yalnız mağlup değil, adeta tabi olduklarına ve binaenaleyh ancak hakka istinaden kurtuluş mümkün olacağına dair kanaatten ortaya çıkmaktaydı... Bundan başka, demokrat Türkçüler, Türk'ün mevcut milli kuvveti, şimdilik kendi kendini yaşatmağa ancak kifayet eder, diye düşünüyorlardı; diğer milletleri temsil etmek şöyle dursun, idareye çalışmayı bile, o kuvveti azaltacağına sebep olacağından, zararlı sayıyorlardı. Emperyalist Türkçüler ise, ekser Avrupa nasyonalistlerine benziyorlardı: Yalnız hakka değil, sırf kendi kuvvetlerini arttıran milliyetçiliğe taraftar idiler. Vakıa ekser Avrupa nasyonalistlerinin nazarında milli hak, mücerred ve mutlak değildir; bir siyasi vasıttır. Mesela Rusya, kendi dahil ve haricindeki İslavların milli hakkının iddia ve talep ve bunun için icap ederse harb bile ederdi: fakat imparatorluk da dahil Finlerin, Gürcülerin, Ermenilerin, Türklerin tabii haklarını bile kabul etmezdi, evvelce aldıklarını reddetmeye çalışırdı. Kuvvetli zannolunan ve yüz milyonluk bir Rus kitesine dayanan bir siyaset muvaffakiyetle taçlanacak diye beklenirken, yuvarlandı, gitti. Almanların da gerek Almanya'da, gerek Avusturya'da takib etmek istedikleri bu milli siyasetleri, muvaffakivetsizlikle hitam buldu. Daha az maddi ve manevi kuvvete dayalı emperyalist Türkçülük de muvaffak olamazdı...

Demokratik milliyetçilik hakka müstenid ve sırf savunmayla ilgilidir. Gasb edilen hakkı almağa, gasb edilmek istenilen hakkı müdafaaya çalışır; Emperyalist milliyetçilik ise, taarruzidir, diğerlerinin hukukuna tecavüzü bile tecviz ederek kendi milliyetini takviyeye çalışır. Taarruzi milliyetçilik, dünyada henüz bitmiş değildir. Fakat zannediyorum ki bu yeni milliyetçilik, er geç yok olmaya mahkûmdur; Rusların, Avusturyalıların, Almanların başına gelen, bir gün olup diğer emperyalistlerin de başına gelecektir...

Efendiler, Türklerin taarruzi emperyalist milliyetçiliği hatadır. Bugün bu sözleri söyleyen, eline kalem aldığı, mektepte, medresede veya böyle serbest bir

kürsüde söz söylemeğe başladığı andan beri daima demokratik Türkçülüğü müdafaa etmiştir. Bundan sonra, olayların verdiği derslerden ibret alarak, bu esası daha fazla bir kesinlikle müdafaa edecektir.”²⁶⁰

Kısacası, Yusuf Akçura'nın fayda ve uygulanabilirlik gibi nitelikleri savaş sırasında da kendini göstermiştir. Başlangıçta Almanya'dan destek arayan ve Rusya Türkleri için bağımsızlık ya da “özgürleşme” öngören anti-Rus bir strateji söz konusu idi. Savaş bittiğinde ortaya çıkan stratejiye, Bolşeviklerden destek arayan, Rusya Türkleri için destek arayan “kültürel özerklik” öneren, anti-emperyalist bir strateji idi. Burada Akçura, iki farklı eylem tarzı ortaya koymuştur. Birincisi, Rusya Türklerinin bağımsızlık kazanmasını ve “Türklük”ün oluşmasını amaçlayan uzun vadeli bir eylem anlayışıydı. İkicisi ise, Rusya'daki milliyetlerin haklarının tanınması gibi daha sınırlı amaçları olan kısa vadeli bir eylem anlayışıydı.²⁶¹

Akçura'ya göre, Türklerin birliği iki kutbun çevresinde gerçekleşmeliydi. Bunlar; Osmanlı Devleti ve Tatar burjuvazisiydi.²⁶²

Akçura, 1919'da Rusya'dan Türkiye'ye dönmüş ve 1921'de de Mustafa Kemal'in safında milli mücadeleye katılmıştı. Yeni rejim kurulduktan sonra da Atatürk'ün bir yakını ve danışmanı olarak etkin resmi görevlerde bulundu. Fakat konumuz olan Pan-Türkizm açısından bir değerlendirme yapacak olursak, Mustafa Kemal, Pan-Türkizm'i reddetmişti ve Misak-ı Milli kabul edilmişti. Akçura da Rus Devrimiyle Pan-Türkizm ülküsünü bir yana bırakmış ve daha sınırlı amaçlara yönelmişti. En önemlisi de 1919'da Rusya'dan döndükten sonra verdiği bir konferansta “Türk milliyetçiliği tarihinde iki akım olduğu saptamasını yapıyordu: emperyalist Türkçülük ve demokratik Türkçülük. Ve kendi ifadesine göre hep ikincisini savunmuştu.”²⁶³ Gregoryen'e göre bu zekice bir ayırımdı ve Enver Paşa gibi yayılmacı emeller besleyen İttihatçılardan farklı mütalaa edilmesi bu ayırım sayesinde mümkün olmuştu. Bu demokratik Türklükçülük kavramı, bütün Türklerin

²⁶⁰ Yusuf Akçura, “Cihan Harbi'nde İştirakimiz ve İstikbalimiz”, **Siyaset ve İktisad** içinde, İstanbul, Sinemis Yayınları, 2006, s. 15-18; ayrıca bkz: Sarnay, a.g.e., s. 213-215.

²⁶¹ Georgeon, a.g.e., s. 123.

²⁶² Georgeon, a.g.e., s.123-124.

²⁶³ Bu metin için bkz: Yusuf Akçura, “Cihan Harbi'nde İştirakimiz ve İstikbalimiz”, **Siyaset ve İktisad**, (François Georgeon, “Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876–1935)”, ek metin 16, s.173-174).

birliğini sağlama amacını inkâr anlamına gelmiyorsa da, en azından, Pan-Türkizm'in saldırgan yönlerini mahkûm etmek gibi bir özellik taşıyordu. İşin bizim açımızdan bir başka önemli yönü de Akçura'nın 1928 yılındaki "Türk Yılı" adlı eseri dışında Cumhuriyet dönemindeki eserlerinde Rusya Türklerinden bahsetmemesidir.²⁶⁴

Kazanlı âlim Rafael Muhammetdin, Akçura hakkındaki değerlendirmesinde, Akçura'nın eserlerinde Rusyalı Türklere ümitlerini İstanbul'a bağlamaları fikrini sık sık tekrarladığını ve Türk halkları arasındaki tesanütün gerekliliğini, tarihi materyaller ve Rusya'daki siyasi durum bağlamında açıklamaktadır. Ona göre Akçura, Kazan'da Fransa'da benimsemiş olduğu Türkçü ve milliyetçi fikirlerini somut politikada gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Kazan'da gerçek Tatar liberal burjuvazi mantalitesi ile tanışmış ve daha sonra bu görüşlerini ikinci vatanı olan Türkiye'de kültürel ve siyasi hayatta tatbik imkânı bulmuştur.²⁶⁵

Sonuç olarak, Akçura Türk düşüncesinde "Üç Tarz-ı Siyaset" kavramını ve bunun içinde de Türkçülüğü bir sistem olarak sabitleyen kişidir. Türk Dünyası'ndan Osmanlı ülkesine gelen bir münevver olarak Türklük ve Türkçülük bilinci, Osmanlı aydınlarına göre "önce" oluşmaya başlamış bir kuram ve eylem adamıdır. Siyasal yaşamdaki değişime bağlı olarak kendinde radikal tavır değişiklikleri görülmektedir. Osmanlı döneminde faal bir Turancılık, zaman zaman Avrupa ülkelerine siyasi bağımsızlık manifestoları vermiş fakat Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte bütün bunları gündeminden büyük ölçüde çıkarmıştır. Siyasi bir Turancılık Akçura'yı diğer Turancılar karşısında farklı kılar. Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak adlandırılan "Üç Tarz-ı Siyaset" metninin yazarı olarak Türkçülüğü ve Pan-Türkçülük'ü Türk siyasi yaşamına alternatif bir siyaset biçimi olarak kazandırmıştır. Akçura, Türk Dünyası'nı kültür, dil, gelenek, din açısından bir bütün olarak görmekle birlikte eğitim derecesi, kültürel seviye, iktisadi yapı bakımından Kuzey ve Güney Türkleri arasında bazı farklılıklardan bahseder. Pan-Türkçülüğü siyasi bir sistem olarak ta tahayyül etmiştir. Moğollar, Cengiz Han, Timur gibi Osmanlı Türk tarihinde olumsuzlanan kişi ve toplumları ilk defa Türk tarihinin bir parçası olarak değerlendirmiş ve tarih bilincinde önemli tartışma kırılma noktaları yaratmıştır.

²⁶⁴ Georgeon, a.g.e., s. 126-129.

²⁶⁵ Muhammetdin, a.g.e., s. 66.

II. 6. Hüseyin Nihal Atsız (1905-1974)

Hüseyin Nihal Atsız, 12 Ocak 1905 (12 Kânun-i sâni 1905) tarihinde İstanbul'da doğmuş ve 11 Aralık 1975 Perşembe Günü ani bir kalp krizi ile ebediyete intikal etmiştir. Atsız Bey'in babası Gümüşhane'nin Torul/Dorul kazasının Midi köyünün Çiftçi-oğulları ailesinden Deniz Güverte Binbaşısı Mehmet Nail Bey, annesi Trabzon'un Kadı-oğulları ailesinden Deniz Yarbayı Osman Fevzi Bey'in kızı Fatma Zehra Hanım'dır. Fransız ve Alman okullarında kısa süreli bir öğrenim görmüştür. Babasının görevi nedeniyle İstanbul'a Atsız, Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa mektebine kaydolmuş ve Arap harfleri ile öğrenime başlamıştır. Ailesinin Kasımpaşa'dan Kadıköy'e taşınması ile Hususi Osmanlı İttihad Mektebi'nde öğrenimine devam eden Atsız, babasının önyüzbaşı (Kölağası) olarak Birinci Cihan Harbi'ne gitmesi yüzünden Hususi Osmanlı İttihad Mektebi'nden Kadıköy Sultanisi'nin Rüştüye (ortaokul) kısmında öğrenimine devam etmiştir. Buradan da İstanbul Sultanisi'ne geçen Atsız, 1922 tarihinde lise öğrenimini tamamlamıştır. 1922 yılında imtihanla Askeri Tıbbiye'ye girmiştir. Atsız, Askeri Tıbbiye'nin 3. sınıfında iken, Arap asıllı olduğu için Bağdatlı Mesud Süreyya Efendi adlı bir mülazım (Teğmen'in) kasti bir şekilde selam vermediği için, 4 Mart 1925 tarihinde Askeri Tıbbiye'den çıkarılmıştır. 1926 yılında İstanbul Darülfünunu'nun Edebiyat Fakültesi'nin Edebiyat Bölümü'ne ve İstanbul Darülfünunu'nun yatılı kısmı olan Yüksek Muallim Mektebi'ne kaydolmuştur.

Ahmet Naci adlı arkadaşı ile birlikte hazırladığı "Anadolu'da Türklere Ait Yer İsimleri" adlı makalelerinin Türkiyat Mecmuası'nın ikinci cildinde yayınlanması ile hocası olan M. Fuad Köprülü'nün dikkatini çeken Atsız, Mezuniyetini müteakip Edebiyat Fakültesi Dekanı olan hocası Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Maarif Vekâleti nezdinde Atsız için tavassutta bulunarak, Yüksek Öğretmen Okulu'nu öğrenci olarak bitirdiği için, liselerde yapması gereken 8 yıllık mecburi hizmetini affettirmiş ve Atsız'ı kendisine asistan almıştır. Atsız, yayın hayatına 15 Mayıs 1931'den 25 Eylül 1932 tarihine kadar çıkardığı Atsız Mecmua (toplam 17 sayı) ile başlamıştır. M. Fuad Köprülü, Zeki V. Togan, Abdülkadir İnan gibi edebiyat ve tarih bilginlerinin de dahil bulunduğu bir kadro ile yayın hayatına atılan bu "Türkçü ve Köycü" dergi, devrinde ilim, fikir ve sanat alanında çok tesir yaratan Türkçü bir çığır açmış, adeta

Cumhuriyet devri Türkçülüğü'nün öncüsü olmuştur. 1932 Temmuz'unda Ankara'da toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi esnasında, ilmi olmayan bir tarih tezine karşı çıkan Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a Dr. Reşid Galip'in yaptığı haksız hücum üzerine Atsız, içerisinde ikinci eşi Bedriye (Atsız)'ın da bulunduğu sekiz arkadaşı ile, Dr. Reşid Galib'e "Zeki Velidi'nin talebesi olmakla iftihar ederiz" diye bir protesto telgrafi çekmiş ve bu telgraf üzerine kara listeye alınmıştır. Dr. Reşid Galib'in Maarif Vekili olmasıyla gelişen süreçte asistanlıktan alınır ve çeşitli yerlerde memuriyetlerde bulunur.²⁶⁶

Atsız'da “Ülkü-Kızılma”

Atsız'ın düşünce sistematüğinde “ülkü”nün merkezi bir konumu vardır. Bütün olgu, olay ve süreçleri bu zaviyeden değerlendirmeye tabii tutar. Bu sebeple, ayrı bir başlık altında bu konu değerlendirilecektir.

Atsız, ülküyü bir inanç mesabesinde görür. Ona göre, bir milletin yürütücü kuvvetine ülkü denir. Toplumlardaki kişileri birbirlerine bağlayan nesne sadece kök birliği, çıkar ve ihtiyaç değil, bunlarla birlikte ve aynı zamanda ülküdür, diyerek bunun toplumsal yapıdaki işlevselliğini vurgulamaktadır. Ülkünün aşamalarını şöyle sıralar: “Ülkü, ilkönce, insanların gönüllerinde, gönüllerinin derinliğinde, şuuraltılarında, hayallerinde doğar ve kendini önce destanlarda gösterir. Sonra şuura geçer, büyük kılavuzlar tarafından açıklanır. Daha sonra da büyük kahramanlar, onu gerçekleştirmek için büyük hamleler yapar. Bu hamle sırasında da ülkülü millet, kahramanların ardından gönül isteği ile koşar. Bütün bu uğraşmalar arasında da millet yürür, önce manen, sonra maddeten ilerler, olgunlaşır, erginleşir.”²⁶⁷ Bir toplumda ülkünün işlevini ise şöyle dile getirmektedir: “Bir topluluktan ortak ülküyü kaldıran, insanların hayvanlaştığını görürsünüz. Ortak düşünce olmayan toplulukta, herkes, yalnız kendi çıkar ve zevkini düşünür. Böyle bir toplulukta fedakârlık, saygı,

²⁶⁶ Atsız'ın hayatı, eserleri, mücadeleleri, fikirleri ile ilgili şu eserlere bakılabilir: Cihan Özdemir, **Atsız Bey: Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı, Fikirleri ve Romanları Üzerine bir İnceleme**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007; Ömer F. Akün, “Hüseyin Nihal Atsız”, **TDVİA**, C. 4, S. 187; Osman Fikri Sertkaya, **Hüseyin Nihal Atsız, Hayatı ve Eserleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

²⁶⁷ Atsız, “Kızılma”, **Kızılma**, sayı: 1, 31 Ekim 1947, **Türk Ülküsü** içinde, İstanbul, İrfan Yayınevi, 2003, s. 11; Atsız Kızılma sözüne de bir açıklama getirir: “Türkler kendi ülkülerine niçin ‘Kızılma’ demiştir, bunun sebebini bilmiyoruz. Yalnız bu addaki saflık ve tabilik, Türk ülküsünün çok eksik olduğunu göstermek bakımından manalıdır. Kızılma adı, ülkünün, aydınlardan önce halk arasında doğduğunu gösterse gerektir.” A.g.m. s. 12.

nezaket kalmaz. Bencillik, kabalık, rüşvet, iltimas ve namussuzluğun türlüünü alır yürür. Maddileşmiş bir insan vatan için ölür mü? Bencil bir insan muhtaçlara yardım eder mi? Milletine inanmayan bir adam yabancı ile işbirliği yapmaz mı? Erdemi gülünç bulan biri çalıp çırpmaz mı?”²⁶⁸ Görüldüğü gibi ülkünün olmaması durumunda toplumun kalacağı tehlikeleri açıklayarak olumlu işlevlerini dile getirmektedir.

Dünyayı bir çatışma alanı olarak gören Atsız, ülküleri saldırgan olarak nitelendirir. Ülküler, birer büyüklük davasıdır. Bundan dolayıdır ki, büyümek isteyen, büyüklük ardından koşan milletlerin ülküsü vardır. Ona göre, “büyüklük davası, yani ülkü, savaşla elde edildiği içindir ki, insanlık tarihinde büyük savaşçıların, kumandanların ve kahramanların daima seçkin bir yeri olmuştur. Savaşlar, kahramanlık ruhunu beslemiş, erdemli insanların yetişmesine sebep olmuş, destanî edebiyatı yaratmıştır.” Ayrıca, uzun zamandır savaşmayan milletlerde ahlaki bir bozulma kendini göstermektedir. Milli ülküler, milletleri yüzyıllar boyunca ayakta tutacak enerji kaynağıdır. Türk milleti, ülküsü olan mutlu toplumlardan biridir. Bütün tarihi boyunca büyüklük ülküsü peşinden koşmuş, birlik ve fetih savaşları yapmıştır. Atsız’a göre Türkler arasındaki mayalanma bugün, Kızılçılma, Turancılık, Uluğ Türkistan, Büyük Türkeli olarak adlandırılmaktadır. Bunun manası da “büyüyüp birleşmek” veya “birleşip büyüyorum” demektir.²⁶⁹ Türk milletinin bugünkü ülküsünü Turancılık olarak belirleyen Atsız’ın bu istikametinin nirengi noktalarını, yöntemlerini, araçlarını tespit edebiliyoruz.

Çatışmayı hayat felsefi olarak görürken sosyal yaşamda da Darvinci bir dünya görüşüne sahiptir. Hiçbir hayvan ve bitki cinsinin dünyayı kaplayamamasını aynı gayeyi güden bitki ve hayvanların mukavemetine bağlamakta, böylece “hayat kavgası”nın doğduğunu söylemektedir. Güçsüzler eziliyor, azalıyor; güçlüler yayılıp çoğalıyor. Bazı soylar ise yeryüzünden büsbütün kalkıyor. Atsız, bu çatışma olgusunu milletlere teşmil eder ve milletler arasında da aynı olgunun hüküm sürdüğünü iddia eder. Ona göre millet, adeta bir şuur altı itişiyile, dünyaya yayılıp hâkim olmak ister. Fakat yayılırken başka milletlerin mukavemetine çarpar. Böylece,

²⁶⁸ Atsız, a.g.m., s. 15.

²⁶⁹ Atsız, “Büyüklük Ülküsü”, **Büyük Türkeli**, sayı: 2, 25 Nisan 1962, Atsız (2003) içinde, s. 17–19.

aralarında savaş başlar ve güçlüler kazanır. İnsan toplulukları arasındaki “hayat kavgası” yasası, tabiat yasalarıyla birebir örtüşmez. İnsan şuurunun sistemi ve metodu da eklenir. Bundan milli ülküler doğar. Yani milli ülkü, milletin şuur altında bulunan, yayılıp hâkim olma içgüdüsünün, başkanlar ve kılavuzlar tarafından şuurlandırılıp sistemleştirilmiş halidir. Ülküye kılavuzluk veya başkanlık eden kimselerin ifade ve kuvvet derecesi, ülkülerin başarısında birinci derecede rol oynar. Atsız’da milli ülküler azdan çoğa doğru üç dönem halinde sınıflandırılır. Bunlar: Bağımsızlık, Birlik, Fetihdir. İlk dönem bağımsızlık kazanmaktır. Kazanmış olanlar koruyup sağlamlaştırmak düşüncesi ardında koşarlar. İkinci dönem birliktir. Yani, bir milletin bütün fertlerinin tek bayrak altında, tek devlet haline gelmesidir. Bağımsızlığını kazanan her milletin ilk işi esir urukdaşlarını kurtarmaktır. Bir millet birkaç devlet halinde bulunuyorsa bunların birleşmesi için siyasi ve askeri çalışmalara girişmektir. Üçüncü dönem, fetihlerdir. Milli birlik tamamlandıktan sonra kendi soylarını yeryüzüne hâkim kılmak için istilalar ve fetihler yapmak zorundadır.

Atsız’a göre ülküler her üç dönemde de saldıricıdır. Çünkü, bağımsız olmayan millet, onu kazanmak için kendine hâkim millete, birliğini tamamlamamış millet urukdaşlarını tutsak eden millete\milletlere, milli birliğini kurmuş olanlar da fetih yapmak için başkalarını yeneceklerdir.²⁷⁰

Türkçülüğü: Irk-Irkçılık-Millet

Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin adıdır, diyen Atsız’a göre Türkçülük, büyük Türk kelinde, Türk uruğunun kayıtsız şartsız hâkimiyeti ve bağımsızlığı ile Türklüğün her yönden bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür. Türkçülüğün siyasî amacı olarak nitelendirdiği Turancılık ona göre, geçmişte gerçekleşmiştir; büyük Türkçülük ülküsü ve inancı ile yetişecek gençler sayesinde yarın yeniden gerçek olacaktır. Atsız, Türkçülüğün dört kaynaktan geldiğini belirtir: 1. Kökü çok eski olan ve Türk uruğunun şuuraltında yüzyıllardan beri yaşayan milliyetçilik; 2. Tanzimat’tan sonra, Avrupa’daki milliyetçiliklere benzeyen halkçı bir hareketin bizde de tatbik olunmasını isteyen milliyetçilik hareketi; 3. Devletimizin içindeki yabancı

²⁷⁰ Atsız, “Ülküler Saldıricıdır”, **Orhun**, sayı: 14, 1 Şubat 1944, Atsız (2003), içinde, s. 21–27; Ülkünün nitelikleri konusunda başka bir makale için bkz: “Milli Mefkûre”, **Atsız Mecmua**, 15 Haziran 1932, **Makaleler III**. Cilt içinde, İstanbul, Baysan, 1992c, s. 173–176.

unsurların ihaneti dolayısıyla doğan tepki; 4. Türklerin 200 yıldan beri çektikleri büyük sıkıntılar. Bu dört kaynaktan gelen düşünceler birbiriyle kaynaşıp yoğrularak bugünkü Türkçülük ortaya çıkmıştır. Türkler, Türkçülük ile güçlenecek, kurtulacak, ilerleyecek, yükselecektir.²⁷¹

Atsız'ın Türkçülük ve Turancılık hakkındaki fikirleri genellikle bu düşüncelere yöneltilen tenkitler karşısında verdiği cevaplardan öğrenilebilmektedir. Bu ekseninde Atsız, Türkçülüğün dışardan gelme bir fikir olduğu ve Almanlar tarafından Türkiye'ye sokulduğu iddiaları karşısında verdiği cevaplarda, ırkçılık hakkındaki fikirleri derli toplu elde edilebilmektedir. Ona göre, “Türkçülüğün ırkçılık ilkesi de, Hitler Almanya'sının ırkçılığından alınma imiş! Yalnız Yahudilere karşı güdülen Alman ırkçılığı ile, her millete karşı bir korunma ilkesi olarak ileri sürülen Türk ırkçılığı arasında bir bağlantı bulunmadığı ve Türk ırkçılığının Alman ırkçılığından çok eski olduğu belgelerle meydandadır. Bir milli ülkünün, yabancı bir millet tarafından Türklere aşılandığı yolundaki bu itiraz, üzerinde durmaya değmeyecek kadar çürüktür.”²⁷² Burada ırkçılığın kendini diğer milletlerden genetik ve fiziki açılardan üstün görme gibi bir içeriklendirme söz konusu değildir. Çünkü Atsız, ırkçılığı bir takım “kafa ölçmek, kan tahlil etmek, yedi ata saymakla ilgili” kabul edenleri “şarlatan, maskara” olarak niteler.²⁷³ Irkçılığı “kan ve ırka dayanmakla beraber Türklük şuurunda olmak, yabancı bir ırkın şuuruna sahip çıkmamak davası” olarak tanımlar.

İrkçiliğin faaliyet alanını da “Türkçülerin iç davası olan ırkçılık, Türkiye'nin kaderine Türklerin hâkim olması, kilit noktalarında Türklerin bulunması ilkesi” ile sınırlar. Atsız'da ırkçılığa vurgunun en önemli sebebi; Osmanlı Devleti'nin yıkılışında Türk olmayanların faaliyetleri ve “ihanetleri” belirleyicidir. Yani, tarihsel olaylara bir tepki mahiyetinde sert ilkeler edinmiştir. Mesela, “Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı ordusundaki Arap ırkından subayların nasıl ihanet ettiğini okumak, o savaşlarda

²⁷¹ Atsız, “Türkçülük”, **Orhun**, sayı: 10, 1 Ekim 1943, Atsız (2003) içinde, s. 29–31.

²⁷² Atsız, “Dışardan Gelmemiş Olan Tek Düşünce”, **Orkun**, sayı: 2, 13 Ekim 1950, Atsız (2003) içinde, s. 36.

²⁷³ Atsız'ın ırkçılık konusunda ve kafatası ölçmek gibi davranışlarının kendisine ırkçı sanıpta kafatasını ölçtürmek isteyenlerle dalga geçtiğini anlatan ve ayrıca pek çok konuya da değinen oğlunun hatıraları dikkat çekicidir. Bkz: Yağmur Atsız, **Ömrümün İlk 65 Yılı**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı, 2005; Ayrıca bkz: Reha Oğuz Türkkkan, “Atsız'ın Kafatasçılığı(!) Üzerine Deneme”, **Almıla**, sayı:11, Temmuz-Ağustos 2007, s. 18-20.

bulunanlardan dinlemek akli başında olanlar için ebediyen unutulmayacak bir derstir. Balkan Savaşında Arnavutların, Cihan Savaşında Arapların topyekûn ihanetini gördükten sonra ve Arapların Türkiye’den bir Hatay isteği varken Türkiye’nin yerli Fellâhlarını Harp Okuluna alarak subay yetiştirmek, Mülkiyeden çıkararak vali yapmak, parti listelerinden mebus seçerek Bakanlığa getirmek doğru mudur, değil midir? Bugün Türkiye’de bir Kürtlük ve Kürtçülük akımı varken ve bunlar sıkı yönetim mahkemelerine kadar götürülmüşken bunları mebus ve senatör yapmak, bunları memleketin kilit noktalarına getirmek doğru mudur?” diye sorar. Ona göre, “Türkçüler, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünde Türk olmayanların ihanetlerinin en büyük rol oynadığını bilmekten doğan bir şuurla devlet makinesinin başında bunlardan kimse bulunmamasını” ister. Atatürk’ü de bu konuda kendi görüşleri için kaynak gösterir: “Bu sebeple onu kilit noktasına getirmek, gaflet, hamakat ve Atatürk’ün “Türk milleti, başına geçireceği insanların kanındaki cevher-i asliye dikkat etmelidir” sözü açık anlamı ile “Türk ırkından olmayanları başına geçirme” demektir. Bu söz mücerret bir övünme veya şatafat değil, acı denemelerden doğuş bir gerçek, yabancı soyluların getirdiği felâketlerden alınmış bir derstir.” Atsız, aklımız büyük olanlardan ders almayı emrettiği; tarih kendi derslerinden faydalanmayanları bağışlamadığı için ve en sonra yüzyılların gerisinden gelip bize şeref veren millî şuur ve gururumuz böyle gerektirdiği için ırkçı olacaktık, demektir.²⁷⁴

Atsız anlamak için onun “ırk”, “ırkçılık”, “millet” gibi fikri yapısını oluşturan ana kavramları, kendi düşünsel bütünlüğü içine yerleştirmeli ve değerlendirilmelidir. O yukarda belirttiğimiz gibi Darvinci-evrimci yaklaşımlarını bütün düşünce yapısı içinde gözlemleyebilmekteyiz. Bu ekseninde milletler toplumsal bir evrim-ilerleme sonucu bugünkü konumuna gelmiştir. Ayrıca, “Tarih öncesindeki ırkların türlü nisbetlerde birbiriyle karışmasından bugünkü ırklar doğmuş, ırklar da yine türlü sebeplerle parçalanarak günümüzün milletlerini meydana getirmişlerdir.” Yani ırklar milletlerin üstünde bir sosyal aşamadır. Irkların bölünmesiyle milletler doğmuştur. Bir “var olma şuurunun” ifadesi olarak gördüğü “millet”i, devletle birlikte, insan olgunlaşmasının toplum hayatındaki son durağı olarak niteler. Ona göre, "Millet" bağımsız yurdu olan teşkilatlı bir topluluktur. Asırların fikir akımı olan

²⁷⁴ Atsız, “Biz Ne İstedığımız Biliyoruz”, **Ötüken Dergisi**, 15 Şubat 1966, Sayı: 26, **Makaleler -IV-**, İstanbul, Baysan, 1992d, s. 131-3.

milliyetçilik bu kelimelerden çıkar. Olgu, "Türk milleti" olarak ele alınca geçmiş yüzyıllardan kopup gelen, zafer ve kültür yaratıcısı olan, gelecek için ülküsü bulunan, bunun için savaşa varıncaya kadar her fedakârlığı göze alan güçlü bir topluluk söz konusudur, der. Millet şuurcludur ve bu yüzden neyi niçin yaptığını bilir. Atsız sorar, "Türk milleti nedir, kimler Türk'tür?" cevabı, "Türk milleti, Türk kökünden gelenlerle Türk kökünden gelmiş olanlar kadar Türkleşmiş kimselerden meydana gelen topluluktur" diye cevaplar. Tanımında biyolojik, fiziki nitelikli bir sabiteye rastlanmamaktadır. Örnekler vererek bu konudaki görüşlerini vuzuhla dillendirir: "Türkler, Polonya Türkleri gibi tek tük istinaslarla evlerinde Türkçe konuşan, anadili Türkçe olan insanlardır... Şuuraltında veya duygularının gizli yönünde başka biri ırkın şuur ve özleyişini taşımayan kimselerdir." Bu vesileyle kendilerine kafatasçı diyenleri de eleştirir: "Türkçülere yedi, hatta yirmi kuşak ilerisine kadar soy kütüğü arayan kimseler diye iftira ediliyor. Tatbik kaabiliyeti ve araştırma imkânı olmayan bu safsatılar ancak Moskofçuların ve başka düşmanların uydurmasından ibarettir. Her zaman verdiğimiz örnekleri yine tekrarlayalım: En büyük Türkler' den biri olan Yıldırım Bayazıd'ın anası Türk değildir. Hangi Türkçü onu Türklük kadrosundan çıkarmıştır veya çıkarabilir? İstiklâl Marşı şairi Mehmet Akif in babası Arnavut, ülküsü de Türkçülüğe aykırı olan ümmetçilik olduğu halde hangi Türkçü Mehmed Akif için Türk değildir demiştir? Mesele Yıldırım Bayazıd veya Mehmed Akif kadar Türk olabilmektedir. Bir millette millî ruh yükseklerde olduğu zaman onların arasına karışan yabancıların hiçbir tesiri olmaz. Millî ruh, herhangi bir yabancılığı eritir. Fakat millî ruh arıklayınca, yabancılara karşı hayranlık başlayınca her şey allak-bullak olur. Milliyet inkâr edilir. İnsanlıkla hiçbir ilgisi olmayan çıkarıcılar insaniyetçi kesiliverir." Atsız, sosyolojik ve pozitif hususiyetlere dayanarak bir millet kabulünden ziyade ruhsallaştırılmış etkenleri millet görüşünün merkezine yerleştirerek, ana yapıcı unsur olarak konular. Türk olma ölçütü örneklerinde de görüldüğü gibi Türk kültürünün özümsemesi, sevilmesi, bağlılık olarak tezahür etmektedir. Biyolojik, fiziki bir temele dayanan "üstün ırk" yaklaşımı görülmemekle beraber burada dikkat çeken karışıklığın "ırkçılık" kavramının günümüz zaviyesinden algılanması olduğunu düşünebiliriz. Bugünde sosyal bilimler alanında "millet", "ırk", "kültür" vb. kavramların arasında anlamsal bir muğlaklığın olduğunu düşünürsek yüzyılın ilk yarısında bu karışıklığın normal olduğu görülecektir. Aşağıda da görüleceği gibi Atsız'da "ırk" büyük ölçüde millet, ülkü anlamlarında bir içeriğe sahiptir.

Millet olmanın sonuçlarından birini de, başka milletlere göre farklı olmakta görür. Diğer milletlere göre “birçok özellikleri olmak, onlardan ayrılmak, onlara benzememek, bazen onların zıddı olmaktır. Bu benzemeyiş ve ayrılış maddî ve manevî yönlerde. Milletlerin ses tonundan konuşma şekline, sevdiği ve sevmediği şeylere, davranışlarına kadar birçok şeyi birbirinden ayırır. Sevinç ve şaşkınlığın ifadesi bile her millette başka başkadır. Sözü kısası milletler birbirine benzemez. Birinin ak dediğine öteki kara der.” Milletlerin tekliği modern ve post-modern sosyal bilim anlayışlarında da hâkim yaklaşımdır. Bu noktada Atsız’ı postmodern bir fikir adamı olarak değerlendirebiliriz.

Atsız milletleri, binlerce yılın geliştirip şekillendirdiği sosyal varlıklar olarak görür. Ona göre, bunları ortadan kaldırarak insanları kardeş yapmak, birleştirmek, tek devlet haline getirmek, devletleri kaldırıp insanları devletsiz bir birlik yapmak Hasan-i Sabbâh müritlerine yakışır rüyalarıdır. O, Millet olgusunu açıklarken tabiata öykünür, “tabiatta bir yandan birleşme bir yandan bölünme olduğu gibi, sosyal hayatın kanunlarında da, hem birleşme, hem parçalanma aynen mevcuttur. İnsanlık tarihine kısa bir göz atış bu birleşme ve ayrılmaların düzinelerle örneğini verir.”

Atsızın Türkçü şahsiyet profili de konu hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesinde önemlidir. Ona göre Türkçü, öncelikle Türk soyunun üstünlüğüne inanmış kimsedir. İnanç ve ülkü sahibi, milli çıkarı bireye önceleyen, milli ve manevi değerlere saygı gösteren, irade sahibi, hem nefesine hem de düşmanlara karşı sert ve tavizsiz, görevi karşılıksız yapan, özverili, diğergam, dayanışmacı, misyoner ruhlu bir şahsiyettir.²⁷⁵

Son olarak, Türk milleti kavramının sınırlarını belirginleştirir. Atsız’ın Türk milleti anlayışı ve kavrayışı, “Biz çobandan bilgine kadar Türk milletiyiz. Türk milleti siyasi sınırlarla ölçüştürülmesine imkân olmayan, Adalar Denizi’nden ve Tuna’dan Altaylar’ın ötesine kadar uzanan geniş dünyada yaşayan yaratıcı millettir. Bu köklü millet, bir takım maskaraların tabirleri ve taktikleriyle dillerinin zorla değiştirilmesiyle ve bozulmasıyla, yurtlarından sürgün edilmekle bölünmez, yok olmaz. Sürülseler de, dilleri bozulup değiştirilse de günün birinde yeni bir Bozkurt doğup Türk ellerini kurt başlı sancak altında birleştirir, değişen lehçeleri tek bir edebî

²⁷⁵ Atsız, “Türkçü Kimdir?”, **Orkun**, 20 Ekim 1950, Atsız (2003) içinde, s. 37–39.

Türkçe haline sokar, Türk'ten boşaltılan Türk ülkelerini Türklerle doldurur. Yoksun budunu bay kılar, azlık milleti çokluk eder, geri kalmışı en ileri ve en üstün seviyeye ulaştırarak tarihin önüne geçilmez zarureti gerçekleştirir.”²⁷⁶ Milletın sınırları devletinin sınırlarıyla örtüşmemekte; çünkü, siyasi sınırlara bağılı bir millet tanımı değil kültürel varlığa dayalı olarak inşa edilen bir millet söz konusudur. Bu kabul edişte bütüncül bir Türk Milleti kavrayışı söz konusudur.

Başka bir makalesinde de, milliyetçiliğin yüzyıllardan kopup gelen manevi bir miras olduğunu vurgular. Ona göre milliyetçilik, büyüklük duygusudur; tarih şuurudur; mukaddes hodgamlıktır; yaratılış hâsılasıdır. Milliyetçilik, siyasi sınırların dışında kalan soydaşları da kavrayan bir şuurdur. Bunu eylemlerinde gösterir.²⁷⁷ Miletlerin temeli ahlaktır, diyen Atsız, ordu, bilgi, teşkilat gibi şeylerin ahlaktan sonra geldiğini söyler. Türk milleti ve diğer milletler ahlakça yüksek oldukları zaman büyümüşler, ahlak sağlamlıkları bozulduğu zaman çürüyüp dağılmışlardır.²⁷⁸

Atsız ve Turancılık

Atsız'ın Türk milliyetçiliği tarihindeki en belirgin vasfı, Turancılık olarak temayüz etmiştir. Onun romanları, tarih görüşü, Türkoloji çalışmaları özgün ve akademik bir yapıda olsa da bunlardan ziyade fikri mücadelesi baskındır. Atsız'ın Turancılık yaklaşımı, bu konuda ilk yazılarından olan ve 1934 yılında yayınladığı “Türk Birliği” adlı makale Türk Dünyası hakkında genel bir durum tespiti niteliğindedir. Öncelikli olarak dünyadaki Türklerin sayısını tespit etmeye çalışır ve “düşmanlar, kasdi olarak bu sayıyı azaltmaya çalıştıkları gibi, dostlar da körü körüne çoğaltmaktadırlar” diyerek bu konuda bir rahatsızlığını dile getirir. Bu rahatsızlık durumu ve Türklerin nüfusunun en doğru biçimde tespit edilmesi konusundaki tavrı, rasyonel bir tavır olarak yorumlayabiliriz. 120 milyonluk bir nüfusa sahip olduğumuz yönündeki iddiaları ise ümit verici değil umut kırıcı bir durum olarak görür. Atsız,

²⁷⁶ Atsız, “Türk Halkı Değiliz, Türk Milletiyiz”, **Ötüken**, sayı: 61, Ocak 1969, Atsız(2003) içinde, s. 49–54. Atsız'ın bu görüşleri daha evvelki yazılarına kıyasla yabancılara bakış açısından büyük bir değişimin mevcudiyetini gösterir. Mesela, “Millî şuurun uyanık olduğu yerlerde, millet, yabacıyı kendisinden saymaz. Yabancı soydan olanlar, vatandaş ve tebaa olsa bile, yine yabancı sayılır. Ona güvenilmez. Yabancılarla evlenilmez. Hele yüksek tabakada bu evlenme hiç görülmez” “Millî Şuur Uyanıklığı”, **Kızılma**, Sayı: 10, 2 Ocak 1948, Atsız (2003) içinde, s. 70.

²⁷⁷ Atsız, “Sağcı Kimdir?”, **Ötüken**, sayı: 50, Şubat 1968, Atsız (2003) içinde, s. 53–60.

²⁷⁸ Atsız, “Gençlik ve Ahlak”, **Bozkurt**, sayı: 7, 2 Temmuz 1942; “Türkçülükte Ahlak”, **Bozkurt**, sayı: 5, 11. Haziran 1942; “Türk Ahlakı”, **Çınaraltı**, sayı: 7, 20 Eylül 1941, **Türk Ülküsü** içinde, s. 73–83.

tutsak oluşumuzu “azlık bir millet olduğumuz ve bazı sebeplerle teknikçe geri” kalmamıza bağlar. Ve “bu azlığımıza rağmen, kendi aramızda toplanabilirsek, dünyada yenemeyeceğimiz kuvvet yoktur” der. Dünyanın bir “devler memleketi” olmaya doğru gittiğini hatta yüz milyonluk milletlerin kurulduğunu, vurgular. Çin, Amerika, Fransa gibi devletlerin nüfuslarını gösterir ve dünyada dev memleketler kurulurken 85–100 milyonluk Türklerin geleceğinin ne olacağını sorar. Buna göre de bir cevap verir: “Bize göre, millî programın hareket noktası bu soru olmalıdır. Bu sorunun cevabı, millî ülkümüzün adı demektir. Bu ad, “Türk birliği” sözleriyle özetlenebilir.” Yukarıda değindiğimiz gibi ülkünün bağımsızlık, birlik, fetih aşamaları olduğunu dile getirerek tarihten ve güncel siyasal gelişmelerden örneklerle bunu temellendirmeye çalışır.²⁷⁹

Atsız, kimi zaman, Türklerle akraba milletleri de içine alan bir sistem hâlinde düşünülmemekte ise de, bugün "Turancılık" deyince Türkiye'de anlaşılan şeyin, “tarihî mirasları da dahil olduğu halde bütün Türkleri tek devlet hâlinde birleştirmek ülküsü” olarak anlaşıldığını söyler ve “her ülkü gibi nesillere bakan, kan ve can vergisi isteyen, gönüllere heyecan katan bir inanç” tasviriyle Turancılığı niteler. Mistikleştirilen ve metafizik bir gerilim unsuru olarak Atsızda Turancılık yer bulur. Ona göre Turancılığa tarihi, savaşları ve fütuhâtı dolayısıyla Türk milletinin büyümesinden korkan, ortadan kalkacağı veya küçüleceği için bazı devletler, hatta dünya çapındaki çıkarları baltalanacak büyük ticaret ortaklıkları düşmandır ve bu sebeple Turancılık ülküsü, büyük direnişle karşılaşmakta, bu direnişin propagandası ve fikriyatı yapılmaktadır. O, Türkiye içinde bu fikre karşı muhalefeti ise, Turancılığın “Türkiye'yi büyük tehlikelere atacak bir macera sayılmasından”; “Türkiye dışındaki Türklerin de en az bizim kadar (bir bakıma bizden çok) Türk olduklarının bilinmeyişinden”; “bugünkü sınırlarımız içinde 4000 yıldan beri üst üste yığılan etnik zümreleri ve kültürleri karıştırıp bunlardan şimdiki dili Türkçe olan bir "halk"ın peydahlandığını kabul etmekten” doğduğu tespitini yapar.²⁸⁰

Atsız, bu iddiaları cevaplayarak Turancılık hakkındaki olumsuz yaygın kanaatlere de açıklık getirir. Ona göre, Turancılığın macera olduğu hakkındaki düşünce, Birinci Cihan Savaşı'nda, Enver Paşa'nın Kafkas cephesindeki

²⁷⁹ Atsız, “Türk Birliği”, **Orhun**, Sayı: 8, 23 Haziran 1934, Atsız (2003) içinde, s. 41–47.

²⁸⁰ Atsız, “Turancılık”, **Ötüken**, sayı: 6, 30 Nisan 1973, Atsız (1992c) a.g.e. içinde, s: 33–34.

hareketlerinin başarısızlık ve büyük kayıplarla sona ermesinden çıkmıştır. Bu temelsiz bir iddiadır, çünkü, “bir çiçekle bahar gelmediği gibi bir başarısızlıkla bir düşüncenin yanlışlığına hükmetmek de sağlam bir mantığın eseri sayılmaz. Enver Paşa'nın cesur bir asker, fakat ehliyetsiz bir kumandan olduğu artık herkesçe bilinmektedir. Bundan başka Enver Paşa'yı saf bir Turancı saymak da yanlıştır. İttihatçılar hem Turancı, hem de İslâm birlikçisi idiler. Hem Kafkasya'yı, hem de Mısır'ı almak istiyorlardı. Bundan başka zamansız Kafkas taarruzu Turancılık düşüncesiyle değil, müttefikimiz Almanlar üzerindeki yükü hafifletmek amacıyla yapılmıştı.” İttihatçıların hem Turancı hem de İslamcı olduğu tespiti bizimde Osmanlı dönemi Türk milliyetçilerinde gözlemlediğimiz arayış döneminin bir özgülüğüdür. Atsız, Turancılığa her dönemde yapılan bu suçlamaya bu karşılığı verirken esas olarak her maceracılığın bir hatâ olmadığı gibi her ihtiyatın da tedbirli bir davranış olmadığını belirtir. Bu iddiasını da insanlığın tarihi siyaset, askerlik ve ilim alanındaki örneklerle temellendirir. “Kristof Kolomb'un batıya giderek Hindistan'a varmak istemesi bir macera idi. Bir sal ile Atlantığı geçmek de öyledir. Kendi yakın tarihimize bakarsak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması da bir maceradır. Birçoklarının buna katılmayışı yurtsever olmayışlarından değil, başarı ihtimali görmemelerindendi. Fakat o, iyi hesap yapmasını bildiği için, başkalarının Türkiye'yi batıracak bir macera diye muhalefet ettikleri teşebbüsünü parlak bir şekilde bitirdi. Daha eski tarihimizde Babur'un 10.000 kişiyle Hindistan'a dalması, Yavuz'un 30.000 kişiyle çölü geçerek Mısır'a girmesi birer macera değil miydi? Evet, Napolyon ve Hitler'in Moskova seferleri de macera idi ama onlar başarısızlıkla bitti diye berikilerin değeri azalır mı? Yahudilerin artık Arap vatani olmuş topraklarda İsrail devletini kurması şaşırtıcı bir macera değil midir?” Cumhuriyet tarihinde de örnekler sunar, “Siyâsî sınırlar dışındaki Türklerle uğraşmak macera ise Türk uçakları Kıbrıs'a neden saldırdı? Hatta Amerikan donanması engel olmasaydı Kıbrıs'a neden çıkılacaktı? Batı Trakya Türkleriyle, Kerkük Türkleriyle, neden bu kadar ilgileniliyor? Dün "Hatay"dı. Bugün "Kıbrıs", yarın "Batı Trakya" ve "Kerkük", öbür gün "Azerbaycan" ve daha ötesi... Bu, budur. Kimse başını kuma sokmasın.”²⁸¹

²⁸¹ Atsız, “Turancılık”, **Ötüken**, sayı: 6, 30 Nisan 1973, Atsız (1992c) a.g.e, içinde, s. 37

Konuyla ilgili başka bir makalesinde Atsız, “Bunu iddia eden zavallılar hangi maceradan bahsediyorlar? Birinci Cihan Savaşı’ndan mı? Birinci Cihan Savaşı’nın Turancılık düşüncesiyle açıldığını iddia etmek hiçbir şey bilmemek, dünyadan habersiz olmak demektir. Yayınlanan tarih belgeleriyle artık iyice öğrenilmiştir ki, Türkiye savaşa girse de, girmese de Rusya, İngiltere ve Fransa, Türkiye’yi yok edip paylaşmaya karar vermişlerdi. Türkiye için Almanya ile birleşmekten başka çıkar yol kalmamıştı. O zamanki hükûmetin İngiliz ve Fransızlarla aradığı ittifak teşebbüslerine cevap bile verilmemişti. Şimdi, bu şartlar içinde girişilen savaş bir Turancılık savaşı mıdır, yoksa bir ölüm-dirim kavgası mıdır? Hiç şüphesiz, savaşı kazanmak için Turancılıktan da, İslâm birliği düşüncesinden de istifade edilmek istenmiş biri İngilizlere karşı silâh olarak kullanılmış, az çok da faydası görülmüştür. Fakat Turancılık fikri olmasaydı, Ziya Gökalp doğmamış bulunsaydı, bu kelime bilinmeseydi savaşın sonucu değişecek miydi? Birinci Cihan Savaşı sırf Turancılık ülküsü uğruna açılmış olsaydı bile onun korkunç sonu Turancılığın yıkılışını değil, uygulamadaki beceriksizliğini ortaya koyardı. Yerinde kullanıldığı zaman bir hastayı diriltecek olan ilâç, yanlış kullanılırsa insanı öldürebilir. O zaman suç ilâçta değil, yanlış kullandadır. Tarihimiz boyunca, Müslüman olduğumuz için başımıza bin türlü belâ geldiği gibi bugünkü demokratik rejim yüzünden de 1960’ta geçirdiğimiz tehlike malûmdur. Bu kafa ile düşününce suçu İslâmiyete ve demokrasiye yüklemek icap eder ki ne dereceye kadar doğru olduğu ortadadır.”²⁸² Atsız olguların adlandırılmasında ideolojik okumaların ne denli etkili olduğuna bir örnek olmak üzere bir durum tespiti yapar. “Bu kelime bilinmeseydi savaşın sonucu değişecek miydi?” sorusu bilinçli kavramsal karışıklığa bir reddiyedir.

Hayat felsefesinde bedbinliğe hiç yer vermeyen Atsız, “hareket” ve “ülkü”yü maceracılık tasnifine tabi tutanlara şu cevabı verir: “Tehlikesiz yaşamak isteyenler intihar etsin. Hayat ve kâinat tehlikelerle doludur. Tehlike fertler için de, milletler için de, topraklar için de vardır. Korkunç bir deprem birkaç saatte Anadolu’yu suların altına gömebilir. Dünyaya yakın geçen bir kuyruklu yıldızın boğucu gazları birkaç milleti birden yok edebilir. Dünyayı yörüngesinden çıkaracak büyüklükte bir göktaşı küremize çarparak dünyanın kıyametini koparabilir. Birkaç millet birleşerek bir gece

²⁸² Atsız, “Turancılık Romantik Bir Hayal Değildir”, **Ötüken**, sayı: 3, 22 Şubat 1968, Atsız (1992c) a.g.e. içinde, s. 42-43.

Türkiye'nin üzerine 500 hidrojen bombası fırlattıktan sonra özel giyimle askerlerini yurdumuza sokabilir. Bütün bu ihtimaller var diye uyuşuk uyuşuk oturup yalnız fabrika kurmak, futbol maçlarını seyrederek bağırarak, defile ve güzellik müsabakaları yapmak, üniversitelerde bir takım bayağaların eserlerini tahlili etmekle mi vakit geçireceğiz? Bunlarla millet yaşamaz. Millet bir hayvan sürüsü değildir. Millet, millî bir hedef ister. Ancak o hedefi gördüğü zaman sürü olmaktan çıkıp insanlaşır, bencil olmaktan kurtulup fedakârlaşır.”²⁸³

Atsız'ın Turancılık algılayışı rasyonelliğinden ziyade romantik bulunmuştur. Oysa bunun önemli ölçüde bir zihinsel kurgu, strootip olduğu konuyla ilgili görüşleri incelendiğinde kendini göstermektedir. Mesela Turancılığı, “bütün Türkleri yalnız kültür alanında birleştirmek” olarak anlayanları, kendisinden beklenen cevabın aksine, yanlış bir eylem içinde olduklarını söyler. Çünkü ona göre, “sosyal bir kanundur ki, kültür birliği ancak siyâsî birlik sonunda doğar. Türk'e düşman milletlerin hâkimiyetindeki Türkleri kültürde birleştirmeye imkân var mı? Yabancı millet buna izin verir mi? Sovyetler Birliği'nde alfabeti ayrılmış, yerli lehçesi edebî dil hâline getirilmiş Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tatar ve Başkurt'u hangi kuvvetle, hangi metodla tek kültür içinde bizimle birleştirebilirsin? O kadar gücün varsa zaten ordularını yürütüp o ülkeleri kurtarmak elinde demektir. Ondan sonra kültür birliği için kurultayını toplar, aksi hâlde kültür birliğini hiçbir zaman kuramazsın. Bugün Türkler arasındaki kültür birliği ancak gönül birliği, tek millet olmak şuuru, biraz da dil birliği halinde yaşamaktadır. Fakat bu gidişle 50 yıl sonra diller ayrılacaktır. O zaman ne olacak? Onlar artık başka millet oldu diyerek miskin bir tevekkülle bu oldu bittiyi kabul mü edeceğiz, yoksa eski yurtları ve soyumuzun koparılmış parçalarını kurtarmak için, savaş da dâhil, her şeyi göze mi alacağız? Elbette göze alacağız. Şüphesiz zamanı kollamak, hesapları iyi yapmak şartı ile...”²⁸⁴ Turancılığın sosyo-kültürel birleşme olarak öncelikli yer tutmamakta çünkü böyle bir birleşme için sosyolojik zeminin olmadığını düşünmektedir.

Atsız, Turancılığa yöneltilen tenkitlerin birini de, Türkiye dışındaki Türklerden habersiz olma ve millî tarihi Malazgirt Zaferi'yle başlatanları görür. Bunu istihzalı bir dille, “bir de Türk soyundan gelmemenin verdiği gayrı millî şuurla

²⁸³ Atsız, “Turancılık”, **Ötüken**, sayı: 6, 30 Nisan 1973, Atsız (1992c) a.g.e. içinde, s. 34–35.

²⁸⁴ Atsız, a.g.m., s. 36–37.

Anadolu'yu bir bardak, içindeki milleti bir kokteyl, Türkleri de bu kokteyle en son katılan içki saymak gibi hezeyan var ki taraftarları birtakım ruh hastaları” olarak niteler. Ve Tarihimizi Malazgirt’le veya İznik şehrinin alınmasıyla başlatanlara sorar: “İznik’i başkent yapanlar veya Malazgirt savaşını kazananlar daha önce ne idiler? Nerede idiler? On birinci Yüzyıl tarihin ışıldıkları altındaki bir asırdır. O adamların nerede ve ne olduklarını gözler önüne derhal serer. Böylece de Türk Devletleri denen nesnenin birbirini kovalayan Türk hanedanları olduğu, aslında bir tek devlet olup fetret zamanlarında ikiye, üçe bölündüğü ve bunun Tanrıkut'a kadar gerilere doğru uzandığı ortaya çıkar.”²⁸⁵

Bizim için en kutlu hedef Turancılıktır, diyen Atsız, bütün Türkleri birleştirmenin hakları ve görevleri olduğunu belirtir. Ona göre, “bizden zorla koparılanı geri almak adaleti yerine getirmektir. Turancılık bir büyüklük düşüncesidir. Büyüklük düşüncesi asil bir düşüncedir.”²⁸⁶

Atsız, Orhan Seyfi Orhon’un bir yazısı üzerine kaleme aldığı bir tenkit yazısında,²⁸⁷ Turancılığı “romantizm” olarak nitelenmesine karşı çıkar. Ona göre, “Türk milletinin ülküsü olan Turancılığı, herkesin dilediği şekilde anlattığı, bunu bir türlü romantizm diye gösterdiği göze çarpmaktadır. Millî ülkülerde onun şiir yönü olan bir romantizm bulunmakla beraber ülkü; aslında gerçeklere dayanan açık ve kesin amaçları olan bir duygular ve düşünceler sistemidir.” Turancılığın “Türk emperyalizmi” olarak nitelenmesini de tenkit eder: “Turancılıkla emperyalizmi karıştırmak büyük bir yanlışır. Emperyalizm bir milletin başka milletleri hükmü altına alması demektir. O halde, Türklerin birleşmesi demek olan Turancılık neden Türk emperyalizmi oluyor? Bugün Türk topluluklarından birinin silâh kuvvetiyle öteki Türkleri yabancılardan kurtararak tek devlet halinde birleştirmesi emperyalizm midir? Dünyadaki bütün milletler, yabancı devlet hâkimiyetinde kalan soydaşlarını kendileriyle birleştirmek için silâhlı ve silâhsız savaşlar yaparlar. Bunun adı emperyalizm değildir, irredantizmdir ki makbul bir davranıştır” der ve şu soruyu sorar, “Sevr Barışı’ni kabule mecbur kalsaydık da Trakya ve İzmir’i Yunanlılara

²⁸⁵ Atsız, a.g.m., s. 37–38.

²⁸⁶ Atsız, a.g.m., s. 36.

²⁸⁷ Atsız, “Turancılık Romantik Bir Hayal Değildir”, **Ötüken**, sayı: 3, 22 Şubat 1968, Atsız (1992c) a.g.e. s. 39.

biraksaydık, elli yıl sonra oraları kurtarmak için yapacağımız mücadele bir emperyalist savaş mı olacaktı?” devamla Atsız, “Milliyetçilikte bir Türk emperyalizmi hâlinde Turancılık yoktur” demek, Turancılığı istememek, Türk birliğini şiir ve hayal olarak düşünmek demektir” diye iddialara karşı çıkar. Atsız aynı yazarın, “Türklerin Turanı, Yunanlıların Megalo İdeası değildir” sözüne sert tepki gösterir. Ona göre bu, “Yunanlılar büyümek istedikleri halde biz istemiyoruz,” demektir ki, “bir millet için büyümekten korkmak kadar ölümcül düşünce olamaz.” Bugün yoksul Asya ve çok geri Afrika milletleri bile büyüklük isteğinde, büyüklük ülküsünde iken bizim “Turancılığımız emperyalist düşünce değildir” dememiz tarihimizi kapatmaya karar vermekle bir olduğunu vurgular. Atsız’a göre, Emperyalizm eğer, eski topraklarımızı kurtarmak isteğimiz ise emperyalistiz. Türkistan’ı, İdil-Ural’ı Azerbaycan’ı, Kafkasya’yı, Kırım’ı ve Türklerin yaşadığı başka yerleri istemek emperyalizmse kutlu bir düşüncedir.

Turancılığı bütün Türklerin birleşmesi ülküsü, olarak tanımlayan Atsız, insanları insan yapan, büyük bir düşüncenin ardında koşmalarıdır. Türk milleti için en insanca, en yüksek düşünce tutsak yaşayan soydaşlarını kurtarmak için yapacağı savaştır, der. Bununla birlikte, “yalnız kazancımızı, midemizi, maddemizi düşünmeyelim. Bunu hayvanlar da yapar. Daha çok mânâya, düşünceye, ülkeye dönelim. İnsanlık budur. Bunu söylerden de kimseden çekinmeyelim: Hakkımızı, atalar mirasını istiyoruz. Alacağız da...”

Atsız’ın “Çokayoğlu Mustafa Beye Son Cevap” adlı makalesinde Mustafa Çokay ile aralarında geçen “Sartlar” konulu bir tartışmada Atsız, Osmanlı ülkesine okumaya gelen bir Sart öğrencinin “Türk milleti yoktur. Türk milletleri vardır. Ben Türk değil, Özbekim” dediğini aktararak bu görüşü şiddetle tenkid eder. “Ben ayrı bir Türkistan’a, ayrı bir Azerbaycan’a ve ayrı bir Kırım’a muarızım” diyerek, “ayrı istiklal, ayrı idare, muhtariyet, federasyon... bunlar hep laftır. Bir büyük Türk ili vardır. Bu il daima bir tek merkezden idare olunacaktır. Münakaşa olunacak mesele federasyon mu, ittihat mı meselesi değil ancak ‘merkez Anadolu’da mı, Yedisu’da mı’ meselesi olabilir” demektedir.²⁸⁸

²⁸⁸ Atsız, “Çokayoğlu Mustafa Beye Son Cevap”, *Atsız Mecmua*, 1932, sayı: 17, *Makaleler –II-*, İstanbul: Baysan, 1992b, içinde, s. 119–122.

Atsız, “Türkçülüğün Önemli Meseleleri” adlı makalede Türkçülüğün genel esaslarına değinerek ilkelerini belirtir. Ona göre Türkçülük, bütün Türklerin tek devlet halinde birleşerek, her bakımdan bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür. Ve bunun değışmeyen iki unsuru vardır: Soyculuk, Turancılık. Soyculuğu, ilk önce bir milli savunma vasıtası olarak görür. Türk elindeki azınlıkların, kendi aralarında gizlice yürüttükleri, soy şuuruna karşı bir koruma tedbiridir. Bununla birlikte soyculuk, aynı zamanda bir sağlık koruma meselesidir. Soyların karışmasıyla, büyük meziyetler sahibi Türklerin, bu meziyetlerden yoksun soylarla karışmaları halinde ortaya çıkan melezlerde Türk’ün bazı büyük meziyetleri kaybolmakta, onların yerini diğere soyların iptidai vasıflarından bazıları tutmakta olduğunu söyler ve birer müsbet ilim olan antropoloji ve rasyolojinin vazgeçilemeyeceğini belirtir. Kendisine yöneltilen suçlamalara da değinerek, soyculuğun “insanları ölçüden ve laboratuvar muayenelerinden geçirerek hangi milliyete mensup olduklarını tayin anlamına gelmeyeceğini” belirtir. Ona göre, hemen hemen her soy, başka soylarla karışmıştır. Bundan bir şey çıkmaz. Çünkü, tabiat bir süre sonra melezliği temizler. Fakat, bir soy durmadan başka soylarla karışmakta devam ederse, bir zaman sonra, bir daha düzelmemek üzere bozulur. Atsız soyculuk üzerine düşüncelerinde her konuda olduğu gibi tarihsel bir perspektiften konulara örnekler verir. Göktürklerden Osmanlıya geniş bir zaman diliminde gezinir ve dünya siyasi gelişmelerindeki güncel vakalardan örneklerle tezlerini destekler. Atsız soyculuk aleyhine bulunanlara bir soru sorar ve bunun cevabına göre kendi davasını haklılığını gösterir: “Soyculuk aleyhinde bulunanlara şunu sormalı: Kendilerini Çingene ile bir tutarlar mı? Bir Çingene ile evlenir mi? Çingene bir gelin veya damat kabul ederler mi? Evet derlerse mesele yok. Hayır derlerse, soy ayrımı yapıyorlar demektir. Onların yalnız Çingenelere karşı yaptığı ayrımı, Türkçüler, başkalarına karşı da yapmaktadırlar.”

Bütün Türkleri birleştirmek düşüncesi olarak değerlendirdiği Turancılık konusunda Atsız, zaman zaman tartışılan bir konu olarak Turan’a kimlerin dahil olup olmadığı hususunda görüş bildirir ve zihinleri berraklaştırır: “Turancılık, bizimle akraba olan milletleri, yani Moğol, Mançu ve Korelileri, hatta Finler ve Macarları da birleştirmek ülküsü değildir. Turan kelimesi Ural-Altay anlamında da kullanıldığı için Turancılığımız, Türk’ün tarihi vatanı olan ve çoğu hala Türklerle dolu bulunan

ülkeleri bağımsızlığa ve Türkiye ile birliğe kavuşturacaktır.” Söz konusu birliğin nasıl sağlanacağına ise siyasi bir sorun olduğunu ve Türkçülüğün ise siyasetin üstünde bir ülkü meselesi olduğunu vurgulayarak özgün bir yanını gösterir.

Atsız’ın Türkçülük yaklaşımında din, önemli bir mevkide olmakla birlikte belirleyici bir etken değildir. Ona göre, milleti yapan unsurlardan biri de dindir ve Türklerin dini de Müslümanlıktır. “Eski dinimiz olan Şamanlıktan” da bazı unsurlar alarak bir Türk Müslümanlığının oluştuğunu söyleyen Atsız, “ İslam, on yüzyıldan beri bizim milli dinimiz olmuştur,” der. Din sebebiyle bir birkaç yüz bin nüfusa sahip olan Şaman, Karayim, Hristiyan’ın Türk Birliği gerçekleştikten sonra Müslüman olacağını söyler. Ona göre, Eskiden Türkler arasında bir ayrılık konusunda Sünnilik-Şiilik meselesi de artık bahis konusu sayılmaz. Bunların hepsi Müslüman Türk’tür ve Müslümanlığı anlayıştaki içtihat farkları, artık Türkler arasında ikilik doğuramaz.²⁸⁹ Atsız’a göre, Tanrı inancı ve dolayısıyla din, fert olarak da, millet olarak da vazgeçilmez manevi ve ahlaki büyük bir dayanaktır. Bu sebeple, bugünkü Türk Dünyası’nın dayandığı iki esaslı temelden birisini teşkil eden İslam dininin, milli varlığımızın ayrılmaz bir parçası olduğuna inandığını söyleyerek İslam’ın önemine değinir.²⁹⁰

Atsız, yalnız esir Türk elleri ile değil Türkiye’de yaşayan ve Türk Dünyası’ndan gelen zümrelerle de ilgilenmiş, bunların sorunlarıyla ilgili kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.²⁹¹ Bazı yayın ve güncel siyasi gelişmeler vesilesiyle de Türk Dünyası’nı gündemde tutmaya çalışmış tır. Bunlardan özellikle Kıbrıs sorunu özel bir yer tutmaktadır.²⁹² Ayrıca, Yunanistan²⁹³, Irak²⁹⁴, Suriye, Bulgaristan Türkleri çeşitli sebeplerle ele alınmış, Türkiye’nin bu Türklerle ilgilenmesi, sorunlarına ilgisiz kalmaması yönünde önemli yayınlar yapmıştır.²⁹⁵

²⁸⁹ Atsız, “Türkçülüğün Önemli Meseleleri” **Orkun**, sayı: 68, 18 Ocak 1952, Atsız (2003) a.g.e. içinde, s. 95-111.

²⁹⁰ Atsız, “Türk Milletine Çağrı”, **Orkun**, sayı: 1, Şubat 1962, Atsız (2003) a.g.e. içinde, s. 115.

²⁹¹ Bkz: Atsız, “800 Kazak Türkü”, **Ötüken**, 16 Mart 1964, Sayı: 3, *Makaleler -I-* İstanbul: Baysan, 1992a, içinde, s. 65-67; “72 Kazak Ailesinin Bitmeyen Çilesi”, **Ötüken**, 25 Haziran 1966, Sayı: 30, Atsız (1992a) içinde, s. 69-72.

²⁹² Bkz: Atsız, “Türk ve Rum”, **Ötüken**, 22 Temmuz 1974, Sayı: 8, Atsız (1992a) a.g.e., içinde 23-26; “Kıbrıs Konusu”, **Ötüken**, 15 Ağustos 1974, Sayı: 9, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 27-30; “Türkiye ve Kıbrıs”, **Ötüken**, 1971, Sayı: 85, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 31-36.

²⁹³ Bkz: Atsız, “Yunanistan Türkleri”, **Gözlem**, 9 Ocak 1969, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 19-22.

²⁹⁴ Bkz: Atsız, “Kıbrıs’tan Sonra Kerkük”, **Ötüken**, 17 Temmuz 1965, Sayı: 19, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 37-40.

²⁹⁵ Bkz: Atsız, “İran Türkleri -I-”, **Çınaraltı**, 1942, Sayı: 36, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 51-54; “İran Türkleri -II-”, **Ötüken**, Ocak 1970, Sayı: 1, Atsız (1992a) a.g.e. içinde, s. 55-64.

Sonuç olarak Atsız'da Türkçülük, “din gibi derin”, “tasavvuf gibi mistik” bir sistemdir. Soyculuğa (ırkçılık) verdiği önem Osmanlının yıkılışında etkili olan “öteki” azınlıklara\halklara karşı geliştirdiği bir tepkisel tavidir. Turancılığı asla hamasi bir nitelik arz etmez. Bir anda “gidip düşmanlarla savaşıp esir Türkleri kurtarmak” gibi tahayyülü yoktur. Atsız dünyayı bir çarpışma alanı olarak görmekte ve bu durumu ilahi kaynağa bağlamaktadır. Ona göre, insanlar arasındaki çarpışma birleşip düzene girmiş topluluklar arasında olmaktadır ki bu topluluklar “millet”tir. Yani tarihin deviniminin merkezine milli çatışma ve mücadeleyi koymaktadır. Dünya bir çarpışma alanıdır ve bu çarpışmada ne sınıflar, gruplar arasında ne de siyasi ideolojiler arasındadır, tarihin öznesi olan milletler arasında gerçekleşmektedir. Atsız'ın dünya görüşü, sosyo-politik tasavvuru, bilişsel dünyasında “ülkü” denen olgunun çok önemli ve işlevsel bir yeri vardır. İnsanı hayvandan ayıran, milleti kitleden ayıran bir vasıf olarak “ülkü” aşkın bir sabitedir. Ülkünün mahiyeti, işlevi, niteliği hakkında bir vurgulama onun görüşlerinin anlaşılmasında araçsal bir rol oynar. “Ülkü” Atsız'da bir tözdür. Bütün duygu, düşünce, biliş ve duyuşuna; romanlarına, tarihçiliğine, şairliğine kaynaklık eder. Ülkü metafizik bir veçheye bürünmüştür ve bir inanç mahiyetini kazanmıştır. O fikirlerinin anlatılmasında ve anlaşılmasında güçlü metaforik bir söylem sahibidir. Atsız'ın eserlerinde fikirlerinin açıklanmasında kullandığı yöntemlerden biride tarihsel yaklaşım ve güncel dünya siyasi gelişmelerinden faydalanmaktır. Bütün fikirlerinde tarihsel yaklaşım ve değerlendirme göze çarpmaktadır. Turancılık konusunda siyasi, kültürel, sosyal bir projesi, tasarımı olmamakla birlikte bu ülkeye ulaşmada birincil görevi siyasi erkte görür. Türkçüler onun düşüncesinde belli bir sosyal sınıf, grup değildir. Her meslek erbabı kendi alanında en iyi olması Türkçülüğün birinci şartıdır. Atsız'ın Turancılık tasarımı en büyük misyon her Türk'e bu ülküyü aşlamak ve zamanla da değişen dünya konjonktüründen faydalanarak adım adım “ülkü”yü gerçekleştirmektir.

II. 7. Alparslan Türkeş (25.11.1917–04.04.1997)

Alparslan Türkeş, 25 Kasım 1917'de Lefkoşa'da doğmuştur. Babası Ahmet Hamdi Efendi, annesi Fatımatül Zehra Hanım'dır. O, aslen Kayserilidir. Büyük dedesi Arif Ağa Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Yukarı Köşgerli Köyü'nden Kıbrıs'a göç etmiş ve buraya yerleşmiştir. İlk ve orta eğitimini Lefkoşa'da tamamlamıştır. O yıllarda İngiliz işgal idaresi altında bulunan Kıbrıs'tan ailece Türkiye'ye göç etmişler ve İstanbul'a yerleşmişlerdir. Askerliğe büyük merakı olan Türkeş, 1933 yılında

Kuleli Askeri Lisesi'ne girmiş başarı göstererek, 1939 yılında bu liseden mezun olmuş ve Harp Okulu'na geçmiştir.1939'da Harp Okulu'ndan mezun olarak orduya katılmıştır. Ordudaki başarılarıyla harp akademisi imtihanını kazanarak akademiye geçmiştir. Buradan, kurmay subay olarak mezun olmuştur.

Cumhuriyet dönemi milliyetçilik hareketlerinde önemli roller de oynayan Türkeş, 3 Mayıs1944 Türkçülük olaylarında da yer almıştır. O zaman genç bir üsteğmendir. Ancak, mahkeme tarafından, 9 ay 10 gün hapis cezasına çarptırılır ve mahkeme süresince bir yıl hücre hapsi yattığı için tahliye edilir. Kendisine verilen ceza daha sonra Askeri Yargıtay tarafından bozulur ve 2 numaralı mahkemede beraat eder. Yurtdışı görevlerinde bulunmuştur. 1948 yılında Genel Kurmay tarafından açılan imtihanları kazanmış ve bütün eğitim dönemindeki başarıları da göz önüne alınarak Amerika'ya tahsile gönderilmiştir. Amerika'da piyade okulu ve Amerikan Harp Akademi'sinde tahsil görmüş buralardan da iyi dereceler ile mezun olmuştur. 1955'de kurmay binbaşı olan Alparslan Türkeş (Amerika'da) Washington'da bulunan daimi gurup nezdinde, Türk Genelkurmayı'nın Temsil Heyeti üyeliğine tayin edilmiştir. 1957 yılının sonuna kadar vazifesini sürdürmüştür. Bu süre içerisinde Üniversity of America (Amerika Üniversitesi)'ya devam etmiş, International Economics tahsili görmüştür. Daha sonra yurda dönen Alparslan Türkeş, 1959'da Almanya'ya Atom ve Nükleer Okulu'na gönderilmiş, bu okulu da başarı ile bitirmiştir. İyi derecede Fransızca ve İngilizce bilen Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 yılına kadar Avrupa'da muhtelif NATO toplantılarında ve askeri mevzularda Türk Genel Kurmay Başkanlığı'nın temsilcisi olarak bulunmuştur.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin önde gelen simalarından olan Alparslan Türkeş, etkinliğinden dolayı "Kudretli Albay" olarak anılmıştır. Sonradan bir iç darbe ile Milli Birlik Komitesi'nden çıkarılmış ve Hindistan'a sürülmüştür. 23 Şubat 1963'ta yurda dönen Alparslan Türkeş, 31 Mart 1964'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'ne üye olmuş ve Parti Genel Müfettişliği görevini almıştır. 1 Ağustos 1965'de CKMP'nin kongresinde parti üyeleri tarafından genel başkanlığa seçilmiştir. (8-9) Şubat 1969 CKMP'nin Adana'daki kongresinde Alparsalan Türkeş'in teklifiyle partinin ismi Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiştir. 65-69, 69-73, 73-77 ve 1977'den 12 Eylül 1980'e kadar dört dönem, Ankara ve Adana'dan milletvekilliği yapmıştır. 1975'den sonra kurulan 1. ve 2. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde başbakan

yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 12 Eylül 1980 hareketinden sonra sıkıyönetim tarafından tevkif edilmiş ve 29 Nisan 1981 tarihinde, MHP ve Ülkücü Kuruluşlar davası adı ile sıkıyönetim mahkemelerinin karşısına çıkarılmıştır. Yargılandığı dava nedeni ile uzun süren tutukluluğu, 9 Nisan 1985’de tahliyeyle son bulmuştur. Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997 yılında vefat etmiştir.²⁹⁶

1944 Türkçülük olayları sebebiyle hâkime verdiği ifadenin doğrulurcasına 1990 yılı sonunda Türk Devletlerinin SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlık kazandıklarını görmüştür. Bu bölümde, Türkeş’in Türk Birliği yönündeki çalışmalarının bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bölümde Türkeş’in sadece 1990 yılına kadar ki faaliyetlerinde Turancılığın konumunu, niteliği tasvir edilmeye çalışılacaktır.

Alparslan Türkeş ve Turancılık İmgesi

Türkeş’in Turancılığa olan yaklaşımının tasvir edilebilmesi için öncelikle kendisinin bir siyasetçi olduğu ve bu noktada ki titizliği, sağduyuyu, itidali tercih eden bir yaklaşıma içkin olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Türk milliyetçiliğinin tarihinde milliyetçiliği siyasileştiren ve topluma mal edilmesinde büyük bir rol oynayan Türkeş’in Turancılık imgesi diğer ülkücü Türk milliyetçilerinin de anlaşılmasında merkezi bir önemdedir. Türkeş’in “9 Işık”²⁹⁷, “Temel Görüşler”²⁹⁸, “Gönül Seferberliği”²⁹⁹ gibi temel kitapları ekseninde Turancılık tasavvuru incelenecektir.

Türkeş’in en önemli ve siyasi hareket üyeleri tarafından okunup parti programlarının bu ekseninde oluşturulduğu baş yapıtı “9 Işık” eseridir. 9 Işık adının, bu sayının Türklerdeki kutsallığından dolayı tercih edildiğini belirten Türkeş, bütün dünyada bir fikir savaşı yapıldığını ve bir sürü doktrinin çarpıştığını belirtmektedir. Türkiye’de de kapitalistler ile komünistlerin fikri bir çatışmaya girdiklerini söyleyen Türkeş, her iki felsefenin de ithal malı, maddeci ve Türk milletine yabancı olduğunu belirtmektedir. İşte, Dokuz Işık’ın bunlara karşı olarak “yüzde yüz yerli, yüzde yüz milli, maneviyatçı bir doktrin” olarak ortaya konduğu dile getirilmiştir. Türkeş, bütün

²⁹⁶ Alparslan Türkeş’in yaşamı, fikirleri, faaliyetleri konusunda geniş bilgiler için bkz: Arslan Tekin, **Alparslan Türkeş’in Liderlik Sırları**, Hulusi Turgut, **Türkeş’in Anıları-Şahinlerin Dansı**, İstanbul, ABC, 1995.

²⁹⁷ Alparslan Türkeş, **9 Işık**, Bursa, Burçak, 1994a.

²⁹⁸ Alparslan Türkeş, **Temel Görüşler**, 5. Baskı, İstanbul, Kamer Yayınları, 1994b.

²⁹⁹ Alparslan Türkeş, **Gönül Seferberliğine**, 4. Baskı, İstanbul, Kamer Yayınları, 1994c.

dünyada yapılan bu fikir ve taktikler savaşında ancak kendi milli bünyemize uygun, ötekilerden daha yüksek ve daha ileri bir fikirle galip çıkabileceğimizi, bunun içinde Dokuz Işık'ın oluşturulduğu ifade edilmiştir. Neden Dokuz Işık sorusuna ise şöyle cevap vermektedir: “Her şeyini Türklüğün tarihinden almış olan modern ilmi, tekniği önder kabul etmiş olan bir görüştür. Bunun kuvvetini almış olduğu temel kaynak Müslümanlık ve Türk'lüktür. Türk insanına karşı sonsuz sevgi, insan haysiyetine karşı sonsuz saygıdır. Neden temel kaynak Müslümanlık ve Türklük'tür? Çünkü, bu millet Müslüman ve Türk milletidir. Türk olarak binlerce yıllık şanı ve şerefi vardır. Bin yıldır İslâmiyet'i benimsemiştir. Geri kalmışlığın, milliyet ve din ile alakası yoktur. Bu temeller üzerine inşa edilmiş yeni bir sistem millî bir doktrindir, Dokuz Işık.”³⁰⁰

³⁰⁰ Dokuz Işık şu maddelerden oluşmaktadır: 1- *Milliyetçilik*: Türk Milletine karşı beslenen derin sevginin ifadesidir. Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adanmış herkes Türk'tür. Her şey Türk milleti için Türk'e göre Türk tarafından sözleriyle özetlenebilecek, Türk milletine bağlılık, sevgi ve Türk devletine sadakat ve hizmettir. 2- *Ülkücülük*: İdealist kelimesiyle aynı anlamdadır. Ülkümüzün esasları Türk milletini ahlakta, maneviyatta, insanlık duygularında en yüksek seviyede bulunması, yaşama ve ilimde teknikte dünyanın en ileri gitmiş milleti haline gelmesi, ekonomik açıdan kalkınmış, tarımda modern tekniği geliştirmiş ve modern sanayiye kurmuş refahlı bir toplum haline getirme idealidir. Ülkücülüğümüz, Türk milletini en kısa yoldan en kısa zamanda modern uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu müreffeh hale getirmek, bağımsız özgür kendi haklarına sahip bir yaşama kavuşturmak. Ülkücülüğümüz bir macera fikri değildir. Biz ülkücülüğü daima gerçekçi olmaya ve girişilecek faaliyetlerde Türkiye'yi hiçbir zaman tehlikelerle risklerle maceralara sürüklemeyecek bir yol üzerinde bulunmasını esas kabul ederiz. 3- *Ahlakçılık*: Bir toplumda insanların birbirlerini incitmeden, birbirlerine zarar vermeden, sağlıklarını koruyarak tabiat güçlerinin tesirlerinden en iyi şekilde yararlanılacak şekilde hareketlerini tanzim etmelerini sağlamaya yarayan kuralların toplamı ahlakı meydana getirir. Ahlakçılık her şeyden önce kişilerin ve toplumun milli ahlak kurallarına bağlı olarak yetiştirilmesi ve milli ahlak kurallarına bağlı olarak yaşaması ilkesidir. 4- *İlimcilik*: Bir memleketin refahlı olması, güçlü olması her şeyden önce o memlekette yaşayan insanların ilimde, teknikte ileri bir seviyeye ulaşmış olmalarıyla mümkündür. Karşılaşılan her olayın, önümüze getirilen her meseleyi gördüğümüz her işi önyargılardan ayrılarak art düşüncelerden sıyrılarak gerçekçi gözle görmek ve ilim zihniyetiyle bunu muhakeme etmek, değerlendirmek başlıca usul olmalıdır. 5- *Toplumculuk*: Her çeşit faaliyetin toplumun yararına olacak şekilde yürütülmesi görüşüdür. İctimai ve iktisadi olmak üzere iki ayrı bölüme kapsamaktadır. İktisadi görüş olarak mülkiyeti esas kabul eder, fakat mülkiyetin millet zararına kötüye kullanılmasına karşı olan bir görüşü belirtir. Karma ekonomiyi ve ana stratejik iktisadi faaliyetlerin devlet kontrolünde bulunmasını öngörür. Sosyal görüş olarak sosyal adalet düzeni, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma teşkilatı kurulmasını kabul eder. 6- *Köycülük*: Köyleri tarım kentleri haline birleştirerek kalkındırmayı öngörür. Köylünün tefecilerin elinden kurtarılması ve ihtiyacı olan kredi ve diğer yardımların sağlanması için kooperatifleşmeyi hedef alır. Bilhassa orman bölgesinde yaşayan köylüleri öncelikle ve hızla refaha kavuşturmak amacını güder. 7- *Hürriyetçilik Ve Şahsiyetçilik*: Birleşmiş Milletler Anayasasında yazılı bütün hürriyetlerin sağlanmasını gaye edinmiştir. İnsanların şahsiyet olarak geliştirilmesini toplumun kalkınması için yararlı bir yol olarak kabul eder. 8- *Gelişmecilik Ve Halkçılık*: İnsanlar ve medeniyetler daima daha iyi, daha güzeli, daha mükemmeli istemek ve aramakla gelişir. Elde edinenle yetinmemek ve daima daha ilerisini istemek ve bunu elde etmek için gayret göstermek şuurudur. Ancak bu gayret ve çabalarda Türk milletinin tarihinden, milli benliğinden ve kökünden kopmadan yükselmek ve ilerlemek gayedir. Yapılacak her iste halka doğru, halkla beraber olmayı ilerlemenin, yükselmenin vazgeçilmez bir prensibi olarak kabul ederiz. 9- *Endüstricilik Ve Teknikçilik*: Türk milletinin kalkınması için acele sanayileşmesi lazımdır. Dokuz Işık görüşümüzün esasları gayet özet olarak bunlardır.

Türkeş, Dokuz Işık doktrini ve ilkeleri hakkında, bunun karşı olduğu ideolojik ve fikri tutumunu, kendi ölçülerini şöyle belirtir, “nasıl kapitalizmi, Marksist sosyalizmi ret ediyorsa, nasyonal-sosyalizmi ve faşizmi de reddeder. Dokuz Işık ise, insan sevgi ve saygısına dayanır, ferdi ve iktisadi hürriyetleri bir bütün olarak gerçekleştirmek isteyen demokratik bir görüştür. İlahlaştırılmış faşist devletçiliğe, putlaştırılmış Nazist ırkçılığa inanmıyoruz. Biz, Türk’e aşık, Türk vatanına aşık Dokuz Işıkçılarız. Amacımız bu kutsal vatan üzerinde Büyük Türk milletinin ebediyen bağımsız yaşamasını saklayacak milli görüşü çizmek, bunu savunmaktır. Dokuz Işık ilkelerinin başında yer alan milliyetçilik, diğer ilkelerin arasında bulunan toplumculuk ilkesinin kavramından daha geniş bir kavramdır. Milliyetçilik kavramı içinde toplumculuk da vardır. Fakat iktisadi ve sosyal kalkınma görüşlerimizi belirtmek için düşüncelerimizi ayrı bir toplumculuk ilkesi altında ifade etmek yararlı görülmüştür. Toplumculuk derken, milletin varlığını, toplum menfaatinin, fertlerin üzerinde olduğuna işaret etmek isteriz” demektedir. Bununla birlikte, “şu noktayı tekrar önemle belirtelim ki Nasyonal – sosyalizm, kapitalizmle, laboratuvar (Antropolojik)ırkçılığa ve antidemokratik bir siyasi espriye sahipken, Dokuz Işıkçılık, Türk toplumculuğuna, sosyal-psikolojik (manevi) bir soyculuğa ve gerçek demokrasiye inanmaktadır. Türk milletinin gönül ve tasvibinden, tercih ve oyundan geçmeyen iktidar yollarına inanmıyoruz. İktidar olduktan sonra da, demokratik yolların gerçek bir şekilde işlemesine inanıyor, bunu savunuyoruz. Türk milliyetçilinden devamlı şekilde korkanlar, Türk’ü hiç bir zaman benimsemeyen enternasyonalistler, milli olan her görüşe daima karşı çıkmışlardır.”³⁰¹

Tarih konusunda bütün Türk Dünyası’nı kapsayan bir genişlikte tarih yaklaşımı tasavvur eder. Ona göre, Meteler, Ertungalar, Cengizler, Timurular, Fatihler, Yavuzlar, Alparslanlar, Kılıçarslanlar gibi büyük şahsiyetler bize örnek teşkil eder. Burada Anadolu Türk tarihinin olumsuz bir gözle baktığı Cengiz ve Timur gibi tarihi şahsiyetlerin “örnek şahsiyetler” olarak gösterilmesi önemlidir.³⁰²

Dokuz Işık doktrininde “millet” olgusu evrimci bir yaklaşımda kendini bulmakta ve Darvinci bir felsefenin izleri görülmektedir. Tarih, milletler arasında gerçekleşen sürekli bir mücadele alanıdır: “Dünya üzerinde insan toplulukları

³⁰¹ Türkeş (1994a), a.g.e., s. 19-24, 122.

³⁰² Türkeş (1994a), a.g.e., s. 96.

milletler hâlinde yaşamaktadırlar. Her millet kendi özelliklerini korumaya, geliştirmeye gayret etmekte ve kendi topluluğunu diğer milletlerden daha ileri, daha yüksek, daha refahlı yapmaya çalışmaktadır. Milletler arasındaki bu rekabet ve karşılıklı yarışma, milleti meydana getiren insanların müşterek duygular hâlinde birleşmeleri ve müşterek bir millî şuur etrafında toplanarak kendi toplum varlıklarını belirli hedeflere yöneltmek şuuruna sahip olmalarıyla mümkündür.”³⁰³ Ona göre Türk milliyetçiliği, Türk milletine karşı beslenen derin sevgi, bağlılık duygusunun, müşterek bir tarih ve müşterek hedeflere yönelme şuurunun ifadesidir. Bununla birlikte milliyetçilik tanımlamasında anayasaya da atıfta bulunur: “Anayasamızın başlangıcında Türk milliyetçiliği bilindi şu cümlelerle ifade edilmektedir. ‘Türk milletinin bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip, şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yücelmeyi amaç’ bilen bir anlayış”.³⁰⁴ Ayrıca, Türk milliyetçiliği bütün Türkleri kardeş sayan bir düşüncedir. Bu noktada milliyetçilik sınırlandırılır, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve kendisini Türk milletinin bir mensubu kabul eden herkesi kardeş sayan bir düşünce ve görüştür.

Türkeş, Millet tarifinin ele alınmasının Türk milliyetçiliğinin belirlenmesinde önemli olacağını belirtir. Bu ekseninde Türk milleti olgusunun tanımını yapmaya girişir. Ona göre millet, “Müşterek bir tarihten gelen ve müşterek bir tarih şuuruna sahip bulunan, aynı dine mensup, aynı kültürle yoğrulmuş, aynı devleti kurmuş, yaşatmış ve bugün de aynı devletin sahibi ve bayrağı altında yaşayan, sınırları içinde yaşayan insan topluluğu Türk milletini teşkil etmektedir.” Bu tanımının sınırları, “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve Türklüğü benimseyen, aynı tarihe mensup, aynı tarih şuurunu taşıyan ve aynı kültürle yoğrulmuş, aynı dine mensup insan topluluğu bugünkü milletimizi meydana getirmektedir.” Fakat müteakiben, Türk milleti tarifinin bu çizilen çizgilerin dışına ayrıca taşıdığı da söyler. Böylece, Türk Birliği konusunda görüşlerinin alt yapısı ortaya çıkar. Bu tarife göre, “Türk milleti büyük bir millet olduğu için bugün dünya üzerinde geniş sahalara yayılmış ve dağılmıştır. Bugün dünya üzerinde yaşayan aynı dine mensup, aynı tarihe mensup

³⁰³ Türkeş (1994a), a.g.e., s. 81–82; ayrıca 1977 yılındaki bir TV programında ki söyleşide de bu görüşü tekrarlar, bkz: Türkeş (1994c), a.g.e., s. 185–188.

³⁰⁴ Türkeş (1994c), a.g.e., s. 190.

ve aynı dili konuşan Türk topluluklarının sayısı yüz yirmi milyon civarında tahmin edilmektedir. Bunların ancak üçte biri Türkiye sınırları içinde bulunmaktadır. Bugünkü Türkiye sınırları dışında kalan Türkleri Türk milletinden saymayacak mıyız? Bugünkü Türkiye Cumhuriyet sınırları dışında kalan Türkler de Türk milletindedir. Onlar da Türk milleti deyiminin içindedirler.”

Türkeş'e göre, bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türkler başka topraklarda, başka milletlerin idaresi altında bulunmaktadır. Bu yüzden bugün dünya üzerinde biricik bağımsız Türk Devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti bulunmaktadır ve bu sebeple onun, birinci plânda ele alınması ve korunması, yüceltilmesi konusunda önceliğini oluşturur. Bu da Türk milliyetçiliğinin temel görüşüdür. O zaman “Türk milliyetçileri sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Türklerle mi ilgilenecektir?” sorusuna şöyle cevap verir: “Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türklerle münasebetlerimiz ve bunlara karşı tutumumuz ne olmalıdır? Bu sorulara verilecek cevap şudur: Türk milliyetçiliği, dünya üzerinde nerede Türk varsa onlarla ilgilidir. Onlara karşı derin bir sevgi ve ilgiyle doludur. Dünyanın neresinde Türk varsa, bu Türklerin iyi durumda olmaları, bu Türklerin yükselmeleri, korunmaları, kendilerine mümkün olan her çeşit yardım ve desteğin sağlanması Türk milliyetçiliğinin şaşmaz düsturudur. Ancak Türk milliyetçiliği Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında bulunan Türklerle ilgisinde ve münasebetlerinde, bu ilgi ve münasebetlerin Türkiye Cumhuriyeti'ni tehlikeye sokmayacak, Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar vermeyecek şekilde yürütülmesi prensibini esas alır.” Bu sebeple, “Yurdumuzda iç politika mücadeleleri, politika menfaatleri dolayısıyla Türk milletinin yüksek davaları çiğnenmiştir; zarara sokulmuştur. Türkiye'de Turancılık görüşleri hakkında yalan yanlış iddialar ortaya atılmış ve Turancılık düşüncesi, Turancılık fikri kötü, zararlı bir düşünce olarak Türk milletine tanıtılma yoluna gidilmiştir. Yunanlılar için Enosis neyse, Ruslar için Panislâvizizm neyse, Almanlar için Alman Birliği neyse, Araplar için Arap Birliği neyse, İranlılar için Panaryanizm neyse, Türkler için de Turancılık odur”, sözleriyle Turancılığın sınırlarını, mahiyetini, önceliğini belirginleştirir. Ruslar, Almanlar, Yunanlılar için suç ve kusur kabul edilmeyen birliklerin; kendi milletinin kölelikten kurtarılması, yakın kültür birliği içinde, yakın işbirliği sergileyerek bir varlık kazanmak istenmesinin kötü gösterilmesini de şiddetle tenkit eder.

Türkeş, Türk topluluklarının bağımsızlığının, BM Anayasasında yer alan “Self Determinasyon” hakkı çerçevesinde gerçekleştirilmesini talep eder ve bu mekanizmaya büyük önem verir. Bu hakkın kullanılmasında yani Türk Birliği düşüncesinin uluslar arası ilkelere göre bir meşruiyet zemininde gerçekleştirilmesine konuyla ilgili her bölümde değinir. Ona göre, gerek Asya’da gerekse Afrika’da, tarihte devlet kurmamış pek çok topluluk devlet kurmakta ve millet olarak örgütlenmektedir. Bu ilkenin ileri sürülmesinin başka milletlere düşmanlık olarak algılanmamasını da ayrıca dile getirir. Asya ve Afrika’da ki bu devletler milletler sahnesinde yerini alırken Türkiye dışındaki Türklerine bu hakkın tanınmamasını bir insanlık utancı olarak dillendirir. Her milletin kendi mukadderatına hâkim olmak mukaddes hakkı olduğu gibi, başka milletlerin boyunduruğu altında sömürgesi olarak yaşayan Türk topluluklarının da, İnsan Hakları Beyannamesinin öngördüğü kendi mukadderatlarına hâkim olmak “Self Determinasyon” haklarını kullanmak kutsal haklardır. Türkeş, bu eksende Turancılık için uluslar arası hukuki zemini kendi fikri meşruiyeti için dayanak göstermektedir. Bu sebeple, her şeyin Birleşmiş Milletler yasasına göre yürütülmesini talep eder.³⁰⁵

Türkeş, ülkücü hedefi belirlerken de, bütün Türklüğün tutsaklıktan kurtulup hür ve bağımsız olmasını da “ülkümüz” olarak niteler. Fakat bu noktada tekrar Türk milletinin haklarını her zaman dünyaya tanıtabilmesi, dünyaya duyurabilmesi düşüncesi ve bunun yanı sıra bütün Türklerin kölelikten kurtulabilmesi için “Self Determination” ilkesini Türk ülkücülüğünün bir düşüncesi olarak kabul eder. Bu sebeple, “biz ülkücülüğümüzde daima gerçekçi olmayı ve girişilecek faaliyetlerde Türkiye’yi hiçbir zaman tehlikelere, risklere, maceralara sürüklemeyecek bir yol üzerinde bulunmayı esas kabul ederiz. Ülkücülüğümüz bir macera fikri değildir” demektedir.³⁰⁶

Türkeş, 9 Işık adlı eserinde dış Türkler meselesine farklı sorunların değerlendirilmesi esnasında atıfta bulunmuş ve gerekli alakayı göstermiştir. “Türkçülük ve Türk Birliği” adlı müstakil bir başlıkta da konu irdelenmiştir. Bu başlıkta konu irdelenirken Türkçülük ve Türk Birliği konusundaki genel kanaatin olumsuz olduğunun bununda önemli ölçüde 1944 olayları ile bağlantılı veya ideolojik sebeplerden kaynaklandığını vurgular.

³⁰⁵ Türkeş (1994a), a.g.e., s. 82–87; Türkeş (1994b), a.g.e., s. 293.

³⁰⁶ Türkeş (1994a), a.g.e., s. 129–135.

Ona göre, “Türk birliği ülküsü, yeryüzündeki bütün Türklerin bir millet ve bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanması ülküsüdür.” İlk bakışta bunun bir hayal olduğunu düşünenlere Türkeş’in cevabı şöyledir, “her hakikat önce bir hayal ile başlar. Hatırlamak gerekir ki, 1919 yılında hür ve müstakil bir Türkiye kurmak için Anadolu’da dünyanın galiplerine karşı savaşa girişmek de çılgınlık ve hayal diye vasıflandırılmıştı. Fakat inanmış ve kendilerini bir ülkeye vermiş olanlar, yurdu kurtarmaya ve müstakil bir Türkiye meydana getirmeye muvaffak oldular.” Ona göre Türk birliği, “sistemli çalışmak, fırsat kollamak ve her şeyden önce Türkiye’yi korumak ve yükseltmeğe çalışmak suretiyle bir gün elbet hakikat olacaktır.” Art niyetli bazı kimselerin, bunu Türkiye’yi hemen Rusya’ya ve Türklerin yaşamakta oldukları diğer memleketlere taarruza ve harbe sürükleyecek bir macera fikri olarak göstermeye yeltenenlere şöyle cevap verir: “Türk birliği ülküsünü taşıyan, iman sahibi insanlar, Türk milletinin sahip olduğu kudret ve imkânları, gayet iyi hesaplayabilen kimselerdi. Sahip oldukları millî şuur, fikir ve ilim kabiliyetleri, Türk milletini her türlü maceralardan korumak gerektiğim bilmelerine imkân sağlayacak durumda idi.

Bunların hiç birisi memleketin harbe sürüklenmesini ve bugünkü sınırlar dışında mevsimsiz olarak gayretler sarf edilmesini istemek şöyle dursun, hatırandan bile geçirmiyordu. Türk Birliği fikrini güdenlerin ülküsü: 1 - Önce her türlü insanlık haklarından mahrum edilmiş bulunan ve işkence ile imhasına çalışılan esir Türklerin neşriyat ve propaganda yolu ile haklarını korumak. 2 - Diplomasi yolları ile bunlara her çeşit yardımı sağlamağa çalışmak. 3 - Arada, imkân nispetinde kültür birliği kurmağa çalışmak ve bunu kuvvetlendirmek. 4 - Esir bulunan Türk yurtlarının ayrı ayrı istiklal kazanarak, hür milletler topluluğu içinde layık oldukları yerleri almalarını sağlamağa çalışmak. 5 - Esir buldukları ülkelerden, mülteci ve muhacir olarak gelenleri sıcak bir ilgi ile karşılayıp her çeşit yardımda bulunmak gibi günün realitesi ile telifi kabil olan yakın hedeflere ulaşmağa çalışmaktan ibaretti. Bundan başka uzak bir hedef olarak da bağımsızlıklarını alacak Türk ülkelerinin ileride aralarında sağlam bir kültür birliği kurduktan sonra beraberce verecekleri bir kararla, büyük bir Türk birliği meydana getirmeleri dileği gelmekte idi.”

Türkeş’e göre bu düşüncelerde, Türk milleti için hiçbir zarar bulunmamaktadır ve aksine çok büyük faydalar vardır. Çünkü, böyle bir ülkü, halka ve bilhassa gençliğin heyecan ve hız kaynağı olur ve Türkiye’nin kalkındırılması için

daha çok çalışmayı sağlar. O Türk Birliği ve dış Türklerle ilgilenmenin suç olarak algılanmasını ve bu sebeplerle Türkçülere hakaret edilmesini doğru kabul etmez. Bu suçlamayı yapanlara şu soruyu yöneltir: “Ruslar İslav Birliği, Almanlar Cermen Birliği, Araplar Arap Birliği, Yahudiler Yahudi Birliği, Yunanlılar Enosis, diye, Kıbrıs'ı isteyerek Yunan Birliği peşinde koşarlarken, Bulgarlar, Bulgar Birliği diye Makedonya ve Trakya üzerinde boş iddialarda bulunurken, Türklerin 60 milyonluk kendi öz kardeşleri arasında bir birlik kurmak istemeleri neden günah sayılıyor? Her millet için, millî birlik kurmak mukaddes bir hak kabul edildiği halde, bu hak neden Türkler için tanınmasın? Hele bu mukaddes hak ve dilek neden Türkiye'de, suç ve cürüm olarak karşılanıyor?” Türkeş 1944 olaylarına da atıfta bulunarak, “neden bu fikrin sahipleri 1944 yılında en ağır hakaretlere ve işkencelere uğratıldı? İnsaniyetçilik ve insan haklarına hürmette kendilerini ön safta göstermeğe yeltenmiş olan o meşhur... Türkçülük düşmanları için her çeşit insan haklarından mahrum yaşayan milyonlarca Türk'e insan gibi yaşamak hakkı sağlamayı dilemek, neden cürüm sayılıyor?”³⁰⁷

Türkeş'in Turancılık düşüncesiyle tanınmasında 1944 Türkçülük olayının büyük bir yeri vardır. Hakaret davasının bir anda İsmet İnönü'nün 19 Mayıs nutkuyla Turancılık eksenine kaydırılması sanıklar üzerindeki sorgununda bu eksende yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Buradaki çalışma açısından önemine binaen ileride milliyetçi bir partinin başkanlığını da üstlenecek olan Alparslan Türkeş'in Turancılıkla ilgili ifadesi kayda değerdir. Yakın tarihe "Tabutluklar" adı ile geçen, tavanlarında beş yüzer mumluk ampullerin yandığı işkence odalarına kapatılan ve dönemin Emniyet Müdürü Ahmet Demir ve Savcı Kazım Alöç tarafından Nihal Atsız'a yazmış olduğu mektuplar yüzünden sorguya çekilen Alparslan Türkeş: “Biz, milliyetçiyiz. Biz bütün Türklerin, dünyada yaşayan Türklerin mutlu olmasını istiyoruz, esaretten kurtulmasını istiyoruz. Yani bu fikir, eğer Turancılıksa; bu fikri taşıyoruz” demektedir. Mahkemede, hâkimin, “Turancılık hakkındaki fikirlerinizi söyleyiniz?” sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Benim fikrime göre her şeyden mühim olan Türkiye'dir. Memleketimizin ilim, irfan, sanayi, iktisad ve sair sahalarda en ileri seviyeye ulaşması için çalışmak lazımdır. Türkiye'nin pek küçük bir tehdit ve

³⁰⁷ Türkeş (1994a), a.g.e., s. 141-148 (bu kitaba sonradan eklenen bu bölüm ilk defa, 10 Kasım 1950 tarihinde yayınlanmıştır.)

tehlikeye maruz kalması karşısında Turan'ı düşünmek değil, hiç düşünmeden canımı vermeye hazırım... Turan, yani Türk Birliği, yalnız Asya'dakiler değil, Bulgaristan'daki, Yunanistan'daki, Romanya'daki ve sair yerlerdeki Türkleri de... Bunların birleşmesi istikbale ait bir temenniden ibarettir. Yani bugünün mevzuu değildir... Meselâ, 1917'de olduğu gibi 1965'te veya 1990'da da Rusya'da bir ihtilal zuhur edebilir. O zamana kadar, Türkiye harp endüstrisi bakımından da, ilim ve irfan bakımından da ilerlemiş bulunur ve Türkiye'nin de yardımı ile bu birliğe doğru yürünebilir.”³⁰⁸

Sonuç olarak denilebilir ki, Alparslan Türkeş'in gerek konuşmalarında gerekse doktrin kitabında Turancılığa verilen önem ve öncelik katmanlar oluşturmaktadır. Siyasete atılmadan önceki konuşma ve yazılarında, belki de hayatının en önemli davası olan 1944 Türkçülük olaylarında Turancılık-Dış Türkler meselesi önemli bir yer tutarken ileriki yıllarda ve özellikle 1970'lerden sonraki zaman diliminde pek az yer tutmaktadır. Bu dönemimde dış-Türkler sorunu önemli ölçüde Kıbrıs³⁰⁹ ve Avrupa'da ki işçi Türkler³¹⁰ üzerine yoğunlaşmıştır. Yetmişli yılların siyasi hayatını etkileyen temel belirleyici şüphesiz silahlı çatışma ortamıydı. Silahlı sol terör örgütlerine karşı mücadeleyi kendilerine temel misyon seçen ülkücüler bu dönemdeki fikri mesailerini de büyük ölçüde bu alana yoğunlaştırmışlardır. Türkeş'in radyo ve gençlere yönelik konuşlarının yer aldığı “Gönül Seferberliğine” adlı eserinde de Türk Dünyası'na yönelik görüşlerinin olmaması bu belirleyici atmosfere bağlanabilir.

Türkeş'in 1997 yılında vefatı üzerine kaleme alınan en yetkin çözümlenmelerden biri olan yazısında Hocaoglu, Türkeş'in Türk Dünyası konusundaki katkısını şöyle belirtir: “kendisinin Türk milliyetçiliğine olan katkılar Türklüğün, Anadolu coğrafyası ve Anadolu-Türk tarihi ile sınırlandırılarak dejenere edilmesi önlenmiş, Anadolu'yu da kuşatan çok büyük bir coğrafyası ve çok derin bir tarihsel boyutu olduğu fikri daima canlı tutulmuştur. Bunun sonucu olarak, bütüncül

³⁰⁸ Türkeş'in Turancılıkla ilgili mahkemede ki görüşleri için bkz: Turgut, a.g.e., s. 62-63; ayrıca bu davayla ilgili anılarında yazmıştır: **1944 Milliyetçilik Olayı**, 14. Baskı, İstanbul, Kamer Yayınları, 1992.

³⁰⁹ Türkeş'in Kıbrıs konusunda bütün eserlerinde değinmiştir. Bu konuda bir de müstakil kitabı vardır. Bkz: Alparslan Türkeş, **Dış Politikamız ve Kıbrıs**, İstanbul, Kamer yayınları, 1994.

³¹⁰ Bkz: Türkeş (1994b), a.g.e., s. 94-98.

ve kuşatıcı "Dünya Türklüğü" fikri canlılık kazanmış; Azeri, Türkmen, Kırgız v.b. gibi isimlerin zamanla ayrı birer millet haline inkılab ederek Dünya Türklüğü'nün parçalanması gibi tarih çapında dehşetli bir felaket önlenmiştir.³¹¹

Onun Turancılık yaklaşımı, iki temel ilke üzerine bina edilmiştir. Bunlar; tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye'nin bağımsızlığı ve güvenliğinin önceliği ile esir Türk halkların bağımsızlığını, İnsan Hakları Beyannamesinin öngördüğü kendi mukadderatlarına hâkim olmak yani "Self Determinasyon" haklarının kullanılmasıyla çözümlenmesidir. O, bu ekseninde Turancılık için uluslar arası hukuki zemini sonuna kadar kullanma taraftarıdır. Bu sebeple her şeyin Birleşmiş Milletler yasasına göre yürütülmesini talep eder. Bu ilkeler sürekli vurgulanırken Türk halklarının bağımsız olmaları durumunda ne gibi bir sosyo-politik yapılanmanın yürütüleceği noktasında somut bir çözüm önerisi mevcut değildir. Konu umumiyetle ülkücü Türk gençlerine uzak bir hedef olarak Türk Birliğinin gösterilmesiyle sınırlıdır.

II. 8. Töre Dergisi (1971–1987)

Aylık fikir ve sanat dergisi *Töre*'nin kurucusu Halide Nusret Zorlutuna'dır. Haziran 1971'de yayına başlayan dergiyi Zorlutuna'nın kızı olan Emine İşinsu yönetti. Mayıs 1987'e kadar yayımlandı. Yayımlandığı dönemde en etkili milliyetçi fikir ve edebiyat dergisi idi. Dergiye emeği geçenlerin bazılarını hatırlatmak yeterli olacaktır. Dünder Taşer, Erol Güngör, Mehmet Çınarlı, Necmettin Hacıeminoğlu, Mehmet Eröz, Ayhan Tuğcugil (İskender Öksüz), Agah Oktay Güner, Turan Yazgan, Tarık Buğra, Amiran Kurtkan, Hüseyin Mümtaz, Faruk Kadri Timurtaş, Orhan Türkdoğan, Nevzat Kösoğlu, Nuri Gürgür, Mehmet Kaplan, Mustafa Erkal, Sadi Somuncuoğlu vd. pek çok milliyetçi yazar, entelektüel, aydın katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Yetik Ozan, Arif Nihat Asya, Yavuz Bülent Bakiler, Bahattin Karakoç, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, gibi şair ve edipler de derginin yazarlarındandır.³¹²

Töre Dergisi'nin yazar kadrosu, kendi döneminin ve önemli ölçüde bugün de Türk milliyetçiliği camiasının önde gelen fikir ve entelektüel şahsiyetlerinden müteşekkildir. Uzun bir zaman aralığında sürekli olarak yayınlanmıştır. Toplumsal

³¹¹ Durmuş Hocaoğlu, "Hakk'a Yürüyen Bir "Er" Kişi: Alparslan Türkeş", **Son Çağrı**, 10.04.1997

³¹² Töre'de yazarların tam listesi için bkz: Öznur (1996b), a.g.e., s. 52–53; Töre Dergisi'nin çıkış hikâyesi için bkz: Emine İşinsu, "Töre'yi Hatırlarken", **Türk Yurdu**, sayı: 132, Ağustos 1998, s. 55–56

hareketler açısından ve ülkenin içinde bulunduğu terör hareketleri nokta-i nazarından çok bunalımlı bir dönemde çıktığı içinde dönemin milliyetçi kitlelerinin düşünsel, ideolojik duruşlarının ve bilimsel ilgi alanlarının tespitinde belirleyici ve bu açıdan işlevsel bir dergidir. Dergi, çok farklı disiplinlere mensup aydın kitlesini kadrosunda barındırmıştır. Bu farklılık ölçüsünde de araştırma ve alaka sahası genişlemiştir. Sosyolojiden tarihe, ekonomiden edebiyata, sanattan dine, müzikiden siyasi bilimlere çok farklı alanlarda özgün, nitelikli, bilimsel, edebi çalışmalar yer almıştır.

Töre Dergisi, toplam 172 sayı çıkmıştır. Töre'nin muhtevasının görülebilmesi için konuların dağılımını vermek yeterlidir. Bu tasnif, Oytun Hacıeminoğlu Şahin tarafından oluşturulmuştur.³¹³ Buna göre, Millet ve Milliyetçilik: 74 adet makale; Ekonomi: 67 adet makale; Esir Türk İlleri: 52 adet makale; Din: 48 adet makale; Şehir, Gecekondu, aydınlar gibi sosyolojik konular: 33 adet makale; Marksizm ve Sosyalizm: 28 adet makale; Dil: 25 adet makale; Tarih: 17 adet makale; Devlet ve Hukuk: 16 adet makale; Ordu: 8 adet makale; Edebiyat ve Sanat: 83 adet makale; Musiki: 17 adet makale; Hikâye: 24 adet makale; Şiir: 200 den fazla.

Araştırma konusu açısından Türk Dünyası'yla ilgili olan "Esir Türk İlleri", Töre Dergisi'nde önemli bir yekûn tutmaktadır. Doğusundan Batısına bütün Türklük Dünyası'yla ilgili başta bilimsel olmak üzere, gezi, söyleşi, kitap tanıtımı, haberler yer almıştır. Ağırlıklı olarak Kırım³¹⁴ ve Kıbrıs³¹⁵ başta olmak üzere Kerkük, Doğu Türkistan³¹⁶, Batı Trakya,³¹⁷ Afganistan,³¹⁸ Suriye³¹⁹ ve devrin Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Türk toplulukları ayrı ayrı nitelikli çalışmalarla ele alınmıştır.³²⁰ Hasan Oraltay, Nadir Devlet, Hüseyin Mümtaz, Ahmet Ali Arslan, Mustafa Kafalı bu alanda "süreklî" yazan kalemlerdir.³²¹ Ayrıca, önemli oranda Türk

³¹³ Oytun Hacıeminoğlu Şahin, "Ülkücü-Milliyetçi Aydınları Bir Araya Getiren Töre", **Türk Yurdu**, sayı: 132, Ağustos 1998, s. 57-58.

³¹⁴ Misal teşkil etmesi açısından bkz: Nadir Devlet, "Kırım Türklerine Yeniden Haksızlık Yapılıyor", **Töre**, sayı: 93, Şubat 1979.

³¹⁵ Nejat Göyünç, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi", **Töre**, sayı: 39, Ağustos 1974; Turgut Günay, "Kıbrıs'sız Anadolu", **Töre**, sayı: 39, Ağustos 1974.

³¹⁶ Bkz: Ayşe Oytun, "Doğu Türkistan: İsa Yusuf Alptekin ile söyleşi", **Töre**, sayı: 98, Temmuz 1978; Bülent Sabutay, "Doğu Türkistan Türkleri", **Töre**, sayı: 32, Eylül 1971; Hasan Oraltay, "Doğu Türkistan", **Töre**, Eylül 1974.

³¹⁷ Bülent Sabutay, "Batı Trakya Türkleri", **Töre**, sayı: 33, Ekim 1971.

³¹⁸ Bülent Sabutay, "Afganistan Türkleri", **Töre**, sayı: 31, Ağustos 1971.

³¹⁹ Mustafa Kafalı, "Suriye Türkleri I-II", **Töre**, sayı: 21-23, Şubat 1973- Nisan 1973.

³²⁰ Makaleler dipnotta belirtilenlerle sınırlı değildir. Sadece çalışmalara örnek olarak gösterilmiştir.

³²¹ Şahin, a.g.m., s. 58.

Dünyası'yla ilgili çevirilerde³²² yer almıştır. Bu yazıların niteliğini, içeriklerini ortaya koyan çözümleme dergideki önemli yazar ve makalelerden bazıları ekseninde gerçekleştirilecektir.

Konuyla ilgili en kayda değer yazı, önemli tespit ve somut öneri içeren niteliğiyle Hüseyin Mümtaz'a aittir. Törenin Türk Dünyası'yla ilgili makalelerinin pek çoğunda onun imzasını görmekteyiz. Bu sebeple, Türk Birliği algılamasının tespitinde onun bir yazısının değerlendirilmesi de uygundur.³²³ “O Bayrak Hala Rüzgar Bekliyor... ve Türk Dünyası Konseyi”³²⁴ başlığını taşıyan çalışma öncelikle bir tespitle başlar. Kıbrıs barış harekâtına müteakip sürekli Rum tarafından Türk tarafına Türk göçü olmaktadır. Güneydeki Türkler yüzyıllardır yaşadıkları toprakları terk ederek kuzeye geçmektedirler. Kıbrıs'taki bu göç olayı üzerinde düşünen Mümtaz, tarihte Türk göçlerine ve niteliklerine değinir. Ona göre, Türk tarihi bir bakıma göçlerin tarihidir. Türkler yüzyıllarca göç etmişlerdir. Özellikle Osmanlı döneminde başta Avrupa olmak üzere güneye, kuzeye sürekli Türk göçü gerçekleşmiştir. Ta ki ikinci Viyana'dan sonra göç hareketleri tersine döner. Göç edip giden Türkler bu sefer göç edip geri dönmektedirler. Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından işgaliyle başlayan göç, Kafkas ve Rumeli'nin elden çıkmasıyla yoğunlaşır. Göçler 1944 Rusların Kırım ve Kafkas katliamlarıyla devam ederken Kazak, Kırgız ve Uygur göçleri de bu kabileye katılır. Mümtaz'ın makalesinin asıl yazılış sebebi, Üstün İnanç'ın Batı Trakya, On İki Adalar ve Bulgaristan Türklüğü üzerine bir çalışma yapmıştır. O bu çalışma sonucunda şu çözümü önerir: “söz konusu ülkelerdeki Türk azınlık, Türkiye'ye çağrılmalı, baskı ve zulümlerden kurtarılarak Türkiye'ye göç etmeleri ve öz yurtlarında hürriyet içinde yaşamaları ilgili devletlerle anlaşma yaparak sağlanmalıdır.” İnanç'ın bu önerisi üzerine Mümtaz göç olgusunu yukarda ki gibi bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Sonrasında ise bütün

³²² Baymirza Hayit, “Sovyetler Birliğinde Rus Şovenizmi ile Esir Milletlerin Milliyetçiliği Arasındaki Mücadele”, (Terc.) Şevkiye Kekioğlu, **Töre**, sayı: 32, Ocak 1974; Garip Sultan-J.A.Newth, “Sovyet Türklüğünde Kültüre ve Nüfusa Bağlı Eğilimler”, (Çev. ve Der.) S. Yılmaz Kuşkay, **Töre**, sayı: 26, Temmuz 1973.

³²³ Hüseyin Mümtaz'ın Türk Dünyasıyla ilgili makalelerinin bazıları şunlardır: İran'daki Türk topluluklarından biri olan Kaşkaylar'ı ele aldığı çalışması İran rejimi tarafından eziyet gören Kaşkaylar'ın 1980 yılındaki isyanından bahsetmekte ve Türkiye'nin bu soydaşlarıyla ilgilenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır: “Kaşkaylarla Hissetmek”, **Töre**, sayı: 111, 1980, s. 9-12; Batı Trakya Türklerini ele aldığı: “Türkülerle Gittiklerimiz”, **Töre**, sayı: 110, 1980, s.10-15.

³²⁴ Hüseyin Mümtaz, “O Bayrak Hala Rüzgar Bekliyor... ve Türk Dünyası Konseyi”, **Töre**, sayı: 113, Ekim 1980, s. 16-29.

Türk Dünyası'nın demografik yapısını ortaya çıkarır. Bu son nüfus verileri Türklerin tarih boyunca yaşadıkları göç hareketlerinin sonucundaki mevcut durumlarını göstermektedir.

Türkiye ve KTFD dışında bağımsız Türk devleti yoktur. Sovyetler Birliği içindeki Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan göstermelik de olsa bir devletleri vardır. Yani yasama, yürütme, yargı organlarına sahiptirler. Bunlar bu yönleriyle Romanya, Altay, Saha Türkünden ayrılmaktadır. “Buna rağmen enteresan bir müşahedemiz; Türk dünyasında hürriyet için hürriyete doğru bir göç, kaçış yoktur.” ve “16. yüzyıldan beri soykırıma uğramış Volga Tatarları dışında SSCB Müslümanları ulusal topraklarını terk etmeyi reddetmektedir. 1970’lerde Orta Asya Müslümanlarının sadece %1’i göç etmiştir.” Sovyetler Birliği içerisindeki Türkler Ruslara gıpta etmeyecek kadar kendi, aydın, teknokrat, siyasal seçkini vardır. Üniversiteyi, bilim akademilerini, ekonomik örgütlenmeyi ve hatta Komünist Partiyi bile etkilemeye başlamışlardır. Sadece ordu ve KGB Rusların tekelindedir. İslamcı, Türkçü, Turancı düşünceler Marksist bir terkiyle ortaya çıkmıştır. Yani Rusya Türkleri, “bölgelerini terk edip hürriyete göçe yanaşmamakta, hürriyeti bölgelerine getirmeye çalışmaktadırlar.” Rusya Türk’ü şu alanlarda hâkim duruma geçmeye çalışmaktadır: nüfus artışı, bölgelerine enjekte edilen yabancı grupları psikolojik baskı geri dönmeye zorlama, her alanda idareyi üstlenebilecek aydınlar yetiştirme ve toplumun kültür seviyesini yükseltme, milli ve dini töre ve örflere sadakat. Mümtaz’a göre Türk Dünyası'nın bu durumu konusunda gözlemlerimizi doğusundan batısına kaydığımızda değişik bir manzara müşahade edilmektedir: Batıda Türkiye Cumhuriyeti vardır ve etrafı Türklerle çevrilidir. Bu çevre Türklerden özellikle Bulgaristan ve Yunanistan’da yaşayanlar neyi var neyi yok satıp, ata toprağını bırakıp Türkiye’ye göç etme eğilimdedir. Ve Türkiye’de bazı çevrelerde bu paralelde düşünmektedir.

Mümtaz, sonuç ve önerilerinde öncelikle, çevre ülkelerdeki Türklerin Türkiye’ye göçlerine karşı olduğunu belirtir. En uygun yol da, “Rusya Türklerinin tatbik ettiği modele uygun olarak her bölge Türk’ünün kendi bölgesinde güçlenerek hâkim otorite durumuna geçmesidir.” Bunun içinde şu sebepleri sıralar: her devletin homojen bir nüfus istediğini bu sebeple Bulgar ve Yunanlıların kendi ülkelerinden Türklerin kaçması istediği için. Göç neticelenirse Türk dünyasının sınırları

Adriyatik'ten Meriç'e çekilecek. Oralar, örf-adetlerimizle, sanat eserleri ve mimarimizle, mezarlarımızla vatanlaştırıldığı için. Politik şartların ne getireceği belli değildir ve ileride müsait fırsat zuhurunda oralarda Türkler vardır diyerek hak iddia edebilmek için. Çünkü Kars, Ardahan, Batum Ruslara geçtiğinde oradaki Türkler göç etmiş olsaydı, Kıbrıs'ta Türkler göç etseydi tekrar alınmazdı. Girit Türk'ü bugün Anadolu'dadır ve Türkiye artık oraya, bir daha bize geçmesi için hak iddia edemez.

Mümtaz, yapılması gerekenleri öncelikle Türk bürokrat, idareci, aydın ve vatandaşların kendi sınırları dışında da Türklerin yaşadığını bilmesi onlarla birlikte var olduklarının bilincinde bir dünya görüşü sahibi olmaları gerektiğini belirtir. Bunların 135 milyon Türk dünyasını dertleriyle dertlenecek, sevinçleriyle sevinecek bir ruh yapısıyla teşhiz edilmesi gerekir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti bir devlet politikası olarak bu Türklere sahip çıkacak ve onlar tabiiyetinde buldukları devletin başında devamlı sallanan demoklesin kılıcı olacaktır. “Bu nasıl olacaktır?” bu iş bir devlet politikası olarak ele alınacaktır. Böylece devamlılık sağlanacaktır. Hükümet değil bir devlet politikası olarak düşünüldüğü için bir bakanlık değil devletin bütün organlarının katılacağı “Türk Dünyası Konseyi” teklif edilir. Konsey, “135 milyon Türkün meseleleri ile içinde Türk azınlığın bulunduran devletlerin devletler hukukuyla mahfuz haklarına katiyen hanel getirmeden alakadar olacaktır. Konsey, Milli Güvenlik Kurulu, Danıştay ilh... gibi bir anayasa kuruluşu olacaktır. Konsey başkanı 16 yıldızı forsununda taşıyan Cumhurbaşkanıdır. Senato ve Meclis Başkanları, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri, Milli Savunma, Turizm ve Tanıtma, Maliye, Ticaret, İç işleri, Milli Eğitim, Kültür Bakanları ve Üniversite Rektörleri ile Kuvvet Komutanları ve MİT Müsteşarı, Millet Meclisinde grubu bulan Partilerin liderleri tabii üyelerdir. Konsey senede iki defa olağan olarak toplanır. Genelkurmay Başkanlığı çekirdek olmak üzere (iktidar değişikliklerinden etkilenmediği için devamlılık arzetmesi bakımından) Genelkurmay Başkanı, MİT, Dış işleri Bakanlığı temsilcilerinden ibaret bir daimi sekreteryası vardır. Genelkurmay başkanlığı temsilcisi genel sekreterdir. Sekreterliğin ana alt kuruluşlarından birisi propaganda şubesine bağlı Radyo-T.V kuruluşudur. Konseye üye kuruluşların bünyelerinde konseyin birer şubesi vardır.” Peki konseyin koordinatörlüğünde nasıl bir çalışma takip edilecektir:

1. Propaganda: Kùltür Birliğinin devamlılığı,

a) *Basılı eserler*: Bugün, Türk Dünyası üç değişik alfabe kullanmaktadır. Bu alfabelerde neşriyatlar basılmalı ve dağıtılmalıdır. Geçmişte Gaspıralı Bey bunu başarmıştır.

b) *Söz... (Radyo-TV.)*: Bugün Türk Dünyası, Türkçenin değişik lehçe ve şivelerini kullanmaktadır. Ancak, uydurmacılık Türk Dünyası'yla olan dil bağlantımızı olumsuz etkilemektedir. Dilde Gaspıralı'nın ilkeleri uygulanmalı ve böylece dil birliği sağlanmalıdır. BBC, VOA gibi 24 saat dünyanın her dilinde yayın yapan kitle iletişim araçları gibi Konseyde radyo, T.v. kurarak 135 milyonun aynı his, fikir, düşünce ve gönül birliği içinde bulunması sağlanmalıdır.

c) *Kùltür Hayatının Düzenlenmesi*: Konsey sekreteryasına bağlı Dil Akademisi, Tarih Akademisi, Kùltür Araştırma Enstitüsü ilh. kurulacaktır. Türk dünyasının herhangi bir yerinden gelen öğrenciler sınavsız üniversitelere alınmalı, parasız yatılı kontenjanlar ayrılmalıdır. Bu çocuklar için bir Konsey üniversitesinin açılması en uygundur. Moskova'da ki "Halkın Kardeşliği Üniversitesi", ilk başlangıcında ODTÜ'de Ortadoğu'da ki gençlere evrensel kùltürü vermek için Amerikalılarca kurulmuş olması gibi. Amerika dünyanın çok değişik bölgelerinde binlerce öğrenciyi seçerek kendi üniversitelerinde okutmakta ve sonuçta bu öğrenciler Amerikan kùltürüyle mücehhez ÷lkelerine geri dönmektedirler.

2. Politik Faaliyetler: Konsey aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti devleti, muhatap ÷lkelerin hükümlerine haklarına katıyen dokunmadan, devletler hukuku kuralları içinde, bu ÷lkelerin Türk azınlıklarına, ikili ve özel anlaşmalarla tanıdıkları hakların (Lozan), (Türk, Irak, İran kùltür anlaşmaları gibi) veya genel anlaşmalarla (BM Kuruluş tüzüğü, İnsan Hakları beyannamesi, Helsinki konferansı, Cenevre sözleşmesi gibi) hakların takipçisi olacaktır. Aksi davranışları en seri vasıta ile milletler arası bütün toplantılara getirecektir. Gümölcine veyahut Kırcaali'de öldürölen bir Türk, Taşkent'te Hanbalık'ta eziyet edilen bir Türk; ertesi gün BM 'de mesele edilecektir.

3. Mecbur Etme: Devletler, tehdit ve şantajı politik vasıta olarak kullanmamalıdır. Ama TC gerekirse aba altından sopa gösterebilmelidir. Türkiye,

Karadeniz ve Akdeniz arasında, ayrıca Avrupa ile Asya arasında köprüdür. Bu dört cihet yekdiğerine muhtaçtır. Gececek başka yol yoktur.

Sonuç olarak Mümtaz'a göre, "Türk Dünyası'nı ay-yıldızlı bayrağın altına çağırarak değil, fakat ay-yıldızlı bayrağı en uçtaki tek Türk'ün gönlüne götürmektir."

Töre'de Türk Dünyası konusunda sürekli makaleleri görülen yazarların başında gelen Hasan Oraltay, "Türk Birliği Üzerine"³²⁵ başlıklı çalışmasına "Türk Birliği her Türkçünün uğrunda kurban olmak istediği en yüce ülküdür" diyerek başlar. Türkçüler bu uğurda yılmadan çalışırken düşmanları da yılmadan parçalamak için uğraşır. Bu sebeple Türk dünyasında farklı dil ve tarih uygulamalarıyla farklı milletler yaratılmak istenmektedir. Örf adetleri tahrif edilmekte bunun için çalışılmaktadır. Bütün Orta Asya Türk boylarının edebi dili olan Çağatayca ortadan kaldırılarak mahalli ağızlar ayrı dil olarak işlenmektedir. Böylece ortak dil birliği parçalanmaktadır. Bu yolda Türk topluluklarının alfabeti iki defa değiştirilmiştir. Fakat bugün her Türk boyu kendi lehçesinde günlük gazete, haftalık ve aylık dergilere sahiptir. Bazı yerlerde yüksek öğretimde mahalli lehçelerde eğitim yapılabilmektedir. Esir Türk elindeki kardeşlerimiz, Türk birliği için her Türklü tehlikeyi göze almaktadırlar. Mesela, Taşkent'teki bir toplantıda bir Kazak şair şöyle bir bulmacıyı ortaya atmaktadır: "bakarsın siması bir, soruşturursun soyu bir, konuşursa dili bir, dağdan çıktığında güneşi bir, şarkı söylediğinde sesi bir..." cevabı: Kazak, Özbek, Türkmen Kırgız, Karakalpak, Uygur. Oraltay'a göre esir Türk ellerindeki kardeşlerimiz bütün sinsî çalışmalara rağmen Milli Birliklerini müdafaa etmeye çalışıyorlar.

Ona göre, son dönemlerde ülkücü gençler sayıca çoğalmakta; esir Türk ellerindeki kardeşlerine ilgi duymaktadırlar. Fakat, onlar hakkında yeterince bilgileri yoktur. Çeşitli lisanlar öğretilirken Türk lehçeleri öğretilmemektedir. Bugün Türkçe'de karşılığı bulunmayan bazı kelimeler Türk lehçelerinden alınabilir. Mesela, "birinci mansiyon aldı" yerine "birinci cülde aldı" demeliyiz. Oraltay, ülkücüler niçin dil birliğini sağlamıyor? Diye sormaktadır. Oraltay, her Türk topluluğunun ayrı bir millet, her Türk lehçesinin Sovyetler tarafından bağımsız bir dil olarak inşa edilmeye çalışılmasını olumsuz bir gelişme olarak görmektedir. Fakat hemen

³²⁵ Hasan Oraltay, "Türk Birliği Üzerine", **Töre**, sayı: 72, 1977, s. 25-26.

ardından da bu lehçelerde yayın yapılmasını, eğitim görülmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmesi fikri bir tenakuzu da beraberinde getirmektedir.

Töre'de çok farklı tarzlarda Türk Dünyası sorunu dile getirilmiştir. Bilimsel çalışmalar, şiirler, geziler, söyleşiler vs. bu çeşitlilik göstermektedir ki Türk Dünyası dergide ikincil sırada değil birincil önemdedir. Gezi türünde kaleme alınan makalelerin en önemlilerinden biri Ahmet Bican Ercilasun'un Azerbaycan seyahatidir.³²⁶ İran'a yaptığı ziyarette İran Türkleri ile ilgili yaşam biçimleri, ekonomik, kültürel durumlarını betimleyen gözlemlerde bulunmaktadır. Özellikle burada ki Türklerin Türkiye hakkında ki görüşleri önemlidir. Gezinin en önemli kısmını oluşturan Şahriyar'ı ziyaret ve onun görüşleri etrafında önemli bilgiler verilmektedir. Mesela, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İran'daki Türkler arasında uyandırdığı heyecandan Atsız'ın ölümü üzerine dökülen gözyaşı, Ermeniler karşısında kalınan kayıtsızlığın burada ki Türkler üzerindeki etkisi etkileyici bir dille anlatılmıştır. Şehriyar'la yapılan sohbette alfabenin toplumlar arası iletişim ve etkileşime olan olumlu etkisi de vurgulanmıştır. "Azerbaycan Notları"³²⁷ adıyla yaptığı geziyi uzun süre yayımlayan Garipkafkaslı diğer bir önemli seyahat yazarıdır. Burada da İran Türklerinin yaşam biçimleri, gelenekleri, sorunları, siyasi sistemle olan ilişkileri, beklentileri özenle işlenmektedir. Bu sohbetlerde dikkat çeken husus sadece basit bir gezme-görme değil başta siyasi olmak üzere elden geldiğince sosyal ve kültürel yaşamlarının anlatılması ve sorunlarının dile getirilmesidir.

Güney Azerbaycan'la ilgili araştırma ve sohbetlerde imzasını gördüğümüz bir diğer isimde Garipkafkaslı'dır. Töre Dergisi adına, aslen avukat olan "Yeni Çağ Gazetesi" sahibi Türkçü, Tebrizli Bahtiyar Mehemmet Alizade ile bir mülakat gerçekleştirmiştir.³²⁸ Söyleşide İran'daki Türkçü hareket, İran'ın genel siyasi atmosferi, Kürtçülük hareketleri, Humeyni devrimi, komünist hareketler gibi çok çeşitli toplumsal ve siyasi hareketler üzerine bilgilendirici konular ele alınmıştır. Dergide İran ve buradaki Türkler özel bir konumda bulunmaktadır. İran üzerine

³²⁶ Ahmet Bican Ercilasun, "İran'da sekiz Gün (1)", **Töre**, sayı: 108, Mayıs 1980; "İran'da Sekiz Gün (2)", **Töre**, sayı:111, Ağustos 1980. Ercilasun'un başta dil olmak üzere muhtelif konularda da yazıları Töre Dergisi'nde yer almıştır. Türk Dünyasıyla ilgili olanları şunlardır: "Kazaklar Arasında", **Töre**, sayı: 42, Kasım 1974; "Uygur Yazısı", **Töre**, sayı: 33, Kasım 1971; "Bahtiyar Vahapzade Anlatıyor", sayı: 111, Ağustos 1980.

³²⁷ Garipkafkaslı, "Azerbaycan Notları", **Töre**, sayı: 104-109, Şubat-Mart-Nisan-Mayıs-Haziran 1980.

³²⁸ Garipkafkaslı, "T.B. Mehemmet Alizade ile Mülakat", **Töre**, sayı: 107, Nisan 1980.

tarihi,³²⁹ kültürel, siyasi, sosyal alanlarda yazılar yer almaktadır. Başta Azerbaycan Türklerinin edebiyatı olmak üzere diğer Türk topluluklarının edebi metinleri Türkiye Türkçesine aktarılmakta ve bilimsel analizlere konu olmaktadır.³³⁰

Genel olarak denilebilir ki, Töre Dergisi'nde, İkinci, üçüncü elden rivayetlere dayalı, hamasi, heyecan artıran bir esir Türkler retoriği yerine bilimsel çalışmalar ve rasyonel öneriler, bizzat gerçekleştirilen seyahatlerle birinci elden kaynaklara dayanılarak yapılan gözlemler ve bilgilendirmeler ağırlıktadır. Bu durumda Türk milliyetçilerinin Türk Dünyası tasavvurunun beslenmesinde işlevsel bir önemdedir. Türk dünyası konulu makale sahipleri birkaç kişiyle sınırlı değil, çok farklı disiplinde yazar tarafından konu edinilmektedir. Töre'de Türk dünyasıyla ilgili zaman zaman Türkiye devletinin uygulayabileceği somut projelerde teklif edilmiştir. BM Kuruluş tüzüğü, İnsan Hakları beyannamesi, Helsinki konferansı, Cenevre sözleşmesi gibi uluslar arası anlaşmalara atıfta bulunulması ve bir yöntem olarak benimsenmesi Türk Birliği açısından önemli bir yaklaşım değişimidir.

---

³²⁹ Yılmaz Öztuna, "İran Hakkında", **Töre**, sayı: 107, Nisan 1980, s. 7-15; İran'daki sivil toplum örgütleri ve faaliyetleri hakkında bkz: Ahmet Ali Arslan, "İran'la Dost Olmaya Çalışalım", **Töre**, sayı: 107, Nisan 1980, s. 28-33; Ahmet Karaca, "Azerbaycan'ın Yakın Tarihi", **Töre**, sayı: 107, Nisan 1980, s. 34-38.

³³⁰ Örnek olarak bkz: Ali Yavuz Akpınar, "Hophopname Neşredildi", **Töre**, sayı: 76, 1976, s. 25-31; Yılmaz Nevruz, "Karaçayca Metinler", **Töre**, sayı: 108, Mayıs 1980.

SONUÇ

Çalışma boyunca Turancılık veya Dış Türkler sorununun Türk milliyetçileri için asli değil tali bir tema olduğu gözlemlenmiştir. Türk Ocakları'ndaki tartışmanın gösterdiği gibi hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemindeki milliyetçilerin çalışmalarında doğal, kendiliğinden bir Dış Türkler gündeminin belirmediği görülmüştür. Türk Birliği veya Dış Türkler, milliyetçiliği var kılan özsel konumda değildir. Turancılık Türk toplumunun kendi tarih, toplum, siyasi dinamiklerine bağlı olarak değil, dış dinamiklerin etkisiyle Osmanlı-Türk düşünce hayatına girmiştir.

Turancılık, ilk olarak siyasi alanda Macarlarla gündeme gelmiştir. Osmanlı siyasi düşüncesindeki konumu veya siyasi bir veçhe kazanması, Türk Dünyası'ndan Osmanlı ülkesine gelen aydınlar vasıtasıyla olmuştur. Bu Türkçü aydınların, Türkçülüğün örgütlenmesi, öğretilmesi, yayılması, yayın faaliyetleri gibi sahalardaki etkinliği ve işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda Türkçülük ile Turancılığın özdeşleşme derecesi de anlaşılabilir olmaktadır. Cumhuriyet döneminde de II. Dünya Savaşı ve soğuk savaş dinamiklerinin bir aracı olarak; Anadolu'ya göç eden Türklerin çalışmalarıyla; Turancılık olarak değil fakat Dış Türkler olarak gündemde yer bulmuştur.

Turancılık, Cumhuriyetle birlikte bir "dış politika macerası" mahiyetinde görülmüştür. Söz konusu bu tavır Cumhuriyetin bütün zaman diliminde, bu maceracı ithamına maruz kalmıştır. Atatürk dönemi kültür politikaları, Türkistan coğrafyasının İslam öncesi zaman dilimini başta tarih ve dil olmak üzere yeni kimlik arayışlarının bir rahmi olarak, paradoksal bir şekilde, korumuştur. Medeniyetlerin beşiği olarak Orta Asya, Türklerin göç edip geldikleri anayurt olarak olumlanmış ve kolektif hafızada işlevselliğini sürdürmüştür. Fakat bu olumlama zaman ve mekân açısından sınırlanmıştır.

Milli devletin ve cumhuriyet rejiminin kurulmasına bağlı olarak, milliyetçilik ve Turancılıktaki ayrışma son sınırına ulaşmıştır. Yeni Türkiye Devleti'nin kurulmasıyla birlikte bu farklılaşma resmi düzeyde milliyetçiliğin kabulü Turancılığın ise reddini beraberinde getirmiştir. Böylece Turancılığın Türk

Milliyetçiliği ile özdeş bir siyasal tasavvur olmadığı pratikte somutlaşmış oldu. Resmi alanın dışında sivil hayatta da Hilmi Ziya Ülken'den Nurettin Topçu'ya, Anadolu Dergisi'nden Hareket Dergisi'ne Türk düşüncesinde önemli bir yer tutan Türk milliyetçileri Turancılığı reddetmişlerdir. Turancılık, Ziya Gökalp'in izinde Nihal Atsız, MHP ve Ülkücüler gibi Türk Milliyetçiliği'nin kişi, zümre ve kuruluşlarında süreklilik unsuru olarak yer almıştır. Kısaca bu çalışma boyunca, Osmanlı Devlet'i sınırları içinde nüveleşme dönemi Türkçülüğüyle Turancılığın siyasi-kültürel düşünce bağlamında özdeş bir karakter gösterdiği görülmüştür. Bu özdeşlik ve farklılık derecesi, etkin olarak siyasi arenada faaliyet gösteren bir düşünce niteliğinde, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri Türkçü ve Turancı yaklaşımları arasındaki bariz farklılığı gösterir. Bununla birlikte çalışma neticesinde görülmüştür ki Türklerin Turancılığı bütün Türklerin kültürel, toplumsal, siyasi nitelikli bir birleşmeyi içermektedir. Macarlarınki gibi Fin-Ogurlar vs. kapsamamaktadır. Türk milliyetçileri için Turancılık sadece Türkleri içine alan bir birlik ve ülkenin adı olarak tanımlanmıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Abdullah Recep Baysun Türkistanlı, **Türkistan Milli Hareketleri**, İstanbul, 1943.
- Adil Özgüç, **Batı Trakya Türkleri**, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1974.
- Ahmet Bozdoğan, **Türk Ocağının Taşra Dergileri**, Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2006.
- Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırlar (1919-1938)**, İstanbul, İletişim yayınları, 1. Baskı, 2001.
- Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliği'nin Doğuşu**, Ankara, İmge, 1999.
- Alexandre Benningsen-Chantal Quelquejay, **Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları**, İstanbul, Elips Kitap, 2005.
- Alparslan Türkeş, **1944 Milliyetçilik Olayı**, İstanbul, Kamer, 14. Baskı, 1992.
- Alparslan Türkeş, **9 Işık**, Bursa, Burçak, 1994.
- Alparslan Türkeş, **Temel Görüşler**, İstanbul, Kamer Yayınları, 5. Baskı, 1994.
- Alparslan Türkeş, **Gönül Seferberliğine**, İstanbul, Kamer Yayınları, 4. Baskı, 1994.
- Alparslan Türkeş, **Dış Politikamız ve Kıbrıs**, İstanbul, Kamer Yayınları, 1994.
- Atatürk, **Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961.
- Atatürk, **Kemal Nutuk: 1919-1927**, (Haz.) Zeynep Kokmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Atsız, **Makaleler I**, İstanbul, Baysan, 1992.
- Atsız, **Makaleler II**, İstanbul, Baysan, 1992.
- Atsız, **Makaleler III**, İstanbul, Baysan, 1992.
- Atsız, **Makaleler IV**, İstanbul, Baysan, 1992.
- Atsız, **Türk Ülküsü**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 2003.
- Atsız, **Türk Tarihinde Meseleler**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 4. Baskı, 1997.
- Ayhan Tuğcugil, **Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi: Teori**, Ankara, Töre-Devlet Yayınları, 2. Baskı, 1977.
- Arslan Tekin, **Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları**, İstanbul, Okumuş Adam, 2000.
- A. Benningsen; C.L. Quelquejay, **Sultan Galiyev: Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası**, (Çev.) Erden Akbulut-T.Ahmet Şensılay, İstanbul, Sosyalist Yayınları, 1995.
- A. Benningsen; S.E.Wimbush, **Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm**, (Çev.) Bülent Tanatar, İstanbul, Anahtar Kitapları, 1995.
- Baran Dural, **Başkaldırı ve Uyum**, İstanbul, Birharf, 2005
- Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, TTK, 3. Baskı, 1999.

- Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Doğuşu ve Gelişmesi**, (Çev.) İ. Savaşır, İstanbul, 1993.
- Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev.) Metin Kıratlı, Ankara, TTK, 7. Baskı, 1998.
- Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 1, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 1996.
- Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt: 2, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 1996.
- Cezmi Bayram; İsmail Türkoğlu; Filiz Baloğlu,(Haz.) **Yüz Yılda Gaspıralı'nın İdealleri**, İstanbul, Türk Yurdu Yayınları, 2001.
- Cevat Ekici; Kemal Gurulkan (Ed.), **Belgelerle Osmanlı Türkistan İlişkileri (XVI-XX)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2004.
- Cevat Ekici; Kemal Gurulkan, (Ed.), **Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992.
- Cihan Özdemir, **Atsız Bey: Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı, Fikirleri ve Romanları Üzerine bir İnceleme**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.
- David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, (Terc.) Zeki Doğan, İstanbul, Fener Yayınları, 1998.
- Doğan Duman; Serkan Yorgancılar, **Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği**, Ankara, Vadi Yayınları, 2008.
- Elizabeth E. Bacon, **Esir Orta Asya**, (Çev.) Tansu Say, İstanbul, Tercüman, 1965
- Emin Pazarcı, **Kurt Bakışı**, İstanbul, Burak Yayınları, 2005.
- Ercüment Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Erol Kaymak, **Sultan Galiyev ve Sömürge Enternasyoneli**, İstanbul, İrfan Yayınları, 2000.
- Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1976.
- Fırat Mollaer, **Anadolu Sosyalizmine Bir Katkı, Nurettin Topçu üzerine Yazılar**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.
- Fusun Üstel, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- François Georgeon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, (Çev.) Ali Bertkay, İstanbul, YKY, 2006.
- François Georgeon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876-1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, (Çev.) Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, 7. Basım, 2007.
- Günay G. Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, (Çev.) İsmail Kaplan, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, 2001.

- Hasan Cemil Çamlıbel, **Türkler, Dilleri ve Kaderleri**, Ankara, TTK., 1949.
- Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket, Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Cilt 2, Ankara, Alternatif Yayınları, 1999.
- Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: Yayın Organları, Makaleler, Temel Kavramlar**, Cilt: 4, Ankara, Alternatif Yayınları, 1999.
- Hakkı Abdullah Meçik, **Şumnu, Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı**, İzmir, 1977.
- H. Rıdvan Çongur, **Profesör Remzi Oğuz Arık**, Ankara, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Henry Mac Gahan, **Türlere Karşı Rus Vahşeti**, (Haz.) Muhiddin Nalbantoğlu, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1970.
- Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1999.
- Hüseyin N. Orkun, **Yeryüzünde Türkler**, İstanbul, Kenan Matbaacılık, 1944.
- Hüseyin Tuncer, Yücel Hacaloğlu, Ragıp Memişoğlu, **Türk Ocakları Tarihi, Açıklamalı Kronoloji 1912-1997**, 2 Cilt, Ankara, 1998.
- Hulusi Turgut, **Türkes’in Anıları-Şahinlerin Dansı**, İstanbul, ABC, 1995.
- İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliği’nin Meseleleri**, İstanbul, Hamle Yayınları, 3. Baskı (1. Baskı 1966, TKAE), 1993.
- İbrahim Maraş, **Türk Dünyasında Dini Yenileşme**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.
- İsmail O. Türköz, (Der. ve Çev.), **Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği’nde İslamiyet ve Müslümanlar**, Ankara, TDV, 1997.
- İsmail Türkoğlu, **Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2000.
- İsmail Kayabalı; Cemender Arslanoğlu, **Orta Asya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu**, Ankara, Kömen, 1978.
- İsa Yusuf Alptekin, **Doğu Tükistan Davası**, (1. Baskı 1973), İstanbul, Otağ, (2. Baskı) 1975.
- İsmet Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, İstanbul, Emre Yayınları, 1998.
- İsmail Gaspıralı, **Seçilmiş eserleri 1: Roman ve Hikâyeleri** (Haz.) Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Yayınları., 2004.
- İsmail Habib, **Tunadan Batıya**, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, 1935.
- İsmail Gaspıralı, **Seçilmiş Eserleri 2: Fikrî Eserleri**, (Haz.) Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2004.
- İrkçilik-Turancılık**, Ankara, Türk İnkılap Enstitüsü, 1944.
- Jakob M. Landau, **Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)**, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 1996.
- Jakob M. Landau, **Pan-Türkizm**, (Çev.) Mesut Akın, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, 1999.

- Jean Leca, **Uluslar ve Milliyetçilik**, (Çev.) Sinan İdeman, İstanbul, Metis, 1. Baskı, 1997.
- Joseph, Costagne, **Türkistan Milli Kurtuluş Hareketi**, (Terc.) M.Reşat Uzmen, İstanbul, Orkun Yayınları, 1980.
- J. H. Carlton Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, (Çev.) Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.
- Kafkasya Konfederasyonu, **Vesikalar ve Materyaller**, 1937.
- Kemal Şevket Batıbey, **Ve Bulgarlar Geldi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1976.
- Kemal Şevket Batıbey, **Batı Trakya'da Teneke İle Alarım**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1976.
- Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa, 1996.
- Bkz: David Kushner, **Türk Milliyetçiliği'nin Doğuşu**, (Terc.) Zeki Doğan, İstanbul, Fener Yayınları, 1998,
- Kurt Karaca, **Milliyetçi Türkiye, Milliyetçi-Toplumcu Düzen: 'Dokuz Işık' Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, Çınar Yayınevi, 2. Baskı, 1971.
- Lütfi Şehsuvaroğlu, **Nurettin Topçu**, İstanbul, Alternatif Yayınları, 2000.
- L. M. Friedman, **Yatay Toplum**, (Çev.) Ahmet Fethi, İstanbul, Kültür yayınları, 2002.
- Liz Behmoaros, **Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi**, İstanbul, Remzi Yayınları, 2005.
- Masami Arai, **Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, (Çev.) Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2003.
- Mustafa Çalık, **Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi –Kaynakaları ve Gelişimi- 1965-1980**, Ankara, Cedit Neşriyat, 2. Baskı, 1995.
- Mehmet Karakaş, **Küreselleşme ve Türk Kimliği**, Ankara, Elips, 2006.
- Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara, Elips, 2000.
- Mehmet Saray, **Rus İşgali Döneminde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775–1875)**, Ankara, TTK., 1994.
- Mehmet Saray, **Türk Dünyası ve Atatürk**, Ankara, TTK, 1995.
- Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk-Söylev**, Cilt II. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.
- Mustafa Müftüoğlu, **Milli Şef Döneminde Çankaya'da Kabus (1944 Turancılık Davası)**, İstanbul, Başak Yayınları, 2005.
- Mümtaz'er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 1994.
- Mümtaz'er Türköne (Ed.), **Siyaset**, Ankara, Lotus, 2003.
- Mümtaz'er Türköne, **Cemaleddin Efgani**, Ankara, TDV Yayınları, 1994.
- M. Celalettin Yücel, **Dış Türkler**, İstanbul, Hun Yayınları, 1976.
- Nazım Önen, **Turancı Hareketler: Türk ve Macar Turancılıkları**, İstanbul, İletişim, 2005.

- Necmettin Hacıeminoğlu, **Milliyetçilik, Ölkücölük, Aydınlar**, İstanbul, Kamer Yayınları, 1993.
- Necmettin Sefercioğlu, **Türkçü Dergiler**, Ankara, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayını, 2008.
- Nevzat Kösoğlu, **Türk Olmak ya da Türk Olmamak**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005.
- Nurettin Topçu, **Millet Mistikleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2001.
- Nurettin Topçu, **İsyan Ahlakı**, (Çev.) Mustafa Kök-Musa Doğan, İstanbul, Dergah Yayınları. 4. Baskı, 2006.
- Nurettin Topçu, **Var Olmak**, İstanbul, Dergah Yayınları, 5. Baskı, 2006.
- Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, (Haz.) Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Nurettin Topçu, **İradenin Davası, Devlet ve Demokrasi**, (Haz.) Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Davası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, (Haz.) Ezel Erverdi-İsmail Kara, 1998.
- Nurettin Topçu, **Ahlak Nizamı**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1970.
- Nurettin Topçu, **Yarıncı Türkiye**, (Haz.) Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul, Dergah Yayınları, 5. Baskı, 1999.
- Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, (Yay. Haz.) Ruşen Sezer, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Nuri Bilgin, **Kolektif Kimlik**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2001.
- Oğuz Şaban Duman, **Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.
- Ordalı Konıratbayev, **Turar Riskulov, Koğamdık, Sayasi Cane Memlekettik Kızmeti**, Almatı, 1994.
- Orhan Çakmak; Atilla Yücel, **Yusuf Akçura**, İstanbul, Alternatif Yayınları, 2000.
- Osman Fikri Sertkaya, **Hüseyin Nihal Atsız, Hayatı ve Eserleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Orhan Türkdoğan, **Ulus-Devlet Düşünürü: Ziya Gökalp**, İstanbul: IQ, 1. Bası, 2005.
- Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, İstanbul, Gendaş Yayınları, 2. Baskı, 2003.
- Ömer Seyfettin, **Türklük Üzerine Yazılar**, (Der.) Muzaffer Uyguner, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.
- Rafael Muhameddin, **Türkçölüğün Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1998.
- Remzi Oğuz Arık, **Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, 1992.
- R. Oğuz, Türkkan, **Milliyetçilik Yolunda**, İstanbul, Müftüoğlu Yayınevi, 1944.
- Ross Poole, **Ahlak ve Modernlik**, (Çev.) Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı, 1993.
- Sabit Şildebay, **Türkşildik cane Kazakstandağı Ult-Azattık Kozđalı**, Almatı, 2002.

- Şevket Gürel, **Balkanlarda Akan Kan**, İstanbul, Tarihsiz.
- Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, (Der.) Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 2000.
- Serge A. Zenkovsky, **Rusya'da Türkçülük ve İslam**, (Çev.) Ali Nejat Ongun, Ankara, Günce Yayıncılık, 2000.
- Süleyman Seyfi Ögün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000.
- Süleyman Seyfi Ögün, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992.
- Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul, Gündoğan, 2. Baskı, 2000.
- Svea Hedin, **Svea Hedin Orta Asyada**, (Çev.) M. Niyazi, İstanbul, 1932.
- Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali**, İstanbul, Birikim, 1998.
- Tekinalp, **Kemalizm**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Tuncer Baykara, **Türk, Türklük ve Türkler**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, 2006.
- Türk Derneği**, (Haz.) Cüneyd Okay, Ankara, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 2006.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt I, Devre 1, içtima 1, İn'ikat 2, 24.4.1336.
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Dünyası El Kitabı: Coğrafya-Tarih**, Cild: 1, Ankara, 1. Baskı, 1976.
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Dünyası El Kitabı: Dil-Kültür-Sanat**, Cild: II, Ankara, 1. Baskı, 1976.
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Dünyası El Kitabı: Edebiyat**, Cild: III, Ankara, 1. Baskı, 1976.
- Yağmur Atsız, **Ömrümün İlk 65 Yılı**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı, 2005.
- Yusuf Akçura, **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İstanbul, İlgi, Kültür, Sanat, 1. Baskı, 2007.
- Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, (Haz.) Enver Ziya Karal, Ankara TTK, 1976,
- Yusuf Sarıнай, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları: 1912-1931**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 3. Baskı, 2005.
- Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.
- Ziya Bakırcıoğlu, **Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1. Baskı, 2000.
- Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, **Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim**, İstanbul, 1955.
- Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, (Haz.) Mehmet Kaplan, İstanbul, M.E.B., 4. Baskı, 1999.
- Ziya Gökalp, **Kızılelma**, (Haz.) Latif Uğurtekin, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998.

- Ziya Gökalp, **Altın Işık**, (Haz.) Şevket Kutkan, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1976.
- Ziya Gökalp, **Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler**, (Haz.) Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976.
- Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz.) Osman Karatay, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- Ziya Nur, **Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si**, İstanbul, İrfan Yayınevi, Tarihsiz.

Dergiler

- Abdullah Battal, “Rusya’da ki Türk Cumhuriyetleri: Azerbaycan Cumhuriyeti-Türkmenistan Cumhuriyeti”, **Türk Yurdu**, XVIII.1. (Temmuz 1926), s. 28-33.
- Ahmet Ali Arslan, “İran’la Dost Olmaya Çalışalım”, **Töre**, Sayı: 107, Nisan 1980, s. 28-33
- Ahmet Bican Ercilasun , “İran’da sekiz Gün (1)”, **Töre**, Sayı: 108, Mayıs 1980, s. 12-18.
- Ahmet Bican Ercilasun, “İran’da Sekiz Gün (2)”, **Töre**, Sayı:111, Ağustos 1980, s. 14-23.
- Ahmet Bican Ercilasun, “Kazaklar Arasında”, **Töre**, Sayı: 42, Kasım 1974, s. 38-42.
- Ahmet Bican Ercilasun, “Uygur Yazısı”, **Töre**, Sayı: 33, Kasım 1971, s. 12-14.
- Ahmet Bican Ercilasun, “Bahtiyar Vahapzade Anlatıyor”, **Töre**, Sayı: 111, Ağustos 1980, s. 18-29.
- Ahmet Karaca, “Azerbaycan’ın Yakın Tarihi”, **Töre**, Sayı: 107, Nisan 1980, s. 34-38.
- Ali Birinci, “Ahmet Ferit Tek ve Turan Kitabı Üzerine”, **Turancılık Tarihinin Kaynakları**, (Haz.) Necati Gültepe içinde, Tarihsiz, s., 81-87.
- Ali Yavuz Akpınar, “Hophopname Neşredildi”, **Töre**, Sayı: 76, 1976, s. 25-31.
- Ayşe Kadioğlu, “Türkiye’de Vatandaşlık ve Bireyleşme: İradenin Akıl Karşısındaki Zaferi”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der.) E.Fuat Keyman, İstanbul, Everest yayınları, 2002, s. 258-282.
- Ayşe Oytun, “Doğu Türkistan: İsa Yusuf Alptekin ile söyleşi”, **Töre**, Sayı: 98, Temmuz 1978, s. 18-26.
- Azmi Özcan, “Osmanlıcılık”, **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul: 2007, s. 485-487.
- Barış Demirtaş, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”, **U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007-2, s. 394-395.
- Baykan Sezer, “Etnik Gruplara Duyulan İlgi”, **Etnik Sosyoloji** içinde, (Derleyen: Orhan Türkdoğan), İstanbul: Timaş, 1999, s. 59-67.
- Baymirza Hayit, “Sovyetler Birliğinde Rus Şovenizmi ile Esir Milletlerin Milliyetçiliği Arasındaki Mücadele”, (Ter.) Şevkiye Kekioğlu, **Töre**, Sayı: 32, Ocak 1974, 36-48.

- Bilge Ercilasun, “XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını: Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet”, **Türkler**, (Ed. Hasan Celal Güzel; Kemal Çiçek; Salim Koca), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Cild 14, s. 859–869.
- Bülent Sabutay, “Doğu Türkistan Türkleri”, **Töre**, Sayı: 32, Eylül 1971, s. 26-29.
- Bülent Sabutay, “Batı Trakya Türkleri”, **Töre**, Sayı: 33, Ekim 1971, s. 35-40.
- Bülent Sabutay, “Afganistan Türkleri”, **Töre**, Sayı: 31, Ağustos 1971, s. 28-32.
- Durmuş Hocaoğlu, “Milliyetçiliğin Küresel Çapta Yükseldiği Bir Çağda Milliyetçilik”, **Yerli Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Şubat 2008, s. 40-45.
- Durmuş Hocaoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği”, **Türk Ocakları Yüzyıllığı**, (Haz.) Yücel Hacaloğlu, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 2000, s. 59-113.
- Durmuş Hocaoğlu, “Siyasi Milliyetçiliğin İflası: VII.”, **Muhallif Gazetesi**, Sayı: 39, 13.10.2000- 19.10.2000.
- Durmuş Hocaoğlu, “Hakk’a Yürüyen Bir ‘Er’ Kişi: Alparslan Türkeş”, **Son Çağrı Gazetesi**, 10.04.1997.
- Durmuş Hocaoğlu, “Alparslan Türkeş ve Ülkücülük”, **Türk Yurdu**, Haziran 1997, Cilt: 17, Sayı: 118, s. 12-13.
- Emine İşinsu, “Töre’yi Hatırlarken” **Türk Yurdu**, sayı: 132, Ağustos 1998, s. 55–56.
- Emel Esin, “Ahmet Ferit Tek Kimdir?”, **Turancılık Tarihinin Kaynakları**, (Haz.) Necati Gültepe, içinde, Tarihsiz, s., 75–79.
- Erol Göka, “Bugün: Dünün ve Yarının İlginç Bir Karışımı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 52, Eylül-Ekim, 1998,s. 21-31.
- Ergun Özbudun, “Siyasi Lider Olarak Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 6, Cilt: II, Temmuz 1986, s. 645-647.
- Fatih M. Sancaktar, “Yusuf Akçura ve Din”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005, s. 210-215.
- Garipkafkaslı, “Azerbaycan Notları-1-2-3”, **Töre**, Sayı: 104–109, Şubat-Mart-Nisan-Mayıs-Haziran 1980, s. 17-19, 37-42, 39-42.
- Garipkafkaslı, “T.B. Mehemmet Alizade ile Mülakat”, **Töre**, Sayı: 107, Nisan 1980, s. 15-28.
- Günay Göksu Özdoğan, “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt: 4, (Ed.) Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim, 2002, s. 388-396.
- Hasan Oraltay, “Türk Birliği Üzerine”, **Töre**, Sayı: 72, 1977, s. 25-27.
- Hasan Oraltay, “Doğu Türkistan”, **Töre**, Eylül 1974, s. 50-54.
- Hüseyin Mümtaz, “Kaşakaylarla Hissetmek”, **Töre**, Sayı: 111, 1980, s. 9-12.
- Hüseyin Mümtaz, “Türkülerle Gittiklerimiz”, **Töre**, Sayı: 110, 1980, s.10-15.

- Hüseyin Mümtaz, “O Bayrak Hala Rüzgar Bekliyor... ve Türk Dünyası Konseyi”, **Töre**, Sayı: 113, Ekim 1980, s. 16-29.
- Hüseyin Mümtaz, “Türk Dünyası Konseyi”, **Töre**, Sayı: 113, s. 16-29.
- Hayrettin Karaman, “Cemalettin Efgani”, **TDVİA.**, Cilt: 10, İstanbul, TDV. Yayınları, 1994, 456-466.
- İgor P. Lipovski, “Yeni Bir Siyasal Kimlik Arayışında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1996, Cilt: 3, Sayı: 4, s. 109-122.
- İkbal Vurucu, “Sovyetlerden Kazakistan’a Etnik İlişkiler Sistemine Bir Bakış”, **BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi**, Prizren-Kosova, 2007, sayı: 7, s. 36-37.
- Köksal Alver, “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 133-137.
- Mehmet Kaplan, “Kızıllema”, **Hisar**, Sayı: 132, Aralık 1974, s. 3-7.
- Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp ve Mefkûrecilik”, **Kültür ve Sanat**, Sayı: 4, 1976, s. 435-442.
- Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp ve Saadet Perisi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIV. 1965, s. 43-52.
- Mustafa Kafalı, “Suriye Türkleri I-II”, **Töre**, Sayı: 21-23, Şubat 1973- Nisan 1973, 23-30; 32-35.
- Nadir Devlet, “Kırım Türklerine Yeniden Haksızlık Yapılıyor”, **Töre**, sayı: 93, Şubat 1979, s. 13-15.
- Nazım Önen, “Turan’a İki Farklı Yol: Macar ve Türk Turancılar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt: 4, (Ed.) Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim, 2002, s. 406-409.
- Nejat Göyünç, “Kıbrıs’ta Türk İdaresi”, **Töre**, Sayı: 39, Ağustos 1974, 14-16.
- Laurent Mignon, “Nurettin Topçu Özel Sayısının Ardından Birkaç Düşünce”, **Hece**, Sayı: 112, 2006, s. 123-128.
- Oytun Hacıeminoğlu Şahin, , “Ülkücü-Milliyetçi Aydınları Bir Araya Getiren Töre”, **Türk Yurdu**, Sayı: 132, Ağustos 1998, s. 57-58.
- Ömer F. Akün, “Hüseyin Nihal Atsız”, **TDVİA**, C. 4, İstanbul, 1991, s. 87-91.
- Sultan-J.A. Newth, “Sovyet Türklüğünde Kültüre ve Nüfusa Bağlı Eğilimler”, (Çeviren ve Derleyen: S. Yılmaz Kuşkay), **Töre**, sayı: 26, Temmuz 1973, s. 19-33.
- Süleyman Seyfi Ögün, “1908 Sonrası Çeşitlenen Osmanlı Siyasal Hayatında Türkçülüğün Konumu”, **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye** kitabı içinde, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, s. 163-175.
- Reha Oğuz Türkkan, “Atsız’ın Kafatasçılığı(!) Üzerine Deneme”, **Almla**, Sayı:11, Temmuz-Ağustos 2007, s. 18-20.
- Refik Turan, “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II**, (Ed.) Durmuş Yalçın, vd. Ankara, AKM., 2004, s. 189-204.
- Turgut Günay, “Kıbrıs’sız Anadolu”, **Töre**, Sayı: 39, Ağustos 1974, 26-29.

- Turan Yazgan, “Türk Coğrafyasında Yaşananlar Türk Birliği’ni Geciktirir mi?”, http://www.ulkucu.org/makale.php?PHPSESSID=7e1626440d78281d0425014a510ab406&mak_id=2294
- Vilademir Minorsky, “Turan”, **İ.A. M.E.B.**, İstanbul: M.E.B. Cilt: 12\2, 107-113.
- Yılmaz Nevruz, “Karaçayca Metinler”, **Töre**, Sayı: 108, Mayıs 1980, s. 29-34.
- Yılmaz Öztuna, “İran Hakkında”, **Töre**, Sayı: 107, Nisan 1980, s. 7–15.
- Yusuf Akçura, “Türk ve Tatarlar Birdir ve Medeniyete Hizmet Etmışlerdir”, **Türk Yurdu**, II\24 (4 Teşrinievvel 1328-17 Ekim 1912), s. 425-433.
- Yusuf Akçura “Avrupa’da Milliyet Fikrine ve Milliyet Cereyanlarına Dair”, **Türk Yurdu**, 77,(29 Mayıs 1330-11 Haziran 1914), s. 321-325.
- Yusuf Akçura , “Türklük”, **Salname-i Servet-i Fünun**, 1328\1912, s. 187-196.
- Yusuf Akçura, “Almanya, İngiltere, Türkiye ve Alem-i İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, IV\101, 29 Temmuz 1326\10 Ağustos 1910 (Gregoryen, a.g.e. içinde ek. s. 149–150).
- Yusuf Akçura, “Cihan Harbi’nde İştirakimiz ve İstikbalimiz”, **Siyaset ve İktisad** içinde, İstanbul, Sinemis Yayınları, 2006, s. 1-11.
- Zafer Gölen, “Atatürk’ün Tarih Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 52, Cilt: XVIII, Mart 2002, s. 28-45.
- Zakir Kadiri, “Gagauzların Etnografyası”, **Türk Yurdu**, XV\6 (Mart 1341-Mart 1925), s. 255-258.
- Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri” **Türk Dili Dergisi**, sayı 661, (1) 2007, s. 39-52.
- Ziya Gökalp, “Türk Kimdir?”, **Makaleler-IX**, (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1980, s. 32-37.

İnternet Adresleri

- <http://www.turan.org/2007/hakkimizda.php> (26.5.2008).
- <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Nutuk&IcerikNo=182> (19.5.2008).
- <http://www.emelvakfi.org/dizin.asp> (23.11.2007).
- http://www.kutluyol.org/md_6.htm (16.9.2007).
- http://www.ulkucu.org/makale.php?PHPSESSID=7e1626440d78281d0425014a510ab406&mak_id=2294 11.5.2008
- <http://www.ulkuocaklari.org.tr/uh/1944/1944.htm>, 24.12.2007.
- <http://www.ismailgaspirali.org/ismailgaspirali/yazilar/hkirimli01.htm> , 5.10.2207

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	İkbal VURUCU			
Doğum Yeri:	Dinek-Çumra			
Doğum Tarihi:	01.08.1978			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Dinek İlk Öğretim		Dinek	1985-1990
Ortaöğretim	Vali Necati Çetinkaya		Konya	1990-1993
Lise	Fatih Endüstri Meslek Lisesi		Konya	1993-1996
Lisans	Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi		Kazakistan	2001-2005
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi		Konya	2006-
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:	Esnaf, iki yıl Serhat Kitapevi editörlüğü			
Aldığı Ödüller:	Hoca Ahmet Yesevi Uluslar Arası Türk-Kazak Üniversitesi Rektörlüğünce Türk Dünyası Öğrencileri ile ilişkilerindeki başarıları ve Kütüphane çalışmaları sebebiyle "Teşekkür Belgesi".			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:	05386249030			
E-Posta:	İkbalvurucu2030@gmail.com			
Adres	Dinek Kasabası, Çumra, Konya			